VICTORIA HISLOP
Cei ce sunt iubiți
„Peisajele minunate ale Greciei și bogăția de detalii istorice formează fundalul pe care se relevă această poveste cu un subiect important și interesant."
Woman & Home

Victoria Hislop

Cei ce sunt iubiţi

Traducere din limba engleză şi note:
Laura Runcanu
Editura Litera
Bucureşti, 2020

Victoria Hislop

Those Who Are Loved

Copyright © 2019

Toate drepturile rezervate

Editura Litera O.P. 53; C.P. 212, sector 4,
Bucureşti, România
tel.: 021 319 63 93; 0752 101 777
e-mail: comenzi@litera.ro
Ne puteţi vizita pe
www.litera.ro
Cei ce sunt iubiţi
Victoria Hislop
Copyright © 2020 Grup Media Litera pentru versiunea în limba română

Toate drepturile rezervate
Editor: Vidraşcu şi fiii
Redactor: Monica Nedelcu
Corector: Păuniţa Ana
Copertă: Faber Studio
Tehnoredactare şi prepress: Laurenţia Carîp
Seria de ficţiune a Editurii Litera este coordonată de Cristina Vidraşcu Sturza.
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
HISLOP, VICTORIA
Cei ce sunt iubiţi / Victoria Hislop ; trad. din lb. engleză şi note: Laura Runcanu. - Bucureşti: Litera, 2020

ISBN 978-606-33-6659-8

ISBN EPUB 978-606-33-6841-7

I. Runcanu, Laura (trad.; note)

821.111

Iubitului meu unchi
Neville Eldridge
15 iunie 1927 – 19 martie 2018

Prolog

2016

Într-un mic apartament din Atena, patru generaţii se adunaseră ca să serbeze o zi de naştere. O femeie mărunţică, cu păr argintiu, zâmbea în timp ce strănepoţii alergau, zvăpăiaţi, în jurul grupului de adulţi care cântau:

Pandoú na skorpízis,
Tis gnósis to fos,
Kai óloi na léne,
Na mía sofós.

Să împărtăşeşti lumina
Din toate câte le ştii
Ca toţi să recunoască
Ce înţeleaptă poţi fi.

Deşi auzise cuvintele astea de mii de ori, Themis Stavridis le ascultă şi se gândi la cunoaşterea pe care o împărtăşise celorlalţi. Cei ai casei îi ştiau reţetele „secrete”, metoda de a păstra focul mocnit, priceperea de a deosebi poamele

bune de cele otrăvitoare. De fapt, ea pe toţi îi învăţase tot ce ştia.
Cei optsprezece membri ai familiei şedeau înghesuiţi în jurul mesei vechi, de mahon. Câţiva dintre copii fuseseră aşezaţi în poala părinţilor, ca toată lumea să aibă loc. Ospăţul se încheiase, tortul fusese devorat, iar acum, în după-amiaza târzie, tânăra generaţie devenise nerăbdătoare şi se uita pe furiş la telefoane, ca să-şi verifice mesajele şi să vadă cât era ceasul. Casa cu două dormitoare n-avea cum să mai cuprindă energia copiilor, mici sau mari, aşa că, sub privirea atentă a mamelor, aceştia se aşezară la rând ca s-o îmbrăţişeze pe femeia de nouăzeci de ani.
În fotoliul zdrenţuit, care încă era preferatul lui, şedea soţul lui Themis, deopotrivă prezent şi absent. Înainte de plecare, copiii se aliniară ca să-l sărute, mai ales pe creştetul capului sau pe obraz. Părea că nu-şi dădea seama că erau acolo. Faţa i se asemăna cu o casă în care nu mai ardea nici o lumină. În ultimii cinci ani luminile se stinseseră rând pe rând, iar azi strălucirea de pe faţa soţiei lui nu făcea decât să accentueze contrastul dintre ei. Giorgos Stavridis nu-şi mai dădea seama că majoritatea celor de faţă îi erau rude de sânge şi că-i datorau propria existenţă. Prezenţa lor îl contraria şi alarma în anumite momente, pentru că pe toţi fie că îi uitase, fie că nu-i mai recunoştea.
După promisiuni de revedere şi îmbrăţişări prelungite, apartamentul redeveni tăcut. Farfuriile pe jumătate pline de pastítsio[1], spanakópita[2] şi dolmadákia[3] rămăseseră împrăştiate pe masă. Mai era încă suficientă mâncare ca

[1] Fel de mâncare ce conţine paste coapte, carne tocată şi sos beşamel.

[2] Plăcintă cu spanac.

[3] Sarmale (în limba greacă în original).

să-l hrănească din nou pe fiecare oaspete. Un singur platou rămăsese gol, cu câteva firimituri pe el şi cu urme de glazură, de la tortul cu ciocolată cremoasă. Acesta fusese tăiat cu îndemânare şi împărţit pe farfurii de carton, ultima dintre ele găsindu-şi loc în echilibru pe braţul scaunului, lângă bătrân.
Doi dintre nepoţi rămaseră în urmă: Popi, care locuia în apropiere, şi Nikos, care venise din America să serbeze ziua bunicii. Nikos stătea aşezat într-un colţ al camerei, lucrând ceva pe laptop, în timp ce Popi începu să adune pe o tavă paharele murdare.
— Te ajut să strângi, yiayiá[4], zise ea punând farfuriile una peste alta şi răsturnând mâncarea neatinsă în containere de plastic.
— Nu, nu, Popi mou. Mă descurc singură. Ştiu cât de ocupaţi sunteţi voi, tinerii.
— Nu sunt ocupată, yiayiá, răspunse Popi, iar apoi adăugă doar pentru ea: Aş vrea eu!
Popi era traducătoare, însă nu cu normă întreagă, şi avea un salariu mic. Era în căutare de lucru, preferabil într-un bar, ca să-şi poată mări venitul.
Bătrânei doamne îi era destul de greu să pună ordine în haosul provocat de petrecere, aşa că se simţea recunoscătoare pentru ajutor.
Cea mai tânără dintre nepoate avea picioare lungi şi era cu aproape treizeci de centimetri mai înaltă decât bunica, însă moştenise de la aceasta forma pometilor şi degetele subţiri. Felul în care-şi tunsese părul o nemulţumise la început pe yiayiá ei. Themis n-o mai văzuse până atunci cu capul ras pe o parte, în timp ce pe cealaltă părul îi rămăsese la lungimea umărului şi fusese vopsit mov. Mai avea şi un cerceluş cu piatră în nas, dar acela era acolo de vreo câţiva ani.

[4] Bunică (în limba greacă în original).

— Atâta mâncare aruncată! exclamă ea cu dezaprobare. Poate că n-ar trebui să risipim atât de mult în vremuri de criză.
— Criză? repetă bătrâna doamnă.
— Da, yiayiá. Criza!
Bătrâna doamnă nu făcea decât s-o necăjească puţin, însă Popi avu nevoie de câteva clipe până să înţeleagă.
— Ştiu, ştiu. Toată lumea vorbeşte de „criză”. Dar azi am vrut să ne gândim la bunăstarea pe care o avem, nu la ceea ce nu avem.
— Mă simt vinovată, asta-i tot. N-am cum să nu mă simt.
— De dragul meu, încearcă să nu te gândeşti la asta, agápi mou[5]. Chiar dacă ţi se pare că facem risipă.
În bucătărioară era loc doar pentru două persoane, una care să spele şi să şteargă vasele, iar cealaltă să le pună la loc. Popi, cu braţele şi picioarele ei lungi, n-avea nevoie să se suie pe scaun ca să ajungă la rafturile de sus.
Odată terminată treaba, bucătăria fu din nou curată, iar ele ieşiră pe balcon, trecând peste picioarele întinse ale lui Giorgos. Nikos le însoţi afară.
Nikos şi Popi aveau amândoi spre treizeci de ani, însă asemănarea se oprea aici. Contrastul dintre ei era izbitor, căci Nikos purta costum, iar Popi era îmbrăcată cu o pereche de colanţi şi cu un tricou. Cei doi se întâlniseră doar de câteva ori în ultimii zece ani, la evenimente de familie, însă gravitau unul în jurul celuilalt cu fiecare ocazie. Lui Popi îi plăcea să-l ia la întrebări pe vărul ei în legătură cu politica americană, iar Nikos era întotdeauna foarte interesat de societatea greacă. Copilăriile lor erau pe cât se poate de contrastante în ceea ce priveşte privilegiile şi oportunităţile avute, însă ambii se bucuraseră de o bună educaţie universitară şi discutau ca între egali.

[5] Iubita mea (în limba greacă în original).

Fiindcă el crescuse într-o casă înconjurată de teren plantat cu gazon şi aflată la o distanţă confortabilă de alte case, stilul de viaţă grecesc i se părea ciudat lui Nikos. De altfel, chiar acum avea sub ochi câteva dintre elementele acelui stil. Ferestrele deschise şi storurile prost montate lăsau să se audă detaliile intime ale vieţii vecinilor: de la voci ridicate şi bebeluşi care plângeau, la televizoare zgomotoase, un radio uitat deschis şi bâzâitul continuu al muzicii agresive ascultate de adolescenţi. Aici, tăcerea era la fel de rară ca intimitatea.
„Vărul din America”, după cum îl numea Popi în sinea ei, nu era obişnuit nici cu sârmele de rufe atârnate în văzul lumii, afişând detaliile personale ale membrilor familiei. În felul ăsta, totul devenea explicit – de la numărul lor, vârsta şi mărimile hainelor, până la meseriile sau afinităţile politice pe care le aveau.
Themis Stavridis îşi văzu nepoata cercetând cu atenţie balconul de vizavi. Un rând neîntrerupt de tricouri negre îi confirmă propria temere.
— Crezi că sunt în Chrysí Avgí? întrebă Popi, cu o notă de îngrijorare în glas.
— Mi-e teamă că da, răspunse Themis cu tristeţe. Şi tatăl, şi cei trei fii.
— Chrysí Avgí? se întrebă Nick, nedumerit.
— Sunt fascişti, răspunse Popi. Violenţi şi anti-emigranţi.
Themis văzuse la televizor că reprezentanţii partidului de extremă dreapta demonstraseră cu o zi înainte, şi fusese profund tulburată.
Pentru câteva momente, cei trei continuară să privească strada. Întotdeauna se găsea câte ceva de observat. Câţiva băieţei se jucau cu o minge, în timp ce mamele lor şedeau pe o bancă din apropiere, povestind şi fumând. Trei adolescenţi se suiră pe trotuar cu scuterele, parcară şi intrară într-o cafenea din apropiere. Un bărbat îl opri pe un

altul, aparent ca să-i ceară un foc de ţigară, însă atât Popi, cât şi Nikos observară cum îi strecurase în buzunar un pachet subţire.
Themis nu putea să stea prea mult degeaba. Erau zeci de plante care aveau nevoie să fie udate, avea de dat cu mătura şi de udat gresia de pe balcon.
În timp ce ea îşi găsi de lucru, Popi o întrebă dacă putea să facă o cafea.
— Să fac una şi pentru pappoú[6]? întrebă, cu glas scăzut, tânăra.
— Pappoú nu-şi mai bea cafeaua, răspunse Themis. Rămâne în ceaşcă şi se răceşte.
— Ştii că sunt douăzeci de ani de când s-a dus ultima oară la kafeneío[7]? Îmi aduc aminte pentru că s-a întâmplat chiar după ziua mea. S-a întors acasă într-o stare foarte ciudată. Am ştiut că n-avea să se mai ducă acolo niciodată. Cred că aceea a fost ultima cafea pe care a băut-o.
Nikos se uită cu tristeţe la bunicul lui. Până şi el înţelegea ce însemna ca un grec să nu mai meargă la cafenea.
— Trăieşte în lumea lui acum, zise Themis.
— Poate că e mai bine. Lucrurile nu sunt atât de grozave în lumea reală, nu-i aşa? zise Popi.
Themis îi aruncă o privire încărcată de tristeţe.
— N-am vrut să sune pesimist, yiayiá, câteodată nu mă pot abţine.
Themis o strânse uşor de mână.
— O să fie bine, o asigură ea. Sunt convinsă.
— Ce te face să fii atât de sigură?
— Pentru că, în timp, lucrurile se schimbă. Câteodată se înrăutăţesc, dar, în ansamblu, se schimbă în bine.

---

[6] Bunic (în limba greacă în original).

[7] Cafenea (în limba greacă în original).

— Nu cred că vorbeşti serios! Poţi să zici asta în ziua de azi? Când sunt atâţia oameni care stau la rând la cantina săracilor şi dorm sub cerul liber?
— Ai dreptate, nu trăim vremuri bune. Însă lumea vede doar ziua de azi. Ar trebui să se uite în trecut, să-şi aducă aminte cât de greu era atunci.
Popi o privi cu un aer întrebător.
— Ştiu că-ţi sună extravagant, draga mea, însă îţi garantez că n-am fi aruncat un fir de aţă pe vremea când eram de vârsta ta. N-ar trebui să arunc nimic nici acum, dar pentru că pot...
— N-am vrut să te critic, yiayiá, zise Popi.
— *Ştiu, ştiu.*
— Ai trăit atâţia ani, yiayiá. Mă întreb uneori unde îţi încap atâtea amintiri!
— E cam aglomerat aici, spuse bătrâna doamnă atingându-şi fruntea cu degetul. Când privesc strada de pe balcon, n-o văd doar cum e acum, ci şi cum a fost înainte.
— În ce fel? întrebă Nikos. Te simţi nostalgică?
— Nu întotdeauna. S-au întâmplat lucruri bune în trecut, dar şi lucruri rele. Când mă uit acolo, în stradă, îmi aduc aminte de atât de multe.
— Precum?
— Ştii fotografia de pe comoda din cameră? Cea din dreapta?
Din poziţia în care şedeau, Popi putu să vadă prin uşile de sticlă deschise, care duceau în sufragerie. Câteva fotografii înrămate se întrezăreau pe comodă.
— Vorbeşti despre fotografia în care eşti cu sora ta?
— Nu e sora mea. E Fotini. Eram cele mai bune prietene, la şcoală. Ca nişte surori. Poate chiar mai apropiate de atât.
Bătrâna doamnă arătă cu degetul printre zăbrele, către colţul piaţetei.
— A murit chiar acolo, zise ea.

Popi o privi cu neîncredere şi urmări cu privirea în direcţia indicată. Nu auzise asta niciodată până acum, iar revelaţia neaşteptată o şocă.
— Asta s-a întâmplat în vremea ocupaţiei. Era foamete, agápi mou. Au murit cu sutele de mii.
— Îngrozitor, spuse Nikos. N-am ştiut că a fost atât de greu.
Pe când era copil, tatăl lui îi oferise o perspectivă vagă asupra istoriei Greciei. Tot ce ştia despre subiect era căderea Constantinopolului în 1453 şi revoluţia greacă de la 1821. N-ar fi putut spune numele unui prim-ministru, dar ar fi putut să recite numele fiecărui preşedinte american, în ordine cronologică (o şmecherie pe care o învăţase pe când era mic). Însă interesul faţă de atare subiect îi crescuse în adolescenţă; fusese atât de dornic să-şi regăsească rădăcinile, încât începuse să ia intensiv ore de greacă.
— Da, Nikos. A fost îngrozitor. Era atât de tânără...Themis făcu o pauză, ca să-şi adune gândurile înainte de a continua: Eram flămânzi tot timpul. Când sunt de toate, ca acum, îmi place să gătesc din belşug, pur şi simplu pentru că pot. Poate că asta sună extravagant.
— Mie aşa mi se pare, yiayiá, zise Popi zâmbind şi strângând braţul bunicii. Dar pot să iau resturile acasă?
— Poţi să iei cât vrei, răspunse bătrâna cu glas ferm.
Pentru Popi era deja un ritual să plece acasă încărcată cu ce gătise în plus bunica. Mâncarea ajungea până la sfârşitul săptămânii pentru ea şi colegele de apartament.
În casă, bunicul sforăia încetişor şi murmura câte ceva din când în când.
— Ce crezi că visează, yiayiá? întrebă Nikos.
— Nu cred că are prea multe gânduri sau amintiri, răspunse ea. Aşa că e greu de zis.

— Presupun că anumite lucruri continuă să existe în subconştient, murmură el, gânditor.
— Câteodată îl invidiez că are atât loc în minte, spuse Themis. Îmi imaginez că e liniştitor.
— Cum adică? întrebă Popi.
— Poate că-mi amintesc prea multe şi, câteodată, gândurile îmi dau dureri de cap. Poate că amintirile sunt prea vii.
Se scurseră câteva minute. Soarele coborâse spre apus, iar pe străzi se aprindeau luminile. Themis se întinse şi îi atinse mâna lui Popi.
— Ce zici, ieşim la o cafea? şopti ea. După aceea, putem merge la bisericuţă. Mă duc întotdeauna de ziua mea.
— Te rogi? întrebă Popi, surprinsă, ştiind că bunica ei nu era foarte credincioasă.
— Nu, agápi mou. Aprind nişte lumânări.
— N-ai avut destule pe tort? o tachină Popi.
Themis zâmbi.
— Pentru cine sunt lumânările? întrebă Nikos cu interes.
— Hai cu mine şi o să-ţi spun, zise ea uitându-se la Nikos şi uimindu-se (a câta oară?) de asemănarea acestuia cu bărbatul al cărui nume îl purta.
Pe parcursul zilei, Themis reflectase cu regret la faptul că n-avea nimic să le lase copiilor şi nepoţilor ei. Nu exista nimic de valoare în apartamentul mic, poate cu excepţia mesei ponosite, în jurul căreia familia se adunase să mănânce vreme de mai multe generaţii.
Poate că exista totuşi o altfel de moştenire? Dintr-odată realiză că, Giorgos fiind cu totul absent, ea ar fi avut de împărtăşit anumite lucruri celorlalţi membri ai familiei. Povestea vieţii ei nu era o moştenire, însă la asta se reducea ceea ce poseda, şi avea să le-o spună celor doi tineri. Îşi iubea toţi nepoţii în mod egal, însă avea o afinitate cu Popi, pentru că o văzuse aproape în fiecare zi

de când se născuse. Pentru Nikos avea o anumită slăbiciune, chiar dacă tânărul venea la ea doar o dată pe an.
Se pregătiră de îndată să plece. Nikos îşi ajută bunica să-şi pună jacheta, iar Popi îşi aruncă pe umeri haina de un roşu decolorat, cumpărată la mâna a doua.
Nikos urma să zboare înapoi în Statele Unite în dimineaţa următoare, aşa că Themis insistă ca el, înainte de plecare, să guste baclava proaspătă şi cafea grecească adevărată. Deşi mâncaseră cu toţii copios la amiază, Nikos nu putu să refuze, aşa că în scurt timp cei trei ajunseră la zacharoplasteío[8].
Odată aşezaţi, Themis începu să vorbească.

Capitolul 1

1930

Fâşâitul unui tiv atingându-i obrazul, vibraţia podelei în timp ce fraţii alergau de colo până colo, zdrăngănitul farfuriilor de porţelan undeva în casă, şi perechea de pantofi maro, cu cataramă, ai mamei, modelaţi în jurul picioarelor deformate – iată care fuseseră primele amintiri ale lui Themis.
Ca stăpână a unui mic conac, cu un soţ care pleca pe mare vreme de luni întregi şi cu patru copii de crescut, Eleftheria Koralis avea de lucru în continuu. Nici gând de timp pentru joacă. Mezina îşi petrecuse primii ani de viaţă într-o stare de fericită neglijare şi crescuse crezând că putea să devină invizibilă.

[8] Cofetărie (în limba greacă în original).

Construită în stil neoclasic, casa cu două etaje din strada Antigonis era deja a Eleftheriei la vremea la care se măritase cu Pavlos. Fusese zestrea mamei ei. Exteriorul, clădit ca să impresioneze, nu făcea economie la detalii. Avea un balcon impozant, stâlpi ornaţi şi un rând de adaosuri decorative de-a lungul acoperişului. Tavanele erau înfrumuseţate cu cornişă, unele dintre podele fiind placate cu piatră, iar altele, cu lemn lustruit. Ziua în care meşterii îşi strânseseră uneltele şi tencuiala abia se uscase pe cariatidele care decorau ferestrele de sus reprezentase momentul de glorie şi grandoare al casei. De atunci încolo, ea începuse să înregistreze o decădere treptată, dar sigură.
Din lipsa banilor de reparaţii, piatra crăpată şi podelele putrede deveniseră un pericol pentru toţi ai casei. Cândva prosperă, familia era acum săracă. Cu şaptezeci de ani înainte, strămoşii materni ai lui Themis făcuseră parte din casta negustorilor, aflată în expansiune. Însă din pricina investiţiilor riscante, din averea lor rămăsese doar casa. În timp, multe dintre obiectele de valoare, între care tablouri şi argintărie, fuseseră vândute, mai puţin câteva piese vechi de mobilier francez şi ceva bijuterii.
Pentru că nu cunoscuse nimic altceva, Themis îşi imagina că toate familiile trăiau într-o continuă stare de răfuială cu o clădire aflată în descompunere. Ferestrele crăpate lăsau să intre praful, bucăţi de tencuială se desprindeau, câteodată, din tavan, iar ţiglele cădeau pe trotuar, smulse de vânturile puternice. Iarna şi primăvara, Themis nu putea să doarmă de pleoscăitul constant al picăturilor de ploaie care aterizau în găleţi. Aproape că reuşeau să scoată un sunet muzical. Numărul mereu crescând al obiectelor ce colectau apa măsura viteza cu care clădirea se descompunea.

O altă casă de pe aceeaşi stradă avea, deja, uşile şi ferestrele blocate cu scânduri. Ironia sorţii făcea ca aceasta să fie într-o condiţie mai bună pentru locuit decât clădirea plină de mucegai a familiei Koralis, care coabita cu o populaţie de bacterii aflată în plină expansiune. Parterul era în întregime putred. Un miros de descompunere se ridica din podele, infiltrându-se în pereţi. Copiii erau liberi să alerge peste tot, umplând casa cu joaca lor gălăgioasă, nefiind conştienţi de pericole şi nerealizând primejdiile aflate la tot pasul. Lui Themis îi plăcea să stea la baza scărilor ca să-i observe cum alergau în sus şi-n jos sau cum alunecau pe suprafaţa netedă a balustradei de lemn, chiar dacă ea, mezina, era mică şi nu putea să li se alăture. Trei dintre stâlpii de susţinere crăpaseră, lăsând loc unei deschizături periculoase, ce se căsca într-o parte.
Îi privea cu mare încântare pe Thanasis, Panos şi Margarita luându-şi zborul spre ea. Mama îi supraveghea rar şi apărea doar atunci când unul dintre copii pierdea controlul şi ateriza pe podeaua tare, de piatră. Răspundea rapid la urletele de durere şi venea întotdeauna să verifice dacă lovitura era serioasă, legănându-l în braţe pe împricinat, însă se întorcea întotdeauna la treburi de îndată ce suspinele încetau. La baza scărilor era întins un covor, care încă păstra petele de sânge de la ultimul accident suferit de Thanasis. Eleftheria se străduise să-l cureţe, aşa că urma ca petele să se piardă în curând printre nuanţele şterse, de maroniu şi roşu, ale ţesăturii.
Themis ignora interdicţia de a sta sub masă. Îi plăcea la nebunie locul ăsta secret, unde se putea ascunde sub mahonul masiv, acoperit de faldurile grele, încărcate de broderii, ale feţei de masă, ca să asculte sunetele înăbuşite ale casei. Era un loc care îngemăna siguranţa cu primejdia; ca să fim drepţi, nicăieri în casa aceea nu erai în

afara pericolului. O întreagă porţiune din podeaua de sub masă putrezise de tot, formându-se o gaură îndeajuns de mare ca picioruşul cuiva să alunece prin ea. Când gaura mai crescu cu vreo câţiva centimetri, piciorul deveni vizibil din camera de jos. Şi-atunci o să cazi prin podea, o avertizase mama. Şi o să mori.
Pentru Themis, vocea mamei era asociată cu instrucţiunile şi avertizările.
Pavlos Koralis îşi făcea ocazional apariţia, atunci când vasul comercial pe care-l comanda ancora în Pireu. Era un om cât un munte, care-şi putea ţine cu uşurinţă ambele fiice în braţe. Themis nu înţelegea de ce Margarita devenea şi mai rea cu ea atunci când tatăl lor era acasă, neştiind că sora mai mare se simţea dată la o parte de îndată ce apărea mezina. Margaritei nu-i plăcea să împartă nimic, cu atât mai puţin afecţiunea paternă. La întoarcerea din câte o călătorie îndepărtată, Pavlos avea sacul plin cu daruri ciudate şi exotice pentru toţi. Din China aducea papucei de casă brodaţi, câte un cuţit pentru fiecare dintre băieţi şi o piatră preţioasă, neşlefuită, pentru soţie (adevărată sau falsă, aceasta nu avea cum să-şi dea seama). Iar din India veneau elefanţi sculptaţi, beţişoare aromate şi bucăţi de mătase. Iată „artefactele” ce aduceau ocazionale licăriri de culoare în casă şi care înlocuiau moştenirile de familie, mai valoroase, dar mai mohorâte, care erau vândute ca să se cumpere încălţăminte.
Atunci când Pavlos avea concediu, anarhia lua proporţii şi mai mari. Eleftheria Koralis încerca să facă faţă treburilor, însă prezenţa soţului îi aducea, pe lângă îndatoririle legate de dormitor, sporirea celor din bucătărie ori a celor de alte feluri, precum spălatul rufelor. Themis asocia vizitele tatălui cu oboseala accentuată a mamei şi cu podelele mai murdare decât de obicei.

Atunci petrecea şi mai mult timp în ascunzătoarea ei preferată. În perioadele în care tatăl ei se afla în oraş, veneau şi oaspeţi în casă, iar în timp ce aceştia mâncau, se auzeau întruna bufnituri în planşeul de lemn de deasupra ei, căci musafirii îşi loveau palmele de masă. Se familiarizase de la o vârstă fragedă cu anumite cuvinte şi nume, rostite cu voce ridicată, arareori fără strigăte de indignare: Venizelos[9]! George! Regele! Turcii! Evreii!
La vârsta de trei ani ştia, deja, cuvântul „catastrofă”. De ce se întâmplase? Cine era responsabil? Până către sfârşitul decadei şi poate că mulţi ani după aceea, puteai auzi discuţii în contradictoriu în jurul fiecărei mese din ţară, în legătură cu cine purtase vina pentru acele evenimente care duseseră, în 1922, la distrugerea Smyrnei, cel mai frumos oraş din Asia Mică. Moartea atâtor greci nu avea să fie uitată, după cum nu avea să fie uitată venirea milioanelor de refugiaţi, a căror prezenţă adusese schimbări în toate straturile sociale.
Themis crescuse cu ideea că oamenii nu erau de acord unii cu ceilalţi, chiar dacă se adunau şi se distrau, aşa cum o făceau Pavlos Koralis şi prietenii lui. Cu toate astea, la finalul oricărei dispute se auzeau întotdeauna clinchetele paharelor. Dădeau peste cap pahar după pahar de rachiu, lovind apoi masa cu putere, îndeajuns de tare ca să lase urme în lemn. Lichidul transparent le aţâţa pasiunile şi mânia, înainte ca vreun cântec deocheat să-i facă să uite.
În cele din urmă, mama o scotea pe Themis de sub masă, chiar dacă adormise peste cizmele tatălui.
Din ascunzătoarea ei, fata auzise conversaţii în surdină între părinţi şi, câteodată, atunci când tatăl era plecat, între mamă şi bunica paternă, care era un musafir ce venea regulat, iar, uneori, nepoftit. Majoritatea discuţiilor păreau să aibă legătură cu starea în care se afla casa şi cu

[9] Sofoklis Venizelos, politician grec (1894-1964).

timpul limitat pe care-l mai puteau petrece acolo. Într-o zi, în timpul vizitei bunicii, Themis auzi ceva ce-i făcu o impresie şi mai puternică:
— Nu mai poţi să-i ţii în epava asta de casă.
Vocea bunicii sunase plină de indignare, însă fetei îi plăcea ideea unei case asemenea unei corăbii. În zilele cu furtună, când vântul vâjâia prin ferestrele crăpate, casa scârţâia şi se clătina de parcă ar fi fost pe mare.
Răspunsul mamei nu sună aşa cum se aştepta Themis:
— N-ai nici un pic de ruşine, şuieră ea. Asta-i casa noastră. Te rog să pleci. Te rog să te duci acum.
Vocea mamei era răguşită de efortul de a vorbi în şoaptă, însă plină de mânie.
— Îmi fac atâtea griji pentru ei, continuă kyría[10] Koralis. Cred că ar trebui să locuiască undeva mai puţin...
Eleftheria o întrerupse:
— Să nu îndrăzneşti să zici aşa ceva în faţa copiilor!
Campania doamnei mai în vârstă de a-şi „salva” nepoţii era, de obicei, condusă în mod mai subtil. Însă Themis auzise mai mult decât ar fi trebuit să audă, şi în curând începu să priceapă perfidia adulţilor.
— Mă îngrijorează nevasta ta, îi spuse lui Pavlos bunica atunci când acesta se întoarse de pe mare. Lucrează atât de mult. De ce nu vă mutaţi undeva mai modest, dar decent?
Era adevărat că o asemenea casă ar fi avut nevoie de două servitoare ca să fie întreţinută, însă ei nu-şi puteau permite nici măcar una. Remarcile indiscrete ale mamei-soacre îi erau foarte rar adresate Eleftheriei, aşa că, la rândul ei, le răspundea prin intermediul soţului.
— Asta-i casa noastră, îi spunea Eleftheria lui Pavlos. Indiferent de ce crede mama ta, eu mă descurc.

---

[10] Doamnă (în limba greacă în original).

Îi era clar până şi lui Pavlos că maică-sa era geloasă pe soţia care adusese o zestre atât de impunătoare, aşa că nu era deloc surprins de antipatia dintre cele două femei. Prietenii lui ziceau că era firesc ca o soacră să-i poarte pică nurorii şi ca o nevastă să nu-şi placă petherá[11]. Eleftheria considera că atitudinea posesivă a soacrei faţă de unicul ei fiu şi dominatoare faţă de copii îi subminau ei rolul de soţie şi mamă, în timp ce kyría Koralis considera că purtarea ei nu însemna decât expresia firească a iubirii şi exercitarea rolului ei de drept ca mamă şi bunică.
Pe de altă parte, Themis îşi aştepta cu nerăbdare bunica, pentru că aceasta aducea întotdeauna ceva dulce şi proaspăt făcut, de obicei o plăcintă cremoasă sau o prăjitură. Eleftheria nu gătea niciodată aşa ceva, iar exclamaţiile de încântare ale copiilor nu făceau decât să-i sporească sentimentul de inadaptare şi enervarea faţă de vesela, generoasa şi sofisticata petherá. Kyría Koralis avea aproape şaizeci de ani şi nici un fir de păr alb pe cap.
Ca şi vizitele mamei sale, venirile lui Pavlos Koralis însemnau întotdeauna o surpriză. Pentru copii erau palpitante, însă atunci când pleca, tot fără să dea de ştire, aceştia se simţeau părăsiţi. Themis se trezea în patul pe care-l împărţea cu sora ei şi, fără să-i spună nimeni, ştia deja că taică-său plecase.
Vocea lui răsunătoare nu mai umplea casa, iar spaţiile înalte şi dărăpănate păreau goale. Viaţa se întorcea imediat la normal: copiii se luau la harţă, Thanasis şi Panos se luptau, reuşind invariabil să rănească pe cineva sau să strice ceva, Margarita continua s-o trateze pe Themis cu o cruzime moderată, iar bunica venea în vizită pentru o oră, nu ca să ajute, ci doar ca s-o privească pe noră călcând, gătind, făcând curat, întinzând rufe, şi ca să observe cu

[11] Soacră (în limba greacă în original).

voce tare cât de jupuite erau degetele acesteia de la scosul petelor de pe rufe şi de pe podele.
Eleftheria fiind întotdeauna ocupată, Themis era lăsată să-şi petreacă timpul de una singură. În toată viaţa sa, copila nu avusese parte nici măcar de o singură oră în care mama să nu fi fost prinsă cu altceva, cu ceva care să trebuiască făcut urgent şi să fie luat de la capăt în ziua următoare.
Într-o dimineaţă de iarnă, pe când mama plecase grăbită la piaţă, iar Themis se afla sub masă (locul care-i aducea alinarea, căci acum era îndeajuns de mare ca să ştie ce însemna singurătatea), copilul de patru ani auzi un zgomot puternic, asemănător cu izbitura uşii grele de la intrare. Trebuie să fi fost mama, întoarsă mai devreme de la treburile ei.
În timp, prin mulţimea de crăpături din tencuială se formaseră fisuri adânci, deghizate în linii ce traversau zugrăveala decojită, dar care duceau din interior spre exterior şi de sus până jos. Pe parcursul câtorva zeci de ani, câteva mici cutremure de pământ (între care şi unul ce se petrecuse, pe nesimţite, chiar în acea zi) fuseseră de ajuns ca să creeze nu numai crăpături în pereţi, dar şi o instabilitate a fundaţiei.
Când Themis ieşi de sub masă, unde era întotdeauna întuneric, fu întâmpinată de o luminozitate mai puternică decât de obicei. În mod obişnuit, obloanele păstrau încăperea într-o lumină de amurg, însă acum nu mai era nici unul la locul lui. Tot aşa cum nu mai erau nici ferestrele sau zidurile. Nu mai exista nimic care să oprească lumina să pătrundă înăuntru. Copilul păşi spre marginea încăperii şi se uită afară. Putea să vadă întreaga stradă, la stânga şi la dreapta, copaci, un tramvai, oameni mergând în depărtare. Se uită în jos, în ceea ce părea un abis.

Oamenii începuseră să se adune pe pavajul de dedesubt şi se uitau în sus, arătând cu degetul la fetiţa îmbrăcată într-o rochie de un roz pal, care stătea în picioare, încadrată ca într-o ramă fotografică. Themis se uită în jos şi le făcu, veselă, cu mâna, apropiindu-se de marginea prăpastiei ca să poată auzi ce strigau.
Venind pe stradă grăbită şi încărcată de poveri, mama observă mulţimea adunată în jurul casei. Apoi văzu priveliştea neobişnuită a unei clădiri deschise precum un dulap, în care se zărea silueta micuţă a fiicei ei şezând la marginea zidului, cu picioarele atârnate peste muchia acestuia.
Podeaua nu se sprijinea pe nimic de dedesubt. Plutea.
Eleftheria Koralis lăsă cumpărăturile să cadă şi începu să alerge. Oamenii îi făcură loc să treacă.
— Themis! Agápi mou! Draga mea!
Mama rostea cuvinte neobişnuite.
— Mána[12], răspunse Themis. Koíta! Uite!
Jos, în stradă, mulţimea continua să se adune. Era extraordinar cât de repede îşi făcuseră apariţia oamenii. Chiar şi pentru un adult ar fi fost dificil de sărit de la primul etaj, iar căderea într-o masă de metal contorsionat, bucăţi de zidărie spartă şi tencuială zimţată i-ar fi putut fi fatală unui copilaş.
— Stai..., zise Eleftheria îndreptându-şi palma în sus, către fiica ei, şi încercând să pară calmă. Stai nemişcată... te aducem noi jos.
Păşi cu grijă peste câteva bucăţi de zidărie şi se întoarse către oamenii din jurul ei, cerând ajutor din priviri. Un bărbat apăru cu o pătură, iar alţi trei se oferiră s-o ţină, pentru ca Themis să poată sări. Îşi croiră drum printre resturile faţadei, până la locul potrivit. Cu o trosnitură, unul dintre pereţii laterali căzu în interior. Themis sări

[12] Mama (în limba greacă în original).

slobozind un ţipăt. Imita, astfel, felul îndrăzneţ în care fraţii ei se lansau câteodată în jos, de pe scări. Aterizá uşor, în picioare, în mijlocul ţesăturii aspre de lână. Înainte de a şti ce i se întâmpla, se trezi făcută ghem şi aruncată înspre mulţimea care aştepta, în timp ce bărbaţii se străduiră să se ferească din calea zidăriei ce se prăbuşea.
Aflată în siguranţă, fu de îndată scoasă dintre faldurile păturii şi dată mamei. Eleftheria o luă în braţe şi o ţinu astfel preţ de câteva clipe, iar apoi totul încremeni; întreaga casă începu să se prăbuşească. Fiecare zid susţinuse un altul, iar acum, când structura ceda, întregul edificiu căzu, însă nu bucată cu bucată, ci dintr-o dată, cu o mişcare rapidă, aproape graţioasă, trimiţând un nor de praf în direcţia privitorilor, care se retraseră şi-şi acoperiră ochii.
În acel moment Thanasis, Panos şi Margarita dădură colţul pe strada Antigonis. Îi nedumeri mulţimea pe care o văzură adunată în faţa lor, însă nu putură să vadă pe deasupra capetelor, ca să înţeleagă ce anume le atrăgea atenţia atâtor oameni.
Panos îl trase de mânecă pe bărbatul din faţa lui. Fu nevoit să insiste.
— Hei! strigă el pe deasupra agitaţiei generale. Ce s-a întâmplat?
Omul se întoarse către ei.
— A căzut o casă... Chiar în faţa noastră. S-a prăbuşit.
Copiii o auziseră cu toţii pe bunica vorbindu-i de atâtea ori tatălui despre casa care avea să cadă peste ei şi-şi petrecuseră întreaga viaţă evitând picăturile de apă ce răzbăteau prin acoperiş şi fiind treziţi din somn de bucăţi de tavan căzute în pat. Yiayiá a lor avusese dreptate.
— Mamă! zise Margarita cu vocea înecată în lacrimi. Unde-i mama?

— Şi cea mică, adăugă Panos, fiindcă, deşi Themis avea deja patru ani, aşa o numeau fraţii ei mai mari. I mikrí? Cea mică?
— Le găsim noi, zise Thanasis cu glas ferm, conştient de responsabilitatea lui de frate mare.
Nimic nou nu avea să se mai întâmple pentru spectatorii adunaţi la faţa locului. Mulţimea începu să se împrăştie, iar copiii reuşiră să vadă mai bine. Stăteau toţi trei în picioare, privind cu ochii larg deschişi la învălmăşeala de mobilă şi de obiecte casnice. Întregul conţinut al casei era acum împrăştiat pe pământ. Obiecte personale se iţeau din grămada de moloz – unele dintre ele fiind daruri primite de la tatăl lor – ca nişte pete de culoare ce răzbăteau din haos: păpuşa preferată a Margaritei, cărţi rupte, un dulap de bucătărie căzut într-o rână şi din care se revărsau oale şi tigăi.
Una dintre vecine îi observă pe copiii agăţaţi cu disperare unul de celălalt şi se duse lângă ei. Toţi trei îşi înăbuşeau suspinele tăcute.
— Mama voastră e în siguranţă, le zise ea. Şi micuţa Themis. Sunt amândouă tefere. Priviţi, sunt acolo.
Copiii văzură un pic mai jos, pe drum, figura aproape de nerecunoscut a mamei, cu părul ei roşcat acoperit de praf alb. Hainele Eleftheriei Koralis erau pline de tencuială, iar ploaia care începuse să cadă le făcea să strălucească. Atenţia îi era încă îndreptată spre Themis, în timp ce copiii mai mari începură să alerge către ea, strigând-o pe nume.
Unul dintre vecini le adusese o carafă cu apă, însă nimeni nu părea interesat să le ofere mai mult de atât. Omenia lor nu depăşea limitele unor priviri îngrijorate. Copiii se îngrămădiră unii în alţii, privind, nemişcaţi, la ruinele casei, însă mama lor se uita în altă parte, mult prea îndurerată ca să privească într-acolo.

O vreme stătură nemişcaţi, dar apoi ploaia se transformă în grindină. Când hainele începură să li se îmbibe cu apă, înţeleseră că nu mai puteau rămâne acolo. Themis purta doar o rochiţă subţire.
— Mi-e frig, spuse ea tremurând. Mi-e foarte frig.
— O să găsim să mergem undeva, o asigură mama.
Şi exact în acel moment, chiar la timp, bunica îşi făcu apariţia. Eleftheria Koralis n-o detestase niciodată pe soacra ei mai mult decât atunci, nevoită fiind să accepte mila acesteia.
O oră mai târziu se instalau în Patissia, în apartamentul nou-construit al femeii mai vârstnice. Sentimentul acesteia că avusese dreptate era cu atât mai iritant pentru Eleftheria cu cât soacra ei nu-l exprima în cuvinte, ci printr-o atitudine îndeajuns de grăitoare. În acel moment Eleftheria nu mai avea nimic, nici măcar o altă opţiune, iar copiilor le trebuia un acoperiş deasupra capului.
În ziua următoare, Eleftheria se întoarse pe strada Antigonis, ca să cerceteze încă o dată dezastrul.
Îşi dădu seama că toate piesele frumoase de mobilier, de care părinţii ei fuseseră atât de mândri, nu mai puteau fi recuperate. Fragmente lustruite de lemn încrustat şi margini sculptate cu fineţe zăceau împrăştiate precum piesele unui puzzle nerezolvat, însă acolo, în colţ, neatinsă, masa de mahon părea să sfideze dezastrul. Era singura piesă de mobilier rămasă întreagă.
Eleftheria păşi, fără să-i pese, peste cioburi de sticlă, ţăndări zimţate de tencuială şi aşchii de lemn, îndepărtând bucăţi de moloz până când găsi ceea ce căuta. Un cufăr mic, cu bijuteriile ei, pe care-l scoase cu greutate de sub o bârnă de lemn. Nu avea de gând să le lase jefuitorilor un asemenea premiu. Pe lângă obiectele de valoare, voia să găsească şi câteva haine. Reuşi să găsească în amestecul

de resturi un dulap vechi, din care scoase câteva haine pe care le scutură de praf. Erau lucrurile ei preferate.
Urmară câteva zile de discuţii aprinse. Eleftheria voia să aducă masa în noua casă şi, în ciuda faptului că era prea mare pentru spaţiul acela, refuza cu încăpăţânare să cedeze. Ameninţă că avea să mute copiii la o străMătuşă sau alta, în Larissa. Kyría Koralis capitulă cu mare greutate, iar în ziua următoare masa fu recuperată, instalată şi acoperită cu câteva straturi de pânză cu dantelă, care-i ascundea până şi picioarele elegant curbate.
— Asta-i tot ce te las să aduci aici, mormăi femeia mai în vârstă, în timp ce propria masă, mai mică, era scoasă din apartament.
Nora ei se prefăcu a nu fi auzit nimic.

Zona în care locuia bunica părea departe de centrul oraşului, după cum le spunea chiar ea copiilor:
— Are atât de mulţi copaci! Şi atât de multe spaţii verzi, minunate, unde te poţi juca şi te poţi aşeza.
Vorbind mereu despre avantajele zonei, critica în mod subtil cartierul în care locuiseră înainte.
Copiii se acomodară repede. Le plăcea să meargă în piaţeta de lângă casă şi să găsească alţi copii cu care să se joace. Se distrau pe acoperiş, acolo unde bunica întindea rufele, strecurându-se printre cearşafuri ca să se joace de-a v-aţi ascunselea, ţopăind în sus şi-n jos pe scările de piatră şi ferindu-se cu băgare de seamă de femeia de la parter, care ar fi putut oricând să iasă din apartament împreună cu câinele ei cel minunat.
Ceea ce le plăcu, poate, cel mai mult, fu prezenţa necondiţionată a luminii electrice. Şi faptul că atunci când dormeau respirau aer curat, nu praf. După câteva luni, pe

când mugurii copacilor începeau să se desfacă, dispăru cu desăvârşire acel cor de tuse care altădată se auzea în zori. Între timp casa veche fu înconjurată cu un gard, din raţiuni de siguranţă. Urma ca autorităţile s-o demoleze.
Eleftheria Koralis şi copiii ei erau acum la fel de nevoiaşi precum refugiaţii care sosiseră din Asia Mică în urmă cu câteva zeci de ani. Mii de oameni veniseră atunci în ţară, neavând cu ei altceva decât hainele pe care le purtau. Cei mai mulţi dintre ei continuau să locuiască la marginea oraşului, concentraţi în zone extrem de sărace.
Autorităţile încă nu rezolvaseră problema cazării acestui val de nou-veniţi, iar dacă Eleftheria nu accepta ospitalitatea oferită de kyría Koralis, familia ei ar fi fost nevoită să-şi aştepte rândul. Nimic nu-i mai despărţea de sărăcia lucie.
— Sunt sigură că putem reconstrui, îi spuse Eleftheria Koralis soţului ei atunci când acesta reveni de pe mare. Putem curăţa terenul şi începe din nou.
Soţul ei dădu din cap cu indiferenţă. Chiar dacă n-o spunea cu voce tare, căderea casei nu-l afectase. Era mulţumit că familia locuia în apartamentul mamei lui. Curenţii de aer şi scurgerile de apă din strada Antigonis nu-l lăsaseră niciodată să aibă un somn odihnitor atunci când se întorcea acasă de pe mare.
Familia nu locuia de multă vreme împreună cu bătrâna kyría Koralis, însă nefericirea curgea deja prin venele Eleftheriei.
Apartamentul din strada Kerou era mic şi bine organizat, toate lucrurile se aflau la locul lor, în teancuri ordonate, impecabil şterse, spălate, aranjate şi aliniate. Locuinţa avea o sufragerie aşezată în mijloc, două dormitoare îndeajuns de mari şi o cameră mică, folosită ca birou de răposatul soţ al kyríei Koralis. Ea îl transformase în

dormitor pentru ea însăşi, în timp ce Eleftheria împărţea un pat dublu cu fetele, iar băieţii aveau celălalt dormitor.
Lui Themis îi plăcea faptul că toată familia se afla la acelaşi etaj. Trăia un sentiment de siguranţă auzind, din cealaltă cameră, sforăitul bunicii, alături de murmurul slab pe care îl scotea, lângă ea, Eleftheria. Se simţea protejată şi de agresiunile Margaritei. Trasul de păr şi ciupiturile încetaseră, acum că cineva era lângă ele.
În loc de praf şi de primejdii aveau parte de muzica veselă de la radio, de izuri aromate de mâncare, de lumina blândă a lămpii cu ulei din faţa iconostasului şi de un sentiment de calm. Poate că apartamentul nu era îndeajuns de spaţios ca să se poată alerga în el, însă copiii cei mari aveau voie să se joace în piaţeta încărcată de frunze şi să exploreze străzile din jur. Oraşul devenise terenul lor de joacă şi în curând realizară posibilităţile nelimitate ale acelui spaţiu.
Kyría Koralis îndrăgea provocarea de a-i hrăni pe toţi, în ciuda lipsurilor prelungite. Ea era cea care îi punea pe băieţi să-şi facă temele atunci când ajungeau acasă şi-i convingea să stea la masa din bucătărie până când terminau ce aveau de făcut. Îi cumpăra cu dulciuri, cu mai mult timp de joacă în piaţetă sau chiar cu promisiunea unei excursii la mare.
Eleftheria era singura care tânjea după ceea ce lăsaseră în urmă şi visa să-şi regăsească traiul pierdut. Nevoia de a ţine o casă pe linia de plutire îi dăduse un scop în viaţă, iar acum nu mai găsea stimulente care s-o scoale dimineaţa din pat. Kyría Koralis începu să se simtă neliniştită atunci când o vedea pe noră prăbuşită între perne, în mijlocul zilei.
E greu de spus dacă bunica fu cea care preluă controlul asupra familiei, măcinând dorinţa de viaţă a Eleftheriei, sau dacă tânăra femeie îşi pierduse complet voinţa, iar

femeia în vârstă fu nevoită să-i ia locul. Themis n-avea cum să înţeleagă ce se petrecuse mai întâi. Tot ce ştia era că situaţia în care se aflau fusese provocată de distrugerea casei, în vreme ce fraţii ei spuneau că totul era mai bun în noua lor viaţă.
Vreme de multe luni de zile nimeni nu vru să recunoască faptul că era ceva în neregulă cu mama copiilor, iar kyría Koralis continuă să se poarte ca şi când comportamentul nurorii era normal. Câteodată, după ce copiii plecau la şcoală, îi ducea o tavă cu mâncare, însă Eleftheria o băga rareori în seamă. Părea că voia să moară încet, dar sigur, prin înfometare.
Într-o zi kyría Koralis se întoarse din oraş şi găsi patul gol. Poate că Eleftheria se hotărâse să se adune, în cele din urmă, se gândi bătrâna doamnă.
Păşind pe vârfuri, se uită printr-o crăpătură în camera mică şi văzu conturul nurorii sub cuvertură. Se strecură înăuntru, îşi luă hainele din dulap şi le puse în loc pe cele ale Eleftheriei. Schimbul fu făcut repede. În acea noapte kyría Koralis se culcă în patul cel mare, cu fetele sprijinindu-se de generosul ei trup de bunică, ce se oferea ca sprijin pentru încâlceala de braţe şi de picioare.
La următoarea vizită a lui Pavlos Koralis, lucru care se întâmpla tot mai rar, el discută cu mama lui despre soarta casei din strada Antigonis. Într-o zi, pe când Themis stătea într-un colţ desenând ceva, în casă veni un avocat. Fata avea cinci ani, însă adulţii continuau să creadă că era prostuţă sau surdă. Chiar dacă mare parte din limbajul pe care îl folosiră cei mari fu peste puterile ei de înţelegere, fata pricepu destul. Părea că totul se decidea acum între tatăl ei şi yiayiá. Un cuvânt necunoscut fu folosit pentru a o descrie pe mamă. După cum încercă mai târziu să i-l descrie lui Panos, suna ca „suferindă”, însă era mai lung. Cuvântul pe care-l folosiseră fusese „schizofrenică”.

Eleftheria ieşea rar din camera aflată la capătul apartamentului. Pavlos Koralis şi mama lui ajunseseră la concluzia că cea mai generoasă rezolvare a situaţiei ar fi fost s-o interneze într-o instituţie privată. Era singura soluţie pentru cineva marcat de o depresie atât de adâncă. Un judecător îl împuternicise pe Pavlos Koralis să vândă locul pe care se aflase vechiul conac al soţiei. Urma ca banii obţinuţi să fie folosiţi pentru îngrijirea Eleftheriei.
Copiilor li se spuse că, pentru o vreme, mama lor trebuia să meargă la spital. Cu toţii înţeleseseră că era bolnavă, altfel de ce ar fi stat în pat toată ziua? Aşa că au crezut în promisiunea că avea să fie tratată, să se facă bine şi să se întoarcă din nou la ei. Doar Themis şi bunica erau acasă atunci când asistenta medicală veni s-o conducă, iar geanta mică pe care Eleftheria o luă cu ea confirmă ideea că absenţa nu avea să fie lungă.
Themis fu îmbrăţişată pe fugă de maică-sa şi rămase nedumerită de faptul că aceasta pleca fără palton într-o zi atât de friguroasă. De la balcon, bunica şi copilul priviră cum silueta fragilă fu ajutată să intre într-o maşină, iar apoi maşina dispăru în depărtare.
Odată întorşi de la şcoală, ceilalţi copii fură tulburaţi să n-o mai găsească pe Eleftheria acasă. O văzuseră foarte rar în ultimele luni, dar acum, ştiind că micul dormitor era gol, deveniră foarte abătuţi. Margarita o ţinu toată noaptea trează pe Themis cu plânsul ei; prin pereţi se auzeau şi suspinele fraţilor.
Aşezământul psihiatric de lângă Drama, în care trăia acum Eleftheria Koralis, se afla într-o clădire dărăpănată, cu tavane înalte şi cu pereţi crăpaţi. Se afla la mai bine de şase sute de kilometri distanţă de casă, iar Pavlos Koralis îşi vizită soţia o singură dată, chiar la începutul şederii ei.
— Pavlos crede că-i aminteşte de un alt loc, îi spuse kyría Koralis unei prietene. Zice că n-a văzut-o atât de

mulţumită de când s-au căsătorit şi s-au mutat în casa aceea îngrozitoare.
De două ori pe an sosea câte o scrisoare care le anunţa starea ei. Aceasta rămânea „stabilă”, însă nu se preciza în raport cu ce anume se făcea comparaţia. Niciodată nu s-a pus problema vreunui diagnostic, fapt care nu părea să tulbure pe nimeni, iar copiii acceptară ideea că mama lor avea nevoie să se recupereze. Chiar dacă ar fi fost mai aproape, copiii tot n-ar fi avut voie s-o vadă.
O fotografie de la nunta lui Pavlos şi a Eleftheriei era aşezată pe comoda kyríei Koralis, fiind, probabil, unicul memento al cuplului absent.

Capitolul 2

În următorii ani, kyría Koralis îşi îngriji nepoţii în mod exemplar. Avea acum parte de familia pe care şi-o dorise întotdeauna. Soţul ei lucrase în marina elenă şi pierise pe mare pe când unicul lor copil era mic. Înrolându-se într-o flotă comercială, Pavlos îşi luase mama pe nepregătite, lăsându-i kyríei Koralis un gol în miezul existenţei. Însă acum ea avea un cârd de copii care să-i umple zilele. Uşor trecută de şaizeci de ani, era, încă, extrem de energică şi de capabilă să-şi organizeze nepoţii.
Îi făcea plăcere să şadă în fiecare seară în capul mesei şi să-i observe pe toţi. Nu voia să recunoască faţă de ea însăşi faptul că Margarita, care moştenise ochii mari şi migdalaţi ai tatălui, dar şi faţa rotunjoară şi silueta durdulie a bunicii, era favorita ei. La rândul său, Thanasis îi amintea de Pavlos, cu pometii lui ascuţiţi şi umerii largi. Panos era mai mititel, la fel ca maică-sa, iar Themis avea, şi ea, osatura subţire a Eleftheriei Koralis şi o nuanţă roşcată, de neconfundat, în părul şaten-deschis. În sinea

ei, bătrâna kyría Koralis era dezamăgită că nepoţii ei de parte bărbătească nu erau mai înalţi, însă dădea vina pe regimul alimentar sărac la care erau cu toţii supuşi.
Planificând cu atenţie cheltuielile pentru mâncare şi punând în slujba familiei îndemânarea ei de a coase, bunica izbutea s-o scoată la capăt cu ceea ce avea, însă nu reuşea să-i protejeze întotdeauna de efectele crizei economice. Ajunşi adolescenţi, Thanasis şi Panos se plângeau adesea că le era încă foame după ce terminau de mâncat. Kyría Koralis era înţelegătoare şi avea grijă ca a doua zi să fie încă o pâine pe masă.
Margarita fu cea care, prin lipsa ei de recunoştinţă, o făcu să-şi piardă într-o zi cumpătul. Pentru ziua de naştere a nepoatei, care împlinea doisprezece ani, bunica transformase cu minuţiozitate o rochiţă de vară a Eleftheriei. Ochii Margaritei străluciseră de încântare atunci când kyría Koralis aşezase cadoul în faţa ei, dar expresia feţei i se schimbase de îndată ce-l deschise.
— Dar asta nu e o rochie nouă, yiayiá. Mi-ai promis una nouă, zise ea îmbufnată.
În ciuda nasturilor aprins coloraţi şi a tivului împletit, Margarita nu se înduplecă. Rochia îi stătea grămădită în poală, într-un amestec de panglici şi hârtie de împachetat.
— Sunt multe fete care şi-ar dori să aibă o asemenea rochie, Margarita! îi spuse kyría Koralis pe un ton ferm.
— Da, Margarita, se amestecă Panos. Eşti nepoliticoasă.
— Taci, Panos, răbufni Margarita. Asta n-are legătură cu tine.
— Trebuie să-ţi aduci aminte, tânără domniţă, că în ziua de azi rochiile noi nu se găsesc nici chiar pentru zilele de naştere, îşi dăscăli bunica nepoata bosumflată. Nu doar în Grecia, ci pretutindeni. Aşa că te rog să fii mai recunoscătoare.

Kyría Koralis smuci rochia din poala Margaritei şi părăsi camera. Nu pricepea în amănunt situaţia politică din ţară, însă ştia că recesiunea economică prin care treceau afecta o lume întreagă. Era timpul ca nepoata cea încăpăţânată să-şi dea seama, la rândul ei, de acest lucru.

Chiar şi prin uşa închisă a dormitorului, bunica auzi vocile ridicate ale copiilor, apoi Margarita ţipă, iar o uşă se trânti. Themis nu zisese nimic. Nu purtase o rochie nouă în toată viaţa ei, ci numai lucruri rămase de la Margarita.

La două zile după acel episod, prima pagină a ziarelor publica o fotografie cu o femeie îndurerată, aplecată asupra fiului ei mort. Disperarea îi împinsese pe muncitorii din industria tutunului să facă grevă la Salonic, iar poliţia deschisese focul şi omorâse doisprezece bărbaţi, într-o încercare de a ţine lucrurile sub control.

Diferenţele sociale dintre oameni se accentuaseră în ultima vreme şi, odată cu asta, atmosfera devenise frământată. Ameninţarea unei greve generale, care urmă violenţelor, îi dădu prim-ministrului, generalul Metaxas, ocazia de a impune un nou regim. În 4 august 1936, cu permisiunea regelui, Metaxas suspendă constituţia, declară legea marţială şi stabili o dictatură care-i dădea puteri nelimitate.

Dacă în trecut neînţelegerile politice se petreceau atunci când Pavlos Koralis venea în vizită şi-şi aducea prietenii acasă, acum asemenea certuri începuseră să se dezlănţuie între Thanasis şi Panos. Încă din primii ani ai adolescenţei, cei doi avură viziuni total diferite în legătură cu problemele ţării. Thanasis îl simpatiza pe generalul Metaxas şi admira modelele urmate de acesta (printre care se număra şi Mussolini). De cealaltă parte, Panos nu agrea ordinea rigidă impusă de Metaxas. De fapt, lui Panos nu-i plăcea disciplina de nici un fel. Câteodată, kyría Koralis era nevoită să-i ameninţe pe băieţi că avea să-i dea de ştire

tatălui despre orice necuviinţă de-a lor atunci când Pavlos venea în vizită. Erau prea mari acum şi prea înalţi ca să poată fi disciplinaţi de ea, însă ameninţarea furiei paterne era suficientă ca să-i liniştească.
Una dintre rarele lui vizite coincise cu revolta lui Panos, căruia nu-i plăcea să meargă la întâlnirile EON. Ethniki Organosis Neolaias, Organizaţia Naţională de Tineret, era noua mişcare în care se înrolaseră cei trei fraţi mai mari. Metaxas crease organizaţia la scurt timp după ce instituise dictatura. După o vreme, participarea devenise obligatorie. Panos detesta să se ducă şi chiulise în seara aceea.
— De ce să mă duc? întrebă el pe un ton imperativ. De ce?
Avea acum cincisprezece ani şi era cu aproape jumătate de metru mai înalt decât bunica lui.
— Pentru că e bine să mergi. Înveţi un pic de disciplină.
— Ce-i aia disciplină? ripostă el cu dispreţ.
Bunica nu ştia că Panos lipsea de la întâlniri de ceva vreme. Adolescentul detesta tot ce ţinea de EON, de la propaganda intensă de dreapta, la logoul de pe uniformă, cu cele două securi fasciste. La polul opus, Thanasis aştepta cu nerăbdare exerciţiile militare la care lua parte şi ţintea deja să urce în rang. Margarita participa şi ea în mod activ. Îi plăcea uniforma şi repeta, veselă, sloganul despre locul femeii la cratiţă.
Panos îşi alesese o zi nepotrivită ca să-şi provoace bunica. Tatăl lui se întorsese în după-amiaza aceea şi se odihnea în micul dormitor al kyríei Koralis. Uşa trântită de Panos îl trezise. Pe când se dădea jos din pat, Pavlos Koralis putu să audă vocea fiului său, uşor ridicată, iar apoi felul în care autoritatea bunicii fu pusă la îndoială. Toată lumea ştia care erau consecinţele împotrivirii faţă de regimul Metaxas. Dacă refuzai să faci parte din EON puteai fi exmatriculat din şcoală, aveai oportunităţi de angajare

mult mai puţine şi cine ştia ce altă ruşine ţi se putea întâmpla. Furia lui Pavlos crescu brusc.
Themis era aşezată la masa din bucătărie. Din momentul în care fratele ei intrase în casă, voise să sară şi să-l avertizeze, însă fusese prea târziu. Uşa de la dormitor se deschise cu putere.
Cu toate că trecuseră luni bune de când Pavlos Koralis nu-şi văzuse copiii, acesta nu se apropie de Panos pe la spate ca să-l surprindă cu o îmbrăţişare. Îi dădu, în schimb, un brânci puternic între umeri. Panos zbură în direcţia bunicii, care, fără să ezite un moment, se mişcă într-o parte, ca să evite ciocnirea. Băiatul căzu cu toată greutatea, agăţând cu fruntea colţul mesei.
Themis ţipă.
Panos n-avusese timp să se pregătească pentru cădere, iar corpul lui se lovi cu putere de podea. Capul păru că-i săltase la contactul cu suprafaţa tare. În câteva clipe, Themis îngenunche lângă el.
— Panos... Panos... Mă auzi?
Se uită în sus la bunica ei, care-şi făcea cruci cu nemiluita.
— E mort, yiayiá, şopti ea printre lacrimi. Cred că a murit.
Kyría Koralis se calmă repede şi înmuie o bucată de cârpă în apă ca să şteargă tăietura de pe faţa nepotului. După câteva secunde în care zăcu inconştient, băiatul începu să se mişte.
— O să se facă bine, agápi mou, zise ea, simţindu-se prinsă între dragostea faţă de nepot şi loialitatea faţă de tatăl acestuia. Nu-ţi face griji!
Pentru Themis, acela fu un moment în care îşi pierdu inocenţa. Îl săgetă pe taică-său cu privirea. Cum putuse să facă aşa ceva?
Panos îşi reveni, fără cea mai mică idee despre ceea ce se întâmplase. Nici acum nu înţelegea că cineva îl împinsese. Tatăl lui părăsise încăperea.

Kyría Koralis îngenunche pe podea ca să-şi îngrijească nepotul.
— Ce s-a întâmplat? întrebă el cu voce slabă. Mă doare capul. Tare de tot.
— Ai căzut, îi răspunse, simplu, bunica.
Băiatul închise ochii, iar kyría Koralis îi făcu semn lui Themis să nu spună nimic, apăsându-şi degetul arătător pe buze.
Themis înţelese. Gestul violent al tatălui nu trebuia divulgat nimănui. Trebuia să tacă.
Înţelegând că fiul lui supravieţuise căzăturii, Pavlos Koralis se strecură afară fără să-şi ia rămas-bun. Se întoarse la Pireu, de unde vaporul său urma să plece a doua zi.
Când Margarita şi Thanasis se întoarseră de la întâlnirea EON, îmbrăcaţi în uniformele lor albastre, îl găsiră pe Panos în pat, cu capul bandajat. Odată ce aflară povestea „căzăturii” lui şi se asigurară că mergea spre bine, se aşezară la masa din bucătărie ca să mănânce. O farfurie îi fu dusă lui Panos, însă rămase neatinsă.
Margarita avea multe de povestit despre o paradă la care tocmai luase parte.
— Am fost chiar în faţă de tot! se repezi ea să spună, ţinând braţul drept ridicat, ca să arate cât de bine ştia salutul. Eram unul dintre lideri!
— Minunat, draga mea. Te descurci atât de bine! se entuziasmă kyría Koralis.
— Şi eu am făcut ceva nou azi, întrerupse Thanasis, vrând să fie şi el în centrul atenţiei. Am învăţat cum se ţine o armă.
În vocea lui se auzea o notă de triumf, de parcă ar fi câştigat o bătălie.
Themis îşi mestecă mâncarea în tăcere, dar nu putu înghiţi. Nimeni nu se aştepta niciodată ca ea să zică mare lucru la masă, aşa că nu-i fu greu să se ţină deoparte. În

curând avea să fie şi ea nevoită să facă parte din EON, dar singurul motiv pentru care ar fi fost interesată de o asemenea organizaţie era acela de a învăţa să folosească o armă. Asta suna interesant şi folositor. Nimic altceva n-o atrăgea.
Se uită pe rând la Margarita, la Thanasis şi la yiayiá, copleşită de sentimentul că Panos fusese trădat.
Mânia, frica şi ruşinea se amestecară în sufletul ei. Într-un timp foarte scurt, o crăpătură la fel de invizibilă precum cea din ţeasta lui Panos o separase de restul familiei.

Capitolul 3

Pentru o vreme, Themis traversă o stare acută de izolare, în ciuda faptului că era alături de alţi patru oameni într-un spaţiu atât de mic.
Trecuseră mai mult de cinci ani de când se mutaseră în locuinţa din Patissia, iar copiii crescuseră şi umpluseră apartamentul aproape până la refuz: băieţii – cu braţele şi picioarele lor deşirate, Margarita – cu rotunjimile şi cu siguranţa ei de sine, care sporea din zi în zi. Aşezaţi la masa mare din sufragerie, îşi dădeau acum coate ca să prindă a doua porţie de mâncare, chiar dacă bunica gătea zilele acelea de trei ori mai mult decât înainte.
Relaţiile dintre copii erau la fel de instabile precum cele dintre politicienii ţării. Panos şi Thanasis se certau şi se luptau, aflaţi într-o încleştare frăţească perpetuă. La noua cicatrice de pe frunte Panos adăuga mereu altele, atât era de mare diferenţa de putere dintre ei. Bătăliile nu se dădeau însă doar între băieţi. Margarita şi Panos se luau la harţă pentru orice. Între Margarita şi Themis nu exista vreo ceartă la vedere, însă fata cea mare nu rata nici o ocazie să fie răutăcioasă faţă de cea mică. Viaţa în spatele uşii

dormitorului pe care-l împărţeau era o tortură pentru Themis. Margarita acaparase tot spaţiul din cameră. Îi răsucea urechile surorii mai mici până când o dureau, atentă să nu lase nici o urmă, şi o împingea cu piciorul atât de tare încât Themis era nevoită să doarmă pe podea sau să se strecoare în sufragerie. În loc să aibă parte de liniştea după care tânjea, Themis rămânea trează din pricina scrâşnetului de dinţi pe care-l scotea bunica în somn. Cea mai tânără membră a familiei era prea mândră ca să plângă sau să se vaite, ştiind că orice ar fi spus s-ar fi întors împotriva ei, sub forma unor cruzimi şi mai elaborate din partea surorii celei mari.

Locuinţa lor, care păruse la început atât de sigură şi de primitoare, era acum plină de lupte şi de tulburări. Casa nu-i mai oferea fetei nici un adăpost. Şcoala devenise refugiul ei, un spaţiu în care se simţea liberă şi în siguranţă. Pereţii înalţi şi albi ai curţii şcolii le păreau unora o închisoare, însă pentru Themis, încă din prima zi, ei fuseseră precum o îmbrăţişare caldă. Pe măsură ce toamna se apropia, Themis aştepta cu nerăbdare noul semestru.

Sala de clasă era austeră, cu rânduri de bănci de lemn, scaune tari şi pereţi goi, cu excepţia unei cruci şi a unei icoane a Fecioarei Maria. Totul se concentra asupra profesoarei, kyría Anteriotis, asupra piedestalului pe care era aşezată şi asupra tablei negre din spatele ei. Nimeni nu-şi putea alege locul. Numele pe care soarta îl alesese pentru ea determinase faptul că Themis trebuia să-şi ia locul în clasă între doi băieţi, Glentakis şi Koveos, care o necăjeau de îndată ce profesoara se întorcea cu spatele. Indiferent de intenţiile pe care băieţii le aveau, aceştia nu reuşeau niciodată s-o distragă pe Themis. Încercările lor n-o făcuseră decât să-şi dezvolte o extraordinară putere de concentrare. În primii ani de şcoală, Themis nu avu

competitori în clasă, cu excepţia unui băiat timid, care reuşea uneori să ridice mâna înaintea ei. Indiferent dacă învăţau algebră sau gramatică, fata rareori dădea vreun răspuns greşit. Îşi concentra întreaga atenţie asupra lecţiilor şi era prea puţin conştientă de orice altceva în afară de zgomotul cretei pe tablă.
Într-o zi, la câteva săptămâni de la începerea şcolii, după ce profesoara scrise o ecuaţie pe tablă, se uită peste umăr şi nu-i invită să răspundă nici pe Themis, nici pe timidul Giorgos. O altă voce enunţase soluţia. Altcineva rezolvase o problemă la matematică înaintea oricăruia dintre ei. Trebuia să fi fost cineva nou.
Themis se uită în jur ca să vadă cine putea fi.
Dincolo de figurile familiare ale celor patruzeci de colegi, ea zări un păr negru şi o frunte palidă. Themis îşi răsuci gâtul ca să vadă mai bine.
Nu numai că vocea fetei suna străin, dar şi accentul ei era diferit. Themis se întoarse şi scrise răspunsul dat de noua colegă.
De îndată ce clopoţelul sună, toţi copiii năvăliră afară din clasă. Themis ieşi din clădire şi o zări pe fata cea nouă în capătul celălalt al curţii. Se duse spre ea şi văzu că era preocupată să smulgă solzii unui con căzut din copacul ce creştea lângă zid.
Themis se feri de copiii care săreau coarda sau alergau unii după alţii. Fata era de una singură, însă atitudinea ei nu trăda câtuşi de puţin însingurare. Privea în jur în timp ce îmbucătăţea conul, cercetându-i pe colegii de clasă şi fiind, în acelaşi timp, mulţumită de propria companie, ca şi când nu se aştepta să-i vorbească cineva. Lui Themis îi bătu inima mai repede decât de obicei. Presimţi că aveau să devină prietene.
Era toamnă, iar fata purta o haină de lână de un roşu şters, cu tivul deşirat şi cu mânecile rulate de câteva ori,

ca să nu-i acopere mâinile. La rândul ei, Themis purta o jachetă veche a Margaritei, de culoare maro, uşor mai mare, însă haina fetei părea mult prea mare pentru ca aceasta să reuşească s-o umple vreodată. Ca şi Themis, fata avea şosetele murdare, însă încălţămintea ei părea şi mai uzată.

Din când în când, eleva cea nouă îşi pironea privirea asupra cuiva, fără să-i pese de felul în care i se putea interpreta gestul. Radia de încrederea unei persoane mai mature decât vârsta de unsprezece ani.

Themis rămase în picioare la câţiva metri distanţă, rezemându-se cu nonşalanţă de zid şi studiindu-şi ghetele scâlciate şi pline de praf. Avea nevoie de câteva momente ca să-şi adune curajul şi s-o abordeze pe nou-venită.

Se mocăi aşa până când clopoţelul sună din nou. Era timpul să se întoarcă în clasă. Themis se folosi de acel moment şi începu să păşească în acelaşi ritm cu fata. În faţa intrării principale, Themis o văzu ezitând. Stânga sau dreapta? Erau clase în ambele direcţii.

— Noi mergem pe-aici, îi spuse Themis, sigură pe ea, iar apoi o luă de mânecă şi o trase în direcţia cea bună.

Fetele îşi agăţară hainele în acelaşi cui, în spatele clasei. Themis avu suficient timp ca s-o întrebe cum o chema.

— Fotini, veni răspunsul dat cu mândrie.

Un moment mai târziu, profesoara intră şi începu următoarea lecţie. La sfârşitul celor cincizeci de minute, Themis ştiu că cineva mai studios decât ea şedea cu câteva rânduri mai în spate.

Atunci când sunetul clopoţelului vesti sfârşitul orelor de curs, Themis îşi strânse lucrurile în grabă şi se repezi spre ieşire. Se opri în dreptul băncii lui Fotini, unde aceasta îşi aranja creioanele într-o cutie de lemn şi-şi vâra cu grijă caietele într-o geantă veche.

Fotini privi în sus. Avea ochi albaştri, pielea albă şi părul aproape negru, împletit în două cozi groase, care îi atârnau, precum nişte frânghii de ancoră, de o parte şi de alta a feţei. Îi zâmbi larg lui Themis.
Fetele se simţeau deja apropiate, fiindcă îşi petrecuseră întreaga după-amiază luându-se la întrecere în faţa profesoarei. Kyría Anteriotis le dăduse amândurora şanse egale ca să răspundă la întrebările ei.
Îşi luară hainele din cuier şi ieşiră împreună din clasă, îndreptându-se către ieşire. Se dovedi că mergeau în aceeaşi direcţie.
Themis turui întrebări pe nerăsuflate, iar Fotini îi răspunse la toate.
— De unde eşti? Care e numele tău de familie? Mai ai fraţi sau surori? La ce şcoală ai fost înainte?
După ce se opri interogatoriul, veni rândul lui Fotini.
— Iar tu unde locuieşti? o întrebă ea, în cele din urmă, pe Themis.
Mergeau de-a lungul străzii principale de vreo zece minute şi tocmai ajunseseră la o cotitură.
— Aici, sus, îi arătă Themis. La capătul străzii e o piaţă. Locuinţa noastră e chiar acolo.
Fotini zâmbi.
— Nici noi nu locuim departe de aici, murmură ea.
Îşi luară la revedere şi râseră atunci când rostiră amândouă în acelaşi timp: Pe mâine!
În seara aceea, Themis fu plină de entuziasm.
— E atât de deşteaptă, îi spuse ea bunicii.
— Cum, mai deşteaptă decât micuţa mea Themis? o tachină kyría Koralis.
— Nu e posibil aşa ceva, zise, sarcastică, sora mai mare.
— O cheamă Fotini şi nu are fraţi sau surori, e mai mare decât mine cu două luni, iar familia ei e din Smyrna.
— Sunt refugiaţi? o întrerupse, bănuitor, Thanasis.

— De ce întrebi aşa ceva? îl puse la punct Panos.
— S-a mutat în Atena de curând. Înainte locuia la Kavala. Iar acum e prietena mea, zise Themis cu emfază.
— Foarte frumos, spuse Margarita, răutăcioasă. Aveai nevoie de o prietenă.
Cina continuă plină de tachinări, unele – prietenoase, altele – mai puţin.
Themis de-abia aştepta să vină ziua următoare. Fraţii ei mergeau la şcoală în direcţia opusă, iar ea se ducea singură. În dimineaţa aceea aproape că alergă ca să ajungă în curtea şcolii înaintea lui Fotini.
Cotind pe o stradă laterală, dădu cu ochii de o haină purpurie. Fotini i-o luase înainte. Mersul lui Themis se transformă în fugă.
— Fotini! Fotini! Aşteaptă-mă.
Fata se întoarse.
— Salut, Themis!
Se luară de mână precum două prietene care se ştiau de când lumea şi păşiră împreună în curtea şcolii.
Nu se punea problema ca Fotini să se mute în faţă, mai aproape de Themis. Venise după începutul anului şcolar şi avea să rămână în ultimul rând. Ambele fete aşteptau pauzele cu nerăbdare. Câteodată săreau coarda alături de celelalte colege, iar în alte dăţi, când soarele strălucea şi aducea în miez de iarnă o căldură neaşteptată, şedeau pe bancă şi-şi împărtăşeau poveştile de viaţă. Reprezentările lor despre trecut erau un amestec de informaţii primite de la adulţi şi de rememorări senzoriale personale. Amândouă trecuseră prin tumult, foame, lacrimi, oboseală şi pierderi, însă despre acestea aveau să discute în viitor.
— De ce s-au mutat părinţii tăi de la Smyrna la Kavala, iar apoi au venit aici? o întrebă, într-o zi, Themis pe Fotini cu interesul cuiva care nu părăsise niciodată Atena.

— Părinţii mei n-au vrut să plece din Asia Mică, îi explică Fotini. Însă n-au avut de ales. Am locuit o vreme la Kavala pentru că tata a lucrat întotdeauna în industria tutunului, iar acolo a găsit de lucru.
Themis ştia despre campania din Asia Mică. Crescuse auzindu-i pe oamenii mari discutând în contradictoriu despre subiect şi despre milioanele de refugiaţi care sosiseră doar cu hainele de pe ei. Majoritatea erau săraci. Îşi aminti de resentimentele tatălui ei în legătură cu cât de mult se schimbase oraşul după aceea.
— Există un motiv pentru care i se zice „catastrofă”, spuse Fotini cu glas ferm. Pentru că a fost. Oamenii erau fericiţi şi, dintr-odată, totul s-a schimbat. Tot ce era bun a dispărut.
— De asta nu mai ai fraţi şi surori? o întrebă Themis.
Fotini rămase uluită. Era ceva la care nu se gândise niciodată până atunci.
— Ai mei erau flămânzi aproape tot timpul, probabil că ar fi fost şi mai greu dacă eram mai mulţi...
— Ce s-a întâmplat după ce au plecat din Smyrna?
— Au fost duşi cu vaporul la Kavala. Una dintre mătuşile mele era deja acolo, aşa că am locuit împreună. Mi-au plăcut anumite lucruri ca, de pildă, faptul că eram la mare. Apoi, Kavala e un oraş frumos. Un apeduct imens îl traversează, ca un pod uriaş. Avea şi un castel vechi. Şi multe clădiri bătrâne şi străduţe înguste, descrise Fotini oraşul, cu ochii strălucindu-i. Dar nu se compară cu Atena.
— Îţi place Atena?
— Încă nu, răspunse ea. Dar sper că, în timp, o să-mi placă.
În punctul în care drumurile lor se despărţeau, cele două fete se opreau şi se aşezau pe un zid scund. Vorbeau fără să se oprească.

Themis începu să povestească despre „catastrofa” petrecută în propria familie: căderea casei bătrâneşti şi plecarea mamei ei. Recunoscu faţă de Fotini că imaginea mamei îi devenise neclară de când fotografia de la nunta părinţilor fusese pusă deoparte.
— Nu-mi mai amintesc faţa ei, îi spuse Themis prietenei. Dar yiayiá mi-a spus cândva că seamăn un pic cu mama.
— Însă îl mai ai pe tatăl tău, nu? o întrebă Fotini.
— Într-un fel, răspunse Themis, păstrând povestea pentru altă dată.
În următoarea săptămână, în drum spre casă, Themis îi spuse lui Fotini mai multe despre conacul prăbuşit.
— O să te duc într-o zi să-ţi arăt ruina, zise ea. Cred că e încă acolo.
— Erau conace şi la Kavala. Însă le aparţineau unor oameni răi, care aveau fabricile de tutun.
— De ce erau răi? întrebă Themis.
— Spre exemplu, proprietarii fabricii la care lucrau părinţii mei...
— Părinţii? Şi mama ta lucra?
Themis nu cunoştea mulţi copii ale căror mame mergeau la muncă. Mamele stăteau acasă în majoritatea familiilor, aşa cum stătuse şi mama ei. Chiar şi în cele mai umile, acolo unde un salariu în plus ar fi fost bine-venit.
— Da. Munceau împreună. Mama povesteşte că lucrau la etajul la care se făcea sortarea. Bărbaţi şi femei deopotrivă. Creştini şi musulmani. Separând frunzele bune de cele rele şi punându-le pe categorii.
— Dar...
Themis rămase cu gura căscată în timp ce Fotini continuă povestea.
— Cred că nu era rău tot timpul, însă orele de muncă erau foarte lungi. Şi păreau să se facă şi mai lungi.
Fotini făcu o pauză.

— Mama ta n-a trebuit să lucreze? întrebă ea.
Themis ezită.
— Pe când locuiam la conac, lucra toată ziua în casă...
Apoi ocoli subiectul, vorbind despre tatăl ei, care era plecat pe mare, despre ea şi fraţii ei, care erau crescuţi de bunica.
Când Themis îl pomeni pe taică-său, Fotini începu să vorbească despre al ei.
— Tata e mort, spuse ea. De asta ne-am mutat la Atena.
Themis nu ştiu ce să spună. Cel puţin mama ei era încă în viaţă, iar tatăl mai apărea din când în când.
— Nici eu nu-l vedeam pe tata foarte des, continuă Fotini. Venea întotdeauna târziu de la întruniri şi, chiar şi atunci, el şi mama discutau şi scriau discursurile lui.
— Ce discursuri?
— Pentru muncitorii de la fabrică. Avea cearcăne negre în jurul ochilor şi niciodată nu se oprea din citit ziare şi cărţi. Stătea întotdeauna treaz până târziu, la masa din bucătărie. Într-o noapte, pe când mătuşa avea grijă de mine, mama a ajuns acasă mai târziu decât de obicei. Nu puteam să adorm, aşa că mătuşa mi-a încălzit o cană cu lapte. Şi ea părea îngrijorată. Un pic mai târziu, am auzit cheia în uşă. Era mama.
Themis se aplecă înainte, aşteptând cu sufletul la gură.
— Mama încerca să vorbească, însă nu putea scoate nici un cuvânt. După ce s-a mai liniştit, ne-a povestit ce se întâmplase. Avusese loc o demonstraţie. Muncitorii voiau salarii mai mari şi condiţii de lucru mai bune. Poliţia i-a atacat. Câţiva dintre ei au fost răniţi.
— Şi tatăl tău...?
— A fost ucis.
Pentru o clipă se înstăpâni, brusc, liniştea. Themis se simţi stângace, neştiind ce să spună. În cele din urmă, Fotini fu cea care rupse tăcerea.

— Toate astea s-au întâmplat cu ceva timp în urmă. Ne-am făcut bagajele şi am venit la Atena. Mama a zis că nu-i păsa cât de sărace aveam să fim. Nu putea rămâne într-un loc în care patronii îşi omorau angajaţii. Nu voia să fie o sclavă. Ce s-a întâmplat la fabrică a fost o nedreptate. Ăsta e cuvântul pe care l-a folosit.
Nedreptate. Themis auzise cuvântul de multe ori, dar cel mai adesea în legătură cu certurile care aveau loc între fraţii ei. Pentru aceştia, „nedreptate” însemna porţii de tort inegale sau excluderea dintr-un joc, iar pentru ea însăşi „nedreptate” însemna să fie ţapul ispăşitor al Margaritei.
Fotini începu să plângă. Pentru prima dată în viaţă, Themis înţelese ce înseamnă să-ţi pară rău pentru cineva pe care nu l-ai întâlnit. Plânse şi ea pentru pierderea suferită de Fotini.
În seara aceea, la masă, Themis spuse povestea suferinţei lui Fotini.
— Deci prietena ta e comunistă? întrebă Thanasis.
— Nu, zise Themis, care se pricepea să-l înfrunte pe fratele ei mai mare mai bine decât pe soră-sa.
— Eu cred că tatăl ei îşi apăra drepturile, replică Panos în apărarea surorii sale mai mici. Am auzit de un sindicat din Kavala. Protestau...
— De ce? îl întrerupse Margarita. Care-i rostul?
Panos n-o suporta pe sora lui.
— Care-i rostul unui protest? o întrebă el. Să oprească exploatarea oamenilor. Să-i facă pe cei slabi mai puternici...
— Păi, nu e mai puternic acum, nu? i-o întoarse Margarita cu cruzime.
— Omul nu acţiona doar pentru el, zise Panos. Dar asta nu ţi-ar trece ţie prin cap niciodată, nu-i aşa? Că cineva ar putea să facă un sacrificiu pentru altcineva.

— Ca Iisus, vrei să zici? întrebă Themis, care fusese recent obligată să înveţe pe de rost părţi din liturghie, la ora de educaţie religioasă.
— Nu-l compara pe un comunist cu Dumnezeu! o certă Thanasis săgetând-o cu privirea, dând cu pumnul şi făcând să tresalte masa.
— Nu e o diferenţă chiar atât de mare, zise Panos ca s-o ajute pe Themis.
— Theé mou[13], şopti kyría Koralis, rugându-se Domnului să oprească sfada celor doi.
Însă cearta băieţilor continuă agresiv, iar Themis se întrebă dacă Dumnezeu asculta rugăciunile neîncetate ale bunicii ei. Nu prea observase asta.
— Cum îndrăzneşti să spui aşa ceva? Cum poţi să insinuezi că Biserica e de partea acelor oameni? strigă Thanasis.
— Vrei să zici că de partea sindicaliştilor?
— Sunt nişte lepădături. O să distrugă ţara asta.
— În ce fel? Pentru că vor ca familiile lor să aibă ce mânca? Asta îi face lepădături?
— Să-şi hrănească familiile! Tu crezi că ăsta e scopul lor principal? Nu pot să cred! Majoritatea imigranţilor sunt nişte agitatori.
— Refugiaţii n-au venit aici pentru că aşa au vrut. Eşti nebun, Thanasis! Au venit fiindcă n-au avut de ales.
— Vrei să zici că politicienii i-au forţat să vină aici? Să ne aglomereze pe noi? Să ne ia locurile de muncă?
— Ştii că n-a fost aşa, încercă Panos să argumenteze raţional. Guvernul a luat decizia care a dus la declanşarea războiului. Aşa că a fost vina politicienilor că acei oameni au fost nevoiţi să plece din casele lor şi să lase în urmă tot ce aveau.
— Şi i-am primit în Grecia ca să ne facă probleme, nu-i aşa?

[13] Dumnezeul meu (în limba greacă în original).

Ochii lui Themis se plimbau de la un frate la altul. Panos şi Thanasis cădeau rareori de acord asupra vreunui lucru, însă adâncimea resentimentelor în acea confruntare era mai mare decât de obicei. Fata înţelese că ea fusese responsabilă de declanşarea neînţelegerii. Se uită peste masă la Margarita, care părea că se distra.
— Spune-mi! ţipă Thanasis ameninţându-l cu degetul pe Panos, făţiş agresiv. Comuniştii ăştia au dreptul să încalce legea?
Bunica se ridicase de pe scaun ca să taie fructe pentru toată lumea, însă atunci când Thanasis îşi trânti furculiţa pe farfurie şi se năpusti afară din cameră, se întoarse la loc.
— Panagiá mou, Maica lui Dumnezeu, se răsti ea la Panos. Vezi ce ai făcut? De ce trebuie să vă certaţi tot timpul?
— Pentru că avem păreri diferite, ripostă Margarita, care credea că avea dreptul să fie nepoliticoasă cu toată lumea, inclusiv cu bunica. Zic asta chiar dacă Panos greşeşte întotdeauna.
Panos o lovi, în joacă, după ureche.
— Hai, Margarita, ai şi tu inimă. Prietena asta a lui Themis... nu mai are tată.
— Vorbesc serios, Panos. Greşeşti. Oricine ar putea să creadă că nu-ţi iubeşti ţara.
Fratele ei se abţinu să răspundă. Se ridică de la masă şi părăsi, tăcut, apartamentul.

Themis nu ripostase atunci când unul dintre fraţi vorbise despre familia noii ei prietene ca despre una de criminali. Şi-şi promise ei înseşi să nu-i repete niciodată lui Fotini ceea ce spusese Thanasis. Fisura care apăruse în familie începea să se adâncească.
Zece minute mai târziu, Thanasis apăru îmbrăcat în uniforma de cadet, cu boneta înclinată într-un unghi

elegant. Fu urmat în scurt timp de Margarita, foarte stilată în costumul ei albastru EON.
— Azi e repetiţia generală pentru parada de vineri, îi spuse ea, mândră, bunicii. Vii şi tu, nu?
— Da, agápi mou. O să fim acolo amândouă, nu-i aşa, Themis?
Themis încă şedea la masa din bucătărie, cu cărţile întinse în faţă. Era cu gândul departe. De ce, se întreba ea, n-ar fi fost Iisus de partea comuniştilor? Nu spusese, oare, ca săracii să vină la el? Nu voise el ca oamenii să fie egali? Fuseseră duşi la biserică destul de des şi era sigură că asta spusese preotul. Dar poate că lumea era plină de asemenea contradicţii, iar ea nu observase înainte acest lucru.

Capitolul 4

Prietenia dintre Themis şi Fotini se adânci în lunile care urmară. În fiecare dimineaţă se întâlneau în drum spre şcoală şi erau împreună ziua întreagă. Într-o după-amiază, pe când veneau spre casă şi erau adâncite în conversaţie, Themis sugeră un alt traseu.
— Vreau să-ţi arăt casa veche, spuse ea, veselă.
Se treziră în cele din urmă pe strada Antigonis, după un traseu întortocheat şi opriri ocazionale ca să ceară îndrumări. Themis avea o idee vagă despre cum arătase casa, însă amintirea ei se dovedi a fi diferită de ceea ce văzu în ziua aceea. Pe ambele laturi ale străzii apăruseră clădiri noi, de la un capăt la altul. Nu mai rămăsese nimic din vechea construcţie şi toţi copacii fuseseră tăiaţi.
Themis nu-şi putu ascunde consternarea. Nu se gândea des la mama ei, însă acum îi apăru în minte şi se simţi uşurată că Eleftheria Koralis nu era acolo, ca să vadă că

locul pe care-l iubise atât de mult fusese ras de pe faţa pământului.
— Nu arăta aşa înainte, zise ea cu voce şoptită atunci când se întoarseră.
Nu spuse nimic nici acasă despre ceea ce văzuse.
Când anul şcolar se încheie şi începu următorul, Fotini fu mutată la locul ei, în ordine alfabetică, lângă Themis. Karanidis şi Koralis. Cele două fete erau nedespărţite, împărtăşindu-şi una celeilalte îndrăgostirile, poveştile şi cărţile. Singura persoană din clasă care le oferea un dram de competiţie la învăţătură era un băiat pe care îl chema Giorgos. Bun mai ales la matematică, însă mai lent, fiindcă se bâlbâia. Pentru că mulţi dintre colegi îl luau peste picior, Giorgos fu mulţumit că fetele îl acceptaseră în clubul lor. Dacă ridica mâna, ele îi dădeau întotdeauna şansa de a răspunde primul.
Certurile deveniseră şi mai aprige în casa familiei Koralis. Ceea ce fusese în trecut o competiţie frăţească se metamorfozase într-un război al idealurilor opuse, purtat cu asprime, fără ca vreuna dintre părţi să aibă vreo şansă de câştig, oricât de mică. Poate că dacă tatăl lor ar fi fost prezent în casă, ar fi putut să domolească focul, însă Pavlos Koralis nu mai fusese în vizită de aproape un an. Cu câtva timp în urmă trimisese o scrisoare din America, în care le spunea că plănuia să rămână acolo pentru un timp şi că avea să trimită bani în mod regulat. Greutăţile de ordin economic îl obligaseră să înceapă o viaţă nouă, iar Statele Unite reprezentau un loc al posibilităţilor nelimitate.
Kyría Koralis selectă veştile pe care le dădu copiilor; toţi le primiră cu sânge-rece, mai puţin Margarita, care îşi adora tatăl şi care îi aştepta întotdeauna darurile exotice şi pline de culoare. Fata plânse neconsolată zile întregi, apoi luă

fotografia alb-negru, care-l înfăţişa în uniformă de marinar, şi o puse pe măsuţa de lângă pat.
Viaţa continuă ca de obicei. Din când în când soseau câţiva dolari americani, pe care kyría Koralis îi împărţea în mod egal între copii.
Thanasis îşi deschise cu ei un cont bancar, Panos folosi banii ca să-şi cumpere cărţi, Margarita voia întotdeauna haine noi. Themis cerea câte puţin în fiecare săptămână, ca să aibă câteva monede în buzunar. Ea era în ultimul an de şcoală elementară, în timp ce ceilalţi erau la gymnásio, iar Thanasis urma să hotărască ce să facă mai departe. Ambiţia lui era să intre în forţele de poliţie.
Kyría Koralis nu mai reuşea să-şi facă vocea auzită la masă, fiind depăşită de tonul ridicat al nepoţilor, aşa că renunţase să mai vorbească. Însă războiul dintre fraţi nu era numai unul al cuvintelor. Agresiunea dintre ei se manifesta adesea în explozii de natură fizică, iar bunicii îi era ruşine că nu-i mai putea controla.
Themis îi descria lui Fotini certurile neîncetate şi gălăgia din apartament, răutatea surorii şi trântitul constant al uşilor. Acasă nu avea un mediu în care să poată studia. Pentru că urma ca amândouă să intre la liceu, Fotini sugeră că puteau învăţa la ea acasă.
— Mama n-o să fie deranjată, spuse Fotini. Oricum, ajunge acasă târziu.
În drum spre strada pe care locuia Fotini, amândouă mâncară kouloúria, chifle proaspete pe care le cumpără Themis cu drahmele ei. Aveau de urcat o pantă abruptă, care pornea dintr-un drum aglomerat, trecea pe lângă câteva biserici şi se ramifica în străduţe şi mai înguste, unde rufele spălate erau întinse din poartă în poartă.
Până şi suprafaţa drumului arăta altfel. Plouase mai devreme în ziua aceea, iar tălpile lui Themis alunecau

urcând panta. Copii mici stăteau în praguri de uşă, privindu-le tăcuţi, cu feţe ursuze şi în picioarele goale.
Themis îşi imaginase că Fotini locuia undeva ca şi ea, într-un bloc de apartamente. Acum, când dădură colţul într-o alee lată doar cât să le lase pe amândouă să meargă una lângă alta, văzu locuinţe fără etaj, foarte diferite de oricare clădire aflată în Patissia. Greu de spus dacă erau vechi sau noi, temporare sau permanente, atât păreau de fragile.
Câteva case mai în jos, pe stânga, Fotini se opri şi împinse o uşă gri.
Themis o privi pe prietena ei traversând camera ca să aprindă lampa de gaz. Lumina gălbuie a acesteia fu suficientă ca să-i arate mărimea singurei încăperi a casei lui Fotini.
La celălalt capăt era o altă uşă, pe care Fotini o deschise ca să lase înăuntru mai multă lumină şi pe care o propti de perete cu o găleată.
Themis se uită afară şi văzu o curte ce era, în mod evident, împărţită cu ceilalţi locatari de pe stradă. O femeie întindea cearşafuri şi un copil îi întindea cleştii de lemn pe măsură ce ea înainta.
În apropiere se afla un rezervor de apă aşezat pe un schelet de metal, iar lângă el era întinsă o perdea subţire. Aici trebuia să fie locul în care se spăla Fotini, se gândi Themis, stânjenită. Ambele fete erau stingherite din pricina trupurilor aflate în schimbare. Fata se simţi ruşinată la gândul unei asemenea instalaţii de îmbăiere aflate în văzul lumii.
O carafă emailată era aşezată pe un bufet mic. Fotini ridică cu grijă de pe ea ştergarul cu margini cusute cu mărgele, care îi apăra conţinutul de muşte, apoi scoase nişte căni din dulap şi le umplu. Îi întinse una lui Themis şi zâmbi.
— Kalós órises! îi ură ea. Bine ai venit la noi!

Ochii lui Themis se obişnuiseră cu întunericul. Fata privi în jur. Îi era imposibil să-şi ascundă curiozitatea.
— Covorul, zise Fotini, e singurul obiect mare pe care ai mei l-au adus de acasă, de la Smyrna.
Themis se uită în jos, la picioare, conştientă de noroiul care i se lipise de pantofi. Covorul ros pe care stătea avea un model şters, în nuanţe de maro, asemănător cu cel pe care şi-l amintea din strada Antigonis. Dintr-odată, se îngrijoră la gândul că, poate, adusese mizerie în casă. În apartamentul familiei Koralis, încălţămintea era întotdeauna lăsată la uşă.
— Mama îmi aminteşte mereu că a fost adus de la mii de kilometri depărtare, continuă Fotini. Aşa că nu s-a pus problema să-l lăsăm la Kavala.
Arătă către o pictură mică, prinsă în cui, pe perete.
— Iar acela e un tablou al satului nostru. E cel de-al doilea lucru pe care l-am adus cu noi. Mama l-a ţinut tot timpul în buzunarul de la fustă, împreună cu o fotografie.
Când părăsiseră Asia Mică, părinţii lui Fotini nu luaseră aproape nimic cu ei. Iar din câte vedea Themis, chiar şi acum îşi puteau număra posesiunile pe degetele de la o singură mână. Fata avu un moment de revelaţie profundă. Asta era realitatea la care se referea Panos atunci când vorbea despre refugiaţi. Majoritatea se zbăteau să supravieţuiască chiar şi acum, la aproape douăzeci de ani de când fuseseră nevoiţi să plece din căminele lor.
Mama lui Fotini reuşise să folosească la maximum spaţiul mic în care locuiau. Un pat îngust, aşezat pe colţ, era aranjat ordonat şi acoperit cu o cuvertură brodată. Themis nu putu să înţeleagă unde avea loc să doarmă o a doua persoană. Trei scaune erau băgate sub masa de bucătărie, iar pe o altă masă, mai mică, se afla un lighean de metal înăuntrul căruia se îngrămădeau oale şi tigăi, una peste cealaltă. De unul dintre pereţi fuseseră prinse nişte

răftuleţe pe care se aflau farfurii şi căni, iar pe lângă zid se întindea o bancă joasă, de lemn, presărată cu câteva perne brodate. Sub bancă se vedeau câteva teancuri de cărţi.
Fotini trase un scaun de sub masă pentru prietena ei, iar apoi se aşează şi ea în partea opusă. Deasupra lor se afla o fotografie a unui cuplu aflat la o vârstă nedefinită, cu braţele atârnând ţepene pe lângă corp.
Themis se gândi că aceea trebuia să fi fost fotografia despre care vorbise Fotini.
— Mama şi tata în ziua nunţii lor, zise Fotini păstrându-şi tonul calm.
— Ah, făcu Themis, neştiind ce să spună.
— Haide să învăţăm, continuă Fotini scoţându-şi, nerăbdătoare, cărţile din ghiozdan şi deschizând una.
Vreme de o oră sau mai mult, fetele citiră în linişte. Apoi începură să facă teme la matematică. Terminară aproape în acelaşi timp şi văzură că ajunseseră la aceleaşi rezultate, însă urmând metode diferite. Ca de obicei, în caietul lui Fotini rezolvarea exerciţiilor era scrisă cu grijă până la margine. Themis era mai împrăştiată, scrisul ei de mână fiind mult mai mare, iar cifrele 5 şi 6 nu puteau fi deosebite una de cealaltă. Îi putea lua o pagină întreagă pentru o ecuaţie, în timp ce Fotini putea scrie trei în acelaşi spaţiu.
— Scrisul tău e atât de ordonat şi de îngrijit, o tachină Themis. Nu ca al meu.
— Tata mi-a zis să nu irosesc hârtia. Că nu creşte pe garduri!
Fetele râseră împreună, însă Themis fu conştientă de seriozitatea remarcii: oamenii care aveau puţin nu-şi puteau permite să-şi irosească niciodată resursele. Încă mai râdeau atunci când uşa de la intrare se deschise. O femeie foarte subţire, cu pielea palidă, aproape

transparentă, cu ochi ovali, enormi, şi cu părul prins la spate, intră în casă.
Fotini se ridică şi se duse să-şi îmbrăţişeze mama.
— Ea e prietena mea, Themis, zise fata cu mândrie.
— Mă bucur tare mult să te cunosc, răspunse femeia zâmbind. Fotini vorbeşte încontinuu despre tine, încă din prima zi de şcoală.
Aşează un coş pe bufetul de bucătărie, scoase două pachete şi începu să le desfacă. Themis se minună de pletele lungi şi închise la culoare, care-i ajungeau până mai jos de talie, ale mamei lui Fotini. Femeia părea grăbită să gătească ceva din alimentele pe care le adusese.
Obişnuită cu vasele mari folosite de bunica ei, Themis şi-şi dădu seama că mama lui Fotini gătea într-o oală minusculă.
— S-a făcut târziu, le spuse femeia.
Nici una dintre fete nu fusese atentă la scurgerea timpului. Oricum n-aveau cum s-o măsoare.
— Nu te aşteaptă familia?
— Ba da... trebuie să mă duc acasă, răspunse Themis, gândindu-se că poate stătuse mai mult decât se cuvenea.
Începu să-şi împacheteze cărţile, în timp ce aroma de fasoláda, ciorbă de fasole, începu să plutească în aer.
Fotini o conduse până la strada principală. Themis n-ar fi putut să găsească drumul înapoi fără ajutor.
— Pe mâine! îşi luă la revedere Fotini. Mă bucur că ai venit în vizită.
Când Themis intră în casă, fraţii ei se aşezaseră deja la masă. Bunica era pe cale să servească mâncarea din două oale pline ochi, una cu tocană, cealaltă cu hórta[14]. O pâine întreagă se afla, neînceputǎ, pe masa din faţa lor. Themis se gândi că ceea ce gătise mama lui Fotini fusese, probabil, tot ce-şi puteau permite. Desigur că ăsta fusese

[14] Verdeţuri (în limba greacă în original).

motivul pentru care n-o invitaseră să mănânce împreună cu ele.
— Unde ai fost? o întrebă Thanasis.
— Şi de ce vii atât de târziu? vru să ştie, poruncitoare, Margarita.
Farfuriile fuseseră puse pe masă, aşa că orice răspuns pe care l-ar fi dat Themis s-ar fi pierdut în zăngănitul veselei şi în gâlgâitul apei turnate în pahare. Nu avea nici o dorinţă de a le spune unde fusese. Ultimele ore fuseseră pline de mulţumire şi nu voia ca fraţii ei să-i tulbure amintirile plăcute.
Însă Margarita fu insistentă şi, în ciuda hotărârii luate, Themis le spuse adevărul. După cum se temuse, Thanasis se înfurie pe dată.
— Nu e grecoaică în acelaşi fel în care suntem noi, zise el, neclintit.
— Dar vorbeşte greceşte, e ortodoxă, botezată...
— Părinţii ei...
— Tatăl ei e mort, protestă Themis. A fost ucis! Ţi-am spus asta.
— Atunci mama ei. Încă e comunistă?
Margarita se repezi şi ea să-şi atace sora mai mică:
— Ce înseamnă sloganul EON pentru prietena ta? „O singură naţiune, un singur rege, un singur lider, un singur tineret”?
Themis îşi reaminti conversaţia avută cu prietena ei. Îi cunoştea mintea lui Fotini aproape la fel de bine cum şi-o cunoştea pe a ei.
Thanasis vorbi din nou, de data asta cu mai multă grijă. Văzuse că ochii surorii mai mici erau înecaţi în lacrimi.
— Themis, cine e liderul pe care-l urmează mama ei? Îl respectă pe Metaxas? Sau îi susţine pe cei care vor să dea jos regimul?

Themis nu avu timp să răspundă, pentru că Panos sări s-o apere nu numai pe Themis, ci pe toţi aceia care se opuneau dictaturii în care trăiau:
— Voi doi chiar că nu vedeţi nimic! le strigă el lui Thanasis şi Margaritei, îndreptându-şi degetul către ei. Nu vă deranjează deloc faptul că Metaxas e admiratorul unui regim precum cel din Italia. Sau că zdrobeşte opoziţia cu bătăuşii lui.
Ca de obicei, atunci când cei patru nepoţi se împărţeau în tabere diferite, kyría Koralis devenea preocupată de gătitul mâncării, de spălatul vaselor şi de rearanjarea ustensilelor de bucătărie, care erau deja la locul lor. Uneori încerca să-i îmbuneze ca să-şi coboare tonul, iar câteodată, aşa cum făcu şi acum, îi întrerupea cu o afirmaţie politică prin care-şi trăda propriile loialităţi:
— E adevărat că Metaxas îl admiră pe Mussolini, Panos, dar cred că admiraţia e reciprocă.
— Şi Hitler îi admiră pe greci. Ar trebui să fim mândri de lucrul ăsta, adăugă Margarita.
— Are dreptate, Panos, zise Thanasis, triumfător. Toată lumea ştie că nemţii îi admiră pe grecii antici!
Era adevărat că grecii din Antichitate erau descrişi în cărţile naziste drept „fraţii cu caracterele rasiale cele mai apropiate”, însă Panos reacţionă cu dispreţ:
— Grecii antici nu mai există! zise el. Nu suntem aceiaşi oameni. Şi cu cât o să încetăm mai repede să pretindem că suntem, cu atât mai bine.
— Calmează-te, Panos, îl îndemnă insistent Thanasis. E bine pentru noi că Hitler respectă idealurile elene.
— Nu pot să ascult aşa ceva. Şi nu-mi mai spune să mă calmez!
Thanasis eşua rareori în a-l provoca pe fratele mai mic. Margarita îşi astupă urechile, în timp ce fraţii începură să strige.

Thanasis era de neoprit. Acum, că-l adusese pe fratele mai mic aproape de punctul de fierbere, îşi intră în ritm, simţindu-se la cârma dezbaterii, cu toate argumentele pregătite:
— Uite ce lucruri măreţe face Hitler pentru ţara lui! E un adevărat lider, care ştie să ceară disciplină, Panos.
— Are şi o organizaţie de tineret, adăugă Margarita. Multe alte ţări îi urmează exemplul.
— Şi ăsta e singurul lucru cu care sunt de acord! ţipă Panos. Că toţi fasciştii merg pe aceeaşi cale, adăugă el, însă apoi o notă de disperare i se strecură în voce. Însă unde va duce calea asta?
Fu linişte pentru câteva momente. Nimeni nu părea să aibă un răspuns la întrebarea lui.
Themis îşi şterse nasul cu mâneca. Îşi dorea cu disperare ca fraţii ei să nu se mai certe.
Margarita zâmbea cu superioritate. După ea, Thanasis fusese cel care câştigase disputa. Îşi legăna pantofii pe sub masă, lovind-o din când în când pe sora ei în fluierul piciorului.
Thanasis se ridică de la masă, oftând.
— Eşti atât de prost, Panos. Nu poţi vedea nimic cu claritate.
Panos nu-i răspunse. Cearta se stinsese deja.
Themis era obişnuită ca lucrurile să se întâmple astfel. Nu avusese nici un cuvânt de spus în toată cearta, chiar dacă neînţelegerea fusese provocată de faptul că ea îşi pomenise prietena şi pe mama acesteia. Simţise, în schimb, intensitatea focului şi felul în care el se stingea de îndată ce unul dintre fraţi părăsea încăperea.
Cel mai important lucru care-i rămase fetei în minte după acea după-amiază fu că nu toată lumea trăia aşa cum trăiau ei. Noaptea, stând întinsă în pat, se gândi la mama lui Fotini măsurând cu grijă câteva boabe de fasole uscată.

În dimineaţa următoare, prietena ei fu foarte vorbăreaţă.
— Mama s-a bucurat atât de mult că ai venit la noi, zise Fotini. Eşti primul musafir pe care l-am avut.
— Pot să mai vin şi altă dată?
— Sigur că da. Cât de des ai voie, răspunse Fotini în grabă.
Din clipa aceea apăru un nou obicei. În fiecare zi, după şcoală, Themis se ducea acasă la Fotini, pe străduţa îngustă, şi învăţa împreună cu ea. Deşi era gălăgie în curte pentru că femeile stăteau la poveşti, iar copiii plângeau, nimic nu le putea împiedica pe fete să se concentreze.
Themis rămânea întotdeauna până când mama lui Fotini ajungea acasă. Schimbau câteva cuvinte prietenoase, iar Themis pleca de îndată ce în încăpere începea să se simtă mirosul de mâncare.
Fetele învăţau exemplar şi luau întotdeauna cele mai mari note. O singură dată pe săptămână făceau altceva, atunci când erau obligate să participe la una dintre întâlnirile EON. Acestea deveniseră obligatorii pentru toate fetele de vârsta lor.
— Dacă mimăm cu buzele cuvintele cântecelor, asta nu înseamnă că le cântăm, spunea Fotini.
— Deci, de fapt, nu le luăm în serios...?
— Exact! exclamase Fotini cu hotărâre. Putem cânta alte cuvinte în minte, aşa că vom gândi cu totul şi cu totul altceva. Mama s-a supărat că ţi-am spus ce s-a întâmplat cu tata, continuase ea. Dar eu nu pot să uit.
— Sigur că nu, Fotini. Nici eu n-am să uit, zisese Themis, încă şocată de duşmănia arătată de familia ei. Dar poate că mama ta crede că nu e prudent să le spui oamenilor în ce fel a murit tatăl tău.
Fotini ridicase din umeri.
— Nu mi-e ruşine de asta şi nici n-am să mă prefac că nu s-a întâmplat.

Încercările mamei de a o preveni pe fiică să fie atentă la ceea ce spunea fură ignorate. Era imposibil de stârpit tendinţa de răzvrătire din firea lui Fotini.
— Urăsc costumaţia asta soldăţească, se plânse într-o zi Fotini, aşezându-şi boneta EON pe cap. Ne facem că suntem la război? Cu cine mă lupt, spune-mi?
Mama nu-i răspunse. Războiul era mai aproape decât îşi imaginaseră oamenii. Dilema legată de tabăra căreia trebuia să i se alăture Grecia deveni, în curând, subiect de conversaţie la nivel naţional. În septembrie 1939 Hitler invadă Polonia, iar Marea Britanie şi Franţa declarară război Germaniei. În următoarele luni conflictul luă amploare şi se părea că fiecare ţară trebuia să se hotărască de partea cui era.
Chiar şi Margarita, care îndrăgise întotdeauna activităţile EON, respingea posibilitatea războiului. Îşi acoperea urechile de îndată ce se vorbea despre asta. Îşi dorea o viaţă diferită. În timp ce prietena cea mai bună a lui Themis locuia în cea mai săracă parte a Atenei, prietena Margaritei, Marina, provenea din zona cea mai bogată. Mama ei purta haine frumoase şi mergea la coafor de două ori pe săptămână. Margarita voia să fie ca ea şi nutrea aspiraţii care depăşeau posibilităţile din Patissia. În vreme ce ai casei dezbăteau între stânga şi dreapta sau în legătură cu ce se întâmpla în Europa, Margarita visa cu ochii deschişi, imaginându-şi că făcea parte dintr-o altă familie, că destinul ei era altundeva. Începu să caute dovezi care să susţină atare teorie.
Într-o dimineaţă de decembrie, rămase singură în apartament şi nu putu rezista tentaţiei de a se uita în cotloane în care ştia că nu avea voie să caute. Între piesele de mobilier ce le aparţineau numai adulţilor se afla şi un birou care fusese al tatălui ei. După ce scotoci prin sertare, Margarita ajunse repede la concluzia că

hârţoagele erau neinteresante, aşa că le puse înapoi. Nu în aceeaşi ordine, însă nu-şi închipui că cineva avea să-şi dea seama de dezordine. Curiozitatea o purtă, apoi, către dulapul mic din camera bunicii. Interesul îi fu imediat stârnit atunci când răsuci mânerul şi îl găsi închis. Fu sigură că dulapul adăpostea ceva interesant şi secret.
Cheia, ascunsă în sertarul de la noptieră, fu uşor de găsit, iar mecanismul rigid se deschise în cele din urmă. Dulapul era plin de haine împăturite cu grijă. Margarita o luă pe prima şi şi-o puse în faţă, pe lângă corp. Rochia acoperea jumătate din trupul durduliu al adolescentei de cincisprezece ani, însă fata găsi nasturii de la spate gata deschişi, aşa că păşi în ea şi şi-o trase peste puloverul de un verde spălăcit şi peste fusta maronie de lână. Nasul i se umplu de umezeală şi de praf. Întrezărindu-şi reflexia în oglindă, o năpădi dezgustul. Îi veni în minte o imagine cu mama ei îmbrăcată în rochie, încovrigată în pat, fără vlagă şi tristă. O dezbrăcă iute şi o aruncă înapoi în dulap.
Mişcarea dislocă un vraf de haine care căzură una peste cealaltă, într-o grămadă dezordonată, iar apoi se prăbuşiră pe podea. Acum Margarita putu să vadă că sub îmbrăcăminte fusese ascuns altceva. Era o cutie de mărimea unei cărţi, însă de trei ori mai adâncă. Se aplecă şi o ridică. Era mai grea decât se aşteptase, dar o luă şi se aşeză pe patul bunicii ca s-o deschidă.
Priveliştea care o întâmpină era desprinsă, parcă, dintr-o poveste despre nişte piraţi turci, citită în copilărie, unde dintr-un cufăr se revărsau aur, argint, perle şi nestemate. Luă între degete primul obiect şi văzu că era încurcat în celălalt. Lanţuri şi închizători erau înnodate împreună, brăţările erau cu neputinţă de separat de mărgele şi de broşe.
În următoarea oră, Margarita descurcă cu răbdare fiecare obiect şi îl aşeză pe pat. Fredona în timp ce lucra, veselă,

încântată, cu ochii scânteindu-i de descoperirea făcută. Asta era, într-adevăr, o comoară neaşteptată.
Odată ce totul fu descurcat, păşi îndărăt ca să-şi admire colecţia. Erau multe coliere (unele cu perle, altele cu diamante), pandantive (unul răsucit ca un şarpe cu ochi de smarald şi un altul cu un rubin mare în mijloc) şi o brăţară de aur cu un rând de safire montate în centru. Erau, de asemenea, şi câteva inele.
Margarita nu ştia că bijuteriile făcuseră parte din zestrea mamei ei, împreună cu casa de pe strada Antigonis, şi că, probabil, la un moment dat, valoraseră mai mult decât casa în sine. Eleftheria luase cu ea doar o geantă cu haine atunci când plecase la spitalul de psihiatrie, iar kyría Koralis îi promisese că avea să-i trimită şi restul lucrurilor. Atunci când Pavlos o vizitase pentru prima dată, îşi dăduse seama că Eleftheriei nu-i trebuiau alte haine, pentru că îşi petrecea mai tot timpul în pat. Drept urmare, nimic nu-i mai fusese trimis la spital.
Margarita probă bijuteriile una câte una şi se uită în oglindă, aşezându-le jos cu grijă. Apoi încercă diferite combinaţii: chihlimbar cu smarald, rubine cu perle, argint cu aur, ametist cu diamante. Numărul permutărilor părea infinit, iar ea nu avea nici cea mai mică idee despre curgerea timpului.
După ce probă totul cel puţin o dată, încercă combinaţii şi mai extravagante, iar apoi purtă mai multe obiecte deodată: trei coliere, broşe aliniate de la umăr la piept, ca nişte medalii militare, şi brăţări de la încheietura mâinii până la cot. Îşi ţuguie buzele şi defilă în faţa oglinzii de parcă ar fi fost fotografiată pentru o revistă, păşind aşa cum îşi imagina că o făceau actriţele şi modelele, stând cu spatele la oglindă şi aruncând priviri peste umăr. Zâmbi în tot acest timp. Toţi anii petrecuţi în întuneric nu estompaseră cu nimic strălucirea nestematelor.

Margarita continuă să se privească în oglindă. Fiindcă nu avusese niciodată ocazia să poarte o bijuterie, îşi dădea seama acum că aurul, argintul şi pietrele preţioase creau o magie aparte. O făceau mai frumoasă. De aceea erau ele atât de râvnite, de aceea femeile şi le doreau atât de mult. Margarita ar fi vrut să fie una dintre acele femei fascinante care frecventau Zonars, noua cafenea din centrul Atenei. Le întrezărise prin strălucirea ferestrelor groase de sticlă, sorbindu-şi cafeaua cu mâini înmănuşate. Iarna purtau blană de nurcă, iar vara – mătase pastelată. Părul le era aranjat cu grijă şi cu toatele, fără nici o excepţie, purtau coliere grele. La fel ca mama Marinei, Margarita avea să meargă cândva la un rendez-vous, iar un angajat în uniformă avea să-i ţină uşa deschisă. Ea avea să păşească printre mese ţinându-şi capul sus, purtând tocuri înalte şi ciorapi fini, care făceau picioarele să pară dezgolite, chiar dacă nu erau.
Încărcată de bijuterii, se duse la dulap şi încercă să aranjeze grămada de haine. O, dacă ar fi avut o haină de blană... dintr-odată, uşa de la intrare se trânti. Margarita încremeni auzind paşii grei ai fratelui mai mare oprindu-se în faţa uşii.
Thanasis fu atras de lumina din camera bunicii. Restul apartamentului era cufundat în întuneric.
Margarita nu avea unde să se ascundă, aşa că se ridică în picioare. Fusese prinsă asupra faptului.
Reacţia lui Thanasis o luă însă pe nepregătite.
— Eşti foarte frumoasă! exclamă el zâmbind. Uită-te la tine, purtând lucrurile cele mai fine ale mamei!
Se dădu înapoi ca s-o admire. Fiind mai mare cu câţiva ani decât Margarita, şi-o amintea pe mama lor de dinainte de a se îmbolnăvi. Păstra încă amintiri cu ea îmbrăcată în câteva dintre hainele acelea şi purtând bijuteriile.

— M-am tot întrebat unde vor fi fiind diamantele ei, zise el, privind-o gânditor pe sora lui.
— Ştiai că avea toate lucrurile astea...?
— Nu ştiam de toate. Dar mi-o amintesc purtând câteva dintre ele. Cred că ar trebui să le dai jos înainte ca yiayiá să te găsească aici.
Era imposibil să pună hainele la loc exact aşa cum fuseseră, însă se străduiră, crezând că bunica nu avea să bage de seamă că fuseseră deranjate. Judecând după mirosul de învechit, părea că ea nu prea deschidea dulapul cu pricina.
— E păcat să le lăsăm acolo pe toate, zise Margarita în şoaptă, îngropând cutia sub haine.
— Hainele?
— Nu, giuvaierele.
— Sunt sigur că vei primi şi tu ceva atunci când o să vină timpul.
— Şi cât trebuie să mai aştept? Până când moare femeia aia?
— Margarita!
— Nu poţi spune că ne-a fost o mamă adevărată, zise Margarita, apărându-se.
Lui Thanasis îi era dor de mama lui. El fusese cel mai apropiat de ea şi avea cele mai vii amintiri legate de iubirea ei. Fiind primul născut, fusese şi singurul care avusese parte, el şi numai el, de atenţia mamei. Se gândea adesea la ea, chiar dacă scrisorile de la spital deveniseră rare.
Văzu o batistă de femeie pe jos, o ridică şi o puse în buzunar, fără ca Margarita să vadă. Batista avea brodată într-un colţ, elaborat, litera „E”. Ceva mai târziu, urma ca el să şi-o apropie de nas. Nu mai exista nici o dâră de miros care să-i amintească de mama lui, însă Thanasis avea să preţuiască întotdeauna micul pătrat de mătase.

— Dar n-o vedem nicicând. Nu auzim niciodată de ea. Şi totul se iroseşte stând ascuns acolo, protestă Margarita.
— Eşti prea tânără pentru lucrurile alea, îi spuse el.
Vocile lor acoperiră zgomotul uşii de la intrare, aşa că ei nu-şi dădură seama de apariţia lui Themis.
Zărind-o, Margarita o împinse afară din cameră.
— De ce spionezi întruna? Ieşi de-aici!
Themis fugi, însă auzise destul. Surorii mai mari părea să-i fi fost indiferent dacă mama lor trăia sau murea. Lipsa ei de omenie părea să nu cunoască limite.
Margarita fu foarte furioasă pe Themis pentru că aceasta o surprinsese căutând printre lucrurile mamei lor. În acea seară, la culcare, se sui pe pieptul surorii ei şi-i jură că, dacă o trăda, avea s-o ucidă.
Themis nu se îndoia deloc.
Margarita avea să se reîntoarcă la dulap ori de câte ori bunica pleca de acasă şi să se familiarizeze cu fiecare bijuterie în parte, atingând-o cu tandreţe şi aşezându-le pe toate în ordinea valorii, pe care o putea doar ghici. Giuvaierele îi hrăneau visurile şi aspiraţiile, îi umpleau imaginaţia cu fantezii ale unei vieţi în care toată lumea îi preţuia frumuseţea şi o trata ca pe o prinţesă. Poate că avea să cunoască chiar şi feţe regeşti? Iar dacă da, oare ce giuvaier avea să poarte cu acea ocazie?
În timp ce Margarita trăia în acea lume de vis pe care şi-o crease, fraţii ei urmăreau evenimentele imprevizibile din lumea reală.
Deşi generalul Metaxas fusese influenţat de regimurile german şi italian, el nu-şi afirmă susţinerea faţă de acestea în septembrie 1939, atunci când izbucni războiul. Se alie, în schimb, cu Marea Britanie.
Un an mai târziu, într-o dimineaţă de octombrie, ambasadorul italian se prezentă la reşedinţa lui Metaxas, cerându-i acestuia să dea voie armatei lui Mussolini să

intre din Albania în Grecia şi să ocupe anumite teritorii. Răspunsul lui Metaxas fu un refuz categoric.
Forţele armate italiene trecură graniţa aproape imediat.
— Ne-au invadat, spuse kyría Koralis frângându-şi mâinile. Ce ne facem acum?
Panica din vocea ei era palpabilă.
Chiar dacă împlinise paisprezece ani, Themis nu avea o imagine concretă despre geografia ţării ei; nu fusese niciodată mai departe de zona de coastă, aflată la douăzeci de kilometri de centrul Atenei. Dacă italienii veneau în marş spre sud, aveau să ajungă în Patissia de dimineaţă. Era convinsă de asta. Fata nu dormi toată noaptea.
Însă în dimineaţa următoare lucrurile părură mai puţin sumbre. Ştirile transmiteau că forţele greceşti răspunseseră cu neaşteptată virulenţă şi putere. Pe parcursul următoarelor luni, în ciuda iernii grele, grecii reuşiră să-i împingă pe italieni până în Albania şi să ocupe o zonă aflată în sudul acelei ţări.
Ideea că italienii îi admirau sau nu pe greci nu mai era deloc relevantă în acel moment.
— Mă bucur atât de mult că voi doi nu sunteţi acolo, le zise kyría Koralis băieţilor, cu lacrimi în ochi, când se adunară în jurul radioului.
Condiţiile în care luptau soldaţii greci erau foarte aspre.
— Mie nu-mi pare bine, yiayiá, zise Thanasis. Aş fi foarte fericit să-mi apăr ţara. Soldaţii noştri ne arată cât de mult şi-o iubesc. Domnul să-i binecuvânteze!
— O să ai timp să lupţi, răspunse kyría Koralis. Sunt sigură de asta. N-o să se irosească pregătirea făcută cu EON.
În casa Koralis, izbânda forţelor greceşti fu sărbătorită de toţi membrii familiei. Acel „Óchi!”[15] scurt, adresat ambasadorului italian, îl făcuse pe Metaxas şi mai popular

[15] Nu (în limba greacă în original).

în ochii admiratorilor lui, în timp ce aceia care aveau obiecţii la adresa dictaturii fură nevoiţi să admită că generalul îşi ferise ţara de umilinţă.
— Pentru soldaţii noştri viteji, zise Thanasis închinând un pahar de rachiu.
În acea seară, toţi cei patru copii erau îmbrăcaţi în uniformele EON. După-amiază luaseră parte la o paradă în cinstea victoriei, în faţa bunicii lor. Panos închină cu jumătate de gură, însă Themis fu plină de entuziasm.
— Pentru generalul nostru! răspunseră ea şi Margarita în cor, într-o manifestare neobişnuită de solidaritate.
Respingerea italienilor dincolo de graniţa cu Albania însemna o victorie importantă, însă Metaxas încerca încă să evite implicarea în război.
— A refuzat oferta britanicilor de a trimite trupe! zise Panos. De ce? Ne-ar fi apărat!
Thanasis îi răspunse pe loc, cu asprime:
— Dacă trupele lui Churchill ar fi pe teritoriul nostru, s-ar termina cu noi. Atunci Hitler ne-ar privi ca pe inamicii lui.
Toată lumea rămase tăcută în jurul mesei. Ţara lor era extrem de vulnerabilă.
În tot acest timp, măsurile represive ale regimului Metaxas continuară. Într-o zi de ianuarie, la scurt timp după ce se întorseseră la şcoală după vacanţa de Crăciun, Themis fu martora brutalităţii acestui regim. Era acasă la Fotini când poliţia veni să aresteze câteva persoane suspectate de a fi comuniste. Văzu un bărbat tânăr, de vârsta lui Thanasis, târât afară din casa lui improvizată. În timp ce grupul trecea pe stradă, ea şi Fotini priviră, tremurând de frică, prin crăpăturile uşii. Themis băgă de seamă că faţa tânărului era plină de sânge atunci când îl urcară în dubă.
O săptămână mai târziu, auziră din nou strigăte în stradă şi zgomot de pumni izbiţi într-o uşă apropiată. Kyría Karanidis le spusese fetelor să se ascundă sub pat în caz

că poliţia venea din nou. Şi aşa şi făcură, acoperindu-şi urechile cu palmele ca să nu audă strigătele de afară.
La sfârşitul lui ianuarie se întâmplă ceva ce nimeni nu putuse să prevadă. Generalul Metaxas muri subit.
— Septicemie, anunţă Panos fără pic de tristeţe, citindu-le dintr-un ziar.
Reacţiile fură amestecate, mai ales în casa familiei Koralis. Themis simţi un val de optimism. Poate că moartea dictatorului avea să însemne întoarcerea celorlalte partide şi sfârşitul brutalităţii poliţieneşti faţă de comunişti.
Thanasis şi Margarita îl jeliră pe Metaxas în mod ostentativ. Existau acum mai mult de un milion de membri EON în întreaga ţară, şi mulţi dintre ei simţeau că piatra de temelie a credinţei lor fusese sfărâmată. La polul opus, Themis nu simţi nimic. Panos, cu atât mai puţin.
— Stai să vezi, îi zise Margarita lui Panos. O să-ţi pară rău după Metaxas. Nu ţi-a plăcut de el, dar o să regreţi că nu mai e.
Lui Panos îi făcea plăcere să se războiască cu fraţii lui, însă Themis ar fi făcut orice ca să evite confruntarea, în special cu răutăcioasa ei soră. Panos ştia însă că Themis simţea la fel ca el.
— Ascultă, Themis, îi spunea el atunci când erau doar ei doi. Chiar dacă nu avem voie să ne exprimăm opiniile, asta nu înseamnă că ele sunt greşite. Poate că sunt cu atât mai corecte.
Astfel, păstrându-şi gândurile pentru ei înşişi, Panos şi Themis nu vărsară nici o lacrimă pentru dictator. Sperau ca moartea acestuia să aducă vremuri mai bune şi restaurarea libertăţilor cetăţeneşti.
Însă speranţa lor n-avea să se împlinească. În doar câteva luni se sfârşi orice fel de libertate pentru toţi grecii, indiferent de orientarea politică: stânga, dreapta, centru, regalişti sau republicani.

În cele din urmă, nici forţele greceşti şi nici cele britanice, care sosiseră la invitaţia succesorului lui Metaxas, Alexandros Koryzis, nu putură să facă nimic ca să împiedice invazia germană. La începutul lui aprilie naziştii mărşăluiau peste graniţă.

Capitolul 5

În ultimii ani, radioul adusese în apartament poveşti pentru copii, muzică, dar şi ştiri, atât bune, cât şi rele. În aprilie 1941 el transmise o informaţie de care se temuseră cu toţii. Trupele germane ajunseseră la Salonic.
Chiar şi în acea zi, în vreme ce şedeau în jurul mesei, cu sonorul radioului dat la maximum, Thanasis susţinea că nemţii, mai degrabă decât britanicii, erau aliaţii fireşti ai grecilor.
— Sunt convins că o să ajungem cu toţii să-i vedem altfel pe nemţi, spuse el cu o intonaţie de cap de familie, pe care începuse s-o folosească de curând.
Existau îndeajuns de multe argumente în favoarea unei astfel de păreri. Goebbels făcuse o declaraţie la radio chiar înainte de invazie: Lupta dusă pe pământ grecesc nu e o bătălie împotriva poporului grec, ci una împotriva duşmanului nostru numărul unu. Şi acela este Anglia, spusese el.
— N-are nici un sens să fim de partea Aliaţilor, continuă Thanasis.
— Şşştt! îl îndemnă să tacă kyría Koralis.
Voia să asculte detaliile anunţului, însă Panos fu mai interesat să-l provoace pe fratele lui.
— Asta o fi părerea ta, scuipă Panos cuvintele. Dar am fost invadaţi şi avem trupe străine pe teritoriul nostru.

Atât Thanasis, cât şi Margarita se simţeau mai apropiaţi de germani şi credeau că împărtăşeau aceeaşi identitate culturală.
— Avem mai puţin în comun cu englezii decât cu nemţii, zise Margarita, sfidătoare. Poate că o să înţelegi asta cât de curând.
— Margarita, agápi mou, te rog să nu mai strigi! Am nervii întinşi la limită, o rugă kyría Koralis.
— Dar yiayiá, ştii cât de mult îi admiră nemţii pe greci, stărui fata, lovind masa cu furculiţa.
Kyría Koralis clătină din cap cu disperare. Grecia fusese invadată, iar tonul vocii de la radio suna îndeajuns de sobru ca să transmită gravitatea situaţiei. Themis nu zise nimic. Pentru ea era clar că orice soldat care intra neinvitat era un duşman.
În următoarele zile, Thanasis folosi toate informaţiile pe care le găsi şi toate declaraţiile lui Hitler, publicate în presa de extremă dreapta, ca să-şi argumenteze poziţia. Acum mai mult decât oricând, Thanasis credea că Germania era aliata Greciei şi nu inamicul ei.
Panos aproape că renunţase să-l contrazică. Era convins că într-o bună zi Thanasis avea să vadă adevărul.
La rândul ei, Themis găsea că fratele cel mare era ridicol, mai ales atunci când încerca să pună cap la cap tot felul de informaţii ca să-şi susţină părerea.
— Unii zic că mama lui Rudolf Hess e grecoaică, continuă Thanasis. Cum crezi că el poate să fie împotriva noastră?
Margarita îşi susţinu fratele dând din cap cu entuziasm, însă restul audienţei rămase tăcut.
— Şi şeful Serviciului Militar de Informaţii German e un descendent al lui Constantine Kanaris, continuă Thanasis, vorbind despre cel care se numărase printre luptătorii pentru libertate în Marele Război de Independenţă şi care fusese unul dintre primii prim-miniştri ai Greciei moderne.

Greu de imaginat că ar putea să ne fie duşman, ce zici, Themis?
Thanasis era întotdeauna dornic s-o atragă pe Themis de partea lui, iar acum îşi pleda cauza vorbindu-i ei. Fata amestecă în supa din farfurie, însă nu se uită în sus ca să-i întâlnească privirea. Faptul că fusese ignorat nu-l opri pe Thanasis să continue:
— Eşti îndeajuns de deşteaptă ca să ştii că faptele sunt fapte. N-are nici un sens să ne luptăm cu oamenii ăştia dacă unii dintre liderii lor au acelaşi sânge ca noi.
— Dar nu ne luptăm cu ei, nu-i aşa? îl întrerupse Panos, privind în farfurie şi ţinând furculiţa atât de strâns încât încheieturile degetelor începură să i se albească, în timp ce avu o viziune cu furculiţa intrând în gâtul fratelui său. Sunt aici, Thanasis, şi nu mai e nimic de făcut. S-a terminat.
— Nu mai fi atât de sumbru, Panos.
— Sumbru? Îmi spui să nu fiu mohorât în timp ce Luftwaffe[16] a distrus toate vasele din Pireu?
— Erau vase britanice.
— Nu, nu erau. Şi ştii asta. Unele erau ale noastre. Te minţi până şi pe tine, Thanasis!
Văzuseră cu toţii fulgerele de lumină care aprinseseră cerul în depărtare atunci când portul Pireu fusese bombardat. Chiar şi în cazul în care realitatea îi dovedea că se înşela, Thanasis rămânea pe poziţii, iar Margarita îi cânta în strună.
Evenimentele se succedară rapid. Fiecare zi aducea schimbări de situaţie noi şi alarmante, care făceau ca ştirile din paginile ziarelor să fie expirate de îndată ce ieşeau de sub tipar. În casa familiei Koralis, radioul mergea în permanenţă. Într-o seară, Panos intră în casă şi le găsi

[16] Forţele militare aeriene ale Germaniei în cel de al Doilea Război Mondial.

pe bunică şi pe cele două fete, albe la faţă, şezând împreună. Cu o zi înainte auziseră cu toţii vestea şocantă că premierul Koryzis se împuşcase, iar acum ascultau o ştire despre rege, guvern şi trupele britanice, care părăseau continentul şi se refugiau în Creta.
— Nu pot respira afară, zise Panos. Atmosfera e atât de tensionată!
Naziştii avansau constant spre sud, iar ameninţarea înspăimântătoare a prezenţei lor în Atena se simţea în aer. Frica era palpabilă.
Zece mii de soldaţi greci fuseseră deja luaţi prizonieri, iar Themis era îngrozită la gândul că întreaga familie avea să fie închisă. Margarita insista să-şi dea cu părerea cum că întregul oraş avea să devină o închisoare gigantică.
— Ce crezi că o să se întâmple? o întrebă Themis pe bunică-sa. Se pare că am fost abandonaţi.
— Nu ştiu, agápi mou, răspunse kyría Koralis frângându-şi mâinile.
Pentru prima oară în viaţă, nu-şi putea asigura nepoţii că avea lucrurile sub control. Nu putea să le promită că-i ocroteşte. Frica şi incertitudinea ei erau la fel de mari precum cele ale nepoţilor.
— Totul o să fie bine, micuţă Themis, zise Thanasis, care tocmai intrase în casă.
O luă pe sora lui în braţe şi-o ridică la nivelul lui.
— Pune-mă jos, insistă ea, conştientă de faptul că avea cincisprezece ani şi era prea mare ca să fie tratată ca un copil de cinci ani. Pune-mă jos!
— Care-i problema? o întrebă Thanasis, râzând.
— Care-i problema? răspunse ea. Mi-e frică. Mă tem de ceea ce o să se întâmple.
— Totul o să fie bine. Ştii ce spune unul dintre generalii germani? Că vrea să întărească prietenia dintre Grecia şi Germania! Asta nu e ceva de care să te temi, nu-i aşa?

Chiar şi acum, liderii germani continuau să pretindă că veniseră să aducă pacea şi, la doar câteva ore de la venirea lor, cheia oraşului le fusese predată, fără discuţii, de către primar. Acest gest simbolic, după cum se grăbi să le demonstreze Thanasis în timp ce se aflau în seara aceea la masă, avusese loc fără nici o împuşcătură.
Mâncară în linişte pentru prima dată, mult prea copleşiţi ca să discute în contradictoriu.
— N-aveţi voie să ieşiţi din apartament. Nici unul, spuse bunica. Vreau să vă ştiu în siguranţă.
Nimeni nu voia s-o supere pe kyría Koralis, dar când aceasta se duse pe balcon ca să aducă biscuiţii puşi la răcit, ambii băieţi se strecurară pe uşă, unul după altul. Fetele rămaseră la masă.
— S-au dus în camera lor, zise Margarita repede, înainte ca bunica să întrebe ceva.
Femeia în vârstă îşi trecu câte un braţ pe după umerii fiecărei fete.
— Cred că ar trebui să vedem ce se întâmplă, spuse ea.
Porni radioul. Vocea care călătorea pe unde le dădu veşti rele, dar le şi îndemnă să aibă curaj, în ciuda înfrângerii:

Bravura şi victoria armatei noastre au fost deja recunoscute. Ne-am făcut datoria cu onestitate. Prieteni! Purtaţi Grecia în inimile voastre, trăiţi inspiraţi de cele mai recente victorii şi de gloria armatei noastre. Grecia va trăi din nou şi va fi măreaţă. Fraţilor! Aveţi curaj şi răbdare. Fiţi neînfricaţi. Vom trece peste aceste greutăţi.

Thanasis se întoarse la finalul transmisiei.
— Ştiţi unde e Panos? le întrebă kyría Koralis pe fete, dându-şi seama că o păcăliseră.
— Nu, ziseră ele uitându-se una la alta, uşor ruşinate.

Ceva mai târziu, o nouă transmisie radiofonică dădu instrucţiuni pentru ziua următoare. Tonul era practic. Transportul avea să fie întrerupt şi trebuia ca toţi civilii să rămână acasă, iar soldaţii – în barăcile lor. Magazinele şi şcolile rămâneau închise.
Panos nu rămase afară prea mult şi se întoarse abătut. Fu de acord cu fratele lui.
— Trebuie să facem ceea ce ni se spune, conchise el. Şi să aşteptăm să vedem ce se întâmplă.
În dimineaţa zilei de 27 aprilie, primele trupe mărşăluiau pe străzile pustii. Themis se simţi prizonieră în casă ziua întreagă. Ar fi vrut s-o poată întâlni pe Fotini sau, cel puţin, să coboare în piaţă. Dar fiindcă nici una dintre variante nu era posibilă, urcă pe scările întunecate care porneau de pe palier, împinse uşa grea din capătul lor şi ieşi pe acoperişul clădirii. Cearşafuri puse la uscat se înfăşurau şi se desfăceau în jur ca nişte steaguri albe. Themis le dădu la o parte ca să-şi facă loc lângă balustrada instabilă de metal, care înconjura acoperişul. Ochii ei urmăriră linia dreaptă a bulevardului Patission, care ţintea ca o săgeată înspre Acropole. La mai puţin de trei kilometri distanţă se vedea, profilat pe linia orizontului, templul străvechi al zeiţei Atena. Imaginea, foarte limpede în acea zi de primăvară fără nori, o asigură pe Themis că totul era bine.
Însă din punctul ei de observaţie nu se putea vedea steagul nazist, care flutura în vânt. Tocmai fusese implântat lângă Partenon. Când se întoarse, Themis o găsi pe bunică-sa încercând să-i convingă pe băieţi să rămână în casă. Totuşi, ei erau hotărâţi să vadă ce se întâmpla afară.
— Dar e atât de periculos! le strigă kyría Koralis. Ne-au spus foarte clar să rămânem în casă! Dacă tatăl vostru ar fi fost aici...!

Bătrâna doamnă nu putea face nimic ca să-i oprească. Erau amândoi decişi să iasă, fiecare pentru motivele lui, ca toţi bărbaţii tineri.
Thanasis fu primul care plecă.
Panos ieşi pe balcon. De curând se apucase să fumeze câte o ţigară, ocazional, fapt care o înfuria pe bunică. Tocmai îl prinse asupra faptului.
— Agápi mou, te rog să nu scuturi scrumul peste plante, îl imploră ea.
Panos n-o băgă în seamă. Era prea absorbit să-l privească pe fratele lui traversând piaţa şi dispărând după colţ. N-avea nici o îndoială că Thanasis se îndrepta către sediul EON.
— Panos! răbufni kyría Koralis văzându-l pe nepot cum arunca mucul de ţigară într-unul dintre ghivece.
— Scuze, yiayiá, zise el, atingând-o pe obraz cu buzele. Iartă-mă. Mă întorc mai târziu.
Panos ieşi în grabă din apartament şi coborî scările. Odată ajuns afară, ezită înainte să traverseze piaţa. Îşi puse în minte să găsească un traseu diferit de cel obişnuit. Astfel, merse spre centrul oraşului luând-o pe străzi lăturalnice şi pe alei, evitând drumul principal şi asigurându-se că nu era văzut. Nu se întâlni cu nimeni. Părea că oraşul fusese evacuat. Din când în când, câte o voce se auzea printr-o fereastră deschisă. Pisicile stăteau, încă, în pragurile uşilor. În curând până şi ele aveau să bage de seamă că restaurantele erau închise.
Mergea repede, cu capul în jos şi cu mâinile afundate în buzunare. Cu câteva minute înainte să ajungă la Syntagma, începu să audă un zgomot de ciocănit constant, ca de metal bătut pe nicovală. Zgomotul îi irita auzul. Dintr-odată, văzu de unde venea acel sunet. De-a lungul capătului îngust al străzii, şiruri de soldaţi în uniforme gri mărşăluiau în jos pe strada Academia, îndreptându-se spre

centru. Cizmele lor tropoteau la unison pe pavaj. Soldaţii aveau privirile aţintite înainte, însă Panos se lipi de o uşă, îngrozit că ar fi putut fi văzut.
Continuă să coboare pe o stradă paralelă, cu inima bătându-i în ritmul marşului soldăţesc. În cele din urmă şirurile de oameni în uniforme trecură, iar el se îndreptă spre capătul străzii, de unde reuşi să-i vadă cum se îndepărtau. N-avea idee dacă mai urmau şi alţii, însă trebuia să afle. Ceea ce îl şocă nu fu neapărat numărul soldaţilor, nici svasticile care fluturau deja pe clădiri, ci priveliştea unor greci aflaţi pe trotuare, făcând entuziasmaţi cu mâna. Apoi îl zări pe fratele lui. Thanasis era împreună cu câţiva prieteni. Panos îl văzu pe unul dintre soldaţi oprindu-se şi luând o ţigară de la cineva din grup. În apropiere, câteva femei adunate la un loc le zâmbeau soldaţilor în timp ce aceştia treceau, iar altele se aplecau de la balcoane, făcând cu mâna şi strigând urări de bun venit.
Panos se simţi îngreţoşat. Făcu cale întoarsă către casă, cu picioarele tremurând, aproape indiferent la traseul ales sau la propria siguranţă.
Această dovadă a bunăvoinţei reciproce dintre greci şi nemţi îl dezgustă pe Panos, însă lui Thanasis îi spori convingerile.
— Ai auzit vreo împuşcătură? îl întrebă el pe Panos atunci când se întoarse acasă. A fost rănit vreun atenian, măcar unul singur?
Thanasis avea dreptate, iar Panos nu putu să nege.
Ştirea că steagul nazist fusese arborat în dreptul Partenonului se răspândise peste tot şi îl ofensă profund pe Panos.
— Războiul e mai mult decât un câmp de luptă însângerat, răspunse Panos cu glas istovit. Nu trăgeam cu armele în

turci în fiecare zi, dar eram în conflict cu ei, nu? Zi după zi, vreme de sute de ani, am fost în război.
— Mie ăsta nu mi se pare război.
Thanasis nu-şi schimbă părerea. Avea nenumărate „dovezi” că Panos greşea şi continua să-l tachineze pe fratele lui. Fiecare dintre ei era la fel de încăpăţânat.
În primele zile ale ocupaţiei, Themis se strecura pe acoperiş în mod regulat, ca să se asigure că Partenonul era acolo, mulţumită că nu putea vedea steagul străin. Şcolile erau încă închise şi-i era foarte dor de Fotini. Nu avea cum să comunice cu ea şi nu putea să nesocotească voia bunicii şi să iasă singură afară.
Kyría Koralis petrecea acum şi mai mult timp în faţa icoanelor decât înainte, iar nepoţii o văzură făcându-şi cruci peste cruci de fiecare dată când la radio se făcea un anunţ. În fiecare zi lucrurile se înrăutăţeau şi părea clar că Dumnezeu n-o asculta.
Când auziră că fusese alcătuit un nou guvern grec, Themis urî ideea că acesta avea să coopereze cu forţele de ocupaţie.
— Trebuie să avem răbdare, spunea bunica, împăciuitoare. Totul o să fie bine dacă facem ceea ce ni se cere.
— Dar nu vreau să fac ce-mi spun nemţii, protestă Themis.
— Nu sunt nemţi, proasto, zise Margarita. Sunt ai noştri. Avem un guvern alcătuit din greci. De ce n-o asculţi pe yiayiá? Nu asculţi niciodată de nimeni!
— Taci, Margarita, răspunse Themis.
— Eşti pur şi simplu proastă, asta-i tot. Dar aşa ai fost întotdeauna.
Margarita avea teoria ei cum că mintea surorii mai mici fusese afectată atunci când casa se prăbuşise. Asta însemna că putea să nu ia în serios părerile mezinei atunci când acestea nu coincideau cu ale ei.

Refuzul lui Themis de a participa la parada victoriei armatei germane, la câteva zile după ocupaţie, fu întâmpinat cu jigniri.
— Eşti idioată, îi spuse Margarita împungând-o în coaste, după care ieşi pe uşă cu părul proaspăt pieptănat şi cu o urmă de ruj pe buze. Nu ştii ce pierzi! îi mai strigă ea.
Mii de oameni se adunaseră pe străzi sau priveau de la balcoane. Membri ai mişcării de dreapta şi ai EON se adunaseră ca să-i salute pe soldaţii care treceau, iar câteva case arboraseră steagul cu svastică.
Themis le auzi pe sora şi pe bunica ei întorcându-se de la paradă. După noul obicei din casă, băieţii erau afară. Kyría Koralis nu mai cerea explicaţii. Aveau nouăsprezece şi, respectiv, douăzeci şi unu de ani, aşa că bunica nu mai putea să le controleze plecările şi venirile.
De fapt, ea se bucura că nu erau cu toţii împreună. Se simţea sătulă de gâlceava fetelor, iar conflictul continuu dintre băieţi adăuga şi mai mult la zarva făcută de nepoate.
La o zi după parada trupelor sale în Atena, Hitler ţinu un discurs în Reichstag[17]. Thanasis citise un articol despre discurs şi insistă să le explice fetelor părerea lui, după cină.
— Îl consideră vinovat pe prim-ministrul britanic pentru ceea ce s-a întâmplat aici, înţelegeţi?
— Pe Churchill?
Nici kyría Koralis nu putu să vadă logica afirmaţiei.
— Cum ar putea să fie vina lui? se îndoi Themis. Asta e o prostie.
— Noi i-am chemat pe Aliaţi pe pământul nostru. Aşa că Hitler n-a avut de ales. Ascultă. Uite cât de mult iubeşte Grecia!

[17] Parlamentul german.

Fără să facă pauză, Thanasis scoase o bucată de ziar din buzunar şi turui câteva propoziţii, care spuneau că Führerul îşi exprima regretul pentru atacul asupra ţării lor.
— Spune că a fost educat să respecte cultura acestei ţări, că primele străluciri ale frumuseţii şi demnităţii muritoare s-au ivit aici, că a trăit o experienţă amară atunci când a văzut ce se întâmplă...
Thanasis continuă nestingherit şi nu băgă de seamă că fratele lui mai mic se întorsese acasă.
— Crede că soldaţii greci au luptat cu cea mai mare îndrăzneală, dispreţuind moartea. Şi mai spune aici că prizonierii greci vor fi eliberaţi...
— Crezi doar ceea ce vrei tu, Thanasis! spuse Panos.
Fratele mai mare se răsuci spre el.
— Iar tu nu vrei să accepţi adevărul, ripostă Thanasis.
— Problema e că tu nu cunoşti adevărul! Nemţii au închis o grămadă de lume înainte de paradă. Singurii care erau acolo au fost trădătorii, cei asemenea ţie. Hitler nu respectă ţara asta mai mult decât o face Mussolini.
Kyría Koralis stătea în picioare, tăcută, ştergând nişte farfurii, până când aproape că le mătui desenele. Îi iubea pe băieţi în mod egal şi câteodată certurile lor o necăjeau la fel de mult pe cât o făceau anunţurile dezolante de la radio. Dar se străduia să-şi stăpânească reacţiile în ambele situaţii.
Considera că instrucţiunile pe care nemţii li le dădeau atenienilor pentru viaţa de zi cu zi le încălcau drepturile acestora din urmă. În plus, băga de seamă că ele îl făceau pe Panos să fie şi mai rebel. Ordinele veneau cu nemiluita: simbolul nazist trebuia arborat peste tot; nimeni nu avea voie să-i ajute pe prizonierii Aliaţi; nimeni nu avea voie să asculte BBC; nimeni nu avea voie să fie pe stradă după ora unsprezece seara.

Mulţi greci, mai ales tineri, începuseră să se dedea la acte de sabotaj. Dacă Panos stătea afară un timp mai îndelungat, kyría Koralis se aştepta să audă un ciocănit la uşă şi să dea de un necunoscut care să-i spună că nepotul ei fusese arestat. Îngrijorarea îi spori după ce svastica fu smulsă de pe Acropole. Auzind despre episod, se temu că cel care o vandalizase fusese chiar nepotul ei. Simţi o mare uşurare la vestea că răufăcătorii fuseseră prinşi.
— Aş vrea să fi fost eu, yiayiá, spusese Panos îmbrăţişându-şi bunica. Aş fi fost foarte mândru de asta!
— Promite-mi că n-o să faci nici o prostie, agápi mou, îl rugă ea.
Panos nu zise nimic.
Thanasis auzi discuţia.
— Asta a fost o prostie imensă, tună şi fulgeră el. Nemţii o să ne pedepsească pe toţi. Sau crezi că o să uite, pur şi simplu?
— A fost un gest curajos, răspunse Panos.
— Curajos? scuipă cuvintele, cu dispreţ, Thanasis. Idioţii ăia înrăutăţesc lucrurile pentru noi toţi.
Atmosfera dintre băieţi devenise şi mai ostilă decât înainte, iar între surori lucrurile nu stăteau cu mult mai bine. Noul guvern dizolvase mult iubitul EON al Margaritei, ceea ce o făcea pe aceasta mai prost dispusă decât de obicei. Themis evada acasă la Fotini cât de des putea. În locuinţa modestă a familiei Karanidis, ea putea să evite toanele surorii mai mari, să studieze şi să se gândească la alte lucruri decât la prezenţa soldaţilor străini pe străzi. Gimnaziul pentru fete era uneori închis în acele vremuri de ocupaţie. Themis începu să ia cu împrumut cărţi din camera băieţilor sau să-şi cumpere, cu banii pe care-i pusese deoparte, cărţi de la librărie. Astfel, ea şi Fotini nu rămâneau niciodată fără să aibă ce să citească.

Şcolile se redeschiseră la mijlocul lui iunie, pentru aproape o lună. La vremea aceea sosiră în oraş, pe lângă trupele germane, şi trupe italiene. Batalioanele lui Mussolini îşi făcură apariţia la sfârşitul lui iunie.
În timpul lunilor fierbinţi de vară, fetele îşi petrecură timpul mai ales în casa lui Fotini, pasionate de studiul ştiinţelor şi al matematicii. Nimeni nu putea să nege adevărurile pitagoreice absolute sau certitudinile tabelului periodic al elementelor. Dacă erai bogat sau sărac, regalist sau comunist, răspunsurile rămâneau aceleaşi. Formulele ştiinţifice nu puteau deveni subiect de dispută, aşa încât ambele fete fură în stare să uite cât de mult se schimbase viaţa în lumea de afară.
Îşi testau memoria una alteia în legătură cu diferiţi compuşi chimici, rezolvau probleme din culegeri, verificând întotdeauna răspunsurile scrise la sfârşitul cărţilor, şi-şi stabiliră, ca temă, să înveţe cel puţin un poem pe săptămână. Într-o după-amiază, Fotini scoase la iveală un scurt pamflet pe care-l găsise ascuns într-una dintre cărţile îndrăgite de mama ei.
Fetele citiră cu voce tare câte o strofă, pe rând. Era Epitáfios, de Ritsos, un bocet inspirat de fotografia unei mame ce plângea deasupra fiului ei, care fusese ucis de poliţie în timpul unei greve. Imaginea fusese publicată pe prima pagină a unui ziar, cu câţiva ani în urmă. Fetele erau prea tinere ca să preţuiască sinceritatea emoţiilor, aşa că găsiră poemul oarecum sentimental.
Se puseră pe chicotit, iar kyría Karanidis intră, pe neaşteptate, în casă. Văzu ce ţinea în mână fiica ei.
— Ce faci cu foaia? o întrebă ea şi-i smulse, apoi, hârtia din mână.
Fotini îşi ceru iertare, stânjenită.
— A fost interzis, îi spuse mama cu severitate. L-am ascuns cu un anumit motiv.

O priviră punând poemul la loc. Fetele nu înţeleseră cu adevărat unde greşiseră, însă îşi dădură seama că subiectul era închis.
— Ar fi timpul ca voi să mergeţi din nou la şcoală, zise kyría Karanidis cu voce mai blândă. Dacă e deschisă.
— Chiar că mi-e dor de şcoală, răspunse Fotini.
— Cred că ţi-e dor de Dimitris, o tachină Themis.
Râseră toate trei.
Chiar dacă la şcoală erau doar fete, câţiva băieţi de la gimnaziul alăturat flirtau cu ele la poarta şcolii. Frumuseţea lui Fotini îi atrăgea pe mulţi, însă ea era interesată de unul singur, iar acum se îmbujoră auzindu-i numele.
Soarele nu reuşea să pătrundă în casa întunecată a familiei Karanidis, dându-i avantajul de a rămâne răcoroasă. Înaintea începerii unui nou semestru, Themis şi Fotini recapitulau împreună gramatica greacă antică. Temperaturile ridicate de afară, frica permanentă ce domnea pe străzi şi atmosfera înverşunată din Patissia se estompau în felul acesta.
Dorinţa fetelor de a se întoarce la şcoală se împlini, însă pe măsură ce toamna îşi intră în drepturi, chiar dacă ecuaţiile rămâneau neschimbate în sala de clasă, în lumea reală numerele nu mai aveau sens. Populaţia devenise mult prea numeroasă odată cu apariţia forţelor de ocupaţie, iar nevoile alimentare sporiseră. Grecia trebuia să-i hrănească pe toţi. Ba, mai mult decât atât, hrana era trimisă afară din ţară, în Germania.
Situaţia fusese înrăutăţită de hotărârea Forţelor Aliate de a supune Grecia unei blocade. Nu se puteau limita proviziile care ajungeau la italieni şi la germani, fără să fie afectaţi grecii. Pentru Fotini şi mama ei, consecinţele fură aproape imediate.

— Acum e mai puţină mâncare decât înainte, iar cei care trebuie hrăniţi au devenit mai mulţi, explică kyría Karanidis într-o zi, după ce se întoarse de la muncă aducând în coş mai puţine provizii decât de obicei.
Themis băgă de seamă cantitatea de mâncare demnă de milă pe care femeia o punea pe masă. Simţi că ochii lui Fotini erau îndreptaţi asupra ei. Se uită în sus şi surprinse o expresie de ruşine pe faţa prietenei. I se strânse inima pentru că era de faţă, martoră a stânjenelii lui Fotini.
În Patissia încă se mânca îndeajuns de bine, însă chiar şi familia Koralis începuse să resimtă schimbarea. Kyría Koralis fusese mândră de felul în care îşi hrănise nepoţii atâţia ani – mese nutritive şi porţii generoase, pâine proaspătă, carne aproape în fiecare zi, legume din piaţă, baclava de casă. Bugetul ei ajunsese pentru toate. Într-un timp foarte scurt, toate astea se schimbaseră.
La început bunica încercă să ascundă situaţia, însă, încetul cu încetul, cantitatea şi calitatea mâncării se diminuară. Treptat, carnea deveni mai aţoasă, iar apoi – mai puţină. Un singur pui trebuia să le ajungă câteva zile, până când nu mai rămâneau decât câteva firişoare zdrenţuite, ce pluteau în supă. Kyría Koralis avusese întotdeauna un borcan mare de sticlă în care păstra boabe, însă şi nivelul lintei şi al năutului scăzuse treptat, până când nu mai rămăsese nimic.
Amintirea mâinii sărăcăcioase de fasole aduse de kyría Karanidis era încă vie în mintea lui Themis într-o după-masă rece de toamnă, pe când stătea la masă împreună cu fraţii şi cu bunica. Margarita se plângea, însă nemulţumirea ei era gratuită şi o ţintea pe sora mai mică.
— Yiayiá, nu-i drept, mormăi Margarita cu gura plină de pâine.
— Ce nu-i drept? întrebă kyría Koralis, răbdătoare.
— Îi dai lui Themis cât le dai şi băieţilor.

Margarita o privea pe bunică punând în farfurii cantităţi egale de supă. Cândva, acea mâncare ar fi fost tocăniţă de pui. Azi, prin lichidul maroniu, lipsit de gust, puteai să vezi modelele pictate pe farfurie. Fără cele câteva bucăţi de varză care pluteau la suprafaţă, n-ar fi fost altceva decât apă fierbinte.

— Toată lumea primeşte la fel, Margarita.

— Dar nu-i drept, răspunse nepoata trăgând o farfurie către ea.

Băieţii nu spuseră nimic, iar apoi fu împărţit restul farfuriilor.

— Puteţi lua un pic din pâinea mea, zise Themis rupând felia ei în două şi apoi împărţind din nou jumătatea pentru fraţii ei. Ambii acceptară.

— Eşti mulţumită acum? întrebă Themis, aruncându-i Margaritei o privire sfidătoare.

Kyría Koralis nu-şi tăiase nici o felie pentru ea. Erau cu toţii mai flămânzi decât de obicei, fapt care-i făcea să fie arţăgoşi. Cu excepţia Margaritei, ceilalţi copii aveau o constituţie zveltă, iar după primele luni de ocupaţie pierduseră cu toţii kilograme bune. Odinioară corpolentă, kyría Koralis părea să se fi înjumătăţit, iar băieţii erau nevoiţi să-şi strângă curelele pantalonilor până la ultima gaură, ca să-i ţină pe ei.

Şi Margarita era acum mai slabă (dar îşi umplea sutienul cu şosete vechi, ca să ascundă asta). Faţa îi era încă îndeajuns de plină şi învăţase să-i dea o strălucire sănătoasă ciupindu-şi obrajii şi muşcându-şi buzele, ca să le facă mai roşii. Era batjocoritoare la adresa picioarelor subţiri, ca nişte beţe, ale lui Themis.

— Ai nişte genunchi ca guliile! Numai noduri! îi strigă ea mezinei într-o zi, împungându-i cu furculiţa.

Lipsa mâncării se accentuă atunci când recoltele de măsline, smochine şi stafide fură rechiziţionate. Fermierilor li se luară animalele.
Prima oară când kyría Koralis fu silită să servească o supă fără nici o urmă de carne în ea, îşi ceru scuze.
— Nu e vina ta, yiayiá, o asigură Panos. Ne descurcăm. Ticăloşii ne-au luat animalele ca să-şi îngraşe domniţele[18] continuă el.
Kyría Koralis, căreia nu-i plăcea limbajul urât la masă, îl avertiză pe nepotul ei aruncându-i o privire deznădăjduită.
— Fii atent ce vorbeşti! îl certă Thanasis.
— Dar e adevărat, zise Panos. Unchiul prietenului meu e fermier în nord. Avea vaci pentru lapte şi carne. I le-au luat pe toate. Le-au urcat în camioane. Ne-ar trimite şi pe noi, dacă am fi buni de mâncat.
— Nu exagera, Panos, râse Margarita.
— Nu exagerez! se răsti Panos. De ce crezi că Hatzopoulos are obloanele trase?
Până aproape de luna trecută, măcelarul reuşise să găsească ceva, oricât de mic, de ambalat în hârtie: fie că era o coadă de vită, nişte rinichi de miel, chiar şi nişte resturi de burtă.
Erau bucăţi de carne pe care kyría Koralis le-ar fi privit cu dispreţ în trecut, însă pe care le folosise, plină de recunoştinţă, ca să dea gust supelor. Unul dintre băieţi adusese adesea acasă câte ceva spongios, învelit în hârtie cerată, însă nici asta nu se mai întâmpla acum. Măcelarul nu mai avea nimic de vândut, nici măcar pentru clienţii lui preferaţi.
Mâncară cu toţii în linişte. Nimeni nu răspunse la întrebarea lui Panos. Era adevărat că milioane de animale fuseseră exportate în Germania.

---

[18] „Fräuleins” în text (n.tr.).

Naziştii nu prădau doar mâncarea. Încetul cu încetul, Grecia fu deposedată de toate bunurile ei. Invadatorii luară tutunul, mătasea, bumbacul, pielea şi toate celelalte materii prime ale industriei. Pădurile fură distruse ca să furnizeze combustibil pentru Axă[19], iar producţia de energie fu aproape oprită. În doar câteva luni infrastructura, industria şi moralul întregii ţări fură făcute praf. Disperarea înlocui frica.

Efectele fură imediate şi catastrofale: şomajul crescu vertiginos, iar hiperinflaţia se instală în economie. Într-o dimineaţă, kyría Koralis veni acasă cu lacrimi în ochi, pentru că preţul unei pâini ajunsese la câteva milioane de drahme şi continua să crească. După ce guvernul introduse raţionalizarea, cantitatea de pâine alocată unei persoane fu mai mică de o sută de grame pe zi. Thanasis era mai masiv decât fratele lui, însă amândoi tânjeau după ceva hrănitor. Foamea îi ţinea treji noaptea. Se simţeau de parcă ar fi avut pietre în pântec.

Sarcina kyríei Koralis de a-i hrăni pe toţi devenise din ce în ce mai grea. Pe măsură ce se apropia iarna, un sentiment de disperare începu să-şi facă simţită prezenţa.

— E frig aici, se plânse Margarita într-o zi, ţinându-şi palmele în jurul bolului de supă ca să şi le încălzească.

Apoi o împunse pe sora mai mică în coaste, pentru că stătea pe scaunul cel mai apropiat de sobă. Lui Themis îi zbură supa din lingură.

— Neîndemânatico! exclamă Margarita.

Supa împroşcase faţa de masă.

— Mişcă-te de-acolo! De ce să iei tu toată căldura?

— Pentru că vara nimeni nu vrea să stea pe locul ăsta! Atunci e prea cald, spuse Panos, venind în apărarea surorii celei mici.

---

[19] Puterile Axei în cel de al Doilea Război Mondial: Germania, Italia şi Japonia.

Margarita îşi aruncă lingura pe masă şi ieşi valvârtej pe uşă.
— Am o idee, zise Panos câteva momente mai târziu, pe când ceilalţi începuseră să mănânce din nou. La sfârşitul săptămânii trecute, unii dintre prietenii mei s-au dus în pădure şi au găsit câteva bucăţi de lemn pe care le-au adus cu ei. Ce-ar fi să facem şi noi la fel? Asta ar însemna o schimbare pentru toată lumea. Şi poate că am reuşi să încălzim casa.
Sâmbăta următoare, lăsând la o parte toate neînţelegerile dintre ei, cei patru fraţi merseră la capătul străzii şi aşteptară cu răbdare venirea unuia dintre puţinele autobuze care mai circulau ocazional şi care nu fuseseră luate în primire de forţele de ocupaţie. Câteva trecură pe lângă ei fără să oprească, însă nimeni nu se plânse, nici chiar Margarita. Aşa stăteau lucrurile acum. Nu se mai găsea aproape nimic şi nu existau alţi vinovaţi decât invadatorii. Nici Thanasis, nici Margarita nu-i mai susţineau pe nemţi atât de fervent.
Când reuşiră, în cele din urmă, să se înghesuie într-un autobuz, le luă o jumătate de oră ca să ajungă la marginea oraşului. Coborâră şi merseră pe jos câteva sute de metri de-a lungul drumului, până când Panos văzu o potecă ce ducea în pădure.
— Cred că aici e locul de care zicea Giannis.
Frunzele copacilor se coloraseră în nuanţe de auriu şi roşu, iar câţiva dintre ei erau deja încărcaţi cu boabe portocalii. O vreme merseră, tăcuţi, pe potecă. Trecuse mult timp de când fuseseră ultima dată în natură.
Nu erau obişnuiţi să meargă pe pământul moale. Margarita fu prima care se plânse că pantofii ei erau plini de noroi şi că măceşii i se prindeau de pulover.
— Am venit aici cu un motiv, se răsti Thanasis la ea. Nu te mai plânge! o puse el la punct pe sora lui, pe care, de

regulă, o certa foarte rar. O să luăm nişte lemne de foc, iar pe urmă ne întoarcem acasă.
— Suntem aici pentru noi toţi, adăugă Themis. Tu te plângi întotdeauna că ţi-e frig.
— Trebuie să ne uităm neapărat după nuci, spuse Panos. Giannis mi-a zis că a găsit destule cât să umple o găleată.
— Ce-ar fi să culegem ghinde? întrebă Themis, adunând câteva de pe jos.
— Astea nu se mănâncă, proasto! zise Margarita.
— Mama lui Fotini mănâncă.
— Deci prietenele tale comuniste trăiesc cu ghindă, hm? rânji Thanasis.
— Kyría Karanidis le macină şi le transformă în făină. Am văzut cum face. Iar apoi coace biscuiţi din ea, răspunse Themis.
— Hai să culegem şi noi câteva, zise Panos. De ce nu?
— N-o să mă vezi pe mine mâncând ghindă, spuse Margarita. Asta e pentru porci.
Panos o împunse între coaste.
— Dar îţi place mâncarea, o tachină el. Întotdeauna ţi-a plăcut!
Margarita ridică mâna ca să-l lovească, însă Panos se feri şi începură să alerge unul după celălalt, râzând şi ţipând. Thanasis şi Themis li se alăturară, încercând să-l prindă pe Panos. În cele din urmă reuşiră să-l încolţească şi-l traseră jos, la pământ.
Pentru scurt timp se transformară încă o dată în copii fără griji, cu obrajii îmbujoraţi. Însă nevoile pe care le aveau nu erau o joacă, ci nişte probleme cât se poate de reale. La sfârşitul după-amiezii, fiecare dintre fete purta câte un coş plin de nuci şi ghinde, iar băieţii duceau în braţe rămurele uscate, de aprins focul, şi cele mai groase crengi pe care le puteau căra sub braţ. Nu fusese nevoie să se aventureze prea departe în pădure ca să găsească ceea ce

voiau. Pentru că se întuneca, se întoarseră acasă, dornici să-i arate kyríei Koralis trofeele lor.
După-amiaza aceea îi transportase, pentru scurt timp, departe de austeritatea severă a oraşului, de atmosfera opresivă care îi satura străzile. Vreme de câteva ceasuri văzuseră culori strălucitoare, respiraseră mirosul proaspăt al pământului şi auziseră chemările sălbatice ale păsărilor.
— Ne mai ducem acolo, nu?
Themis fu prima care îşi arătă entuziasmul, pe când luau cina în acea seară. Fraţii ei încuviinţară cu un gest din cap. În apartament era mai cald, iar un miros reconfortant de biscuiţi cu nucă, copţi în cuptor, le aminti de vremuri mai bune.
Şcoala era adesea închisă zile la rând. Câteodată temperatura era atât de scăzută, încât devenea inutil să încerci să le predai copiilor care dârdâiau de frig într-o încăpere mare şi neîncălzită. Atunci când electricitatea era tăiată, Themis şi Fotini se întorceau înapoi acasă. Într-o zi, Themis observă cât de subţire se făcuse prietena ei. Pielea îi devenise transparentă, după cum i-o descrise mai târziu bunicii.
— Poţi vedea prin ea, spuse Themis.
— Biata fată, răspunse kyría Koralis cu compasiune. Aş vrea să fi avut mai mult, ca să împărţim...
— N-aş putea s-o invit aici, yiayiá, spuse Themis. Nu după lucrurile spuse de Thanasis.
— Asta a fost de mult, agápi mou.
— Ştiu. Dar el încă gândeşte la fel. Sunt sigură.
În ziua următoare, kyría Koralis înveli într-o bucată de hârtie un biscuit pus la păstrare şi i-l dădu lui Themis.
— Pentru prietena ta, spuse ea. Să nu-l mănânci!
Mai târziu, Themis o privi pe Fotini cum mestecă încet fiecare îmbucătură, iar apoi linse firimiturile de pe hârtie.

Cel mai dureros moment fu atunci când termină de mâncat şi se întinse ca s-o îmbrăţişeze pe Themis.
— Mulţumesc, şopti ea.
Themis fu şocată să-şi dea seama că, dedesubtul paltonului roşu, prietena ei se topea văzând cu ochii.
O lună mai târziu, cei patru fraţi plănuiră să repete ieşirea la pădure. Themis o invită şi pe Fotini să li se alăture, ştiind că ea şi mama ei se chinuiau mai mult ca oricând să găsească de mâncare.
Cu câteva zile înainte, Fotini leşinase în clasă. Folosise ca scuză „acel moment al lunii”, însă adevăratul motiv era altul. Multe fabrici se închiseseră din pricina lipsei de materie primă, iar kyría Karanidis îşi pierduse serviciul. Fiindcă nu mai aveau nici un ban pentru alimente, Fotini nu mai mâncase de două zile. Plecă de la şcoală acasă, iar în următoarea zi nu se mai întoarse.
Themis se duse la prietena ei în acea seară. La câteva momente după ce bătu la uşă, aceasta se întredeschise uşor. O faţă palidă privi afară.
Nici chiar atunci când o văzu pe prietena ei, Fotini nu dădu nici un semn că avea să deschidă uşa ca s-o lase înăuntru.
— Am venit doar să văd..., începu Themis.
— Sunt bine, spuse Fotini în grabă. E doar problema lunară. Nu-ţi face griji. O să fiu bine în câteva zile.
Înainte ca Themis să aibă timp să mai spună ceva, uşa se închise. Fu supărată că nu putuse vorbi mai mult cu Fotini. Îi adusese o carte, în caz că era îngrijorată să nu rămână în urmă cu lecţiile, şi o casoletă mică în care era nişte orez fiert, pe care i-o dăduse bunică-sa. Se întoarse abătută acasă.
Fotini nu apăru la şcoală tot restul săptămânii. Themis îşi jură că, după weekend, avea să meargă la ea s-o vadă.

Capitolul 6

Când ziua de sâmbătă sosi, atmosfera excursiei în pădure fu foarte diferită de ieşirea anterioară. Cei patru fraţi Koralis aşteptau autobuzul de ceva vreme, adăpostiţi în intrândul unui magazin gol. Autobuzele veneau rar, iar câteva dintre ele nici nu mai opriră, pentru că erau deja pline cu pasageri. O ploaie rece se transformase în lapoviţă şi, până să sosească autobuzul, fetele tremurau deja. Când acesta porni rostogolindu-şi roţile şi pârâind, se strânseră unii în alţii, ca să le fie cald. Themis nu îndrăzni să le spună că-şi pierduse una dintre mănuşi. Străzile erau aproape goale, iar vitrinele multor magazine fuseseră astupate cu scânduri. Din când în când se zăreau soldaţi în uniformă: nemţi sau italieni, era greu de distins prin ferestrele aburite.
Ajunşi la destinaţie, îşi dădură foarte repede seama că lucrurile se schimbaseră. Mulţi copaci fuseseră tăiaţi, iar cei rămaşi în picioare nu mai aveau crengi. Se întoarseră acasă uzi şi dezamăgiţi, ducând cu ei câteva rămurele amărâte, care, odată uscate, ar fi putut folosite ca să aprindă focul.
Pe măsură ce urcau la etaj, cei patru comentară despre mirosul de miel care se răspândise pe casa scărilor, însă fură convinşi că venea de la vecini. Când deschiseră uşa, aroma îmbătătoare de carne gătită deveni şi mai intensă. Văzură în faţa lor masa deja pregătită pentru cină. La îndemnul bunicii, se spălară pe mâini, apoi se aşezară la masă şi priviră cu ochii larg deschişi cum ea aşeza în faţa fiecăruia câte un bol plin cu pulpă de miel, cartofi şi morcovi. În mijlocul mesei era o oală plină de orez cu spanac. Nu mai văzuseră asemenea feluri de mâncare de luni întregi. Mâncară cu lăcomie, cu capetele aplecate în farfurie, trăgând aroma pe nări, simţind aburul tocanei

ridicându-li-se în faţă şi deschizându-le porii. Era suficientă mâncare ca băieţii să-şi mai poată pune încă o porţie.
Doar atunci când foamea le fu astâmpărată, începură să curgă întrebările.
— Cum?
— De unde?
— Când?
Bătrâna doamnă le dădu un răspuns care le satisfăcu curiozitatea şi puse capăt altor întrebări.
— Tatăl vostru a trimis nişte bani, rosti ea simplu.
— Asta a fost tot ce a trimis? întrebă Margarita, sperând că, poate, tatăl lor trimisese şi un cadou.
— Doar nişte bani, răspunse bunica. Dar cred că ar trebui să fim cu toţii recunoscători pentru ei.
Kyría Koralis îşi făcu de câteva ori cruce şi începu să adune farfuriile.
— Aproape că nu mai trebuie spălate, spuse ea zâmbind, fiindcă fiecare dâră de sos fusese ştearsă cu pâine caldă, pufoasă.
Adevărul era că nu sosise nici un ban din America.
Circulau zvonuri că criza de mâncare urma să se înrăutăţească, iar kyría Koralis înţelesese că era nevoită să apeleze la ultima rezervă pe care o mai avea. Vânzând bunurile de valoare pe care nora ei le adusese în căsătorie, putea cumpăra lucruri la negru. La ce altceva să mai servească acum acele bijuterii, dacă nu să-i hrănească pe copii? Kyría Koralis ştia că nu erau bunurile ei, însă acum nu mai era sigură nici dacă Eleftheria mai era în viaţă. Ştirile despre starea ei fuseseră doar ocazionale, iar kyría Koralis nu îndrăznea să-şi imagineze condiţiile de viaţă din azil. Instituţia în care se afla nora ei era într-o zonă ocupată de bulgari; reputaţia de barbari a acestora o depăşise chiar şi pe cea a germanilor şi italienilor. Înainte de ocupaţie, kyría Koralis se simţise din când în când

vinovată că nu-şi vizitase niciodată nora, însă lucrul ăsta era imposibil de făcut acum.
Cu două zile înainte de cea de-a doua excursie a tinerilor în afara oraşului, bunica lor scosese cutia de sub hainele vechi ale Eleftheriei. Era bucuroasă că nu le aruncase, pentru că acum, cu magazinele goale şi cu lipsa de textile, trebuia să le transforme pe toate pentru fete. Nu băgase de seamă că hainele nu erau aşezate în ordine.
Deschizând cufărul, kyría Koralis se privi în oglindă, ţinând un şirag strălucitor de perle pe pielea ei subţire, ca o foiţă. Era colierul pe care Eleftheria îl purtase la nunta ei. Greutatea încheietorii de safire din palmă îi dădu un mic tremur de plăcere.
Cred că ăsta ar trebui să ne sature vreme de câteva săptămâni, se gândise ea.
Nu simţea nici un soi de ataşament faţă de nici una dintre bijuterii, şi auzise deja că cineva cumpăra pietre preţioase la ei în cartier. Fără să ezite, lăsă colierul să-i alunece în buzunar şi părăsi apartamentul. Bijuteria avea să ajungă, cel mai probabil, în posesia vreunei nemţoaice, însă ei nu-i păsa. Preţul nu era mic, având în vedere circumstanţele, iar milioanele de drahme pe care le primise aveau să le ajungă mai mult timp, chiar dacă valoarea banilor urma să scadă. Întorcându-se acasă, cu vechea ei sacoşă doldora de cumpărături, se simţise fericită.

În timp ce luau masa, Themis se gândise la prietena ei cea mai bună. Fotini nu se întorsese la şcoală din ziua în care leşinase, iar de atunci trecuse aproape o săptămână. Oare ea şi mama ei plecaseră înapoi la Kavala? Ar fi vrut să creadă că Fotini nu avusese timp să-i trimită vreo veste.
Luni, Themis ignoră instrucţiunile stricte ale bunicii, care-i ceruse să vină de la şcoală direct acasă. Pentru că acţiunile de rezistenţă se înmulţiseră, nemţii erau puşi pe

arestări. Fete şi băieţi, femei şi bărbaţi erau arestaţi dacă ieşeau pe stradă în timpul nopţii, după stingere, aşa că Themis ştia că nu era doar imprudent să te plimbi de una singură prin semiîntuneric, ci şi periculos. Cu nemţii şi italienii patrulând străzile, o fată de şaisprezece ani era vulnerabilă, având în vedere ce reputaţie proastă aveau aceştia. În ciuda tuturor argumentelor, Themis trecu în grabă pe lângă drumul care ducea în piaţă şi se îndreptă către casa lui Fotini.

Merse cât putu de repede şi ajunse acolo la îngemănarea dintre după-amiază şi asfinţit, pe când lumina se încăpăţâna să mai rămână încă puţin. Era mijlocul lui ianuarie şi totul părea gri-argintiu.

Ciocăni cu putere la uşa lui Fotini, însă nu primi nici un răspuns. Bătu şi a doua, şi a treia oară, din ce în ce mai tare. Themis se uită în jur. Poate că vreunul dintre vecini ştia ceva, însă nu era nimeni care să poată fi întrebat.

Doi soldaţi germani stăteau la capătul străzii. Unul părea preocupat, privind în cealaltă direcţie şi suflând cercuri de fum în aerul umed. Celălalt se holba la ea. Themis purta un palton vechi, al mamei ei, însă se simţi dezbrăcată dintr-odată şi îl strânse mai tare în jurul trupului. Mai făcu o încercare de a atrage atenţia cuiva din casă, însă îşi dădu seama că locuinţa era goală. La urma urmei, n-avea decât o singură cameră.

Privind în sus, Themis observă că spre ea venea tocmai soldatul care o urmărise cu o privire ameninţătoare. Fără să se gândească la impresia pe care o lăsa, Themis se întoarse din uşă şi fugi, luând-o pe un drum care ocolea înapoi către strada principală. Doar atunci când se văzu ajunsă acolo, se opri ca să-şi tragă sufletul. Se ascunse în intrândul unui magazin aflat în paragină, în caz că soldatul o urmărea. Strada nu era luminată, iar spaţiul în care se ascunsese se afla în umbră.

Întinse mâna şi-şi dădu seama că de-a lungul uşii era aşezat un sac cu nisip. Poate că ar fi trebuit să se aşeze acolo pentru o clipă. Pe când atinse, ca să-şi găsească echilibrul, materialul aspru, ea auzi un zgomot ce semăna cu un chiţăit de şobolan. Themis era îngrozită de rozătoare. De la o vreme oraşul fusese împânzit de ele, cu toatele fiind la fel de flămânde ca şi locuitorii. Erau foarte ingenioase şi reprezentau o adevărată concurenţă pentru orice fiinţă umană care scotocea în gunoaie după mâncare.
Themis scoase un strigăt involuntar şi se feri într-o parte. Doar atunci observă că nu se oprise lângă un sac cu nisip. Fiindcă ochii i se obişnuiseră cu întunericul, putu să întrevadă o formă umană, dinspre care se distingea o pată de culoarea cojilor de ouă.
Sunetul se auzi din nou. Era vocea unui bărbat.
— Ajutor...
Tremurând din tot trupul, Themis se încovoie ca să vadă mai bine. Omul îşi repetă rugămintea:
— Ajutor, şopti el printre buzele uscate.
Themis nu mai întâlnise nicicând un om copleşit de o asemenea nevoie. Ştia că majoritatea locuitorilor oraşului nu aveau mâncare şi se simţea cumva vinovată că familia ei era norocoasă având bani trimişi din America.
— N-am nimic cu mine, spuse ea cu răsuflarea tăiată. Îmi pare rău. O să vă aduc ceva.
Probabil că bunica era îngrijorată deja. Ar fi trebuit să meargă acasă. Avea să se întoarcă mai târziu cu ceva de mâncare.
Themis se grăbi să străbată străzile întunecate. Mai multe grupuri de soldaţi o priviră cu atenţie pe când trecea.
Urcând scările spre apartament, simţi mirosul mâncării gătite de bunica plutind în jos, pe casa scărilor. Deschise uşa şi văzu că toţi ai casei erau deja aşezaţi în jurul mesei.

— Yia sou, adelfí mou, o întâmpină Panos cu glas dulce. Bine ai venit, surioară!
— A întârziat, mârâi Margarita.
— Bunica şi-a ieşit din minţi de îngrijorare, o certă Thanasis. Unde ai fost?
Themis era roşie de efort şi, pe moment, nu putu să vorbească. Bău un pahar cu apă şi apoi îşi trase sufletul.
— Am întâlnit un bărbat...
— Theé mou! strigă kyría Koralis, rămânând cu cuţitul de pâine în aer. Doamne, Dumnezeule!
— L-am găsit în pragul unei uşi. Trebuie să-i duc ceva. Pâine. Orice.
— Cine e omul ăsta? întrebă Margarita.
— Şi de ce ai vorbit cu el? îi ceru explicaţii Thanasis. Ce făceai afară? Trebuia să vii acasă direct de la şcoală. Nu-ţi dai seama cât e de periculos? Nu înţelegi că încalci toate regulile? Cât de proastă poţi să fii, Themis?
Ea luă o înghiţitură de apă, însă gura îi rămase uscată.
— Doar l-am văzut acolo, spuse ea aproape imperceptibil.
— N-o să ieşi pe stradă din nou la ora asta din noapte, spuse bunica.
— Şi nici nu iei cu tine mâncare pe stradă, acum sau altă dată, adăugă Thanasis cu emfază.
— Există cantine pentru săraci la care să meargă oamenii ăştia, spuse Margarita.
Cina fu servită şi cu toţii şezură în faţa câte unei farfurii pline. Era reţeta cea mai săţioasă pe care o gătea bunica, şi favorita tuturor: sarmale în foi de varză. Carnea de porc tocată era atât de multă încât scăpa dintre frunzele rulate cu grijă şi se amesteca cu sosul de lămâie turnat pe deasupra.
Themis nu putu să înghită nimic. Înfipse furculiţa în carnea gătită şi şezu acolo, uitându-se, pierdută, în farfurie. Toţi ceilalţi continuară să mănânce. Ea se gândea la omul care

o aştepta să vină. Apoi se gândi la Fotini. Misterul rămânea nerezolvat. Numele prietenei ei reuşea să creeze şi acum o reacţie negativă în familie, după atâţia ani, aşa că nu le spuse nimic despre neliniştea ei legată de Fotini.
Se jucă, pe masă, cu bucata ei de pâine şi o lăsă să-i cadă în poală, iar mai apoi – în buzunarul fustei, pe când nimeni nu era atent.
N-avea nici o şansă să iasă din apartament în seara aceea fără să stârnească un scandal. Însă a doua zi avea să plece mai devreme la şcoală, să găsească magazinul gol, iar apoi să meargă din nou la Fotini. Poate că la acea oră reuşea să dea, pe stradă, de vreun vecin care s-o fi văzut pe prietena ei.
Noaptea, dormi puţin. Neliniştea legată de Fotini şi Margarita, care vorbea în somn, o ţinură trează. Ieşi din casă înainte să se fi trezit cineva, verificând dacă bucata de pâine era încă în buzunar. Luă pentru sine un colţ din pâinea rămasă după cină, care încă se afla pe masă, învelită într-un şervet ca să stea proaspătă.
Erau mult mai mulţi oameni pe străzi în dimineaţa aceea decât cu o seară înainte. La ora şapte în zori, grecii îi întreceau ca număr pe soldaţi, aşa că nimeni nu-i dădu atenţie. Era o zi foarte friguroasă, căzuse zăpadă. În timp ce mergea, aburii răsuflării i se învălătuceau în aer. Îşi reaminti locul în care se afla magazinul, chiar dacă toate celelalte erau şi ele în paragină, semănând unele cu altele. Acel magazin avea deasupra intrării o firmă uzată, roşie, pe care scria Sidiropoleíon, Fierărie, iar ferestrele erau pictate cu numele proprietarului, Vogiatzis, aşa că ştiu că ajunsese acolo unde trebuia. Pragul uşii era însă gol. Poate că altcineva îi adusese omului ceva de mâncare.
Themis îşi continuă drumul spre casa lui Fotini fără să se mai gândească la bărbat, muşcând din bucata ei de coajă. Atrase privirile invidioase ale unor copii pe lângă care

trecu. Ascunse repede coltucul în palton, amintindu-şi că pâinea era raţionalizată.
Îşi înfundă adânc mâinile goale în buzunare, ca să şi le încălzească.
Ajunsă la casa prietenei ei, Themis bătu în uşă, la început timid, iar mai apoi – tare. Fu întâmpinată de aceeaşi tăcere ca şi cu o zi înainte. Se îndreptă spre şcoală cu ochii în lacrimi. Acolo era la fel de frig. În sala de clasă neîncălzită, degetele ei de-abia puteau ţine creionul. La sfârşitul lecţiei, Themis încercă să afle dacă profesoara ştia ceva. Erau absenţi şi alţi copii, nu mai veniseră de câteva zile, însă ce se putea face? Circulau multe boli în iarna aceea, de la obişnuitele răceli la tuberculoză, despre care se spunea că-i îmbolnăvise pe mulţi.
La sfârşitul orelor se întâlni întâmplător, pe stradă, cu Giorgos Stavridis. El era însoţit de Dimitris, băiatul de care-i plăcea lui Fotini. Fetele erau foarte rar văzute una fără cealaltă, aşa că Dimitris o întrebă despre prietena ei.
Themis clătină din cap.
— Nu ştiu, spuse ea, simţind cum i se punea un nod în gât. Îi era dor de vocea lui Fotini, de răspunsurile ei inteligente, de conversaţiile lor. Îi era dor de tot ce-i amintea de ea.
Băieţii se grăbiră în altă direcţie. Cu toţii voiau să fie în casă înainte de căderea întunericului.
Tristeţea, şi nu stratul de zăpadă care se aşternea pe jos, o făcu pe Themis să încetinească pasul spre casă. Pentru prima dată în viaţă i se întâmplă să simtă că, ori de câte ori punea un picior înaintea celuilalt, făcea un efort imens.
Odată ajunsă înapoi în Patissia, se uită în sus la balcon şi o văzu pe bunică-sa măturând. Frunzele moarte ale lămâilor căzdeau, fluturând, în stradă. Themis urcă scările şi ieşi pe balcon ca să-i dea de ştire bunicii că ajunsese acasă. Kyría Koralis o sărută uşor pe obraz şi amândouă îşi aruncară pentru o clipă privirile peste întinderea pieţei. Toţi copacii

erau goi acum, iar pământul se acoperise cu o pătură albă. Cerul era lipsit, şi el, de culoare.
În lumina care pălea, o licărire îi atrase privirea lui Themis. Era ceva atât de familiar, ceva pe care-l cunoştea atât de bine, încât aproape că făcea parte din fiinţa ei. Era o anumită nuanţă de roşu, care ieşea acum în evidenţă pe albul zăpezii.
— Yiayiá! Acolo, uite! Vezi? Arată exact ca paltonul lui Fotini!
Ochii kyríei Koralis urmară direcţia arătată de degetul lui Themis.
— Parcă cineva a lăsat un palton pe jos, fu ea de acord.
Se uitară amândouă cu atenţie.
— Ar trebui să te duci să-l iei, pentru orice eventualitate. Chiar dacă e sau nu al prietenei tale, nu putem lăsa aşa un palton. Atât de mulţi oameni n-au nici unul...
— Mă duc jos, zise Themis.
Sări treptele două câte două şi observă doi bărbaţi care se opriseră lângă palton şi îl ridicau de jos. Doi oameni să ridice o haină?
Grăbi pasul şi ajunse acolo în clipa în care bărbaţii ridicau ceva ce, abia acum realiza Themis, era mai mult decât un palton. Dintr-odată i se făcu şi mai frig.
— E o fată, zise unul dintre bărbaţi, care ducea acum în braţe corpul lipsit de viaţă.
El îi vorbise lui Themis, care stătea în picioare, neputând să-şi creadă ochilor. Văzu faţa lui Fotini. Prietena ei era aproape de nerecunoscut, cu pometii împungându-i pielea şi cu bulbii ochilor ieşiţi mult în afară. Arăta ca o femeie de nouăzeci de ani, însă nu încăpea nici o îndoială că era Fotini.
Capul fetei căzu într-o parte, iar Themis prinse privirea goală a lui Fotini. Fu nevoită să se uite în altă parte.

— N-ai mai văzut un cadavru până acum? o întrebă celălalt bărbat pe Themis, care începu să plângă cu suspine.
Bărbatul făcu un pas înainte şi-i închise ochii fetei moarte.
— E al zecelea mort din dimineaţa asta. Tragic.
Oamenii erau plătiţi ca să meargă pe străzi în fiecare zi şi să adune cadavre. Ei şi cei care făceau contrabandă erau cei ale căror venituri crescuseră de când începuse ocupaţia.
Kyría Koralis privi de la balcon şi o văzu pe nepoata ei târându-şi picioarele în spatele bărbatului care căra grămada cea roşie.
Panos ajunsese acasă între timp, iar bunica lui îl chemă afară, pe balcon.
— Panos, te rog să te duci jos şi s-o aduci pe sora ta, îl rugă ea, alarmată. Se pare că a găsit-o pe prietena ei...
— Pe Fotini?
— Cred că e moartă, zise cu glas coborât kyría Koralis.
— Theé kai Kýrie. Doamne, Dumnezeule, bolborosi Panos, cu glas sugrumat.
Ca toată lumea, Panos ştia că treceau prin cea mai friguroasă iarnă din ultimii ani şi că foametea ucidea, numai în Atena, mii de oameni în fiecare săptămână. Până în acel moment însă, moartea nu atinsese pe nimeni din familie. El ieşi din apartament şi fugi după sora lui. Fata suspina fără să se poată opri, păşind în urma bărbaţilor care purtau corpul prietenei ei.
— Themis, spuse el cuprinzând-o cu braţul şi mergând în pas cu ea. Nu poţi să mergi mai departe.
Majoritatea trupurilor erau duse în afara oraşului şi îngropate, mai ales dacă rămâneau neidentificate de familie.
Themis nu putu vorbi, însă se prinse de mâna lui Panos. El o simţea cum tremura din tot corpul.

Când cei doi bărbaţi ajunseră la capătul pieţei, Themis se prăbuşi, iar Panos fu nevoit s-o susţină. Fotini fu urcată într-un furgon, în care se aflau deja alte trupuri neînsufleţite. Themis băgă de seamă că picioarele prietenei ei erau goale şi albastre de la frig. Cineva trebuie să-i fi furat încălţămintea. Moartea ei fusese una lipsită de demnitate.
Cei doi bărbaţi începură să tragă încet furgonul, care se mişca smucit pe pavajul denivelat al străzii. Câteva minute mai târziu, se rostogolea pe drumul principal. Panos aşteptă, cu Themis strânsă la pieptul lui, până când furgonul şi bărbaţii pieriră în depărtare. Stătură acolo, în amurgul îngheţat, recunoscători că se aveau unul pe celălalt.
Panos o conduse cu blândeţe acasă. Kyría Koralis puse apă la fiert şi-i prepară fetei o infuzie de ierburi uscate. Apoi o culcă în pat, cu hainele pe ea.
Themis tremura atât de tare încât nu putea să-şi ţină singură cana. Din când în când, lua câte o sorbitură fierbinte din mâinile neşovăitoare ale bunicii. Nu era nimic de spus în acel moment. Nici un cuvânt nu avea puterea de a-i aduce alinare. Nimic nu putea justifica moartea lui Fotini Karanidis şi orice încercare de a o explica raţional ar fi fost doar o înşiruire de vorbe fără sens.
Imaginea trupului lipsit de viaţă al prietenei ei şi a paltonului boţit aveau s-o urmărească pe Themis toată viaţa.

Capitolul 7

Themis era convinsă că Fotini se afla în drum spre apartamentul ei atunci când căzuse pe stradă. Poate că

voise, chiar, să ceară ceva de mâncare. Ar fi fost pentru prima oară când venea la ea.
Două zile mai târziu, după ce îşi adună puterile şi curajul, Themis se întoarse acasă la Fotini. Se gândea că, poate, mama îşi căuta fiica.
Panos o însoţea. El fu cel care ciocăni la uşă. După câteva momente de linişte, uşa se întredeschise.
— Cine e? întrebă o voce de bărbat.
Dacă cineva îţi bătea la uşă în acele zile, exista posibilitatea ca de cealaltă parte să fie un soldat german sau italian.
— O căutăm pe kyría Karanidis... răspunse Panos, ezitând uşor, către întunericul din spatele uşii.
Uşa se crăpă încă puţin, iar ei se treziră faţă în faţă cu un bărbat. Judecând după expresia feţei, omul fu uşurat să găsească doi greci tineri stând în faţa lui.
— Kyría Kara...? Ea şedea aici?
— Da, da, ea, spuse Themis. Locuia împreună cu fiica ei.
— Aţi văzut-o cumva? întrebă Panos.
Bărbatul făcu o faţă nedumerită.
— N-am văzut pe nimeni. Uitaţi, vreţi să intraţi?
Themis îl strânse puternic de mână pe Panos atunci când trecură pragul.
Cărţile lui Fotini erau încă pe raft. Chiar şi geanta de şcoală era tot acolo, aşezată la căpătâiul patului. Farfuriile şi oala erau la locul lor.
Themis izbucni în plâns.
— Toate lucrurile ei sunt aici, spuse ea printre lacrimi. Totul e exact ca înainte.
— Prietena surorii mele a murit acum câteva zile, îi explică Panos străinului. Asta era casa ei.
Cei trei şezură la masa de bucătărie. Themis stătea în acelaşi loc ca de obicei.
Străinul părea nervos.

— Poate că ar trebui să vă explic de ce sunt aici, spuse el. Sunt soldat, sau, mai bine zis, am fost. După ce unitatea noastră s-a desfiinţat, m-am întors acasă, însă am găsit-o ocupată de ofiţeri germani. Ce puteam să fac? Am umblat o vreme pe străzi. Mulţi dintre noi am făcut la fel, pentru că nu mai aveam nimic.
— Ştiu, spuse Panos. Sunt foarte mulţi soldaţi răniţi, iar unii dintre ei trăiesc fără adăpost.
— În cele din urmă, am început să caut un loc în care să dorm, continuă bărbatul. Iar oamenii spuneau că în zona asta sunt locuinţe goale. Făcu o pauză pentru o clipă. Doar după ce am ajuns aici mi-am dat seama de motivul pentru care casele erau goale. Dar aveam nevoie de un acoperiş deasupra capului. E al naibii de frig afară...
Themis şezu tăcută, ascultând, cu lacrimile curgându-i pe obraji. Îl lăsă pe Panos să răspundă.
— Nu e nevoie să te justifici, spuse el.
— Apropo, mă cheamă Manolis, zise bărbatul, chinuindu-se să zâmbească.
— Eu sunt Panos, iar ea e Themis. Pe prietena lui Themis o chema Fotini.
— Îmi pare foarte rău pentru prietena ta, Themis. Trăim vremuri tare grele.
— Nu ştim dacă mama lui Fotini o să se întoarcă aici. Nu ştim nici ce s-a întâmplat cu ea. Dar, dacă o vezi, ai putea să-i spui că a căutat-o Themis Koralis ?
— Sigur că da. Deşi nu ştiu cât mai rămân aici. Vreau să intru din nou în luptă, spuse el. Altfel n-avem cum să scăpăm de ticăloşii ăştia.
Omul tăcu. Panos pescui în interiorul hainei şi scoase la iveală nişte tutun. Themis ştia că fratele ei fuma, pentru că îl trăda mirosul, însă nu putea să-şi imagineze unde găsise tutunul.

Panos rulă o ţigară şi i-o dădu lui Manolis. Bărbatul o primi de parcă cineva i-ar fi oferit un sac cu aur. Panos făcu încă una pentru el şi se aplecă atât de aproape de celălalt, încât sora lui nu-i putu auzi cuvintele.
— Sunt câteva lucruri pe care le putem face, zise el. Pe ascuns, dacă înţelegi ce vreau să spun.
Themis pricepu că Panos îşi punea încrederea în acel om. A recunoaşte că lua parte la acţiuni de rezistenţă şi spionaj putea fi periculos, însă instinctul îi spusese că Manolis era un spirit înrudit. Manolis luptase în Albania pe viaţă şi pe moarte şi fusese răsplătit cu sărăcie lucie. Supărarea şi disperarea erau întipărite pe faţa lui.
Themis urmări conversaţia purtată cu voce scăzută, uitându-se de la un bărbat la altul, însă se simţea nerăbdătoare să plece. O întrista foarte tare acea casă în absenţa prietenei ei. În timp ce bărbaţii făceau planuri, ea se ridică de la masă şi se duse lângă pat. Geanta lui Fotini încă era acolo. Se gândi că kyría Karanidis s-ar fi putut întoarce în orice moment acasă, aşa că n-ar fi fost corect să ia geanta cu ea. Îşi dorea însă foarte mult să aibă un memento care să-i amintească de Fotini. Themis mângâie pielea moale. Poate că era ceva înăuntru, o amintire care ar fi trecut neobservată dacă ar fi fost luată? Fata desfăcu încuietoarea.
Înăuntru era un caiet uzat. Pe copertă, scrisul îngrijit al lui Fotini, precizând numele ei, clasa şi şcoala, îi făcu lui Themis inima să tresalte. Deschizând caietul, citi câteva versuri pe care Fotini le scrisese într-un gest de frondă faţă de mama ei. Erau din Epitáfios, poemul interzis al lui Ritsos.
Toată cunoaşterea lui Fotini, toate speranţele şi emoţiile ei erau pierdute acum. Oare mai existau, încă, însă altundeva? Pentru prima oară în şaisprezece ani, Themis avu revelaţia inutilităţii vieţii.

Fata strecură caietul în haină, aproape de inima ei. N-avea să se uite la restul conţinutului atunci, ci în zilele următoare, când avea să dea, cu grijă, fiecare pagină şi să citească fiecare cuvânt.
Privi în sus. Cei doi bărbaţi se ridicaseră în picioare şi dădeau mâna, înţelegându-se să se întâlnească din nou.
Nu auzise ce-i spusese Manolis lui Panos ceva mai devreme, ţinându-şi gura acoperită cu palma:
— Trupul mamei a fost găsit pe stradă săptămâna trecută. Mi-a spus unul dintre vecini.
Panos ştiu că nu era momentul să-i dea vestea surorii lui, care deja se simţea copleşită de un noian de tristeţe. Themis nu trebuia să ştie că înmormântările după datină erau acum foarte rare şi că mama lui Fotini fusese, probabil, pusă într-o groapă comună, alături de alte zeci de oameni. Putea doar să spere că mama şi fiica erau îngropate aproape una de cealaltă.
Doar în Atena căzuseră pe stradă şi muriseră de foame în acele luni în jur de cincizeci de mii de oameni. Frigul şi lipsa alimentelor creaseră o combinaţie fatală. Muriseră copii care îşi trăiseră ultimele ore din viaţă căutând mâncare sau zăcând în stradă, năpădiţi de păduchi, prea slăbiţi ca să se mai poată mişca. Asta ajunsese să fie o privelişte atât de comună, încât oamenii treceau peste ei şi-şi continuau drumul. Fiecare dintre trecători avea ceva de făcut: să găsească de mâncare, să ajungă la cantina săracilor, sau chiar să treacă pe la croitoreasa care urma să le transforme un palton vechi. Nimeni n-avea timp să zăbovească. Supravieţuirea era singura preocupare a oamenilor.

După vizita făcută la Fotini acasă, Themis nu se mai dădu jos din pat zile întregi, iar bunica fu nevoită s-o convingă să mănânce.

— Doar un pic, iubito, doar o lingură. Pentru mine.
Pe Margarita o înfuria s-o audă pe bunica vorbind cu Themis de parcă aceasta era un copil mic. Fata mai mare era acum la fel de geloasă pe cea mică precum fusese şi atunci când ajunsese acasă şi nu înţelesese de ce era Themis atâta de îndurerată de moartea „prietenei ei refugiate”.
— Las-o în pace, îi spusese bunicii. Face asta ca să fie în centrul atenţiei. E treaba ei dacă mănâncă sau nu.
Margarita ar fi găsit-o pe Themis enervantă în toate privinţele, chiar şi dacă ar fi ignorat diferenţele dintre simpatiile lor politice. Într-o zi, o văzu pe sora ei încovrigată în pat în poziţie fetală. Îşi reaminti de comportamentul mamei lor, cu ani în urmă. O invadară ruşinea şi furia.
Deşi Themis mânca foarte puţin, băieţii aveau un apetit vorace. Kyría Koralis vânduse bijuteriile bucată cu bucată ca să cumpere de mâncare. Cutia era goală acum, cu excepţia unui singur obiect.
Într-o zi de primăvară târzie, bunica rostogoli cerceii cu rubine în palmă şi plecă să-i vândă, fără să simtă vină sau regret. Fiecare giuvaier vândut micşorase avutul nurorii, însă crescuse şansele de supravieţuire ale copiilor. Luând teancul gros de bancnote, îşi spuse că fiul ei ar fi fost de acord cu ea.
Margarita nu mai avusese ocazia să se uite în dulapul bunicii de luni bune. Iar în ultimele săptămâni situaţia se complicase, pentru că Themis pleca foarte rar de acasă. În acea zi însă, cu bunica plecată şi cu sora ei dormind în cealaltă cameră, Margarita îşi încercă norocul.
Îşi dădu seama imediat că ceva nu era în regulă. Micul cufăr, care fusese plin de comori, era acum uşor. Gol. Margarita, năpădită de o stare de greaţă, căută cu disperare printre hainele mamei. Să fi căzut bijuteriile

afară din cufăr, pierzându-se între faldurile de mătase şi lână? Margarita împrăştie cu frenezie bluze, fuste şi eşarfe prin întreaga încăpere, aruncându-le în aer, în aşa fel încât, dacă ceva era ascuns între ele, să cadă pe jos.
În momentul în care scutura ultima piesă de îmbrăcăminte, auzi zgomotul cheii în uşă.
Era kyría Koralis, care se întorcea acasă cu braţele pline de provizii. După ce vânduse cerceii, se dusese direct să cumpere carne şi cartofi. O întârziere de câteva ore ar fi putut face ca preţurile la mâncare să crească şi mai mult, iar ea trebuia să folosească fiecare drahmă înainte ca valoarea acesteia să scadă.
Nepoata ei năvăli afară din dormitor ţinând în mâini cufărul de lemn, cu capacul larg deschis. Pe faţa i se putea citi consternarea, iar de pe buze erau gata să zboare acuzaţii.
Kyría Koralis avea deja pregătită o justificare:
— Sunt cu toatele în bancă, paidí mou[20], spuse ea. Le luăm înapoi după ce pleacă nemţii, dar acum trebuie să fim foarte atenţi.
— Cum să nu fie în siguranţă aici?
— Cu nemţii pe străzi? Şi cu italienii, care sunt şi mai răi?
— Dar...
Kyría Koralis o bombardă pe Margarita cu tot felul de argumente şi de scuze:
— Ştii că uneori intră şi rămân în casele oamenilor? Îţi închipui că s-ar gândi de două ori înainte să prade asemenea valori?
— Înţeleg ce zici, yiayiá. Dar pe noi nu ne-au deranjat niciodată...
— Gândeşte-te la cât de nesigure sunt străzile, adăugă kyría Koralis. Ştii cât de periculoase au ajuns, agápi mou! Chiar dacă vorbim doar despre o mână de oameni disperaţi, tot nu putem risca.

[20] Copilul meu (în limba greacă în original).

În ciuda faptului că minţise în legătură cu bijuteriile, toate celelalte pe care le spusese erau adevărate. Nu numai soldaţii germani şi cei italieni se făceau vinovaţi de furt, ci înşişi grecii se dedau la infracţiuni, violenţe şi speculaţii faţă de conaţionalii lor. Circulau nenumărate poveşti despre ceasuri smulse de pe încheietura mâinii şi despre coliere luate de la gât. Foamea îi împingea pe oameni să facă gesturi disperate. Ce alegere avea de făcut un om care-şi privea soţia încercând zadarnic să-şi alăpteze bebeluşul? Dacă mama şi copilul erau subnutriţi, cum putea el să stea fără să facă nimic, în timp ce ei mureau de foame? Bogaţii erau tot bogaţi, iar acum ei ajungeau să însemne o posibilă sursă de mâncare.

Kyría Koralis reuşi s-o liniştească pe nepoata ei şi o lăsă să-şi păstreze neatins visul de a revedea bijuteriile. Margarita îşi promisese ei înseşi că avea să înceapă o viaţă nouă, plină de strălucire, de îndată ce trupele Axei se vor fi retras. Visa la diamante, mătăsuri, ciorapi şi vizite la Zonars. În ziua aceea era mai hotărâtă ca oricând să le obţină.

De curând îşi găsise de lucru ca vânzătoare într-un magazin de rochii scumpe, în Kolonaki, şi avea cele mai înalte aspiraţii de până acum. Chiar şi în acele vremuri de disperare, existau femei care aveau destui bani ca să-şi cumpere haine frumoase, sau ofiţeri germani care voiau să trimită acasă ceva pentru soţiile lor.

Între timp, învăţase deja că un sărut ocazional putea aduce o pereche de ciorapi de nailon sau chiar un ruj. Exersase în faţa oglinzii un anumit zâmbet care să-i sugereze unui bărbat ideea de invitaţie. Margarita reuşise să-l realizeze perfect după ce-l studiase în câteva reviste mai vechi. Atunci când giuvaierele aveau să ajungă înapoi la ea, erau menite să-i sporească oportunităţile la care visa.

Însă pe măsură ce timpul trecea, ocupaţia nu dădea semne că avea să se termine vreodată. Majoritatea membrilor familiei Koralis deveniseră frustraţi de faptul că nici guvernul de la Atena, nici cel aflat în exil nu făceau nimic ca să elibereze ţara. Confirmând temerile kyríei Koralis, Panos se alăturase Frontului Naţional de Eliberare, EAM, care reprezenta rezistenţa greacă organizată să acţioneze împotriva forţelor de ocupaţie. Nepotul cel mai tânăr era furios mai tot timpul din cauză că ţara lui era făcută să sufere în atât de multe privinţe.

— Mai întâi ne-au ocupat, apoi ne-au furat tot ce aveam de mâncare, polemiza Panos cu fratele lui.

Erau aşezaţi la masă şi Panos arăta spre hrana de mizerie din faţa lui. Thanasis fusese acceptat de curând să se antreneze pentru forţele de poliţie. Uneori primea de mâncare la şcoală, aşa încât nu era flămând în seara aceea. Fetele continuară să mănânce în linişte, nebăgând în seamă ciondăneala fraternă. Panos avea şi altele de adăugat:

— Pe lângă bunurile pe care le adună singuri, nemţii obligă guvernul să le mai dea şi bani. Iar tu spui că oamenii ăştia ne sunt prieteni!

Orice ar fi spus fratele lui, Thanasis era constant în credinţele sale. Nici chiar aşa-numitele „împrumuturi” cerute de germani de la greci, care acopereau costurile ocupaţiei, nu-l puteau face să-şi schimbe părerea. Continua să susţină guvernul colaboraţionist fără să-i pună acţiunile sub semnul întrebării şi credea că într-o zi Panos avea să se împace cu influenţa germană în ţara lor.

— Ţi-ai face viaţa mai uşoară, ţie şi celor din jur, dacă ai accepta lucrurile aşa cum sunt.

— Dar până şi Tsolakoglou vrea o reducere a plăţilor! ripostă Panos.

Era adevărat că şi prim-ministrul atinsese limita de sus a toleranţei şi ceruse mai multă indulgenţă din partea germanilor. Themis nu se amestecă în discuţie. Situaţia descrisă de Panos era, în mod evident, o mare nedreptate. Fotini fusese una dintre miile de victime ale foametei care bântuise Atena în acea iarnă. Grecia întreagă era pe punctul de a fi distrusă.

Capitolul 8

După moartea lui Fotini, Themis îşi pierdu interesul faţă de şcoală. Poate că avea să se ducă înapoi atunci când viaţa revenea la normal, însă nimeni nu mai ştia ce însemna normalitatea ori când s-ar fi putut ea întoarce. Absenţa din clasă a celei mai strălucitoare scântei lăsase un spaţiu gol în rândul din faţă, însă adevărul era că în acea încăpere existau mai mult de douăsprezece locuri goale. Când află că germana şi italiana deveniseră materii obligatorii la şcoală, pe Themis n-o încercă nici un regret că nu mai mergea acolo.
În loc să frecventeze gymnásio, Themis se ducea zi de zi să ajute la una dintre cantinele pentru săraci ale oraşului. O coadă lungă se întindea în josul drumului, chiar înainte de deschidere, iar oamenii aşteptau răbdători, în frig şi ploaie, vreme de o oră sau chiar mai mult, în timp ce Themis şi echipa de femei voluntare tăiau legume şi fierbeau cazane cu apă. Până la zece dimineaţa, o supă subţire era gata şi putea să fie servită.
În fiecare zi Themis o căuta cu privirea, între cei care stăteau la rând, pe mama lui Fotini. Dacă s-ar fi aflat în nevoie, mai mult ca sigur că ar fi venit acolo, nu? Fata cerceta mulţimea cu atenţie. Mulţi dintre oamenii aceia arătau dezumanizaţi: unii dintre ei aveau trupuri de copii şi

feţe bătrânicioase, se găseau printre ei bărbaţi cu ochi bulbucaţi şi femei cu bărbii şi cu membre păroase (reacţia naturală a corpului la foame şi frig). Mulţi dintre ei erau desculţi. Din când în când, venea câte cineva atât de slăbit, încât de-abia reuşea să ţină o cană de supă în mână.
Themis ajungea acasă zilnic cu aceleaşi întrebări pe buze.
— Crezi că lucrurile o să continue aşa la nesfârşit? căuta ea asigurări din partea lui Panos.
Guvernul colaboraţionist nu le dădea grecilor de rând nici un soi de asigurare că ar fi avut de gând să le îmbunătăţească situaţia. Era obligat să răspundă la solicitările forţelor de ocupaţie, ceea ce însemna că, pentru majoritatea oamenilor, condiţiile de trai rămâneau aproape imposibile. Excepţie făceau doar cei care exploatau piaţa neagră.
— De fiecare dată când ai ocazia, scrie ceva pe câte un zid, dar să te asiguri că nu te vede nimeni, îi spusese Panos lui Themis. Fiecare cuvânt o să contribuie la demoralizarea ticăloşilor ăstora.
Themis considera că acele inscripţii pe ziduri nu aveau cine ştie ce importanţă, însă Panos părea mai optimist ca de obicei şi-i promisese că aveau să scape în curând de nemţi.
— Poate că guvernul nu face nimic, însă sunt alţi oameni care fac, o asigură el pe Themis.
— Ce vrei să spui? îl întrebă ea, entuziasmată. O să se întâmple ceva?
În ultima vreme apăruseră informaţii despre o retragere a armatei germane, însă se dovediră a fi simple zvonuri. Singurul lucru bun care se întâmplase datorită acelei veşti fusese faptul că bunurile de consum fuseseră lăsate să circule pe piaţă de către cei care le acumulaseră, iar, ca urmare, preţurile scăzuseră.

— Themis, ceva se întâmplă deja.
Panos rostise cuvintele încet, chiar dacă nu era nimeni altcineva acasă.
— Ce anume? şopti ea cu febrilitate.
— Ceva se întâmplă în fiecare moment, în fiecare zi, îi explică el.
— Dar ce? stărui ea, cu ardoare. Spune-mi! Spune-mi!
În ciuda instinctului de a-şi proteja sora, dorinţa de a o şti de partea lui fu mai puternică. În viitorul apropiat ar fi putut avea nevoie ca ea să-l acopere.
— Ajut pe cineva, zise el repede. E o femeie care locuieşte în apropiere şi care găzduieşte câteodată soldaţi britanici. Dacă te uiţi la ea, nu ţi-ai putea închipui că face aşa ceva, însă e cea mai curajoasă femeie pe care am întâlnit-o vreodată.
— Şi ce trebuie să faci tu?
— Ştii că lucrez într-o kafeneío? E vizavi de casa ei şi pot să fiu cu ochii pe ce se întâmplă, sau pot crea o diversiune dacă oamenii pe care ea îi ajută n-au cum să plece fără să fie observaţi. Nu e departe de noi, e în apropierea bulevardului Patission. Mai fac şi alte lucruri mărunte, cum ar fi să le găsesc haine de rezervă.
— E periculos ceea ce faci?
— Da. Nu cumva să-i spui lui yiayiá. Sau celorlalţi. Eu sunt exact genul de persoană pe care Thanasis ar aresta-o.
— Sigur că nu le spun. Jur!
Panos ştia că Themis îşi putea ţine cuvântul.
— Pot să fac şi eu ceva? întrebă Themis plină de entuziasm. Vreau şi eu să ajut. Spune-mi ce pot să fac!
— Deocamdată nimic, răspunse Panos. Dar o să-i spun Lelei...
— Lela?
— Aşa o cheamă, Lela. Lela Karagiannis. O să-i spun că eşti de partea noastră. Iar dacă avem nevoie de ceva...

— Aş face orice ca să ajut, îl încredinţă Themis.
— Ştii deja că nu le poţi spune nimic celorlalţi. Vreau să spun că absolut nimic. Sunt chestiuni de viaţă şi de moarte, Themis. Înţelegi asta.
Panos ştia că în jocul acela al rezistenţei şi al subterfugiilor, o adolescentă inocentă precum Themis, care oricum arăta cu mult mai tânără decât era, putea fi de mare ajutor. Soldaţii străini îşi alegeau întotdeauna suspecţii din rândul bărbaţilor tineri, când adevăratul vinovat – o fată inocentă sau o doamnă bătrână – se afla chiar sub nasul lor.
Themis se simţi fericită, în primul rând pentru că Panos o alesese drept confidentă, dar mai ales pentru că acum spera să se implice şi ea. Orice ar fi fost mai bun decât acceptarea acelei situaţii. Spera să fie contactată cât mai repede, ca să poată să-şi aducă şi ea contribuţia la schimbare.
Vremea se mai îmblânzise şi erau mai puţini oameni morţi pe străzi, însă inflaţia şi lipsa tuturor produselor de bază continuau să-i afecteze pe majoritatea oamenilor. Guvernul nu părea capabil să le îmbunătăţească situaţia, iar la sfârşitul lui 1942 doar Thanasis îşi mai păstră optimismul atunci când prim-ministrul Georgios Tsolakoglou demisionă. El fu înlocuit de Constantine Logothetopoulos, un personaj care studiase medicina în Germania şi care era căsătorit cu nepoata unui feldmareşal german.
— Sunt convins că o să facă o treabă mai bună, zise Thanasis vesel, după ce ajunse acasă de la secţie.
Faptul că făcea parte din forţele de poliţie îi satisfăcea cu prisosinţă dorinţa de ordine, disciplină, şi pe aceea de a purta o uniformă. Membrii familiei nu-l văzuseră niciodată mai fericit decât acum. Zâmbea larg şi de-abia aştepta să-l ademenească pe Panos cu ştirea.

— Avem de-a face cu un germanofil, spuse el triumfător, deci o să fie capabil să scoată condiţii mai favorabile de la nemţi. Asta e o ştire bună pentru toată lumea, nu-i aşa?
Cu fiecare comentariu făcut, Thanasis împlânta pumnalul tot mai adânc în credinţele fratelui său.
— Nu-i decât o nenorocită de marionetă, ca şi celălalt! exclamă Panos, căci toată lumea ştia că noul prim-ministru îl felicitase pe ambasadorul german pentru succesul ţării sale. Nu pot să cred că suntem fraţi cu adevărat, continuă Panos. Parcă ai avea sânge de nazist.
— Panos! îl certă kyría Koralis. Opreşte-te! Ne jigneşti pe toţi spunând asemenea lucruri. Gândeşte-te la mama şi la tatăl tău!
Stătea în picioare lângă sobă, amestecând într-o oală care conţinea aproape doar apă şi linte. Acum, că bijuteriile fuseseră vândute, kyría Koralis simţea pe deplin impactul austerităţii în bucătărie. Când pâinea era tăiată, aduna toate firimiturile într-un borcan, ca să le folosească altă dată. Dădea pe răzătoare vinete şi le folosea pe post de carne, fierbea stafide ca să obţină un soi de sirop.
Copiii se holbară la ea. Trecuseră luni de când părinţii lor fuseseră pomeniţi ultima oară. În imaginaţia lui Themis, Eleftheria aproape că devenise o stafie. Câteodată o vedea în vis, o figură eterică, îmbrăcată în halate albe de casă, într-un spaţiu fantomatic.
O scrisoare adresată tatălui lor ajunsese la ei de curând şi fusese deschisă de kyría Koralis. Avusese nevoie de trei luni ca să traverseze Grecia ocupată şi conţinea un scurt raport anual despre starea în care se afla Eleftheria. Imaginea pe care o avea Themis în minte nu era departe de realitate. Mama ei nu mai purta acum nimic altceva decât un capot de spital într-o nuanţă pastelată. De obicei era închisă într-o cameră albă, mai degrabă o celulă capitonată decât spaţiul paradiziac pe care fiica ei şi-l

imaginase. Kyría Koralis ascunsese scrisoarea de copii, ca nici unul dintre ei să nu afle despre adevărata situaţie a mamei lor.
În încercarea de a domoli scânteia care se aprinsese între fraţii ei, Themis veni cu ideea de a încerca să-şi aducă mama înapoi la Atena. Propunerea se lovi de lipsa de entuziasm a celor trei şi de refuzul total al bunicii.
— Cred că, după atât timp, îi e mai bine acolo unde e, spuse kyría Koralis cu glas categoric, atentă să nu divulge ceea ce ştia despre nora ei. Nu există nici o modalitate de a călători până aici. Şi naziştii n-au compasiune pentru cei care nu sunt...
— Nu sunt cum? întrebă Themis cu inocenţă.
— Normali, zise Margarita, terminând fraza bunicii.
— Cum adică?
— Ştii că nu e normală, o împunse Margarita. Nu te mai preface. Şi poate că e moştenire de familie, la urma urmei.
Se aplecă spre sora ei, miorlăind ca una dintre Furii, cu faţa contorsionată într-o grimasă macabră.
— Potoleşte-te! se răsti Panos la ea. Poartă-te cum trebuie.
— Cine, eu? Nu-mi spui tu mie ce să fac!
Se repezi la fratele ei, scheunând ca o harpie.
— N-ai pic de inimă, Margarita. Nici un dram!
Fără să-şi mai mănânce supa, Panos înşfăcă o bucată de pâine şi părăsi încăperea.
Margarita se opri din ţipat, ruşinată pentru moment.
Conversaţia se calmă o vreme. Cei trei fraţi se gândeau la tatăl şi la mama lor.
Kyría Koralis aşteptase momentul potrivit ca să le spună că tatăl lor nu le mai trimitea bani. Acum, că ultima bijuterie fusese vândută, era nevoită să găsească un motiv pentru care mesele deveniseră din ce în ce mai frugale.
— Îi pare rău că nu vă mai poate susţine cu bani, însă situaţia din America nu e una uşoară.

Explicaţia fu atât de vagă, atât de neconvingătoare, încât nu avură nimic de zis.
Singurul lor venit consta acum din salariul de poliţist al lui Thanasis, bacşişurile încasate de Panos la kafeneío şi câştigurile mărunte ale Margaritei, obţinute la magazinul de rochii, unde, pe măsură ce trecea timpul, clienţii deveneau aproape în exclusivitate soldaţi germani, care cumpărau pentru amantele lor.
Cina se încheiase, iar Margarita şi Thanasis părăsiră încăperea. Themis rămase aşezată pe scaun, cugetând încă la absenţa părinţilor, care nu-i păruseră niciodată atât de îndepărtaţi şi de nepăsători ca acum.
— Mă întreb dacă are vreo importanţă din ce părinţi ne naştem, medită ea cu voce tare. Cum a fost posibil ca noi patru să fim atât de diferiţi şi totuşi să avem aceeaşi mamă şi acelaşi tată?
— E un mister şi pentru mine. Eu n-am avut decât un singur copil, dar voi patru..., zise kyría Koralis clătinând din cap. Mă uimiţi. Pot să văd asemănarea dintre tine şi Panos – sunteţi leiţi. Însă ceilalţi doi...
— Nu prea văd ce avem în comun.
— Nu ştiu, agápi mou, chiar că nu ştiu, spuse kyría Koralis, gândindu-se la cât de mult o punea pe gânduri Margarita în comparaţie cu Themis.
Ocupaţia Margaritei era pentru ea o sursă de îngrijorare, iar cel mai mult o neliniştea prezenţa parfumului şi a ciorapilor fini în dormitorul ei. Kyría Koralis ştia că nepoata trebuia să se îmbrace elegant pentru slujba de la magazin, însă faptul că avea acces la bunuri de lux era neobişnuit pentru o tânără de optsprezece ani.
În mod obişnuit, trecerea dintre ani le aducea oamenilor o stare de optimism, însă începutul lui 1943 nu fu marcat de nici o perspectivă de schimbare. Membrii familiei Koralis erau mai flămânzi decât oricând, acum că pe masa lor nu

se mai găseau ouă, carne şi ulei. Chiar dacă erau cu toţii mult mai slabi ca înainte, kyría Koralis fu cea care pierdu mult în greutate într-un timp foarte scurt. Cele trei etaje pe care trebuia să le urce până la apartament aproape că o răpuseseră, iar atunci când febra se instală, nu se mai putu ridica din pat. Thanasis acţionă repede şi găsi un medic specialist care să vină s-o consulte. Aşa cum se temuseră cu toţii, diagnosticul fu cel de tuberculoză. Era epidemie în oraş, iar spitalele erau supraaglomerate, însă Thanasis se folosi de privilegiile pe care le avea ca poliţist şi găsi un pat la spitalul Sotiria.
În prima săptămână de la internare, Thanasis se asigură că nepoţii o vizitau pe bunică pe rând, în fiecare zi, însă condiţiile erau atât de neigienice, iar spitalul – atât de aglomerat, încât, pentru vizitatori, şansele de infectare deveniseră foarte mari. Aşa că nepoţii ascultară rugăminţile bunicii şi rămaseră la distanţă.
Fără influenţa kyríei Koralis, nu mai rămăsese nimeni care să medieze între tineri, să modereze sau să asigure imparţialitate la masă. Themis începuse să gătească, însă încercările ei de a face ceva de mâncare din câteva resturi de carne şi o rădăcinoasă eşuară lamentabil.
Întrucât kyría Koralis nu mai era acolo ca să stea cu ochii pe ei, să le pună întrebări şi să facă atât caz de prezenţa lor în casă, cei patru nepoţi aveau mai multă libertate să plece şi să vină după pofta inimii lor. Dacă bunica ar fi ştiut, ar fi suferit pentru că Panos nu mai venea acasă nopţile. Ar fi fost de-a dreptul disperată pentru că el o atrăgea şi pe Themis pe ceea ce ea credea că era o cale „greşită”.
Succesul repurtat cu un an înainte de ELAS[21], facţiunea armată a EAM[22], îi încurajase pe tot mai mulţi oameni să i

[21] Armata Populară de Eliberare a Greciei.

se alăture. Aceasta îşi combinase forţele cu EDES[23] (omologii lor non-comunişti) şi cu forţele britanice, ca să saboteze împreună transporturile germane şi italiene. Astfel, reuşiseră distrugerea spectaculoasă a unui pod în nordul ţării, lângă Gorgopotamos, acţiune care destabiliză forţele de ocupaţie. Triumful acesta le ridică moralul grecilor. Încrederea atenienilor crescu odată cu descoperirea faptului că nemţii nu erau indestructibili.

La sfârşitul lui februarie, la moartea poetului Kostis Palamas, pe care Themis şi Fotini îl admiraseră în trecut, mii de oameni, între care şi Themis, afişară o îndrăzneală nemaiîntâlnită. Ei văzură în slujba de înmormântare un prilej de a deplânge moartea poetului, dar şi unul de a arăta că patriotismul lor nu fusese zdrobit.

Themis nu rezistă tentaţiei de a-l urma pe Panos în stradă atunci când îl văzu că-şi luă paltonul şi că ieşi pe uşă. Se simţi vinovată că-şi abandonase îndatoririle de la cantina săracilor, însă dorinţa de a-şi lua rămas-bun de la Palamas fu mai puternică. Oamenii aveau de străbătut câţiva kilometri până la Primul Cimitir, unde urma să fie înmormântat poetul.

Themis şi Panos merseră braţ la braţ, cu capetele plecate, ca să evite contactul vizual cu orice soldat, poliţist sau cu alţi civili. Nu mai aveau încredere în nimeni.

Traseul parcurs evita Syntagma şi ocolea prin Plaka. Trecuse timp îndelungat de când simţiseră pavajul străvechi sub tălpi, iar Themis se simţi fericită să întrezărească Partenonul deasupra ei, scânteind pe

---

[22] Frontul de Eliberare Naţională, principala mişcare a Rezistenţei elene.

[23] Ellínikos Dímokratikos Ethnikós Strátos (Armata Naţională Democratică Greacă).

fundalul unui cer albastru, îngheţat. Nu-l mai văzuse atât de aproape de foarte multe luni.
Mii de oameni mergeau în aceeaşi direcţie, pe deal în sus, trecând pe lângă templul lui Zeus. Formau un flux lin, neîntrerupt. Erau tăcuţi, îmbrăcaţi în haine ponosite.
Câţiva soldaţi stăteau la poarta cimitirului, privind cu nervozitate procesiunea.
Pe măsură ce se apropiau, Themis şi Panos puteau zări doar cefele oamenilor. Intrară în masa densă din faţa lor şi fură iute înghiţiţi de mulţime. Themis era prea scundă ca să vadă ce se întâmpla în faţă, însă reuşi să audă din când în când câte un fragment din slujbă. Pentru ea, momentul reprezenta un rămas-bun pe care şi-l lua şi de la Fotini. În ultimele săptămâni recitise paginile scrise de prietena ei în caiet, iar acum rostea în şoaptă versurile unuia dintre poemele lui Palamas, transcrise de Fotini.
Pentru Themis, acele versuri nu avuseseră niciodată o semnificaţie atât de profundă ca acum:

O, viaţă fragedă, de coasa morţii secerată
În timp ce tu visai în zori trandafirii...

Înmormântarea unei persoane ne aduce aminte de alte morţi. Themis nu avea s-o uite niciodată pe Fotini, nici teribila nedreptate a sfârşitului ei prematur.
Undeva, în marea de mulţime, cineva începu să fredoneze o melodie cunoscută. Altcineva i se alătură şi adăugă cuvintele. În câteva momente fură patru, opt, şaisprezece voci, iar apoi mai multe, până când sunetul se împrăştie prin mulţime asemenea unui val şi deveni o demonstraţie de patriotism, pe care trupele aflate la faţa locului n-o putură opri.
Din primele rânduri şi până la ultimele, oamenii cântară cât putură de tare imnul naţional. Cuvintele acestuia, dacă

ar fi fost înţelese de inamicii lor germani şi italieni, nu puteau transmite un mesaj mai puternic. Ele povesteau despre suferinţele trăite de greci sub otomani şi despre lupta lor pentru eliberare. Toţi cei care cântau acum, tânjeau după aceeaşi dezrobire.

Dinspre grecii vechi,
A căror moarte
A adus al vieţii viu,
Va renaşte-n noi curajul.
Libertate,
Lasă-ne să te slăvim!

Când ajunseră la final, se aşternu liniştea. Mulţimea păru buimăcită de propriul act de nesupunere, desfăşurat sub ochiul vigilent al nemţilor. Revărsarea spontană a durerii fusese declanşată nu doar de moartea poetului, ci şi de chinul la care era supusă ţara, de nenumăratele pierderi pe care le suferiseră oamenii adunaţi acolo. Ei îşi înfrânaseră emoţiile prea multă vreme, iar acum îşi aminteau, în cele din urmă, de gustul libertăţii. Foarte mulţi dintre ei începură, de atunci încolo, să viseze la eliberare. La fel ca toţi ceilalţi, Themis avu sentimentul că acel act colectiv de sfidare făcuse ca lucrurile să redevină posibile. Din acel moment, propria ei îndrăzneală crescu.
La scurt timp după înmormântarea lui Palamas, starea de sănătate a kyríei Koralis se îmbunătăţi.
— Nu sunt încă pregătită să plec din lumea asta. N-o iau pe urmele domnului Palamas, îi spuse ea lui Themis, care îşi reluase vizitele la spital în ciuda protestelor teatrale ale Margaritei cum că ar fi putut s-o molipsească de tuberculoză şi pe ea.
— Arăţi mult mai bine săptămâna asta, yiayiá, o încurajă Themis, care observase culoarea apărută în obrajii bunicii.

— Sper să-mi dea drumul acasă cât mai repede, răspunse kyría Koralis.
Themis vorbi cu asistentele medicale, care îi confirmară că bunica ei avea să se poată întoarce acasă în câteva săptămâni.
În acele zile, guvernul anunţă mobilizarea forţată a populaţiei civile din Grecia. Foamea şi disperarea îi făcuseră deja pe mii de greci să lucreze în lagărele de muncă nemţeşti, însă noua prevedere îi obliga să lupte pentru Germania pe toţi bărbaţii cu vârste între şaisprezece şi patruzeci şi cinci de ani. Zvonurile despre condiţiile vitrege pe care oamenii le aveau de îndurat în lagărele de muncă îi făcură pe greci să întâmpine vestea mobilizării cu frică şi dezgust. Panos se strădui să-şi stăpânească furia. Îi spuse lui Themis că avea să facă orice ca să evite mobilizarea.
La câteva zile după aceea, Themis plecă s-o viziteze din nou pe bunica, însă se împotmoli în centrul oraşului, unde drumul îi fu blocat de o demonstraţie uriaşă. Panos o prevenise că era posibil să aibă loc un astfel de eveniment. Oamenii protestau împotriva mobilizării civililor. Themis încercă să găsească o altă rută, dar, în cele din urmă, renunţă.
Seara, Thanasis fu enervat de faptul că Themis fusese împiedicată să-şi viziteze bunica şi spuse că el era împotriva manifestaţiei.
— Te surprinde faptul că oamenii protestează fiindcă nu vor să fie duşi în Germania? îl întrebă Panos pe fratele lui.
Thanasis nu răspunse, însă până şi tăcerea şi-o calculase ca să provoace.
— Spune-mi, te-ai duce să lucrezi într-un lagăr de muncă în Germania? Ai fi fericit să faci asta?
— Am deja o slujbă decentă, răspunse Thanasis plin de el. Altfel, de ce nu? Cel puţin, aş avea ceva de lucru.

— Asculţi toată propaganda asta şi crezi în ea, asta e problema.
— Propagandă! Tu eşti cel care înghite propaganda, comunistul naibii!
Panos nu-i răspunse imediat. Era mândru de credinţele lui şi n-avea de gând să-şi nege înclinaţiile comuniste. I se părea corect să-i susţină pe cei săraci şi oprimaţi.
Thanasis credea că Panos urma dăunătoarea cale sovietică.
— De ce nu eşti în stare să vezi beneficiile noii ordini?! îi strigă el, plin de frustrare, lui Panos.
Themis se făcu mică pe scaunul ei. Aştepta cu nerăbdare întoarcerea acasă a bunicii, ştiind că asemenea răbufniri violente ar fi fost, măcar în parte, controlate.
— Chiar vrei să ştii de ce? răspunse Panos. Pentru că vreau drepturi pentru toţi oamenii din ţara asta. Nu doar pentru bogaţi. Nu doar pentru politicieni şi pentru simpatizanţii naziştilor. Cei săraci au dreptul să mănânce, iar stânga are dreptul la libertate de exprimare. Dacă tu vrei să trăieşti sub ocupaţie germană pentru totdeauna, e alegerea ta. Spre deosebire de tine, eu n-o să mă supun naziştilor.
Thanasis ridică braţul ca să-l lovească, însă Panos se aşteptase la mişcarea lui. Se feri cu dibăcie de pumnul care-i ţintise faţa şi se mută în spatele scaunului, ridicându-l ca să se apere. Panos era subţire şi agil. Ar fi pierdut în toate luptele fizice directe cu fratele lui, însă ar fi câştigat toate încercările de a se feri de ele.
În data de 5 martie avu loc o demonstraţie antiguvernamentală şi mai mare, cu pancarte care-l atacau pe prim-ministru şi care cereau interzicerea mobilizării armate. Şapte mii de oameni se adunară în centrul oraşului, între ei aflându-se veteranii răniţi în campania din Albania, angajaţi ai guvernului şi studenţi.

Magazinele şi firmele rămaseră închise, iar manifestaţia deveni echivalentă cu o grevă.
Poliţia deschise focul asupra mulţimii şi ucise şapte manifestanţi; câteva zeci de oameni fură vătămaţi. Thanasis fusese de serviciu altundeva în oraş în ziua aceea, însă câţiva dintre colegii lui se făcură responsabili de uciderea oamenilor.
Cei doi fraţi nu vorbiră mult timp după aceea. Evenimentul fusese pentru amândoi o victorie, dar şi o înfrângere. Prim-ministrul îi învinovăţi pe comunişti că aţâţaseră mulţimea şi că provocaseră violenţe, însă în acelaşi timp anunţă că mobilizarea civililor încetase şi că grecii nu mai aveau să fie trimişi la muncă în Germania.

Când kyría Koralis fu externată şi ajunse acasă după luni de absenţă, acolo o întâmpină o tăcere apăsătoare. Bătrâna doamnă păşi încet din cameră în cameră. Câteva haine zăceau împrăştiate în dormitor. Se uită la fotografia fiului ei şi la portretele copiilor lui, aşezate pe comodă. Doar imaginile lor rămăseseră ca s-o asigure că aceştia existau. În rest, totul părea schimbat.
Războiul acela nenorocit le luase totul, se gândi ea pe când încerca, folosindu-se de slabele-i puteri, să aprindă focul în sobă.
Lui Thanasis i se cerea mereu să facă ore suplimentare, iar Panos muncea în ture lungi la kafeneío. Margarita îşi petrecea tot timpul la magazin, iar Themis gestiona acum cantina săracilor. Se întâmpla tot mai rar să stea cu toţii în jurul mesei mari, de mahon. Părea că anii zgomotoşi de dinainte nici nu existaseră.
Era adevărat că războiul care sugrumase Grecia le schimbase vieţile, însă ravagiile timpului avuseseră şi ele ceva de spus.

La câteva zile de la întoarcerea bunicii, prim-ministrul îşi dădu demisia.
— N-aş putea zice că-mi pare rău, fu de părere Panos. N-a făcut mai nimic ca să ne ajute, nu-i aşa?
— Sunt convinsă că a făcut tot ce a putut, răspunse kyría Koralis, încercând să evite o reacţie din partea lui Thanasis.
Era pentru prima oară când băieţii se aflau amândoi acasă.
— Dar e simpatizantul nemţilor, yiayiá. Toată lumea spune asta, interveni Themis.
— Ei, să sperăm că următorul îşi va ajuta patrída[24] *un pic mai mult, răspunse bătrâna doamnă. Şi că ne va aduce tuturor pâinea de care avem nevoie.*
Era mai preocupată, mai mult decât oricând, să-şi hrănească familia.
— Poate că o fi în stare să ne dea de mâncare, zise Panos. Dar noul ministru, Rallis, a fost prietenul lui Metaxas, aşa că ştim cui îi este loial.
Thanasis îşi păstră însă gândurile pentru sine. Ştia că Ioannis Rallis avea un obiectiv clar: să-i controleze pe comunişti.
Până în acea vară apăruseră deja treizeci de mii de membri activi ai mişcării de rezistenţă ELAS, iar nemţii nu mai aveau suficiente forţe ca să-i ţină sub control. Spre groaza multora, nemţii înarmaseră un batalion de securitate care fusese anume creat de Rallis. Astfel, grecii fuseseră înarmaţi ca să se lupte cu grecii.
Câteva săptămâni mai târziu, pe fondul intensificării luptei împotriva mişcării de rezistenţă, Panos plecă să se alăture forţelor ELAS. O prevenise pe Themis că era posibil să plece din Atena împreună cu Manolis, bărbatul pe care-l întâlniseră în acea zi acasă la Fotini, însă căzuseră de acord ca el să-şi păstreze destinaţia secretă. Ar fi fost mai

[24] Patria (în limba greacă în original).

sigur pentru amândoi. Margarita era în stare s-o tragă pe Themis de păr îndeajuns de tare. Se antrenase bine în toţi aceşti ani.
Atât Panos, cât şi Themis sperau ca, măcar pentru un timp, patul gol să nu fie băgat de seamă. Orele de lucru ale lui Panos nu erau fixe, iar Thanasis lucra adesea în ture de noapte.
Trecură două zile înainte să vorbească cineva despre absenţa lui. Chiar dacă nimeni nu ştia unde se dusese, înţeleseră cu toţii motivul plecării.

Capitolul 9

Pentru Thanasis era periculos să aibă un membru al familiei care lupta alături de comunişti. În acelaşi timp, voia să se asigure că restul familiei se afla de partea lui. Ca de obicei, „scena” pe care el se desfăşura era la masa mare, în jurul căreia şezuseră întotdeauna şi care avea acum şi mai multe urme şi adâncituri de la vasele şi cuţitele de bucătărie trântite cu furie pe tăblia ei.
De fiecare dată când venea de la muncă, Thanasis aducea ultimele ştiri, redate, bineînţeles, din perspectiva guvernului. Comuniştii câştigau teren, iar el le descria izbânzile cu tot mai multă silă. ELAS preluase controlul asupra unor zone întregi din nordul Greciei, iar într-o seară Thanasis auzi o ştire care îl tulbură puternic.
— Şi-au instituit propriile tribunale, protestă el. Chiar şi un nou sistem de impozitare. Oricine nu e de acord cu politica lor, le devine duşman.
— Nu e drept, fu de părere kyría Koralis.
— Pe lângă asta, ştiaţi că le conving şi pe femei să li se alăture?

Vestea asta îl supărase pe Thanasis mai mult decât orice altceva.
Până atunci, Themis nu-i ascultase cu atenţie cuvintele, însă interesul îi fu stârnit pe dată.
— Femeile îşi abandonează familiile şi folosesc arme, adăugă el, dezgustat. Femei în pantaloni! Cu arme!
Margarita, căreia îi plăcuse să defileze în uniforma ei EON (care încă atârna în şifonier), şedea pe colţul mesei, cosând nasturi la o cămaşă a lui Thanasis. Avea în continuare pasiunea de a se îmbrăca elegant, însă acum aspira la haute couture[25].
— Auzi, pantaloni, repetă ea. Ce nefiresc!
Themis visa cu ochii deschişi. Oare cum s-ar fi simţit în pantaloni? Se gândi că erau foarte confortabili. Dacă cineva i-ar fi dat o pereche, i-ar fi îmbrăcat într-o clipă.
Învăţase de multă vreme că era mai bine să tacă atunci când Thanasis îşi ţinea cuvântările pline de invective, iar acum era mai important ca oricând să păstreze tăcerea. Avea în faţă o carte şi se prefăcea că citeşte. Era, de altfel, subterfugiul ei de zi cu zi. În ultima vreme chiar avea ceva de ascuns.
Aşa cum îi promisese lui Panos, începuse s-o ajute pe femeia care-l mobilizase pe acesta prin curajul ei: Lela Karagiannis. În fiecare dimineaţă, la aceeaşi oră, Themis se ducea pe strada învecinată, unde locuia Karagiannis. Aceasta ducea o viaţă absolut obişnuită, alături de soţul ei şi de cei şapte copii. Din când în când, Themis primea câte un mesaj discret, care-i spunea când şi unde trebuia să meargă. De obicei instrucţiunile îi indicau să întâlnească un străin, cu care trebuia să simuleze că purta o conversaţie scurtă, iar apoi să plece mai departe. În esenţă, acea întâlnire însemna o diversiune, însă acţiunile lui Themis erau atât de subtile încât nici ea nu le

[25] Îmbrăcăminte şi accesorii de lux (în limba franceză în original).

înţelegea. Nici măcar pe Lela Karagiannis n-o întâlnea, însă îi era suficient să ştie că putea juca un rol în salvarea unor vieţi, ajuta la o evadare sau oferea acoperire pentru o acţiune de rezistenţă mai importantă. Dacă ceea ce făcea ea ar fi generat fie şi cel mai mic efect asupra duşmanului, atunci Themis simţea că efortul era justificat. Orice act de împotrivire ajuta la destabilizarea trupelor germane.
În timp ce Themis frunzărea paginile, absentă, Thanasis îşi continuă peroraţia.
— Conducătorul ELAS e un monstru!
— Dar n-a cooperat el cu britanicii ca să distrugă împreună podul? îl întrerupse kyría Koralis.
— Asta s-a întâmplat acum un an, spuse Thanasis. A fost şi ultima oară când a colaborat cu cineva. Velouchiotis face acum doar ce vrea el şi când vrea el. Majoritatea grecilor îl urăsc.
— De ce? fu curioasă să afle Margarita.
Thanasis demonstrase întotdeauna o răbdare nelimitată atunci când sora lui avea dificultăţi să înţeleagă ceva. Margarita era una dintre puţinele persoane pentru care ocupaţia străină adusese mari beneficii, aşa încât nu-şi dorea în mod special ca războiul să se termine.
— Pentru că acum a ajuns să atace alte grupuri ale rezistenţei, explică Thanasis. Se spune că e violent şi cu cei care sunt de partea lui. E un animal!
— Thanasis, te rog, interveni kyría Koralis.
Era de părere că nepotul ei vorbise destul. Nu putea decât să spere că nepoatele aveau să-i rămână protejate de brutalitatea despre care se spunea că abunda acum în afara Atenei, în zonele controlate de comunişti.
Themis dispreţuia în tăcere detaşarea surorii ei faţă de agitaţia care le cuprinsese ţara. O observa pe Margarita plecând şi venind de la muncă în fiecare zi, cufundată în gândurile şi visurile ei, îmbrăcată impecabil, întotdeauna

cu un zâmbet pe faţă. Se întâmpla din ce în ce mai des să nu ajungă acasă la cină, ca în acea seară din septembrie 1943, când la radio se transmitea anunţul că italienii li se predaseră Aliaţilor şi că se retrăgeau din Grecia.
— E o veste bună, nu-i aşa? o întrebă Themis pe bunica.
Thanasis nu era nici el acasă, iar ele erau singure la masă.
— Să sperăm, agápi mou, răspunse kyría Koralis. Nu-mi doresc decât să se termine războiul.
Înainte de retragere, trupele lui Mussolini le vânduseră luptătorilor ELAS arme, grenade şi chiar motociclete. Plecarea armatei italiene le ridică moralul grecilor, pentru că urma să pună şi mai multă presiune asupra nemţilor. La rândul ei, activitatea rezistenţei greceşti se intensifică. ELAS avea acum la dispoziţie noi stocuri de muniţie, însă între rezistenţa comunistă şi cea de dreapta izbucniseră violenţe. La fel ca mulţi alţii, Thanasis începuse să creadă că, dacă Grecia se elibera de ocupaţia germană, gherila comunistă avea să încerce să controleze întreaga ţară.
— Pe cine ai vrea să ai alături dacă nemţii pleacă? îşi întrebă el bunica. Pe domnul Stalin, comunistul, sau pe domnul Churchill, care crede în democraţie? Pentru că asta e alegerea pe care o avem de făcut.
— Tot ce vreau e ca Panos să se întoarcă acasă în siguranţă, răspunse kyría Koralis, încercând să evite întrebarea.
— Nu e în siguranţă atâta vreme cât luptă alături de comunişti, îi spuse Thanasis. Pentru că sunt nişte tirani. Nu ştii ce poveşti circulă despre ei, yiayiá?
— Din partea mea, n-au decât să-i tiranizeze pe nemţi cât vor ei, răspunse kyría Koralis. Trebuie să scăpăm de nemţi.
— Dar nu le fac rău doar nemţilor! Ştii ce se întâmplă de fiecare dată când ucid fie şi măcar un singur neamţ?
Bunica dădu din cap în semn că nu ştia.

— Nemţii se răzbună. Zeci de greci sunt ucişi în schimb. Zeci.
— Dar Panos nu vrea să se întâmple aşa ceva, obiectă kyría Koralis.
— Poate că nu. Dar cei de stânga fac mai mult rău decât bine. Şi aş vrea ca fratele meu să înţeleagă şi el lucrul ăsta.
Thanasis nu pierdea nici un prilej ca să-şi critice fratele, chiar şi în absenţa acestuia. Misiunea lui de o viaţă era să se asigure că bunica îl prefera în continuare pe el, în defavoarea lui Panos.
Panos n-o să vadă niciodată lucrurile aşa cum le vezi tu, îşi spuse Themis în sinea ei. N-a făcut-o nicicând.
Existau o multitudine de poveşti despre acţiunile de pedepsire care aveau loc atât pe continent, cât şi în insule. Într-o seară de decembrie, Themis şi kyría Koralis stăteau şi citeau ziarul lăsat de Thanasis pe masă. Ambele fură oripilate de cele citite. Kyría Koralis îşi ştergea lacrimile cu şorţul, urmărind detaliile unei întâmplări povestite de un martor aflat la faţa locului.
Cu o lună în urmă, forţele de ocupaţie germane organizaseră o operaţiune militară în jurul orăşelului Kalavryta, cu scopul de a slăbi rezistenţa greacă apărută în regiunile muntoase al Peloponezului. Misiunea lor era să lichideze gherilele greceşti şi să recupereze şaptezeci şi opt de soldaţi germani care fuseseră răpiţi de acestea. În momentul în care germanii au găsit cadavrele unora dintre soldaţii capturaţi, generalul Karl von Le Suire a semnat un ordin de represalii împotriva grecilor. Armata motorizată şi trupe de soldaţi au avansat către Kalavryta, dând foc satelor aflate în drum.
După ce naziştii au ajuns în oraş, au închis femeile şi copiii în clădirea şcolii, unde i-au încuiat, iar apoi au incendiat toate celelalte clădiri. Aproape cinci sute de bărbaţi şi de

băieţi de peste doisprezece ani au fost, apoi, forţaţi să mărşăluiască în sus, pe dealul de la marginea oraşului. Au fost aliniaţi şi mitraliaţi. Martorul, un păstor bătrân, care fusese plecat să-şi pască turma, se întorsese în momentul în care începuse execuţia. Omul povestea că masacrarea bărbaţilor durase mai mult de două ceasuri. Atunci când femeile şi copiii au reuşit să scape din clădirea şcolii, au văzut că toate celelalte case din oraş erau cuprinse de flăcări. În următoarele ore şi zile, amorţite de şoc, foame şi frig, soţiile şi mamele, surorile şi bunicile au început să înmormânteze bărbaţii.

Din cele spuse de martor, limbile ceasului din turnul bisericii se opriseră la ora două şi treizeci şi patru de minute. Aceasta, spusese el, fusese ora la care căzuse secerat primul bărbat.

După ce i-au ucis pe bărbaţi şi pe băieţi, nemţii au lichidat mii de animale şi au dat foc recoltelor, lăsându-i pe supravieţuitori fără case şi fără hrană.

Themis fu podidită de lacrimi citind relatarea, imaginându-şi ce simţiseră femeile atunci când îşi îngropaseră bărbaţii şi copiii. Se gândi că cei rămaşi şi-ar fi dorit să fie între cei morţi.

De data asta, cei din familia Koralis fură cu toţii de acord. Măcelul din acel orăşel şi din satele învecinate era un act de cruzime şi de răzbunare total nejustificat. Fuseseră ucişi mai mult de o mie de oameni. Toţi cei din familie îşi exprimară speranţa că Panos fusese departe de ororile petrecute acolo, dar chiar şi aşa, Thanasis nu se putu abţine să facă legătura între fratele lui şi ororile petrecute, spunând că, după părerea lui, acesta putea fi implicat.

Cu toate că naziştii fuseseră cei care uciseseră cu sângerece, Thanasis insista să dea vina pe comunişti:

— ELAS trebuia să respecte dorinţa locuitorilor din Kalavryta, spuse el. Să stea la distanţă de ei.

— Nimic nu poate justifica uciderea acelor oameni nevinovaţi! strigă Themis. Nimic!
— Îţi zic eu, Themis. ELAS trebuia să ştie că aveau să urmeze represalii pentru uciderea soldaţilor germani!
— De ce trebuie să dai vina pe oricine altcineva decât pe nemţi? De ce-i învinovăţeşti pe greci?
Themis îşi pierdu cumpătul. Violenţa masacrului o şocase profund şi fratele ei voia, parcă, să-i găsească justificare.
— Vă rog, încercă să-i împace bunica, pe un ton conciliant. Ceea ce s-a întâmplat e îngrozitor. Dar n-o să fie mai bine dacă voi strigaţi unul la altul.
— Vreau doar ca Themis să înţeleagă că bieţii oameni din Kalavryta au plătit pentru acţiunile inutile ale ELAS. Şi mai trebuie să înţeleagă că asta fac stângiştii tot timpul. Pun în pericol pe toată lumea. La fel ca Panos! Ne pune pe toţi în primejdie.
— Destul, Thanasis, destul! spuse kyría Koralis.
— Oricum nu pot să mai ascult ce zice, răbufni Themis.
Era pentru prima dată când îl combătea pe fratele ei atât de deschis.
Plină de furie, năvăli afară din apartament, lăsându-l pe Thanasis să-i predice bunicii despre pericolul reprezentat de rebelii comunişti şi despre beneficiile înarmării a zece mii de luptători greci cu scopul de a-i înfrânge.
— Ştiu că sună ca şi când cele zece mii de greci anticomunişti ar fi de partea nemţilor, dar, în definitiv, nu e mai bine aşa decât cu idioţii ăştia de stângişti la putere? Te rog, gândeşte-te, yiayiá. Ce fel de ţară vrem să avem?
Kyría Koralis nu răspunse. Îşi dorea ca lucrurile să fi fost ca înainte de ocupaţie: să aibă destulă mâncare pe masă, să ştie că lumina n-avea să se stingă pe nepusă masă şi să aibă nişte pingele noi, de piele, la pantofi. Încă se recupera după şederea în spital, iar asemenea discuţii o secătuiau de putere.

În următoarele luni, tensiunea dintre Themis şi Thanasis continuă să crească. Singurul membru al familiei care părea cu adevărat fericit era Margarita, care radia.
— E plăcut să vezi pe cineva care zâmbeşte, spuse kyría Koralis într-o zi, când rămăseseră împreună acasă.
Margarita îşi îmbrăţişă bunica.
— Sunt fericită, yiayiá, îi şopti ea la ureche. M-am îndrăgostit.
— Te-ai îndrăgostit! strigă kyría Koralis, plăcut surprinsă.
— Şşştt..., o temperă nepoata. Nimeni nu trebuie să afle.
— Dar de ce? întrebă kyría Koralis. De ce trebuie să fie un secret? Dragostea e ceva minunat.
— Pentru că el e ofiţer german.
Kyría Koralis nu ştiu ce reacţie să aibă, însă înainte de a avea timp să vorbească, Margarita îşi suflecă mâneca să-i arate ceva.
— Uite!
Pe încheietură îi strălucea un ceas cu diamante de o asemenea delicateţe şi frumuseţe, încât bunicii i se tăie respiraţia.
— De unde... de unde îl ai?
— De la el, răspunse Margarita conspirativ. Nu-i aşa că-i frumos?
Se vedea că ceasul nu era nou-nouţ. Îi aminti bunicii de bijuteriile pe care fusese obligată să le vândă. Poate că obiectul acela aparţinuse altcuiva, care suferise ca şi ei, sau poate că fusese al uneia dintre familiile de evrei deportate, care, după cum spuneau zvonurile, fuseseră obligate să-şi lase toate bunurile în urmă.
— Mi-a mai dat şi alte lucruri!
Bătrâna doamnă nu ştiu ce să spună. Nu mai puse nici o întrebare şi-i promise Margaritei să păstreze secretul. Ştia ce ar fi spus Themis dacă ar fi aflat.

Între timp însă, Themis devenise bănuitoare. O întrebă pe bunică-sa cum îşi explica ea faptul că Margarita avea întotdeauna ciorapi de mătase, când toată lumea purta perechi groase, peticite sau cu ochiurile duse. Şi de ce credea ea că părul Margaritei era coafat după ultima modă şi dat cu lac.
Kyría Koralis ridica din umeri, dornică să prevină furtuna care ar fi izbucnit dacă ar fi spus adevărul.
În cele din urmă, Themis îi vorbi direct surorii ei:
— De unde îţi iei toate lucrurile astea? întrebă ea, ştiind că răspunsul nu avea decât câteva variante posibile. De pe piaţa neagră? De la un soldat german?
Margarita îşi justifică înfăţişarea strălucitoare folosindu-se de veninul ei caracteristic:
— Nu ne putem îmbrăca toţi ca tine, o zeflemisi ea pe Themis. Unii dintre noi se străduiesc un pic mai mult. Nu crezi că e şi ăsta un fel de efort pe timp de război?
Era adevărat că Margarita avea nevoie să fie bine îmbrăcată la magazin. Pe parcursul a optsprezece luni, modificase fiecare articol de îmbrăcăminte din grămada de haine vechi a mamei ei, aflată încă în dulapul bunicii, la care adăugase alte haine, cumpărate la mâna a doua. Stătea în faţa oglinzii ore întregi, cu o cutie de ace cu gămălie în mână, şi le ajusta cu grijă după formele ei. Era un truc pe care-l perfecţionase în timp, iar rochiile rezultate, cu imprimeuri florale vii, făcute din crepon, mătase şi catifea, i se potriveau perfect pe corp.
Reciclarea era acum o practică larg răspândită. Nimic nu era aruncat; de la cojile de cartofi la ciorapii uzaţi, totul putea fi refolosit. Margarita îşi găsise cu adevărat vocaţia, iar rezultatele muncii ei erau miraculoase. Învăluită în ţinutele fermecătoare pe care le crea, încerca să le copieze pe vedetele de cinema, ajutată fiind de o siluetă

plină (atât de rară în Atena acelor vremuri) şi de buzele ţuguiate artistic.
După acea discuţie, Themis o surprinse pe sora ei în plină stradă, într-o după-amiază. Margarita era împreună cu prietena ei, Marina. Amândouă stăteau de vorbă cu doi ofiţeri îmbrăcaţi în uniforme nemţeşti. Toţi patru râdeau şi zâmbeau, afişând o anumită familiaritate. Unul dintre soldaţi îi atinse braţul Margaritei, iar apoi fetele plecară. Themis observă privirile aruncate peste umăr de soldaţii ce încercau să prindă o ultimă imagine a celor două fete mergând braţ la braţ. Themis băgă de seamă că până şi mersul legănat şi uşuratic al celor două era menit să atragă atenţia bărbaţilor.
Spre deosebire de sora ei, Themis se pierdea în atmosfera cenuşie a Atenei. Pentru femeile între opt şi optzeci de ani, rochiile erau croite în acelaşi stil banal, încheiate cu nasturi până sus, iar hainele fetei, demodate şi jerpelite, se încadrau perfect în ambianţa generală. Margarita şi Themis aveau viziuni diametral opuse despre ceea ce însemna „efort pe timp de război”.
Îmbrăcămintea anostă o ajuta pe Themis să-şi continue rolul pe care-l avea în lupta tăcută ce se purta împotriva forţelor de ocupaţie. Uneori se ducea şi se aşeza în kafeneío, acolo unde lucrase Panos, şi trăgea cu urechea la conversaţiile pe care, apoi, le putea reda mai departe. Înţelesese că plecarea italienilor, alături de raidurile sporite ale forţelor speciale britanice şi greceşti în insule, pusese o mare presiune asupra nemţilor. La asta se adăuga frământarea crescândă pe care o provoca avansul către Grecia al armatei ruse. Pe zi ce trecea, Themis se simţea din ce în ce mai optimistă şi mai mândră să facă parte dintr-un plan mai mare.
Arii întinse din Grecia muntoasă erau acum controlate de rezistenţa comunistă, iar ca să se poată lupta cu

comuniştii, nemţii începuseră să devină din ce în ce mai dependenţi de intervenţia batalioanelor greceşti de securitate.
Atunci când Marea Britanie începu să susţină forţele de rezistenţă de dreapta (cu scopul de a preveni căderea Greciei sub influenţa rusă), Themis şi toţi cei care susţineau forţele de stânga resimţiră o puternică lovitură. Themis se temea cel mai mult pentru Panos şi pentru tovarăşii lui, fiindcă împotriva lor luptau acum nemţii, britanicii şi grecii.
Nemţii continuau să comită acte sălbatice de răzbunare, chiar dacă pierduseră teren. La 1 mai 1944, ziua în care, pe timp de pace, s-ar fi sărbătorit cu bucurie venirea verii, fuseseră executaţi două sute de prizonieri comunişti în Kaisariani, ca pedeapsă pentru uciderea unui general-maior german. Themis şi Thanasis nu schimbară aproape nici o vorbă despre eveniment, care se petrecuse într-o suburbie apropiată.
În iunie, pe când Trupele Aliate debarcau în Franţa, nemţii se străduiau să păstreze controlul asupra Greciei. Acţiunile de rezistenţă îi demoralizaseră, fapt care îi dădu lui Themis un motiv de optimism. Fiecare zi aducea însă noi dezastre, iar contraatacurile nemţilor păreau tot mai puternice.
Un alt masacru stârni dezgust şi controversă în familia Koralis. De data asta lucrurile se întâmplaseră în satul Distomo, la o sută cincizeci de kilometri depărtare de Atena. Până şi Margarita fu profund mişcată auzind povestea celor întâmplate.
La început, informaţia despre cele petrecute fusese sumară, fiindcă rămăseseră foarte puţini martori. O mână de supravieţuitori au povestit că soldaţii germani merseseră din casă în casă, tăind cu baionetele tot ce le ieşea în cale: prunci (născuţi sau nenăscuţi), bărbaţi,

femei, copii, chiar şi câini şi alte animale domestice. Preotul fusese spânzurat, iar trupurile altor săteni fuseseră găsite atârnate în copaci; oamenii fuseseră uciși în plină stradă, pe când încercau să fugă. Într-o singură după-amiază, populaţia fusese decimată aproape în întregime, iar majoritatea clădirilor fuseseră demolate cu totul.
— Se zice că au fost uciși cu sutele, murmură Themis.
— Sunt sigură că e o exagerare, spuse kyría Koralis.
Ca de obicei, Thanasis se folosi de întâmplare ca să demonstreze că luptătorii din rezistenţă le creau probleme civililor. Pentru Themis, nu era decât o nouă scuză, folosită de naziști ca să ucidă.
— Stângiștii au tras în nemţi. Aşa a început toată povestea. Şi aşa se întâmplă de fiecare dată, se înfurie Thanasis. Nevinovaţii plătesc preţul.
— Da! strigă Margarita cu sentimentalism. Se zice că au murit şi copii nou-născuţi. De ce nu se dă rezistenţa la o parte?
— Dar nu i-a ucis ELAS, protestă Themis. Nemţii i-au omorât!
Themis de-abia îşi mai putea stăpâni frustrarea pe care o simţea faţă de fraţii ei. Nu vedeau că rezistenţa se străduia să elibereze ţara. În fiecare zi, la cantina săracilor, se uita în ochii oamenilor flămânzi, rămaşi fără adăpost, înfricoşaţi, şi ştia că nemţii erau cei care le reduseseră vieţile la atât de puţin. Perioada de foamete maximă se încheiase, însă foarte mulţi erau încă extrem de nevoiaşi, fără nimic altceva decât hainele de pe ei.
Acestora li se adăuga un număr mare de evrei ascunşi în oraş, care aveau nevoie de ajutor. Zeci de mii fuseseră deja trimişi de naziști în Polonia, însă unii dintre ei ignoraseră somaţia de a se înregistra, simţind că vieţile lor se aflau în primejdie. În drum spre casă, Themis trecea adesea pe la câte una dintre casele în care aceştia se

ascundeau, lăsând în hol pachete cu mâncare. Cei care trăiau cu frica nemţilor şi a spionilor acestora erau adesea ţinuţi în viaţă de reţeaua Lelei Karagiannis, care se răspândise în toată Atena. Themis nu le întâlnise niciodată pe victimele invizibile ale terorii naziste, dar ştia că le ajuta să supravieţuiască.
Fata îşi respecta cu asiduitate rutina zilnică, purtând în minte imaginea lui Fotini. Dacă putea salva măcar o persoană, salva, de fapt, copilul, fratele, prietenul cuiva. Acţiunile ei meritau riscul la care se expunea. Într-o zi de iulie, pe când se plimba, nonşalantă, pe o stradă din cartierul obişnuit, descoperi că bileţelul care-i fu strecurat în palmă nu conţinea obişnuitele instrucţiuni. Nu avea nici o adresă la care să lase mâncare, ci o îndemna simplu: Continuă să mergi. Nu te întoarce.
Mâinile începură să-i tremure în timp ce citea biletul, iar picioarele abia o duseră până la capătul drumului. Ştia că era important să se comporte ca şi când nimic nu s-ar fi întâmplat, să meargă mai departe, iar apoi să se ducă, pe ocolite, acasă.
A doua zi, Thanasis anunţă cu încântare că o femeie din zonă fusese arestată de nemţi.
— Pentru spionaj şi pentru că ascundea persoane subversive, spuse el.
Themis ştiu numaidecât că se referea la Lela Karagiannis. Cineva o trădase. Poate că cel care o denunţase fusese chiar Thanasis. Se strădui să-şi îndepărteze din minte acel gând, însă în ultima vreme începuse să se simtă din ce în ce mai neîncrezătoare în familia ei şi mai izolată de ea.
Pe când Thanasis comenta ultimele noutăţi, uşa se deschise. Themis se aştepta s-o vadă pe Margarita repezindu-se înăuntru pe tocurile ei înalte, cu zâmbetul larg, de un roşu aprins. Era însă Panos, care venea înspre ei învăluit în umbra înserării.

Trecuse mai mult de un an de când plecase de acasă. Bucuria lui Themis fu la fel de sinceră pe cât era nemulţumirea lui Thanasis.
— Ai reuşit să supravieţuieşti? îl întrebă Thanasis fără menajamente.
— Nu-mi vine să cred! Ai venit, spuse Themis fără afectare, îmbrăţişându-şi strâns fratele.
Panos nu spuse nimic. La început, Themis nu-şi dădu seama de starea groaznică în care se afla el, însă o descoperi de îndată ce-l îmbrăţişă. Era aproape incomod să-l ţii în braţe, atât îi erau de ascuţite oasele, care parcă îi răzbăteau prin piele.
Văzu că faţa şi mâinile lui Panos erau acoperite de răni.
Thanasis se dădu înapoi, plin de silă.
— Trebuie să le curăţăm, zise Themis aşezându-l pe un scaun, după care umplu iute o oală cu apă şi aduse borcanul cu sare. Unele dintre ele par infectate, adăugă ea.
Panos se supuse în tăcere, dându-şi jos cămaşa şi scoţând la iveală dungi adânci, de-a curmezişul spinării. O vreme nu spuse mai nimic, tresărind ocazional atunci când sora lui îi tampona rănile.
— Te-au biciuit? întrebă Thanasis.
Panos ridică ochii şi se uită la fratele lui. Nu era nevoie să-i dea nici un răspuns. Thanasis părăsi încăperea.
Themis avea o mie de întrebări de pus, însă ştia că încă nu era momentul.
— Slavă Domnului că te-ai întors, spuse ea cu glas şoptit. Slavă Domnului!
Pe când Themis îi îngrijea rănile lui Panos, bunica se întoarse de la treburile ei.
— Panagiá mou! strigă bătrâna doamnă. Panos! Unde ai fost până acum?

Vorbi cu el de parcă tocmai întârziase la masă. Dintr-odată, observă ce făcea Themis şi se dădu înapoi, îngrozită de severitatea şi de adâncimea rănilor.
— Agápi mou, agápi mou..., rosti ea printre lacrimi. Bietul de tine...
În orele care urmară, aflară mai multe despre cele petrecute cu Panos. Un membru al batalionului de securitate îl arestase în munţi şi îl predase nemţilor. În ultimele luni, Panos fusese captiv în închisoarea din Haidari, nu departe de casa lor.
— Ne-au bătut în fiecare zi, murmură el. La câteva ore, deschideau uşa şi îl luau afară pe câte unul. Nu ştiam niciodată al cui era rândul.
Ochii lui Panos erau plini de durere pe când le spunea povestea ultimelor săptămâni. Îi cunoscuse pe mulţi dintre cei care fuseseră executaţi la Kaisariani. Se simţea vinovat şi acum fiindcă nu fusese acolo, cu ei.
Themis îi făcu patul, cu cearşafuri curate şi răcoroase, care însă fură curând pătate de sângele infiltrat prin bandaje. În următoarele zile, îi ţinu companie fratelui ei. Panos îi povesti despre lunile pe care le petrecuse implicat în acte de sabotaj, despre arestarea lui şi despre condiţiile inumane din închisoare. La rândul ei, Themis îi relată micile ei acte de rebeliune împotriva ocupanţilor. Amândoi o deplânseră pe curajoasa Lela Karagiannis.
Margarita rămase la distanţă de Panos, dezgustată de felul în care arăta fratele ei.
Nici Thanasis nu se apropia de el. Dormi pe canapea, ca să nu împartă camera cu Panos.
Pe măsură ce rănitul îşi recâştiga puterile, naziştii şi le pierdeau pe ale lor. În următoarele luni, odată cu înfrângerea de pe frontul de est şi cu invazia ruşilor, Germania fu forţată să capituleze. În octombrie 1944, nemţii se retraseră din Atena. Însă pe măsură ce înaintau

spre nord, se lansară într-o nouă campanie de pustiire, distrugând drumuri, poduri şi căi ferate. La sfârşitul perioadei de ocupaţie, membrii familiei Koralis erau în continuare la fel de divizaţi în reacţiile lor. Themis, care tânjise după acel moment, simţi o imensă uşurare. Într-o zi însorită şi caldă, la mijlocul lui octombrie, se alătură mulţimii de oameni care curgea pe strada Akademias, spre piaţa Syntagma, aclamând şi agitând steaguri.

Străbătând, în drum spre casă, oraşul dărăpănat, Themis înţelese că avea să mai treacă timp până să poată merge din nou pe străzi fără să-i fie teamă. Lela Karagiannis fusese executată în septembrie, cu doar câteva zile înainte de retragerea nemţilor. Cineva, poate chiar un vecin, o trădase. Chiar dacă trupele străine plecaseră, alţi inamici rămăseseră pe loc.

Themis ajunsese aproape de casă. Trecând pe lângă bisericuţa închinată lui Agios Andreas[26], observă un bucheţel de flori albe lăsat pe prag. Intrigată, se aplecă să citească cartonaşul prins de buchet.

Odihneşte-te în pace, Elada!

Themis se opri locului. Cel care scrisese cuvintele acelea avea dreptate. Era pace acum, însă Grecia pe care Themis o cunoscuse odinioară murise. Pacea şi moartea nu se excludeau una pe cealaltă.

Se ridică în picioare şi studie cu atenţie clădirea străveche, care fusese martora ocupaţiilor turceşti şi germane. Themis ştia că bunica mergea din când în când la biserică, însă pe ea întunericul perioadei din urmă o îndepărtase de credinţă. Trecuseră ani de când intrase ultima oară în biserică.

Deschise uşa şi rămase uimită să vadă interiorul strâmt strălucind de flacăra a mii de lumânări. O femeie solitară, învăluită în haine negre, şedea nemişcată în strana din

[26] Sfântul Andrei (în limba greacă în original).

faţă. Themis putea să-i zărească picioarele goale, sfrijite, cu vene groase, vizibile chiar şi în întuneric.
Interiorul bisericii nu era mai mare decât camera de zi a familiei Koralis, fiecare părticică de zid fiind acoperită cu frescele care îi înfăţişau pe sfinţi. În lumina pâlpâitoare, Themis le studie chipurile. O profesoară de religie încercase cândva să le explice elevilor noţiunea de charmolýpi, însă discursul îi fusese întâmpinat de treizeci de feţe nedumerite. Themis înţelegea acum pe deplin semnificaţia ambivalentă a cuvântului. Bucuria-îndurerată, redată atât de elocvent de expresia fiecăruia dintre sfinţi, o privea din icoane. Studie expresia atât de deosebită pe care o aveau privirile lor şi-şi dădu seama că o văzuse, de fapt, de atâtea ori. După toţi aceşti ani, înţelese, în cele din urmă, ce anume încercase biata profesoară să-şi înveţe elevii despre iconografie: amestecul de bucurie şi tristeţe era vizibil în profunzimea de nepătruns a privirii, în conturul buzelor, în fermitatea maxilarului, în înclinarea capului. În termeni biblici, era vorba despre bucuria mântuirii dobândite prin suferinţa sacrificiului. Pacea şi moartea, speranţa şi disperarea coexistau şi nu puteau fi separate.
Copilăria lui Themis se încheiase cu imaginea unei haine roşii în piaţa din faţa casei. Tot atunci încetase să mai creadă. La trei ani distanţă, fiind în vârstă de optsprezece ani, Themis încă simţea durerea pierderii pe care o suferise. Continua să deplângă moartea lipsită de sens a lui Fotini. Inima îi fusese însă alinată de întoarcerea acasă a lui Panos. Înţelegea că amărăciunea şi dulceaţa existau mereu împreună.
Când se întoarse acasă, se aşeză pe patul lui Panos şi vorbiră despre cele văzute de ea.
— Poate că asta înseamnă să fii adult, spuse fratele ei.

— Să înţelegi că fericirea nu poate să rămână în stare pură?
— Nu ştiu mai multe decât ştii tu, adăugă el, solemn. Dar pare să fie adevărat, nu?
În casă se găseau doar ei. Margarita şi Thanasis erau la muncă, iar kyría Koralis plecase să caute zahăr la magazin, imaginându-şi, optimistă, că raţionalizarea avea să se sfârşească începând din acea zi.
— Am câştigat victoria, însă n-o pot sărbători încă, adăugă Panos. Chiar dacă sunt îndeajuns de puternic ca să ies pe stradă, n-aş ieşi.
Themis dădu din cap, înţelegătoare.
— Am văzut oameni purtându-se ca nişte animale în anii ăştia. Şi unii dintre ei sunt încă afară, pe străzi.
Panos rosti acele vorbe cu glas tremurător. De când se întorsese acasă, Themis băgase de seamă că fratelui ei i se întâmpla destul de des să-şi piardă controlul asupra emoţiilor. Acum, lacrimile îi curgeau pe obraji.
Era încă fragil, însă cel puţin puteau să-l hrănească şi să-l pună pe picioare, se gândi ea.
Thanasis era, la rândul lui, neliniştit în legătură cu eliberarea, însă din motive diferite. Credea că Grecia ar fi putut să tragă foloase dintr-o legătură pe termen lung cu Germania nazistă, dar se împăcase cu gândul că sorţii nu fuseseră de partea lui. Acum aştepta întoarcerea din exil a guvernului, sperând ca venirea acestuia să-i pună pe comunişti la locul lor. Îl înfuria faptul că ELAS se scălda în gloria adusă de victorie, revendicând în întregime izbânda asupra nemţilor.
Kyría Koralis nu susţinea nici una dintre părţi, încercând să fie de acord cu nepoţii ei, însă nereuşind să mulţumească pe nici unul. Tot ceea ce conta pentru ea era faptul că de acum încolo se putea ca magazinele şi pieţele să fie

aprovizionate din nou cu carne, ulei, pâine şi cu toate celelalte mărfuri de bază, care lipseau de atâta vreme.
Simţămintele Margaritei erau lipsite de orice ambiguitate. Nici lýpi – tristeţea – n-avea cum să le descrie. „Suferinţă” ar fi fost cuvântul cel mai potrivit. Margarita suspina şi bătea cu pumnii în pernă. Nimic din ce-i spunea bunica sau oricine altcineva n-ar fi putut s-o consoleze.
— S-a dus... S-a dus, hohotea ea. Mein Geliebter, iubitul meu, s-a dus. Mein Geliebter...
— Poate că ar trebui să te duci tu la el, agápi mou. Ai putea avea parte de o viaţă mai bună în Germania. Heinz a fost foarte generos cu tine.
Fusese prima dragoste, adâncă, puternică şi nemuritoare, iar Margarita era de neconsolat. Văzând că vorbele ei nu reuşeau s-o liniştească pe nepoată, kyría Koralis încercă altă stratagemă.
— O să mai fie şi altul, draga mea, zise bătrâna doamnă, disperată. Într-o zi o să găseşti pe altcineva, crede-mă.
Themis auzi lamentaţiile surorii ei şi înţelese mai bine semnificaţia întâlnirii dintre Margarita, Marina şi cei doi ofiţeri. Germana devenise obişnuită pe străzi în ultimii doi ani, însă fu scârbită să audă această limbă în propria casă.
— Asta explică cele întâmplate în ultimele luni, îi şopti ea lui Panos.
— E o mică trădătoare, răspunse Panos cu glas scăzut. Şi sunt multe altele ca ea.
— Mulţi alţi colaboraţionişti, vrei să zici? întrebă Themis.
Panos dădu din cap în semn că da. Amândoi ştiau că ocupaţia luase sfârşit, însă nu şi războiul.
Când ultimii soldaţi germani plecară, tensiunile şi antagonismul dintre fraţi începură din nou. Panos voia să ştie ce avea să se întâmple cu cei care colaboraseră cu nemţii. El suferise personal din pricina lor.

— Deci, ce credeţi că ar trebui să se întâmple cu oricare dintre cei care i-au susţinut pe nazişti? întrebă Panos într-o zi.
— Asta o să fie treaba noului guvern. Se pare că au promis demnităţi unor comunişti care au fost nominalizaţi, deci ar trebui să fii mulţumit, nu?
Comentariul sarcastic al lui Thanasis era menit să provoace, însă kyría Koralis prinse mingea din zbor, gata să arbitreze discuţia.
— Probabil că sunt lucruri mai importante de făcut decât pedepsirea grecilor de către greci, spuse ea. Poate că trebuie să iertăm.
Panos şi Thanasis schimbară priviri cu subînţeles.
— Cel mai important lucru e să ne refacem ţara, adăugă kyría Koralis.
— Yiayiá are dreptate, aprobă Thanasis. Ascultă ce zice ea. Trebuie să reconstruim.
Bunica avea, desigur, dreptate. Mii de sate fuseseră lăsate în paragină, zeci de mii de oameni îşi pierduseră locuinţele şi întregul avut. Recoltele fuseseră distruse, iar bisericile, avariate. Nimeni nu cunoştea numărul oamenilor care muriseră de foame sau fuseseră victime ale violenţelor, o parte dintre acestea fiind săvârşite de greci împotriva grecilor.
Puţini dintre cei care-şi vedeau pământul devastat nu fuseseră atinşi de charmolýpi, iar bucuria pe care ar fi trebuit să le-o aducă eliberarea fusese umbrită de imaginea unei ţări aflate în ruină. Alţii erau dominaţi de sentimente şi mai puţin subtile. În ei începuse să mocnească o dorinţă arzătoare de dreptate.
Panos ştia cine îl trădase şi cine îl biciuise în închisoarea Haidari. Erau oameni de aceeaşi naţionalitate cu el. În acele zile, iertarea nu era pe primul plan în mintea lui.

Capitolul 10

— Sunt prea slabi..., mormăi Thanasis citindu-şi ziarul într-o seară din săptămâna următoare.
— Cine? întrebă kyría Koralis.
— Guvernanţii. Dacă nu dezarmează gherilele, o să aibă probleme.
— Te aştepţi ca rezistenţa comunistă să pună jos armele aşa, pur şi simplu?! exclamă Panos. De ce-ar face-o? Fără nici o garanţie?
— Garanţie că ce?
— Garanţia unui rol, Thanasis! Un rol în guvern. Fără ELAS, steagul nazist ar flutura încă pe Acropole.
— N-ai nici o dovadă că ar fi fost aşa, ripostă Thanasis. Nemţii n-au plecat de aici din cauza comuniştilor. Asta e o pretenţie ridicolă.
— ELAS a jucat un rol important în subminarea nemţilor, Thanasis. O ştii la fel de bine ca şi mine.
Thanasis nu-l contrazise, dar, ca de obicei, se ţinu tare pe poziţii.
— Oricare ar fi părerea ta, eu tot nu înţeleg de ce armata nu face uz de forţă ca să-i dezarmeze pe comunişti.
— Sunt sigură că ştiu ei ce fac, insistă kyría Koralis. Trebuie să rămânem optimişti. Cel puţin, acum avem de mâncare...
— Avem oricum mai multă decât înainte, zise Themis punându-şi un braţ în jurul bunicii. Şi tu eşti atât de pricepută să găteşti ce-i mai bun, yiayiá.
Themis mânca unul dintre ardeii umpluţi gătiţi de bunica ei, cu vădită preţuire. Kyría Koralis putea transforma cele mai simple ingrediente, chiar şi orezul şi roşiile, în hrană pentru zei.

Spre deosebire de ceilalţi, care puseseră pe ei câteva kilograme de la plecarea nemţilor, Margarita slăbise şi devenise mai palidă. Sânii nu-i mai împungeau rochiile, iar cureaua i se strânsese gaură cu gaură. Într-un moment în care oraşul părea că-şi regăsise surâsul, ea şi-l pierduse pe al său. Până şi magazinul ei iubit se închisese, acum că nemţii plecaseră. Nu mai avea suficienţi clienţi.

Kyría Koralis credea că ea era singura care cunoştea cauza şi profunzimea tristeţii Margaritei. Themis şi Panos erau în egală măsură conştienţi de ele, însă nu-i arătară surorii lor nici un pic de simpatie.

Într-o seară, Themis vru să destrame discuţia tensionată dintre fraţii ei, despre rolul ELAS, aşa că îl duse pe Panos pe balcon, unde şezură împreună, scăldaţi în ultimele raze de lumină.

— Încearcă să nu-l bagi în seamă pe Thanasis, Panos, îl îndemnă ea. Nu face decât să te provoace. Dar tu ştii adevărul mai bine decât oricine.

— E clar ce se întâmplă, răspunse Panos, deznădăjduit. Dar Thanasis refuză să vadă. Guvernul s-a întors din exil împreună cu prim-ministrul, brigăzile militare guvernamentale sunt pe drum, iar mii de trupe britanice sunt deja aici!

— Panos, vorbeşte mai încet.

— Dar Themis, ştii care e ţelul lor. Să ne zdrobească! Să ne oprească să avem orice fel de putere. Iar asta, după tot ce-am făcut ca să-i înlăturăm pe nemţi…

Themis înţelegea situaţia foarte bine. Îşi puse mâinile pe umerii lui tremurători şi-l rugă să se liniştească.

— Nu putem face nimic acum, îi spuse ea.

La lumina lunii care răsărise, Themis băgă de seamă strălucirea unei lacrimi în ochii lui Panos. Îi întinse batista ei.

Margarita plecase împreună cu prietena ei, Marina, ca să vadă marşul brigăzilor guvernului pe străzile oraşului.
— Erau atât de arătoşi, îi şopti ea mai târziu bunicii. Cel puţin, e cine să ne apere dacă o să fim atacaţi de comunişti.
— Agápi mou, nu vorbi aşa. N-o să ne atace.
— Nu fi aşa de sigură, yiayiá. N-ai auzit cum i-au ucis pe toţi cei care n-au vrut să-i susţină? Comuniştii sunt foarte cruzi. Mai răi decât nemţii.
— Nu vorbi atât de tare, Margarita. Să nu te audă Themis şi Panos că spui lucrurile astea.
— Dar e adevărat, yiayiá. Şi mă bucur că au venit soldaţii în Atena, orice ar zice alţii.
Panos îşi petrecea cea mai mare parte a timpului stând acasă. Ieşea o singură dată pe zi la o plimbare scurtă, ca să cumpere ziarul Rizospastis, singurul în care avea încredere. Îl citea din scoarţă-n scoarţă şi apoi îl lăsa pe masa din bucătărie, ca să-l provoace pe fratele lui. Şi reuşea de fiecare dată să-l înfurie pe Thanasis, care îl arunca, melodramatic, la coş, de îndată ce se întorcea acasă.
— Problema ta e că nu faci decât să stai degeaba toată ziua şi să citeşti, crezând că ştii totul când de fapt nu ştii nimic, îi zicea el lui Panos, batjocoritor. Ar trebui să ieşi mai mult din casă.
De fapt, Panos era nerăbdător s-o facă. Spre sfârşitul lui octombrie, pe când lumina scăzuse afară, energia lui spori, aşa că începu să se aventureze, din când în când, în piaţă. Se uita la trecători şi se întreba ce fel de oameni erau. Nici în ultimele luni nu ştiuse cu adevărat cine îi era prieten. Oamenii nu purtau întotdeauna o uniformă, care să facă lucrurile clare.
Themis avea şi ea timp liber, acum că se închisese cantina săracilor. Îl însoţea pe Panos în plimbări ceva mai lungi.

Într-o dimineaţă, pe când ajunseseră aproape de centru, se opriră brusc. Dăduseră colţul şi văzuseră înaintea lor un grup de soldaţi străini.
— Englezii, zise Panos cu glas scăzut.
Uniformele lor kaki erau de neconfundat.
— Toată lumea se aştepta să vină, spuse Themis.
Pe când termină de vorbit, un convoi de camioane trecu pe lângă ei, pline cu oameni îmbrăcaţi în aceleaşi uniforme. Numărară maşinile.
— Treisprezece, spuse Panos. A câte cincizeci.
— Şase sute cincizeci, zise Themis.
— Bravo, surioară! o tachină Panos.
— Şi bănuiesc că mai vin, răspunse ea. Am auzit zvonuri că Churchill trimite mii.
Continuară să meargă şi ajunseră în dreptul soldaţilor.
Unul dintre ei se uită la ei şi-i zâmbi lui Themis. Îl simţi pe fratele ei că se încordează.
— Ai un foc? îl întrebă o voce în engleză.
Panos nu înţelese cuvintele, însă gestul fusese îndeajuns de clar. Îşi scoase preţioasa brichetă din buzunar şi întregul grup se aplecă să împartă flacăra. Cel mai în vârstă din ei scoase apoi un pachet de ţigări, o marcă americană, şi-i oferi lui Panos o ţigară, pe care acesta o luă, recunoscător, şi zâmbi.
Trase primul fum stând acolo, lângă soldat. Nu fumase niciodată un tutun atât de dulce.
— Efcharistó, spuse Panos. Mulţumesc.
— Ef-harry…stou, răspunse unul dintre soldaţi, într-o încercare de a rosti ceva în greacă. Ef-harry…stou! Ef-harry…stou!
Panos îşi luă sora de braţ şi ocoli grupul de bărbaţi care râdeau. Merseră către casă pe un drum mai lung, ca să evite să treacă din nou pe lângă ei.
— Păreau destul de prietenoşi, spuse Themis.

— Nu te lăsa păcălită, răspunse Panos. Sunt aici pentru că Churchill îi urăşte pe comunişti. Şi pentru asta au venit. Să-i ajute pe guvernanţi să scape de noi.
— De unde ştii? obiectă Themis.
— Dar e limpede, Themis. Churchill îi detestă pe fascişti, însă unii zic că-i urăşte şi mai mult pe comunişti.
Cu o asemenea prezenţă militară în oraş, normalitatea era departe de a se întoarce. Totuşi, în următoarele zile Themis începu să observe în vitrinele magazinelor câteva afişe cu „Angajăm”. Avea nevoie să facă ceva, aşa că începu să se oprească şi să le citească.
Într-o zi, pe când se plimba cu Panos, văzu un anunţ în geamul uneia dintre farmaciile din centrul oraşului şi intră ca să vadă despre ce era vorba. Avea cunoştinţe temeinice de ştiinţe şi de matematică, iar proprietarul, kýrios Dimitriadis, putu să vadă că era dispusă să muncească din greu. Themis îşi începu serviciul în prima săptămână din noiembrie.
În fiecare dimineaţă, din momentul în care intra în farmacie, Themis pătrundea într-o altă lume. Simetria fără cusur a rândurilor de recipiente făcute din sticlă, cutiile aşezate ordonat, alternanţa alb-negru a dalelor de pe jos, toate astea îi dădeau un sentiment de calm. Farmacia era imaculată, iar munca, meticuloasă.
Una dintre îndatoririle ei era să şteargă amprentele de pe geamurile de sticlă ale dulapurilor de lemn şi să lustruiască ramele de mahon. Tot responsabilitatea ei erau şi borcanele mari, de porţelan, pe care trebuia să le dea jos şi să le umple.
— Sunt aproape la fel de mari ca tine, îi spusese, zâmbind, fiul farmacistului, care părea mereu prezent atunci când Themis trebuia să se urce pe scara de lemn ca să ajungă la rafturile de sus.

Câteodată o ţinea de glezne „ca s-o ajute să-şi ţină echilibrul”, după cum susţinea el.
Atitudinea acestuia o făcu pe Themis să se simtă foarte stânjenită. Intenţiile lui deveniră şi mai clare atunci când o surprinse în magazia întunecoasă şi n-o lăsă până ce nu-l sărută. Ea fu mâniată şi dezgustată, nu numai din pricina trupului transpirat care se lipise de ea, ci şi din cauza abuzului de putere la care fusese supusă. El ştia foarte bine cât de multă nevoie avea ea de lucru.
În următoarele săptămâni, pe măsură ce medicamentele esenţiale începuseră să apară, Themis învăţă cum să combine remediile pentru bolile comune. De asemenea, deveni expertă în a face faţă avansurilor nedorite ale fiului lui Dimitriadis. În cele din urmă, el renunţă la încercările stângace de a o seduce şi începu s-o ignore total.
Ca mulţumire pentru hărnicia ei, farmacistul, care era un om bun, o ajută să facă alifii pentru cicatricile lui Panos şi un amestec pentru tusea persistentă a bunicii. Lui Themis aproape că îi părea rău atunci când venea timpul să plece acasă şi să-şi pună halatul alb în spatele uşii de la laborator. Totul era la locul lui în farmacie, spre deosebire de căminul ei, în care exista prea puţină armonie.
Şi Thanasis lucra din greu: la secţia de poliţie zilele de muncă erau lungi, responsabilităţile – dificile, iar el şi colegii lui se aflau mereu în alertă. Către sfârşitul lui noiembrie, fu desemnat să stea de pază la o manifestaţie în cinstea sărbătoririi fondării Partidului Comunist, la care participară mii de oameni. Îi fusese greaţă să stea acolo şi să asculte discursurile. Vorbitorii cereau insistent ca, dacă cei aflaţi la putere aveau de gând să dizolve ELAS, să fie demobilizate şi brigăzile militare guvernamentale.
Thanasis ajunsese acasă furios.
— Nu ne putem permite să-i lăsăm de capul lor pe blestemaţii ăştia de comunişti, care au numai pretenţii şi

vor să ia puterea. Prim-ministrul trebuie să preia controlul, zise el dând cu pumnul în masă.
— Thanasis! strigă kyría Koralis, tresărind din pricina violenţei izbucnirii lui.
Kyría Koralis era deprimată. Trecuse doar o săptămână de când trupele inamice plecaseră, şi un alt conflict părea să se apropie.
— Poate că nu-i aşa de simplu, spuse Themis. Nu e toată lumea de acord cu planurile lui.
Margarita oftă:
— De ce nu vrei niciodată să accepţi lucrurile aşa cum sunt, Themis?
— Pentru că unora dintre noi nu le place nedreptatea, Margarita. Opunem rezistenţă, răspunse ea cu glas scăzut.
Margarita se bosumflă.
— N-am observat că ai fi protestat, i-o întoarse ea.
— Erai prea ocupată să fii prietenă cu naziştii ca să observi orice, zise Themis.
Margarita sări şi o plesni tare peste faţă.
— Ticăloasă mică! Cere-ţi scuze! Acum!
Themis se clătină sub lovitura primită şi-şi duse palma la obraz. Thanasis o apucă de braţe pe Margarita, ca s-o oprească.
— Lasă-mă, Thanasis! Lasă-mă! Cum îndrăzneşte?
N-o înfuriase acuzaţia, ci faptul că Themis nu părea să ia în serios povestea ei de dragoste.
— Calmează-te, Margarita. Te rog.
— E o mică ticăloasă. Nu înţelege nimic. N-o să găsească iubirea niciodată. Nimeni n-o să vrea s-o ia de nevastă, niciodată.
Ura care se revărsa din Margarita îi şocă pe toţi. Chiar şi pe kyría Koralis. Thanasis o duse pe sora lui în dormitor. Murmurul vocilor lor se putu auzi o vreme. Themis rămase în bucătărie, ţinând o cârpă rece pe obrazul umflat.

La scurtă vreme după asta, prim-ministrul Georgios Papandreou făcu publică o dată-limită până la care trebuia ca forţele comuniste de rezistenţă să depună armele. În ţară, douăzeci de mii de membri intrară în alertă şi refuzară să renunţe la arme. Cei şase miniştri care susţineau ELAS protestară şi-şi dădură demisia din guvern, chemând oamenii la demonstraţie.
Ca urmare, lui Thanasis îi crescu numărul orelor de muncă. Era aşteptat un protest.
În 3 decembrie, Thanasis nu se întoarse acasă la ora obişnuită. Mâncarea îl aştepta pe masă. Ceilalţi începuseră fără el. Margarita şedea amestecând în supă, absentă, fără să ducă lingura la gură.
— O să vină imediat, zise ea. I-ai spus că faci kléftiko[27] şi sunt sigură că n-o să rateze mâncarea lui favorită, îi spuse ea bunicii.
Panos era tăcut. Se înfuriase pe sine însuşi fiindcă n-avea putere să se ducă în centru, însă vremea se răcise, iar febra lui părea să apară şi să dispară în mod repetat. Încă avea nevoie de un baston ca să străbată orice distanţă. Dacă era vreo demonstraţie, ar fi vrut să fie acolo, mai ales acum, când începuse să bănuiască faptul că Thanasis era martor la ceea ce se întâmpla. Pe masa din bucătărie se afla un exemplar din Rizospastis. Titlul mare, care îi chema pe susţinătorii stângii să se alăture plănuitei demonstraţii, părea că-i reproşa absenţa.
Deşi conştiinţa o îndemnase să fie solidară cu demonstranţii, Themis alesese să-şi petreacă ziua acasă, cu Panos. Ştia cât de mult avea să-şi regrete fratele ei neputinţa de a lua şi el parte la acea acţiune, aşa că Themis se folosi de scuza că era o zi de duminică.

---

[27] Mielul banditului (în limba greacă în original) – mâncare de miel cu mentă.

— Am lucrat atât de mult săptămâna asta, spusese ea. Vreau doar să mă odihnesc.
La scurt timp după ce începuseră să mănânce, auziră zarvă mare în stradă. Themis sări în picioare. Panos se ridică şi el de pe scaun.
Themis alergă să deschidă uşile balconului. Un grup de oameni vorbeau jos, în piaţă, surescitaţi de emoţie. Apoi auziră cu toţii un zgomot familiar.
— Împuşcături..., zise Panos cu glas scăzut. Se aud de departe. Dar sunt sigur că zgomotul vine de la nişte focuri de armă.
— Nu ştim cine pe cine împuşcă. Aşa că nu trebuie să tragem concluzii pripite, spuse kyría Koralis.
Cum stăteau ei şi se uitau în stradă, un vecin ajunse, alergând, în piaţă. Îi zări uitându-se peste balustradă.
— Cineva a fost omorât! strigă el. În Syntagma. Au tras asupra protestatarilor! Poliţia a tras asupra lor. E nebunie acolo, jos!
Vecinul era cunoscut pentru vederile lui de stânga, însă acum părea că dorea să ajungă repede acasă, cât mai departe de conflict.
Cei patru aflaţi pe balcon se uitară unul la altul năpădiţi de frică, oroare şi confuzie. Themis alergă înăuntru ca să pornească radioul, însă se transmitea doar muzică.
— Nici unul dintre voi n-are voie să meargă acolo, aţi înţeles? Toată lumea stă acasă.
Severitatea neaşteptată a bunicii nu lăsă loc de discuţii. Părea că cel mai înţelept lucru pe care-l puteau face era să-l aştepte pe Thanasis. El avea să ştie tot ceea ce se petrecuse.
În jurul orei zece seara, Thanasis intră pe uşă fără zgomot, livid ca o stafie. Trase un scaun de sub masa din bucătărie şi se aşeză.

Ceilalţi se adunară în jurul lui, iar kyría Koralis îi puse în faţă o farfurie cu kléftiko. Thanasis o dădu la o parte.
Îşi cuprinse faţa cu palmele pentru un moment, înainte să se uite la ei.
— Aţi aflat ce s-a întâmplat? o întrebă el pe bunica.
— Am auzit câte ceva. Dar tu ai fost acolo, zise kyría Koralis. Spune-ne tu.
Thanasis începu ezitant, retrăind evenimente pe care îşi dorea să le poată uita. Rostea cuvintele pe nerăsuflate, câteodată neinteligibil.
— Am închis străzile care duceau spre Syntagma. Asta a fost la început. Dar câţiva dintre ei au trecut de baraj... Şi au venit tot mai mulţi... Erau zeci de mii. Copii şi femei, nu doar bărbaţi. Se îndreptau către sediul Poliţiei.
— Dar ce făceau?
— Strigau la noi! Fluturau pancartele, zise el uitându-se în jos, la mâinile care i se odihneau pe masă. Şi strigau la noi, de parcă noi eram inamicii. Apoi au început să ne atace, lovindu-ne cu pancartele şi repezindu-se în noi cu pumnii. Tot mai mulţi li se alăturau. Era înspăimântător. Am tras câteva gloanţe oarbe, ca să-i împrăştiem.
— V-a fost frică de femei? întrebă Themis cu neîncredere. Şi de copii?
Thanasis continuă ca şi când n-ar fi auzit-o.
— Rupseseră cordoanele şi se revărsau în piaţă...
— Dar cum au ajuns să omoare oameni? Pentru că asta se spune, îl presă Themis.
— Cineva, nu ştiu cine, a înlocuit gloanţele oarbe cu muniţie de război.
— Theé mou! exclamă kyría Koralis, făcându-şi cruci repetate.
— Oamenii au început să cadă. Zece? Douăzeci? Nimeni nu ştie.

— Dar nu putea să fie doar unul singur care trăgea în ei, zise Panos. Trebuie să fi fost mai mulţi dintre voi.
— Nu eu, Panos, poate că mai mulţi, dar nu eu. Nu eu!
Thanasis era în defensivă. Părea hotărât să se distanţeze de acele morţi. Pentru prima oară de când ajunsese acasă, îşi ridică privirea şi se uită în ochii fratelui său.
— N-am ucis pe nimeni.
Trecură câteva minute înainte să vorbească cineva.
— Şi aşa s-a terminat totul? întrebă Themis.
— Nu. O mulţime uriaşă s-a revărsat în piaţă. Au venit tot mai mulţi şi au înconjurat clădirea Poliţiei. Ne-am închis înăuntru. Era haos. Puteam să văd de pe geam... Unul dintre ofiţeri n-a reuşit să intre şi l-au lovit până ce l-au omorât. Noi n-am avut cum să-l ajutăm. Au încercat să intre, ţipând şi strigând, aruncând cu lucruri în geamuri.
În braţele bunicii, Thanasis plângea ca un copil, iar corpul îi tremura, în stare de şoc. Kyría Koralis îl mângâia pe păr, legănându-l şi spunându-i cuvinte de mângâiere.
Panos se răsuci, dezgustat de complicitatea fratelui său. În ochii lui, Thanasis susţinuse întotdeauna violenţa îndreptată împotriva oamenilor cinstiţi, însă nu fusese niciodată nevoit să se confrunte cu realitatea. Panos îşi privi fratele cu dispreţ.
Ce fel de laş mai era şi ăsta, plângând de parcă evenimentele care se petrecuseră n-ar fi avut nimic de-a face cu el? Nu stătuse el acolo şi le lăsase să se întâmple?
În seara aceea ascultară radioul şi îl auziră pe Papandreou dând vina exclusiv pe ELAS, afirmând că aceştia conduceau ţara către război civil, acuzându-i că-şi „înjunghiau patria drept în inimă”. Panos se retrase, tăcut, la el în cameră.
Ceilalţi stătură treji, încercând să înţeleagă ce se întâmpla. Până şi comunicările oficiale erau confuze. Nimeni nu părea să ştie ce se întâmplase, cine trăsese focurile de

armă, cine era de vină, câţi muriseră. Unele rapoarte spuneau că douăzeci şi patru. Altele, că doar şase. La fel se întâmpla şi cu numărul de răniţi. Nimeni nu ştia cu siguranţă.
În cele din urmă, se duseră cu toţii la culcare. Nu mai era nimic de spus în noaptea aceea.
Amploarea evenimentelor petrecute pusese poliţia în stare de alertă. Lui Thanasis i se spusese să fie la datorie în dimineaţa următoare, devreme. Pleoapele îi erau grele de somn, însă de fiecare dată când închidea ochii vedea mulţimea apropiindu-se de el. În ciuda nopţii friguroase, cearşafurile lui erau îmbibate de transpiraţie rece ca gheaţa. Nu dormi mai mult de o oră sau două.
Se sculă înainte de răsărit. Degetele îi tremurau pe butonierele jachetei cenuşii, grele. Fusese întotdeauna atât de mândru de uniforma aceea, însă îşi dădea seama că, în acea zi, ea îl transforma într-o ţintă mobilă. Foarte frământat, ieşi în penumbra zorilor şi porni înspre centrul oraşului.
La cinci dimineaţa străzile erau tăcute, cu excepţia zgomotului făcut de flecurile lui metalice. La un moment dat auzi un strigăt cumplit, prelung şi gros. Iuţi pasul. Nu voia să fie confruntat cu durerea unui străin. Îşi realiză greşeala abia atunci când ceva negru ţâşni în faţa lui. Era doar o pisică în călduri.
Pe la jumătatea drumului, o furgonetă încetini trecând pe lângă el. Şoferul îşi coborâse geamul, iar Thanasis simţi ochii omului aţintiţi asupra lui. Întoarse capul şi întâlni o privire încărcată de ură şi de acuzaţii.
— Criminalule! îi strigă şoferul, scuipând spre el înainte să plece mai departe.
Fu uşurat să ajungă la destinaţie, chiar dacă atmosfera era sumbră în clădirea poliţiei.

Thanasis fu imediat trimis să păzească o poziţie de partea cealaltă a pieţei Syntagma. Avea de mers doar un sfert de oră, însă picioarele îi tremurau de teamă. Nu se simţise niciodată mai vulnerabil decât atunci. Totuşi, îşi ţinu capul sus şi privirea înainte. Frica nu trebuia să se citească vreodată pe faţa unui poliţist, îşi spuse el.
Pe la mijlocul dimineţii, în ciuda protestelor bunicii, Panos şi Themis se pregătiră să plece de acasă.
— Nu eşti încă refăcut, încercă kyría Koralis să-l convingă pe Panos.
— Vreau să-mi aduc omagiul celor morţi, răspunse el.
— E important, yiayiá... încercă Themis să-i explice.
— Dar nu-i cunoaşteţi pe cei morţi, insistă bătrâna doamnă. Nu le ştiţi nici numele.
Panos şi Themis schimbară o privire. Orice tovarăş din ELAS, viu sau mort, era prietenul lor.
Coborâră, braţ la braţ, pe bulevardul Patission, către piaţa Omonia. Mergeau încet, căci Panos îşi sprijinea greutatea în baston. Până să ajungă în centru, se treziră în coada unei lungi procesiuni. Nu puteau să vadă mare lucru, însă zvonuri despre ce se întâmpla în faţă circulau prin mulţime. Se părea că în cortegiu erau douăzeci şi patru de coşciuge.
— Poliţia le spune oamenilor că sunt pline cu pietre, zise o femeie. Dar nu-i adevărat.
— În fiecare dintre ele e un mort, adăugă alta. Oameni nevinovaţi.
Steaguri şi bannere fluturau deasupra capetelor mulţimii. Umezeala din aer le îngreunase, dar ele încă se desfăceau şi fluturau în bătaia vântului. Multe dintre ele erau pătate cu roşu: sângele victimelor din ziua trecută.
— Sunt atât de multe femei, îi spuse Themis fratelui ei.
Priviră un grup mic de femei care strigau la un poliţist. Acesta stătea impasibil la colţul unei străzi. În ziua aceea

el n-avea să recurgă la represalii. Atmosfera era plină de isterie, căci văduvele ţipau şi jeleau, înecate de durere.
Pe cel mai mare dintre bannere scria:

Când oamenii sunt ameninţaţi de tiranie, trebuie să aleagă între lanţuri şi arme.

Arme aveau atât poliţia, cât şi jandarmeria, care nu scăpau situaţia din ochi. Armele erau şi în mâinile trupelor guvernamentale, care se poziţionau acum pentru luptă. Chiar şi după demonstraţie, oraşul rămăsese în tensiune.
Themis şi Panos se întoarseră acasă încet, îngroziţi de ceea ce urma să vină.
— Ceva o să se întâmple, spuse Panos. Sunt sigur de asta. N-o să se termine totul cu o procesiune.
Kyría Koralis era neliniştită.
— Oare când vine Thanasis acasă? întrebă ea. O să ne zică ce se întâmplă, nu-i aşa?
Thanasis nu se întoarse la ora obişnuită, dar radioul transmitea ştiri. Trupele ELAS intraseră în capitală şi începuseră să atace unităţile de poliţie şi clădirile guvernamentale. Ciocnirile se intensificară rapid. Mii de soldaţi din trupele britanice se alăturară armatei guvernamentale ca să lupte împotriva comuniştilor.
— Vezi? îi spuse Panos lui Themis. Asta aşteptau. O şansă ca să ne şteargă de pe faţa pământului. Mama lor de englezi!
Kyría Koralis îi aruncă o privire dezaprobatoare.
— Te rog, agápi mou...
— Şşştt, Panos. Încercăm să ascultăm, zise Margarita.
Themis ieşi pe balcon, urmându-l pe Panos. El stătea în picioare, furios. Cu o mână strânsese balustrada atât de tare încât i se albiseră încheieturile; în cealaltă îşi ţinea

ţigara. Themis putea să-i simtă frustrarea de a nu se putea duce să ia parte la acţiune.
— Ştiu la ce te gândeşti, îl consolă ea.
— Am schimbat un rând de străini cu un altul, spuse el. În loc de un general german, ne atacă unul britanic. Ţi-am spus eu, Themis, că lui Churchill îi pasă doar de un singur lucru.
Themis dădu din cap. Opinia prim-ministrului britanic despre comunişti era bine cunoscută.
Încleştarea stradală fu feroce, iar de data aceasta nimeni nu mai avea muniţie oarbă. Pe măsură ce luptele se dezlănţuiau, ştirile de la radio anunţau că soldaţii britanici foloseau tancurile împotriva ELAS, care puseseră mâna pe multe clădiri ale poliţiei şi păreau să aibă un avantaj. Violenţele se intensificară şi prinseră la mijloc bărbaţi, femei şi copii, care mureau în încrucişarea de focuri dintre diferitele facţiuni. Nici pe timpul ocupaţiei nu avusese loc o asemenea vărsare de sânge. Viaţa nu mai avea pic de normalitate. Magazinele, restaurantele şi hotelurile erau închise, iar alimentarea cu apă şi electricitate fusese întreruptă. Rafalele violente ale armelor cu lunetă îi opreau pe oameni să iasă afară.
După trei zile, kyría Koralis fu copleşită de îngrijorare. Thanasis nu se întorsese în Patissia de la începerea focului.
— Băiatul meu iubit, murmura ea, în lacrimi, uitându-se la una dintre fotografiile nepotului ei favorit, care îl înfăţişa absolvind academia de poliţie. Dragul meu băiat.
Estimările numărului de oameni care fuseseră deja ucişi în luptă variau, însă se ştia că numărul poliţiştilor morţi era mai mare de cinci sute.
— O să mă duc la spitalul cel mai apropiat de unitatea lui de poliţie, yiayiá, zise Margarita în cea de-a patra

dimineaţă, încercând s-o consoleze. Poate că e acolo. Nu te îngrijora.
— E periculos, agápi mou.
— Themis o să vină cu mine, nu-i aşa, Themis?
Themis se gândi că era nebunie curată să ieşi pe străzi, iar singurul cuvânt pe care-l putu auzi în mintea ei fu „nu”. Dar nu-l spuse cu voce tare. Thanasis făcea parte din poliţie, pe care ea o ura, însă era, în acelaşi timp, fratele ei.
Amândouă porniră spre spitalul Evangelismos, înaintând în zigzag pe străzi lăturalnice. Fără nici un cuvânt, cuprinseră cu privirea dezastrul, ale cărui proporţii creşteau pe măsură ce se apropiau de centru. Era şocant să vezi faţadele de sticlă ale magazinelor şi cafenelelor spulberate de gloanţe, şi zidurile ciuruite de rafale.
Margarita ar fi vrut să dea vina pe ELAS, în timp ce Themis era sigură că forţele guvernamentale şi englezii erau responsabili de dezastru. O tăcere ostilă domnea între ele.
Pe la jumătatea drumului, trecură pe lângă farmacia la care lucra Themis. Toate magazinele se închiseseră de când începuse lupta, însă acum, că se apropiau la câteva sute de metri de ele, realiză că acestea n-aveau să se mai deschidă multă vreme de atunci încolo. Themis recunoscu magazinul lui Dimitriadis doar pentru că o bucată dintr-un vas de porţelan se rostogolise într-o rigolă. Alături de el se afla o etichetă purtând numele firmei, de care fusese atât de mândră pe când lucra acolo.
Themis trecu pragul farmaciei. Bucăţile de sticlă îi scrâşniră sub tălpile subţiri. Podeaua cu pătrate albe şi negre supravieţuise, însă flacoanele de sticlă de pe toate rafturile fuseseră distruse, de parcă ar fi fost folosite de un trăgător pe post de ţintă.
— Panagiá mou! Sfântă Fecioară! icni Themis. Magazinul meu drag!

— Nu-i al tău, Themis. N-a fost niciodată, îi spuse Margarita, care aştepta în stradă, fără urmă de interes faţă de prăpădul acela. Haide, îşi îndemnă ea sora. Nu poţi să stai acolo plângând, adăugă, dar Themis nu se mişcă. Trebuie să plecăm, o cicăli ea din nou.
În acel moment, o împuşcătură le făcu pe amândouă să sară în sus de frică. Themis o trase pe sora ei în intrândul magazinului.
— La pământ! îi ordonă ea.
De data asta Margarita făcu ce-i spusese sora ei. Se ghemuiră amândouă în umbră, peste stratul de cioburi. Se ţinură una de cealaltă, într-o apropiere fizică dictată de frică.
Strada răsună multă vreme de împuşcături sporadice. La un moment dat, se auziră voci în imediata apropiere a farmaciei.
— Vorbeau în engleză, zise Themis după ce bărbaţii plecară mai departe. Erau din trupele britanice.
Din timp în timp împuşcăturile se înteţeau, iar fetele se ghemuiau şi mai strâns, acoperindu-şi urechile cu palmele. În cele din urmă, noaptea începu să cadă şi se făcu prea întuneric pentru ca armele să mai poată ţinti bine. Doar atunci se lăsă liniştea pe străzi.
Margarita îşi privi ceasul. Îi spusese lui Themis că-l primise în dar la magazin, de la un client fidel, însă soră-sa bănuia că i-l dăduse iubitul ei neamţ.
— E ora nouă, şopti Margarita. Trebuie să mergem acasă. E prea târziu ca să mai mergem acum la spital.
Themis încuviinţă cu o clătinare din cap. Nu-şi dorea decât să fie acasă, în siguranţă. Surorile se ţinură de mână şi fugiră, cu capetele plecate, pe bulevardul Patission, până când ajunseră la cotitura bine ştiută a pieţei în care locuiau.

— N-am reuşit să ajungem acolo, îi spuse Margarita bunicii, cu răsuflarea tăiată. Ar fi fost prea periculos.
Erau extenuate amândouă, însă somnul le fu întrerupt de nenumărate ori de vise urâte în acea noapte.

În dimineaţa următoare, un prieten şi coleg de şcoală al lui Thanasis trecu pe la ei ca să-i vadă. Giannis arăta îngrijorat atunci când apăru la uşă. Era evident că avea ceva să le spună.
— Nu ştiu ce s-a întâmplat exact, spuse el, agitat, dar ieri eram de serviciu şi am fost atacaţi.
— Theé mou, theé mou, continua să repete kyría Koralis, făcându-şi cruci peste cruci.
— A trebuit să ne adăpostim într-o clădire din apropiere – au ciuruit-o cu gloanţe. Apoi a luat foc şi noi am fost prinşi înăuntru. Eu am reuşit să ies, dar...
— Ce? îl îndemnă Margarita să continue.
— Thanasis nu era în spatele meu. Nu venise după mine...
Vocea lui Giannis se stinse.
Kyría Koralis se prăbuşi pe un scaun. Themis şi Margarita se agăţară una de cealaltă.
— Dar trăieşte. Am aflat că e la Grande Bretagne. Folosesc hotelul pe post de spital.
Kyría Koralis începu să plângă.
— Cât de grav e rănit? Nu putem să-l aducem acasă? întrebă Margarita.
Giannis ezită un moment.
— Cred că e mai în siguranţă acolo unde e, spuse el. Iar medicii militari sunt cei mai buni. O să vă aduc ştiri după ce reuşesc să ajung acolo.
Themis se întrebă dacă Giannis le spusese tot ce ştia, iar bănuielile îi deveniră mai puternice atunci când el păru să schimbe subiectul. Le spuse că membrii ELAS îi arestau pe cei pe care îi suspectau de colaboraţionism şi-i duceau în

locuri unde le luau interogatorii. I se putea întâmpla oricui, dacă stârnea fie şi cea mai mică bănuială.
— Nu trebuie decât să spui cel mai neînsemnat lucru despre ei şi eşti terminat, le povesti el, mimând gestul unui pistol pus la tâmplă.
Apoi Giannis spuse că trebuia să plece. Era din nou de serviciu, dar le promise că avea să se întoarcă după ce afla mai multe.
Plecarea lui lăsă familia într-o stare de uşurare şi de teamă. Cel puţin ştiau că Thanasis era în viaţă.
Următoarele zile continuară să aducă ştiri tulburătoare despre lupta care continua. Fuseseră cu toţii îngroziţi de descoperirea unei gropi comune într-una dintre suburbii, ceea ce le demonstră celor mai mulţi că ELAS teroriza oraşul. Panos nu spuse mare lucru. Dintr-odată, fu ruşinat de ceea ce făceau tovarăşii lui.

Oamenii păreau să-şi piardă umanitatea. Schisma care existase înainte între stânga şi dreapta se adâncise şi mai mult. Polarizarea devenea tot mai puternică, iar oraşul era nevoit să sufere consecinţele.
Zi după zi, apăreau informaţii noi şi şocante despre brutalităţi şi execuţii. Supravieţuirea devenise principala preocupare a vieţii de zi cu zi. Alimentarea cu apă era întreruptă, iar pâinea se găsea greu.
— Era mai bine pe când erau nemţii aici, se plânse Margarita. Acum nu putem ieşi nici pe stradă.
Themis nu putu s-o contrazică. Înainte erai în relativă siguranţă atunci când ieşeai din casă, însă acum ar fi fost nebunie curată doar să încerci.
Învăţară încetul cu încetul să evite primejdiile din stradă, însă nu-şi imaginaseră niciodată că teroarea avea să le pătrundă în casă.

Într-o după-amiază, kyría Koralis moţăia, încercând să-şi alunge grijile pe care şi le făcea pentru Thanasis. Panos şi Themis şedeau cu urechile lipite de radio, încercând să audă ştirile care se transmiteau. Margarita răsfoia o revistă nemţească, pe care o cunoştea deja pe de rost. Dintr-odată, uşa de la intrare se deschise violent: o singură lovitură de cizmă o izbi de perete.
Intrarea a patru soldaţi britanici fu atât de neaşteptată, încât încremeniră cu toţii acolo unde erau. Nici unul dintre ei nu înţelegea ce se striga la ei, însă îşi ridicară instinctiv braţele, inclusiv bătrâna doamnă.
Li se făcu semn să se ducă în colţul camerei. Înţeleseră că trebuia să se pună la pământ, cât mai departe de ferestre.
Înainte ca familia Koralis să priceapă ce se întâmpla, doi dintre soldaţi măturară cu mâna faţa de masă, traseră bucata grea de mobilier de-a curmezişul camerei şi o proptiră pe o parte, în faţa uşilor de la balcon. Ghemuiţi în spatele mesei, soldaţii se aplecau într-o parte şi ţinteau, trăgând cu rândul. Sticla celor două uşi fu spulberată în mii de bucăţele, care se împrăştiară peste tot. Unul dintre soldaţi se târî pe genunchi şi pe coate în balcon, de unde începu să tragă.
Kyría Koralis, Margarita şi Panos se ghemuiseră în spatele a două fotolii, însă reuşiră să se refugieze nevătămaţi într-unul dintre dormitoare. Themis rămase în acelaşi loc.
Un torent de foc automat îi potopi, ca răspuns la împuşcăturile englezilor. Lupta dintre soldaţi şi cei care se aflau jos, în piaţă, continuă fără întrerupere vreme de jumătate de oră. Themis văzu zeci de cartuşe goale risipite pe covor şi se întrebă ce avea să se întâmple atunci când se termina muniţia. Gândul că atacatorii din piaţă ar fi putut năvăli în apartament ca să-i prindă pe soldaţii englezi o umplu de greaţă şi de ameţeală. N-aveau nici o cale de retragere.

Dintr-odată, unul dintre soldaţi fu împuşcat drept în cap. Lui Themis îi veni să vomeze la vederea creierului împrăştiat pe covor. Probabil că moartea venise instantaneu. Prezenţa cadavrului unui străin o şocă; fu nevoită să se uite în altă parte.
După o vreme, totul se cufundă în linişte. Soldatul care fusese pe balcon se târî înapoi în casă şi se ascunse în spatele mesei de mahon, chiar dacă fusese străpunsă de câteva gloanţe. Atmosfera era nespus de încărcată.
Soldaţii începură să vorbească în şoaptă. Doi dintre ei împărţiră o ţigară. Era limpede că cel împuşcat în cap era mort, aşa că n-aveau nici un motiv să se grăbească să plece. Atunci când, în cele din urmă, îşi dădură seama că drumul era liber, plecară, trăgând după ei trupul camaradului mort. Themis simţi cum i se tăia răsuflarea în vreme ce soldaţii trecură pe lângă ascunzătoarea ei. Îi veni să vomeze pentru a doua oară. Mirosul transpiraţiei bărbaţilor şi sângele soldatului împuşcat îi făcură greaţă.
De îndată ce familia Koralis îşi reveni cât de cât din şoc, cu toţii îşi petrecură seara măturând sticla spartă, culegând aşchiile implântate în mobilă, spălând petele de pe covor şi adunând cartuşele goale. Masa fu aşezată la loc, iar kyría Koralis petrecu ore întregi lustruind-o în încercarea de a înlătura urmele de şrapnel. A doua zi aveau să baricadeze uşile balconului cu bucăţi de lemn.
În ziua următoare auziră o explozie puternică. Fugiră cu toţii pe balcon şi se uitară de cealaltă parte a pieţei. Dintr-un apartament care fusese aruncat în aer ieşeau flăcări.
— Poate că au crezut că era apartamentul nostru, spuse Margarita. Se zice că atacă orice locuinţă care îi adăposteşte pe inamici. Iar soldaţii britanici au fost aici.
— Nu mi-am imaginat niciodată că o să fim în bătaia focului, zise kyría Koralis, cu faţa în lacrimi. Sper că dragul de Thanasis e în siguranţă.

În următoarele şaptezeci şi două de ore, Atena continuă să fie un câmp de luptă. Nervii tuturor fură puşi la încercare de răbufnirile bruşte ale artileriei şi de pocniturile surde ale gloanţelor, la care se adăuga zvonul că unele străzi fuseseră minate. A ieşi din casă pentru a face rost de mâncare devenise mai periculos decât oricând. Panos nu se putea mişca îndeajuns de repede, aşa că merseră cele două fete.

— Cel puţin se înţeleg mai bine, comentă kyría Koralis, încercând să găsească ceva pozitiv în toată situaţia. E plăcut să le vezi discutând paşnic, nu doar certându-se.

Nepotul nu spuse nimic.

— Crezi că o să le lase să-l aducă pe Thanasis acasă? întrebă bunica, înveselită.

Nu ştiau încă nimic despre gravitatea rănilor lui, însă Giannis îi vizitase din nou şi le spusese că Thanasis era pe mâini bune.

— Cred că încă are nevoie de îngrijire medicală adecvată, yiayiá, îi răspunse Panos, înţelegând că bunica nu fusese în stare să citească printre rânduri.

Situaţia se înrăutăţi pe măsură ce trupele ELAS continuau să sosească în Atena în număr mare, ca să se lupte cu forţele britanice. Prim-ministrul Papandreou le făcu comuniştilor oferte de conciliere, spunând că avea să cadă la înţelegere cu ei de îndată ce aceştia ar fi fost de acord să predea armele, însă între cele două părţi nu exista nici un pic de încredere.

Panos, kyría Koralis şi cele două fete petrecură multe alte zile prinşi în apartament precum într-o capcană. În lumina palidă de decembrie, casa părea mai mohorâtă decât oricând, cu uşile de la balcoane încă baricadate. Îşi petreceau majoritatea timpului adunaţi în jurul radioului, care-i informa în legătură cu evenimentele dramatice petrecute în apropiere.

Papandreou îşi dădu demisia şi fu înlocuit de generalul Plastiras, un anticomunist şi mai înveterat. Regele, care rămăsese în exil de când începuse ocupaţia, fusese de acord să-şi amâne întoarcerea până la un viitor referendum în privinţa monarhiei. Sentimentul de scindare din societatea greacă era îndeajuns de accentuat şi fără a adăuga în ecuaţie prezenţa familiei regale, a cărei simplă existenţă le repugna foarte multor oameni.
Apoi apărură zvonuri despre retragerea trupelor ELAS. Zvonurile se dovediră adevărate, la fel ca şi informaţia că luau cu ei ostatici pe măsură ce se retrăgeau. Astfel, fuseseră sechestrate mii de persoane, pe care cei din trupele ELAS le forţau, apoi, să mărşăluiască în munţi. Poveştile apărute despre toate acestea îi şocaseră pe toţi grecii, indiferent dacă erau de stânga sau de dreapta.
— Asta e barbarie curată! strigă Margarita. Oamenii sunt târâţi afară din case şi obligaţi să mărşăluiască desculţi. Şi trebuie să doarmă afară, pe frigul ăsta...
— Cum e posibil să facă aşa ceva, Panos? întrebă sora lor cea mică.
— Nu ştiu, Themis. Nu există nici o scuză pentru aşa ceva. Nu înţeleg ce e cu ei.
— Or fi disperaţi? sugeră Margarita. Îşi dau seama că pierd.
Nici Panos, nici Margarita nu putură să nu fie de acord sau să treacă asemenea barbarie cu vederea. Teroarea instaurată de comunişti îi făcea pe mulţi dintre susţinătorii lor să li se întoarcă împotrivă.
În februarie fu semnat un tratat la Varkiza, prin care li se cerea comuniştilor să elibereze ostaticii şi să predea armele. Se promiteau alegeri parlamentare în cursul acelui an. În cele din urmă, viaţa părea să revină la normal în familia Koralis.

— Ne mai trebuie doar să vină Thanasis acasă şi totul o să fie ca înainte, spunea kyría Koralis, silindu-se să zâmbească.
Nici unul dintre ei nu voia să-i şterbească bunicii entuziasmul, însă ştiau cu toţii că erau multe de făcut înainte ca orice fel de normalitate să poată fi reinstaurată. Îl aşteptau pe Thanasis să se întoarcă în curând, însă nu erau siguri de starea în care se afla. La fel de nesigur era momentul întoarcerii lui la datorie, dar Giannis le spusese că avea să aibă dreptul la un ajutor de invaliditate.
Nici kyría Koralis, nici ceilalţi trei nepoţi ai ei nu aveau vreo sursă de venit, iar Panos se gândi că perspectiva de a trăi de pe urma fratelui său ar fi fost foarte greu de suportat. Îşi păstră însă gândurile pentru sine, deoarece nu exista nimic altceva care să le poată procura hrană şi încălzire.
Nici unul dintre ei nu mai părăsise clădirea de două luni, cu excepţia unor scurte incursiuni, iar kyría Koralis nu ieşise nici măcar o dată. Nu văzuse cu ochii ei distrugerile teribile care marcaseră oraşul. Gloanţele, şrapnelele şi minele lăsaseră cicatrici ce nu puteau fi şterse. Nepoatele evitară să-i spună că ambele lor locuri de muncă fuseseră transformate în ruine.
Thanasis fu adus acasă într-o dimineaţă de martie. Un camion de poliţie îl lăsase în piaţa de jos. Urcă cu greu scările până la etajul trei.
I se dăduse o uniformă nouă, pe care s-o poarte la întoarcerea acasă, însă nu părea gata să-şi reia serviciul. Jumătate din faţă îi era ascunsă de bandaje, iar braţul drept îi era prins în chingi. N-avea să mai poată niciodată să tragă cu arma, acum că avea două degete lipsă.
Kyría Koralis plânse atunci când îşi văzu nepotul. Thanasis îl rugase pe Giannis să nu le spună celor din familia lui cât de grave erau rănile pe care le avea.

— Bietul meu băiat, zise kyría Koralis printre lacrimi. Ce ţi-au făcut?
Bătrâna doamnă îl îmbrăţişă de parcă ar fi fost făcut din porţelan, iar apoi îl conduse afară, pe balcon. Îl ajută să se aşeze pe un scaun, îi puse o pătură peste picioare şi se duse înăuntru, să-i facă o cafea. Pentru prima oară în anul acela, balconul fu atins de o rază de soare. Poate că, în cele din urmă, iarna lungă şi înspăimântătoare avea să ia sfârşit. Jos, în piaţă, copacii începuseră să dea şi ei semne de viaţă.

Thanasis fu fericit că ajunsese acasă. După primele zile petrecute la Grande Bretagne, despre care nu-şi mai amintea nimic, fusese transferat la spitalul Evangelismos, unde se simţise deplorabil. Chiar şi răniţi, poliţiştii erau consideraţi în continuare inamici de către comunişti, iar lui Thanasis îi fusese teamă de un atac.
Cei doi fraţi fură obligaţi să împartă o cameră şi-şi petreceau majoritatea zilelor închişi în apartament, neavând mare lucru de făcut decât să-şi citească, fiecare, ziarele politice părtinitoare.
În curând, ambii îşi recâştigară energia de a discuta în contradictoriu. Primele scântei care ţâşniră între ei fură provocate de bănuiala că s-ar fi putut ca nici una dintre cele două tabere să nu respecte cu stricteţe termenii înţelegerii încheiate la Varkiza.
— ELAS ar fi trebuit să predea mai întâi armele, spuse Thanasis.
— Le-au predat, răspunse Panos, ferm.
— Nu şi armele automate, replică Thanasis, lovind ziarul cu mâna cea sănătoasă, ca să-şi sublinieze punctul de vedere. Ziarul ăsta spune că n-au predat decât armele defecte.

— Thanasis, ce vrei de fapt, să ne batem? întrebă Panos, obosit. Nici unul dintre noi nu e în formă pentru aşa ceva...
Themis îi ascultă, dar nu interveni în discuţie. Îi privi pe amândoi şi o încercă o tristeţe adâncă. Cei doi nu mai erau tinerii războinici care se crezuseră cândva, şi erau la fel de atinşi de distrugere ca şi oraşul în care trăiau.
Thanasis nu răspunse.
— Guvernul nu a respectat nici el termenii înţelegerii, continuă Panos. Au arestat mii de luptători ELAS şi i-au aruncat în tabere de prizonieri.
Thanasis îi răspunse pe dată:
— Dar dacă au comis acte criminale?
— Demobilizarea n-ar fi trebuit să însemne închisoare, se răsti Panos.
Ştia însă că foarte mulţi soldaţi ELAS, încă înarmaţi, se retrăseseră în nordul Greciei sau fugiseră peste graniţă. Extrema dreaptă începuse o răzbunare brutală pentru luarea ostaticilor, ţara era măcinată de instabilitate politică şi de teama de inflaţie, ceea ce îi făcea pe greci să creadă că acel conflict era departe de a se încheia.
În apartamentul Koralis, Thanasis se simţea frustrat de faptul că nu putea să se mişte aproape deloc. După cum îi mărturisise Margaritei, pentru el asta însemna iadul: să fie blocat în casă, ascultând răsuflarea unui comunist.
Cuprins de o dorinţă la fel de puternică de a fi departe de fratele lui, Panos începu să iasă ca să întâlnească o mână de prieteni vechi, rămaşi în Atena. Între ei se afla şi Manolis, soldatul pe care îl întâlnise prima dată în casa lui Fotini. Mulţi din grupul lor fugiseră sau fuseseră capturaţi, însă acum auziseră că Zachariadis, secretarul general al Partidului Comunist, îşi anunţase intenţia de a forma o nouă armată.
— Lupta n-o să se încheie până când tovarăşii noştri nu sunt eliberaţi, spuse Manolis.

— Iar dacă Zachariadis face ceea ce promite, ar trebui să ne înscriem cu toţii, adăugă Panos.
În cafeneaua plină de fum, de pe o stradă lăturalnică, se stârni un val de entuziasm.
— Dacă nu vrem ca ţara asta să fie condusă de oameni care au colaborat cu naziştii, ar trebui să facem ceva.
— Cine e de acord să pună din nou mâna pe arme?
Se auzi un murmur de aprobare.
Proprietarul cafenelei, care ţinea de şase pentru ei, scăpă o linguriţă pe podea, în direcţia grupului. Pe partea cealaltă a străzii depistase un membru al batalioanelor de securitate traversând chiar în acel moment. Panos şi prietenii lui se strecurară afară pe uşa din spate.

Capitolul 11

Oraşul se străduia să reintre în normalitate. Farmacia la care lucrase Themis se redeschise într-o altă clădire, aşa că ea se întorsese din nou la muncă, punând inventarul în ordine, cântărind, măsurând şi luând notiţe atunci când kýrios Dimitriadis o învăţa câte ceva.
În apartamentul Koralis, vechea rutină nu mai funcţiona în ritmul obişnuit. Thanasis era acasă, aflat într-o stare de suferinţă profundă. Dizabilităţile lui erau pe viaţă şi avea dureri constante, pentru care singura alinare ar fi putut fi morfina, pe care însă refuza s-o ia. Se străduia zilnic să facă faţă acestei noi vulnerabilităţi. Cu mare atenţie, se căznea să se deprindă să scrie cu mâna stângă, însă chiar şi lucrurile simple deveniseră un chin pentru el, ca, de pildă, spălatul şi îmbrăcatul. Kyría Koralis îl ajuta întotdeauna.
Bătrâna doamnă se împăcase cu faptul că ceilalţi trei nepoţi veneau şi plecau după propriul program. Ea se

asigura că pe sobă exista întotdeauna ceva gătit, din care se puteau servi singuri. Lintea şi orezul erau din nou baza meselor pe care le luau.
Într-o seară de octombrie, în jurul orei zece, îşi dădură cu toţii seama că n-o văzuseră deloc pe Margarita în ziua aceea. Îşi găsise de lucru la un croitor de dame şi avea adesea un program lung, însă absenţa ei la acea oră era ceva neobişnuit.
— Nu mi-a zis că o să ajungă târziu, spuse Thanasis, care petrecea mai mult timp cu ea decât cu ceilalţi.
Se făcu miezul nopţii şi îngrijorarea lor crescu. Themis o văzuse pe Margarita de dimineaţă. Îşi aminti că sora ei încă dormea atunci când ea plecase la muncă. Dacă rochia cea mai elegantă a Margaritei nu era în dulap, pe umeraş, asta ar fi putut însemna că ieşise în oraş, la un spectacol muzical, poate. Din când în când, era invitată de câte o colegă sau de câte o clientă.
Totul era la locul lui, cu excepţia unui singur lucru. Themis observă că paltonul Margaritei nu mai atârna în spatele uşii. La Atena vremea era caldă, încă, şi nu sosise timpul hainelor de lână. Themis nu-i spuse nimic bunicii, care stătea în picioare, lângă ea.
Se întoarse să caute în pat, pe partea pe care dormea sora ei; patul era făcut fără tragere de inimă, cu plapuma încă mototolită şi cearşaful cu colţurile lăsate să atârne. Dintr-odată, Themis observă ceva ieşind de sub pernă. Era un bileţel, scris în grabă, pe spatele unei facturi. Margarita ştiuse că, mai devreme sau mai târziu, aveau să găsească mesajul ei.

Dragii mei,
S-a făcut un an de când Heinz a plecat, iar eu nu pot să mai trăiesc fără el. M-am hotărât să încerc să ajung în Germania. O să vă scriu atunci când ajung acolo.

Margarita

— Theé mou, şopti kyría Koralis. Am ştiut că avea să facă asta într-o zi.
Băieţii intrară şi ei în cameră, ca să vadă dacă sora lor şi bunica descoperiseră ceva, iar Themis le dădu să citească scrisoarea.
În timp ce Panos şi Thanasis îşi consolau bunica, Themis deschise sertarul de sus al dulăpiorului de lângă pat. Era gol. O văzuse pe Margarita strecurându-şi acolo banii câştigaţi şi înţelese acum motivul pentru care economisea. De asemenea, observă că dispăruse dicţionarul de expresii germane, care de obicei se afla pe noptieră.
— Dar cum o să ajungă acolo? Cu cine o să călătorească? Dacă i se întâmplă ceva?
— Sunt sigură că o să fie bine, yiayiá, zise Themis, încercând s-o liniştească. Ştie să aibă grijă de ea.
Era greu de închipuit o asemenea călătorie, având în vedere starea jalnică a drumurilor şi a căilor ferate, însă pe întreg teritoriul Europei se aflau mii de refugiaţi. Themis era convinsă că Margarita, cu şarmul şi cu încăpăţânarea ei, avea să reuşească să supravieţuiască. Spera ca sora ei să găsească ce căuta.
În următoarele luni, au aşteptat şi au sperat. În ianuarie 1946 sosi vestea că urma să aibă loc primele alegeri din ultimii zece ani. În aceeaşi săptămână, Themis găsi o scrisoare pe preşul de la intrare, pe când se întorcea de la farmacie. Picioarele îi tremurară urcând scările, sărind treptele două câte două. Năvăli în apartament.
— E de la Margarita! strigă ea, fluturând scrisoarea. E din Germania!
Îi dădu plicul bunicii, care îl deschise cu grijă, folosind cuţitul de tăiat legume. Scrisoarea era la fel de scurtă ca şi prima, cea care le anunţase plecarea.

Dragii mei,
În cele din urmă, am reuşit să-l găsesc pe Heinz. Berlinul e într-o stare mult mai proastă decât Atena. Războiul distruge tot. Mi-e dor de voi şi sper că sunteţi bine cu toţii. Aveţi grijă de voi.
Cu dragoste, Margarita

Scrisoarea avea un ton neutru, însă în ciuda faptului că era foarte scurtă, lui Themis îi atraseră atenţia câteva cuvinte la care nu se aşteptase: „Mi-e dor de voi” şi „Cu dragoste”. Să fi fost adevărate acele vorbe?
Amintirea anilor grei pe care îi petrecuse alături de soră-sa prinse să se estompeze pe măsură ce începu să şi-o imagineze la Berlin. În ziare fuseseră publicate fotografii cu străzile oraşului aflate în ruină, aşa că ştiu că partea aceea a scrisorii era adevărată. Themis înţelese cât de mult îl iubea sora ei pe străinul acela, dacă plecase, de dragul lui, într-un loc atât de necunoscut şi de auster. Ea nu trăise nicicând o asemenea pasiune. Simţi o umbră de invidie.
Thanasis luă scrisoarea ca s-o citească şi el.
— Nu e nici o adresă? întrebă kyría Koralis. E scris unde locuieşte?
— Nu-i nimic aici. Poate pe plic?
Panos ridică plicul lăsat pe masa din bucătărie şi îl ţinu în lumină. O adresă fusese ştearsă de zăpadă sau de ploaie, în drum spre ei.
— E doar ştampila poştei din Berlin. Atât.
— Trebuie să aşteptăm următoarea scrisoare, zise Thanasis. Poate că o să aflăm mai multe atunci.
Pe faţa kyríei Koralis se citi disperarea.
— Biata mea Margarita, spuse ea. Nu ştim nici măcar dacă o să se căsătorească.

— Atât timp cât e în siguranţă, yiayiá, răspunse Panos, asta e tot ce contează.
Amestecul de uşurare şi dezamăgire pe care li-l stârnise scrisoarea fu în curând umbrit de alegerile care se apropiau. Chiar dacă femeile nu aveau dreptul să voteze, Themis era bucuroasă că aveau loc acele alegeri.
— Cel puţin avem o şansă la corectitudine. Poate că o să aducă un nou început pentru ţară!
— Să sperăm, agápi mou, răspunse kyría Koralis. Sunt convinsă că fiecare va vota în mod înţelept.
— Ce anume vrei să spui cu asta, yiayiá? o întrebă Panos.
— Sper că fiecare om va vota pentru binele ţării. Asta vreau să spun, răspunse ea.
Thanasis o întrerupse, agresiv:
— Şi nu pentru ideile sale egoiste. Sau ca să-i deschidă porţile lui Stalin.
— Thanasis..., începu Themis, încercând să îmblânzească atmosfera.
Însă acesta continuă, hotărât să-şi demonstreze punctul de vedere:
— Fii sigur, Panos, că în cazul în care comuniştii ajung să facă ce vor ei, Grecia o să devină un satelit sovietic. Şi ăsta nu e cel mai bun lucru pentru ţara noastră.
Panos se ridică şi se aplecă deasupra lui Thanasis, stăpânindu-şi cu greu furia.
— Tu chiar crezi că astea sunt alegeri adevărate? Că sunt democratice? Când sunt mii de oameni în închisori? Şi când sute de mii sunt persecutaţi? Aceiaşi oameni care au rezistat în faţa germanilor? îl bombardă el cu întrebări pe Thanasis, care le ignoră. Stânga o să se abţină, spuse Panos pe şleau. Nici unul dintre noi n-o să voteze.
— Asta e alegerea ta, comunist nenorocit şi prost! strigă Thanasis triumfător, către spinarea întoarsă a fratelui său care părăsea încăperea.

De la întoarcerea lui din spital, Thanasis afişase un întreg spectru de emoţii extreme. Themis se întorsese într-o zi de la muncă şi îl găsise plângând înăbuşit pe balcon. Însă mai numeroase decât momentele înlăcrimate erau cele în care îşi pierdea controlul. Nu mai arăta nici un pic de reţinere în limbaj, nici chiar atunci când era bunica de faţă.
Themis rămase tăcută. În ciuda faptului că fusese şocată de izbucnirea lui Thanasis, îi dădea dreptate acestuia: era ilogic să renunţi la şansa de a decide cine urma să guverneze. Bunica simţea la fel.
— E o nebunie, mormăi bătrâna doamnă, clătinând din cap. E şansa lor să spună ce vor, iar ei n-o folosesc. Cum vine asta?
la sfârşitul lui martie 1946 avură loc alegerile. Absenţa în masă a stângiştilor de la vot duse, inevitabil, la formarea unui guvern de dreapta, iar monarhia se întoarse din exil. Foştii luptători ai rezistenţei ELAS se retrăseseră deja în munţi ca să scape de represiune, iar societatea deveni şi mai scindată. Noul guvern îi acuză în curând pe comunişti că primeau arme de dincolo de graniţă, din Bulgaria şi Iugoslavia.
Thanasis nu era încă îndeajuns de mobil ca să se întoarcă la muncă, însă dispoziţia i se îmbunătăţi după alegeri. Ca să marcheze momentul, se hotărî să înlăture bandajul care îi acoperise faţa vreme de mai bine de un an şi jumătate.
Când Themis se întoarse acasă în ziua aceea, de-abia reuşi să-şi înăbuşe un strigăt. Toată partea stângă a feţei lui Thanasis era desfigurată într-un mod hidos; o cicatrice cu marginile crestate pornea de la ochi şi se termina la bărbie.
Panos nu spuse nimic. Nu-l privea decât foarte rar pe fratele lui.
În primele zile, Thanasis încercă să-şi păstreze demnitatea continuând să se bărbierească, dar nu se putea privi în

oglindă mai mult de câteva minute. Barba începu să-i crească pe o parte a feţei, însă nici un fir de păr nu răsărea în apropierea cicatricii, accentuându-i, astfel, desfigurarea. Doar bunica făcu un comentariu în legătură cu asta:
— Eşti încă un băiat frumos, îi spuse ea. Şi o să se estompeze.
Amândoi ştiau că ea nu spunea adevărul.
Până la sfârşitul anului, grupurile împrăştiate ale rezistenţei conduse de Partidul Comunist formară Armata Democrată a Greciei sau DSE, o armată nouă, care fusese plănuită de ceva timp. Panos şi majoritatea prietenilor lui hotărâră pe loc să i se alăture. Manolis ezita.
— Cred că am luptat destul, spuse el.
Restul grupului îl luă peste picior pentru lipsa lui de angajament. O oră mai târziu, după ce ascultă argumentele prietenilor lui, fu convins să-şi schimbe părerea. Ciocniră cu toţii paharele în cinstea hotărârii luate.
— Pentru Armata Democrată a Greciei! rostiră ei în cor. Pentru DAG!
Themis rămase consternată atunci când află că Panos urma să plece din nou.
— Sunt îndeajuns de refăcut acum, îi spuse el. Nu pot să mai stau aici, ascultând radioul şi citind relatările. Nu vreau ca doar să aud despre lupta asta. Vreau să iau parte la ea.
— Ştiu că n-o să ai stare dacă nu te duci, Panos. Dar mă întreb dacă eşti îndeajuns de puternic.
— O să aflu asta cât de curând, spuse el luând-o de mână.
— Îţi iei rămas bun de la bunica...?
— Nu. Aş prefera să nu ştie Thanasis, aşa că...
— O să te ajut, la fel ca data trecută. Atunci te-am ajutat să câştigi un pic de timp şi să poţi pleca fără grijă.

În următoarele patruzeci şi opt de ore, Themis încercă să-şi distragă atenţia de la plecarea iminentă a lui Panos făcând lucruri pentru el – peticind găurile din şosetele de rezervă şi cumpărându-i pâine, pe care o înveli într-o bucată de pânză şi i-o îndesă în buzunar.
Panos plecă devreme, strecurându-se pe uşă atât de încet încât Thanasis, care dormea în aceeaşi cameră, nu auzi nimic. Doar Themis, care stătuse trează toată noaptea, auzi sunetul discret al încuietorii. Rezită tentaţiei de a sări din pat şi de a fugi să-şi îmbrăţişeze fratele. N-avea voie să alerteze restul casei. Thanasis n-ar fi avut nici o ezitare să li-l predea pe Panos colegilor lui de la poliţie. În acei ani, mulţi dintre cei de stânga fuseseră trădaţi de membrii propriilor familii. Zona gri dintre prietenie şi duşmănie nu mai exista. În ceea ce-l privea pe poliţist, Panos era inamicul.
Lacrimile i se rostogoliră lui Themis pe faţă, iar apoi căzură pe pernă. Îi era deja dor de fratele ei, înainte ca acesta să traverseze piaţa şi să se urce într-o camionetă ca să-şi înceapă călătoria înspre munţi.
Până să-şi dea seama Thanasis şi kyría Koralis că plecase, el era deja departe. Themis se prefăcu înspăimântată, însă nu reuşi să-l păcălească pe Thanasis.
— Pe mine nu mă miră deloc că a plecat, zise Thanasis, fudul. Dar n-o să-i fie deloc uşor în nord. Armata guvernului e pregătită să se lupte cu ei.
Trecură săptămâni şi nu sosi nici o veste de la Panos, însă apărură poveşti noi despre ceea ce se întâmpla departe, la graniţă. Informaţiile nu le dădeau celor din familie nici o asigurare că lui Panos ar fi putut să-i fie bine.
— O fi fiind flămând, se îngrijoră kyría Koralis, ascultând reportajele de la radio despre mici unităţi de luptători care atacau satele ca să găsească de mâncare. Şi aşa era slab încă de dinainte să plece, îl căină ea pe Panos.

— Sunt oameni nevinovaţi în satele acelea, iar ei îi omoară, spuse Thanasis. Au fost nevoiţi să introducă legea marţială acolo, în munţi, ca să-i oprească pe comunişti să facă ce vor ei.
Chiar dacă în inima ei era alături de cauza pentru care lupta Panos, Themis nu putea să fie de acord cu acţiunile armatei lui. Existau multe relatări directe despre violuri şi răpiri, iar ea spera că fratele ei nu era responsabil de asemenea atrocităţi.
Transmisia radio pe care o ascultau sugerase că alte ţări le furnizau ajutor comuniştilor.
— Dacă încep să fie sprijiniţi de dincolo de graniţă, guvernul o să-i distrugă, spuse Thanasis. Pentru că asta îi face să fie trădători de ţară. Fratele meu e un nenorocit de trădător.
— Thanasis, te rog, îl conjură bunica.
Când se înfuria, cicatricea lui se înroşea. Adâncitura zimţată strălucea de parcă rana ar fi fost proaspătă, iar sângele încă s-ar fi ridicat la suprafaţă. Chirurgul făcuse cusăturile rapid, însă cu stângăcie. Pe bunică o supăra să-l vadă într-o asemenea stare. Ar fi vrut ca el să fie aşa cum fusese odată: nepotul ei preferat, nepotul ei frumos, care semăna cel mai mult cu fiul ei. Se schimbase foarte mult de când cu accidentul, nu doar ca înfăţişare, ci şi ca personalitate.
Themis vedea cum kyría Koralis îl îngrijea pe Thanasis mai mult decât oricând. Îi tăia mâncarea în farfurie şi îi încheia nasturii, însă astfel de gesturi erau doar aspectele practice ale grijii ei. În plus, trebuia să-l liniştească, să-l calmeze şi să aprobe felul lui de a vedea lucrurile. Themis înţelegea că bunica ei era mânată de dragoste, însă se simţea dezgustată.
Cu cât apăreau mai multe informaţii despre comuniştii care câştigau teren, cu atât erau mai dese izbucnirile de

furie ale lui Thanasis. Războiul civil se adâncea şi totul părea să se prăbuşească în jurul lui. Chiar şi oraşul continua să se dezintegreze, guvernul nu mai funcţiona aşa cum trebuia, iar oamenii îşi fereau privirile atunci când îl întâlneau pe stradă.
Thanasis nu mai părăsea apartamentul decât foarte rar, în timp ce Themis încerca să fie departe de casă cât mai multă vreme, ca să evite furia mocnită a fratelui ei. Atmosfera apăsătoare din casa lor, în care electricitatea se întrerupea adeseori şi respiraţia le ieşea în vălătuci de abur, nu părea să mai aibă sfârşit în acele zile incolore de ianuarie.
În ianuarie 1947, Thanasis se înveseli uşor, căci perspectivele sumbre ale guvernului grec fură uşor îmbunătăţite de ajutorul venit de la americani. Thanasis ştia că acea susţinere economică nu sosea doar pentru hrană şi reconstrucţie. Urma să fie folosită şi ca să se finanţeze acţiuni militare împotriva comuniştilor, fapt pe care Thanasis se grăbi să-l trâmbiţeze cu voce tare.
Themis învăţase să nu reacţioneze. De când plecase Panos, nu mai avea cu cine vorbi despre îngrijorările ei. Era imposibil de spus ce credeau oamenii sau, judecând după expresia feţei lor, de care parte a baricadei se aflau. Nici chiar reacţia cuiva la zvonuri şi ştiri nu mai era un indiciu sigur al preferinţelor politice pe care le avea acea persoană. Doar noua angajată de la farmacie, o fată care îl înlocuise pe fiul lui kýrios Dimitriadis, părea să gândească la fel ca Themis. Tânărul intrase în armata guvernului, ca să se lupte cu comuniştii; în prima zi de lucru la farmacie, Eleni mormăise ceva critic la adresa lui.
În aceeaşi lună în care ajutorul american fusese anunţat, Themis simţise o schimbare în aer. Într-una dintre seri, se oprise în faţa chioşcului de ziare ca să citească titlurile din

Rizospastis. Sute de comunişti fuseseră arestaţi la Atena, iar în următoarele săptămâni începu executarea lor.
Thanasis era întotdeauna fericit să povestească istorii despre eliminarea cu succes a bandelor de comunişti. Nu credea decât ceea ce voia să creadă şi citea doar ziarele care le ridicau moralul simpatizanţilor de dreapta.
Pe de altă parte, Themis auzise că unii dintre soldaţii guvernului erau prost antrenaţi, indisciplinaţi şi prost plătiţi. Mulţi dintre ei dezertau. Circulau poveşti care vorbeau despre creşterea efectivelor armatei comuniste. Drept urmare, presa de stânga sugera că era posibilă crearea unui stat comunist independent pe teritoriul Greciei.
Se dădeau lupte aprige pentru oraşele din nord, iar la sfârşitul lui iulie Rizospastis publicase o hartă care prezenta o arie extinsă aflată sub controlul comuniştilor. Themis visa cu ochii deschişi la un Panos victorios, prezent pe frontul fiecărei bătălii. La acele vise mai adăugase încă unul, pe cel de a fugi din Atena ca să i se alăture fratelui ei.
Chiar dacă războiul civil era purtat în altă parte, greutăţile se făceau simţite şi în capitală, la fel ca în toate celelalte oraşe şi sate ale ţării. Lipsa alimentelor era la fel de acută ca pe vremea ocupaţiei germane şi sute de mii de oameni fugiseră din sate de frica brutalităţii comuniştilor. Lipsa mâncării îi afecta pe toţi, de stânga sau de dreapta, la fel ca şi apariţia refugiaţilor din nord pe străzile Atenei.
— Nimic din toată nenorocirea asta nu s-ar fi întâmplat dacă ei, comuniştii, n-ar fi încercat să pună mâna pe ţară! striga Thanasis sus şi tare.
Themis îl tolera în tăcere pe fratele ei. Câteodată se întâmpla câte ceva care îi aducea lui Thanasis un zâmbet pe faţa strâmbă, iar atunci Themis îşi dădea seama că nemulţumirile erau preferabile bucuriei lui maliţioase.

Arestarea a mii de comunişti în iulie 1947 fusese o sursă de mare satisfacţie pentru el. Se arătă plin de încântare primind vestea că echipa redacţională de la Rizospastis fusese arestată.
— În curând, preţiosul ziar comunist al lui Panos n-o să-şi mai poată tipări minciunile, spusese Thanasis cu satisfacţie.
Se întâmpla foarte rar ca Thanasis să pomenească numele lui Panos, iar Themis tresări auzindu-l. Tonul lui Thanasis îi reaminti de ura dintre cei doi fraţi.
— Asta ne arată cine e de partea dreaptă a legii şi cine nu, continuase Thanasis, neclintit.
Nici una dintre afirmaţiile lui nu aveau nevoie de un răspuns, însă uneori Themis reacţiona fără să se gândească.
— Dacă tu eşti cel care face legile, atunci oricine se poate afla de partea greşită, îi răspunsese ea, simţind pe loc o împunsătură de regret.
Era precaută în legătură cu exprimarea critică faţă de autorităţi chiar şi la ea acasă. Pe stradă puteau fi oameni care îi împărtăşeau vederile, însă acasă era singură.
În drum spre farmacie, care rămăsese deschisă în ciuda stocurilor împuţinate, Themis trăgea cu ochiul la titlurile ziarelor. Ştia deja că unii dintre proprietarii chioşcurilor făceau un ban în plus din delaţiuni, aşa că era atentă să citească titlurile ziarelor de dreapta şi de stânga, fără să cumpere nici unul.
Evenimentele din acele zile o încurajau. În ciuda succesului guvernului cu arestările şi execuţiile, comuniştii continuau să cucerească noi oraşe şi sate, iar ajutorul venit de la ţările vecine, Bulgaria, Iugoslavia şi Albania, îi ajuta să-şi menţină dominaţia.
Thanasis se lăudase că totul avea să se schimbe de îndată ce sosea ajutorul american; avusese dreptate. Atunci când

ajutorul veni, puterea comuniştilor intră în declin în multe dintre zonele pe care ei le stăpâneau, iar armata guvernamentală, având la dispoziţie mai multe arme şi mai mulţi oameni, începu să câştige teren.

În decembrie 1947, Partidul Comunist puse bazele propriului Guvern Democratic Provizoriu şi atacă apoi Konitsa, un oraş din nord-vest, ca să-l transforme în capitala comuniştilor, adică în propria lor Atenă. Ambele tabere suferiră pierderi mari, însă, cu ajutorul trupelor guvernamentale, populaţia Konitsei reuşi să-şi apare oraşul.
În Patissia, cei trei membri ai familiei Koralis urmăreau evenimentele cu mai mare atenţie ca oricând. Thanasis era extrem de satisfăcut de fiecare dată când auzea de încarcerarea sau de moartea unui stângist. Fu în culmea fericirii atunci când guvernul învinse, sau atunci când fu promulgată o nouă lege, care arunca Partidul Comunist în ilegalitate.
— Bandiţii ăştia primesc ceea ce merită, spusese el.
Nu îi considerase niciodată pe luptătorii comunişti demni de a fi numiţi „soldaţi”, la fel cum nu arătase vreodată măcar o umbră de îngrijorare faţă de siguranţa fratelui său.
Pe măsură ce stânga se afla sub o presiune din ce în ce mai mare, Themis începu să simtă că ar fi trebuit să se implice activ în acel conflict. Pe zi ce trecea, în mintea ei se contura tot mai precisă ideea că nu mai putea să fie doar un simplu spectator.
N-avea nimic care s-o ţină la Atena. Viaţa acasă era încărcată de tensiuni, pe care kyría Koralis încerca mereu să le atenueze. Themis ajunsese la concluzia că bunica ei împărtăşea vederile de dreapta ale lui Thanasis, şi i se părea de nesuportat să-i mai asculte pe amândoi. La asta

se adăuga faptul că locul ei de muncă urma să se închidă. Cu câteva zile în urmă, farmacistul îi ceruse scuze pentru că nu mai putea s-o plătească la sfârşitul lunii. Marfa fusese epuizată şi oricum nu mai existau clienţi care să-şi poată permite s-o cumpere.
Ultimul impuls de care avusese nevoie Themis fusese o imagine apărută în ziarul lui Thanasis. Chipul Frederikăi, soţia noului rege, zâmbea radios de pe prima pagină. Fusese fotografiată la Konitsa, unde se dusese ca să ridice moralul trupelor guvernamentale. Themis împărtăşise întotdeauna antipatia lui Panos faţă de monarhie, însă în ceea o privea pe regina Frederika, Themis simţea mai mult decât atât. Regina era nemţoaică, nepoata Kaizerului, iar despre fraţii ei se ştia că făcuseră parte din SS. Mulţi credeau că şi ea era nazistă, iar acum iată că îi susţinea pe faţă pe soldaţii care luptau ca să-i distrugă pe comunişti.
Uneori, gândul la Fotini continua s-o ghideze pe Themis. Ce-ar fi făcut prietena ei? În mod sigur ar fi luptat pentru justiţie şi democraţie, nu?
Fotografia făcută la Konitsa îi reaminti lui Themis că luptătorii comunişti aveau nevoie de tot ajutorul pe care-l puteau primi. De îndată ce se putea, avea să li se alăture şi ea.

Capitolul 12

Themis nu spusese nimănui că urma să-şi piardă locul de muncă. Într-o zi, la sfârşitul lui ianuarie 1948, plecă de acasă dimineaţa devreme, ca de obicei. Scrise pe fugă un bileţel, pe care îl strecură sub o carte, lângă pat, ştiind că bunica n-avea să se ducă în camera ei decât mai târziu. Merse pe drumul obişnuit spre locul ei de muncă, însă la câteva sute de metri înainte de farmacie se opri ca să

salute o femeie tânără, un contact al lui Eleni, colega ei. O luă de braţ şi porniră împreună pe o străduţă laterală, mergând de parcă s-ar fi cunoscut de când lumea. Eirini, al cărei nume de familie Themis nu-l cunoştea, avea o întreagă reţea de contacte. Până la mijlocul dimineţii, Themis era deja într-o camionetă, părăsind Atena alături de alţi tineri.

Povestea care trebuia spusă autorităţilor în următoarele zile îi fu rapid explicată lui Themis. Cele patru fete şi un băiat erau copiii fermierului care conducea maşina; se întorceau cu toţii acasă, după ce aduseseră la Atena produse din mica lor gospodărie. Tinerii făcură repede cunoştinţă şi aflară vârsta fiecăruia dintre ei. Era aproape credibil ca aceştia să fi fost fraţi. Katerina, cea mai mare dintre ei, era o roşcată care sărea în ochi. Urma Despina, care avea părul negru şi lung. Themis era următoarea în ordinea vârstei, iar Maria, cea mai tânără dintre ei, avea doar optsprezece ani. Era mai scundă decât Themis şi foarte fragilă, cu un păr castaniu-deschis, ondulat, şi cu ochi de un albastru intens. Singurul băiat, Thomas, era fratele lor mai mare.

În drum spre nord, fură opriţi în repetate rânduri la punctele de control şi, chiar dacă povestea lor era îndeajuns de credibilă, Thomas, „fiul”, fu scos din maşină de două ori şi interogat. Fiecare poliţist şi fiecare jandarm era hotărât să facă arestări. O singură abatere de la scenariul stabilit i-ar fi putut trăda pe toţi.

La unul dintre controale, Themis se trezi că îl studia cu atenţie pe unul dintre tinerii poliţişti. Îi reamintea de Thanasis înainte să fi fost rănit: mândru şi frumos, cu mustaţa perfect tunsă şi cu părul aranjat cu grijă datorită vizitei săptămânale la frizer. O străbătu un val de tristeţe gândindu-se la Thanasis cel de acum, care avea piciorul

zdrobit, mâna mutilată şi faţa urâţită de amărăciune şi de cicatrici.
Vehiculul rablagit fu lăsat să plece. Motorul prinse din nou viaţă, tuşind zgomotos.
— Nu te mai holba aşa la ei, mormăi Thomas. Nu le trebuie mult ca să se ia de cineva. Şi, cu o faţă drăguţă ca a ta, ai putea fi prima care părăseşte grupul.
— Scuze, îngăimă Themis.
Continuară să meargă mulţi kilometri înainte de a face o scurtă pauză.
— Cât de des ai fost pe drumul ăsta? îl întrebă ea pe „fermier”.
— De mai multe ori decât pot număra, răspunse el. Şi e un miracol că cei puşi să ne controleze nu bagă de seamă că am o familie diferită de fiecare dată.
Themis zâmbi.
— Dar mereu am un fiu şi patru fete, adăugă el, chicotind. Aşa că soldaţii mă compătimesc. Cine vrea patru fiice?
— Nimeni, probabil, dacă e fermier, spuse Katerina.
— Curând o să vă transformaţi şi voi în bărbaţi, le zise el fetelor pe un ton mai serios. N-o să aveţi de ales.
— Cum adică? întrebă Maria cu inocenţă.
Thomas îi explică:
— O să purtaţi pantaloni.
— Pantaloni, repetă Despina. Întotdeauna am vrut să port pantaloni.
Themis asculta încântată.
— Şi o să învăţaţi cum să ţineţi o armă în mână.
Maria fu îngrozită.
— O armă?
— De ce crezi tu că eşti aici? o întrebă Thomas, dispreţuitor. Ca să te joci cu păpuşile?
— Ştiu să dau primul ajutor, răspunse Maria, îndatoritoare.

Celelalte două fete, Despina şi Katerina, chicoteau. Spre deosebire de Maria, ştiau la ce să se aştepte.
— Au nevoie şi de surori medicale, spuse Thomas, amabil, dar urgenţa cea mai mare e să găsească luptători.
Maria arăta demoralizată.
— Nu e uşor acolo sus, Maria. Trebuie să înţelegi asta.
Cei cinci tineri urcară din nou în spatele camionetei, iar „fermierul” porni la drum. Conversaţia continuă.
— Ai mai fost acolo? îl întrebă Themis pe Thomas.
— Fratele meu a fost înrolat în armata guvernului, răspunse tânărul. A trecut în cealaltă tabără şi s-a întors la Atena după ce a fost rănit. El mi-a povestit cât de greu e, indiferent de ce parte te afli. Lupta e foarte sângeroasă. Şi brutală.
Toate cele patru fete rămaseră tăcute pentru o vreme. Maria se întoarse într-o parte, ca nimeni să nu-i vadă faţa, însă Themis o privi pe furiş şi văzu că faţa îi era brăzdată de lacrimi.
Thomas le spuse poveşti despre succese şi eşecuri ale grupărilor comuniste, iar fetele ascultară, câteodată cu încântare, altă dată cu oroare. Istorisirile erau la mâna a doua chiar şi pentru el, însă cu toţii aveau multe ore de petrecut împreună. Thomas le făcu să plângă şi să râdă, le învăţă până şi câteva cântece ale tovarăşilor.
Cei cinci împărtăşiră poveşti despre vieţile lor. În fiecare dintre familiile acelor tineri existau simpatizanţi atât de stânga, cât şi de dreapta.
— Nu vreau ca Grecia să fie condusă de colaboraţionişti, spuse Katerina. De asta sunt aici, în camionetă.
— Eram profesoară şi mi-am pierdut slujba pentru că tata a fost arestat, spuse Despina. Toată familia mea e stigmatizată acum. Sub guvernarea asta, nimeni n-are nici măcar voie să creadă în principiile comuniste.

„Tatăl” îşi jucă bine rolul la punctele de control. Thomas preluă şofatul pe timpul nopţii, astfel încât nu se opriră decât ocazional şi dormiră în mers. După câteva zile, ajunseră pe teritoriul dominat de comunişti.
— Ştii ceva despre locul în care ne ducem? îl întrebă Themis pe „fermier” într-una din nopţi.
— N-am fost niciodată acolo, răspunse el, evaziv. N-o să vă duc chiar până la capătul călătoriei.
Ajungând la graniţa cu Iugoslavia, „fermierul” opri camionul. Un alt vehicul, mai mare, îi aştepta. După ce Thomas şi fetele urcară, găsiră alţi şase sau şapte bărbaţi aşezaţi deja în spate. Ore în şir camionul hurui zgomotos pe drumurile desfundate, oprind doar o dată, ca să fie reparată o pană de cauciuc. Fiecare dintre călători primise o ploscă plină cu apă şi o felie de pâine.
— Cât mai avem de mers? îl întrebă în şoaptă Themis pe Thomas, care era lângă ea.
— L-am auzit pe şofer zicând că ar trebui să fim acolo înainte de lăsarea întunericului.
Un alt bărbat din camion se alătură conversaţiei:
— Am auzit lucruri bune despre Bulkes, spuse el. O să ne antreneze bine. Se spune şi că e destulă mâncare.
Nu era prima dată când Themis auzea numele acela. Simţi un amestec de bucurie şi de agitaţie. Potrivit afirmaţiilor dreptei, Bulkes era o tabără plină de copii greci răpiţi de comunişti, în care oamenii erau îndoctrinaţi. Conform stângii, era un loc plin de speranţă, bazat pe principiul egalităţii, unde partizanii erau pregătiţi să lupte pentru o lume mai bună.
În jurul orei şase seara, intrară pe porţile taberei. Themis îşi ţinu ochii larg deschişi. Peste tot erau rânduri de barăci şi toată lumea purta uniformă. Văzu copii, femei şi bărbaţi, iar cei mai mulţi dintre ei zâmbeau.

Themis şi celelalte fete fură debarcate primele, iar bărbaţii îşi continuară drumul. După ce se înregistrară, fiecare primi câte o uniformă, iar apoi fetele fură conduse într-una dintre barăci. Înăuntru se aflau rânduri de paturi joase de campanie, aflate la câţiva centimetri distanţă unul de celălalt. Fetele se schimbară rapid de haine şi-şi puseră rochiile sub paturi.
Themis se uită în jos la picioarele ei, îmbrăcate într-un material gros, de culoarea tabacului. Imaginea era una neobişnuită, însă nu se simţise niciodată mai entuziasmată ca acum. Parcă era deopotrivă mai dezbrăcată şi mai îmbrăcată decât înainte. În dreptul uşii, acolo unde tânăra femeie care le însoţise le înmâna câte o pălărie de fetru, se afla şi un maldăr de bocanci jerpeliţi şi desperecheaţi. Erau de toate mărimile şi aveau şireturile încurcate; unii dintre ei erau pe cale să-şi piardă tălpile sau aveau găuri în ele. Themis începu să caute în grămadă.
— O să mergeţi mult pe jos, le spuse femeia pe un ton răstit. Aşa că aveţi grijă să vi se potrivească. Şi nu zăboviţi mult. Trebuie să vă arăt împrejurimile.
În cele din urmă, ajutându-se una pe cealaltă, îşi găsiră cu toatele perechi. Pielea bocancilor aleşi de Themis era rigidă, însă cel puţin aveau să ţină, se gândea ea. Încălţămintea Mariei era mai moale, dar avea şireturi roase.
— Crezi că surorile medicale primesc haine diferite? o întrebă Maria pe Themis acoperindu-şi gura cu palma.
— Hai să aşteptăm şi să vedem, răspunse ea. Deocamdată trebuie să facem ce ni se spune.
O urmară pe tânăra femeie, care nu le spusese cum o chema, într-un tur al taberei, iar aceasta le turui informaţii cu un glas monoton. O secţiune din Bulkes părea să fi fost tabără de refugiaţi, unde cei care fugiseră de armata guvernului erau lăsaţi să trăiască în siguranţă.

— Din multe puncte de vedere e ca un oraş obişnuit, spuse tânăra femeie.
Lucrul ăsta era, în mod clar, adevărat, însă facilităţile de acolo erau infinit superioare celor care existau în acel moment în întreaga Grecie. Themis fu impresionată.
— Acolo e un spital, continuă călăuza lor. Avem şi un orfelinat.
Ridică pânza de la intrarea unui cort uriaş, în care copiii stăteau aşezaţi pe rânduri, citind în linişte.
— Par foarte disciplinaţi, spuse Despina, gândindu-se la elevii ei din Atena.
Femeia nu reacţionă la comentariul ei.
— O parte dintre cărţi sunt tipărite aici, spuse ea, continuând turul. Avem chiar şi o revistă lunară pentru copii.
Toate cele patru fete fură impresionate. Maria oftă de emoţie atunci când vizitară teatrul.
— Şi chiar aveţi seri muzicale? Piese de teatru?
— Câteodată, răspunse ghida.
Se dădură la o parte, pe drumul neasfaltat, ca să lase să treacă o camionetă. Era încărcată cu cartofi.
— Ne străduim să ne cultivăm mâncarea, spuse ea. În jurul taberei avem multe hectare care sunt cultivate. Avem şi animale.
Apoi femeia îi înmână ceva Katerinei.
— Împărţiţi-o, îi spuse ea.
Trecuseră ani întregi de când vreuna dintre ele gustase dulceaţa amăruie a ciocolatei. În câteva secunde nu mai rămase nimic din pătratul primit.
Din ceea ce putu observa Themis, acela era un loc în care oamenii trăiau în siguranţă, copiii erau hrăniţi şi educaţi. Ştia că şi Grecia fusese odată aşa, însă din ea rămăsese doar o amintire îndepărtată.

Era întuneric acum. Îşi urmară ghida de-a lungul drumului cufundat în întuneric, până la o clădire mare, de lemn. Era timpul pentru cină. Fiecare dintre cele trei mii de locuitori avea alocat un număr, care dicta la ce oră putea lua masa, precum şi alte detalii legate de orarul zilnic.
Tocana era gustoasă.
— Carne..., zise Maria cu uimire. E chiar carne!
Curăţară cu entuziasm şi ultima picătură de sos de pe emailul bolurilor, iar apoi le şterseră cu pâine caldă. Themis se uită în jur după Thomas, însă înaintea lor se întindea o mare de feţe.
— Toată lumea arată la fel în uniformă, nu-i aşa? comentă Despina.
În acea seară, înfăţişarea fetelor se uniformiză şi mai mult. Unul dintre căpitani le aştepta la intrarea în cort, ţinând în mână o foarfecă mare.
— Folosiţi-o, dacă vreţi, le spuse acesta pe un ton răstit. E ascuţită.
Despina i-o luă din mână şi începu să-şi ciopârţească părul. Într-o oră, o grămadă mare de păr, negru, castaniu şi auriu se adună morman.
Atunci când primi foarfeca, roşcata Katerina i-o dădu mai departe lui Themis.
— N-o vrei?
— Nu, răspunse Katerina. Nu pot să-mi tai părul. Cred că mai degrabă mi-aş tăia o mână.
Themis nu văzuse niciodată un păr roşu mai spectaculos; înţelese de ce Katerina nu voia să se despartă de el.
— Oricum ar trebui să-l păstrezi! Are culoarea potrivită pentru cauză, spuse Despina.
Themis ezită. Îi era greu, firește, să se despartă de coda împletită, de un castaniu-roşcat, care făcuse parte din fiinţa ei de când se ştia. Înainte să aibă timp să se

răzgândească însă, o înhăţă cu mâna stângă, o reteză şi-şi aruncă şuviţele în grămadă.
— Te rog, aranjează-mi şi mie părul în jurul urechilor, îi ceru ea Katerinei, încercând să-şi oprească lacrimile care o podideau.
În tăcere, Katerina îi îndeplini dorinţa, iar apoi se dădu un pas înapoi.
— Ţi se potriveşte, spuse ea zâmbind. Însă arăţi băieţeşte.
Themis nu fusese singura nevoită să-şi piardă din feminitate. Toate fetele care îşi tăiaseră părul arătau acum mai masculine, mai milităroase.
— Mi se potriveşte pălăria mai bine, spuse Themis, punându-şi cu hotărâre boneta pe cap. Acum n-o să mai cadă.
Nu exista nici o oglindă nicăieri, aşa că n-avea cum să se vadă. Vanitatea nu era încurajată în tabăra aceea. Noaptea, băgă de seamă că rochia ei dispăruse de sub pat.
În dimineaţa următoare, la cinci şi jumătate, fură trezite de o sirenă. Themis sări din pat. Era încă întuneric.
Două sute de femei se îmbrăcară cu gesturi mecanice. Fusese o noapte cu frig muşcător, aşa că Themis nu-şi dăduse jos uniforma. În Iugoslavia, luna ianuarie era cea mai friguroasă din an. Nici chiar iarna îngheţată în care murise Fotini nu se putea compara cu acel ianuarie din Iugoslavia.
Toată lumea ieşi pe rând afară, iar Themis, Despina, Katerina şi Maria urmară grupul celorlalţi noi recruţi. Erau în jur de cincizeci de tineri, ceva mai mulţi bărbaţi decât femei. Formară rapid două şiruri şi mărşăluiră cinci kilometri la pas, până când „oraşul” se pierdu din vedere.
Themis fu mulţumită de soliditatea bocancilor ei. Însă până să ajungă la terenul de antrenament, pielea nemiloasă şi tare îi făcu răni la ambele călcâie. Recruţii fură instruiţi să

se încoloneze în faţa unei barăci, iar ea simţi un amestec de frică şi de bucurie atunci când zări înăuntru mormanele ordonate de arme.
Odată ce-şi primi puşca, urmă exemplul celor aflaţi în faţă şi şi-o petrecu pe după umăr. Fu luată prin surprindere de greutatea armei. Nu se putea vedea ridicând-o până la umăr şi având suficientă stabilitate ca să ţintească. Metalul gri-închis era foarte rece, iar mecanismul părea complicat. Dintr-odată, Themis se simţi depăşită de situaţie.
În următoarea baracă, primiră câte o centură cu muniţie. Avea în total cincizeci de gloanţe; Themis şi-o prinse, mândră, în jurul mijlocului. Oare ce-ar fi spus Margarita despre felul în care arăta? Themis îşi imagină dezgustul şi dispreţul ei.
Întreaga zi fură antrenaţi să cureţe arma, s-o încarce şi să tragă cu ea, dar Themis nu se dovedi un talent înnăscut. Atunci când apăsa pe trăgaci, arma ricoşa în umărul ei osos, învineţindu-l. Se concentra din răsputeri, fără să-şi dea seama de faptul că unul dintre soldaţii care îi antrenau părea să-şi petreacă timpul ajutând-o mai mult pe ea decât pe ceilalţi.
— Uite aşa, spuse el, demonstrându-i cu puşca lui, iar apoi, prinzându-i arma pe la spate, i-o sprijini de umăr în poziţia corectă. N-o să reuşeşti niciodată decât dacă tragi cum trebuie, chiar de la început.
Felul în care îi explica era ferm, dar răbdător, iar Themis se trezi că voia să-i facă pe plac.
Pe tot parcursul zilei şi în cele care urmară, el se afla întotdeauna undeva în apropiere. Erau sute de alţi soldaţi în jur, însă era singurul pe care Themis îl putea recunoaşte în mulţime, ca şi când toate celelalte feţe deveneau neclare, mai puţin a lui. Cea mai impresionantă trăsătură pe care o avea era părul ondulat, de un negru intens (avea

mai mult păr decât Themis). Ochii îi erau închişi la culoare şi faţa ascuţită, iar când se aplecă înspre ea ca să-i demonstreze ceva, îi simţi mirosul plăcut. Nu ştia cum îl chema, nici el nu ştia numele ei. Nu era relevant, şi nici permis.
Nu le spuse nimic prietenelor. Maria îşi avea propriile îngrijorări. De-abia reuşise să ridice arma şi-şi presărase ziua cu accese de plâns, pe care fusese silită să le ascundă de soldaţii care le instruiau.
Noaptea, după ce toate cele patru tinere femei se întinseră în paturi, suspinele molcome ale Mariei se auziră pe fundalul sforăitului uşor din jur. Themis nu putu să doarmă. Simţea că trebuia s-o protejeze pe fata mai tânără, care nu se aşteptase la condiţiile acelea aspre.
— Sunt sigură că o să te obişnuieşti, o consolă ea. Majoritatea lucrurilor sunt grele la început.
— Dar eu vreau să fiu soră medicală, scânci Maria.
— Cred că trebuie să ne antrenăm cu armele mai întâi. Iar apoi trebuie să-i întrebi. Sunt sigură că au nevoie şi de surori medicale.
— Sau aş putea să am grijă de copiii de aici, continuă fata.
Themis adormi în smiorcăielile Mariei. Ziua fusese extenuantă şi nu mai era mult până când trebuia să se trezească din nou. Somnul ei fu plin de vise. Margarita, îmbrăcată fermecător, se întorsese din Berlin şi se afla în apartamentul din Patissia, împreună cu Thanasis şi kyría Koralis. Erau aşezaţi în jurul mesei, iar pe aceasta se afla un revolver. În mod cert, aşteptau pe cineva. Margarita radia şi avea un păr strălucitor. Era la fel ca înainte, într-o rochie galben-muştar, care-i etala decolteul, iar la gât purta o salbă cu perle şi diamante. Mâna ei se odihnea pe armă. O aşteptau pe ea, pe Themis.

Spre deosebire de noaptea trecută, când tremurase de frig, Themis se trezi scăldată în sudoare. Visul fusese atât de real, atât de aproape de realitate.
Încercă să-şi găsească o poziţie confortabilă. Cum era posibil ca o familie să fie divizată în felul ăsta? Fragmentată, dezbinată. Unde era mama ei acum? Dar tatăl? Fără nici o îndoială, îi uitase. Dar Panos? Locul în care se afla era un mister, însă Themis spera că era undeva pe aproape, în nordul Greciei. Margarita, care plecase la Berlin, era o străină acum.
Pe când încerca să adoarmă din nou, auzi vocea unei fete.
— Ai visat urât?
Cuvintele o făcură pe Themis să tresară.
— Da. Îmi pare rău dacă te-am trezit, răspunse ea.
Vorbise fata aflată în patul din dreapta. Până acum evitase s-o privească pe Themis, iar faţa ei palidă, impasibilă, nu părea să-şi schimbe expresia niciodată. Erau în aceeaşi grupă la antrenamente, iar Themis fusese nedumerită de nefericirea ei, care sărea în ochi. Majoritatea femeilor aflate acolo erau entuziasmate să înveţe lucruri noi, care fuseseră până atunci doar apanajul bărbaţilor. Unii dintre băieţi, mulţi având în jur de şaisprezece ani, se chinuiau la fel de mult ca şi femeile să deprindă meşteşugul armelor, dar toată lumea îşi făcea treaba cu seriozitate; majoritatea zâmbeau din când în când.
În noaptea aceea părea că fata voia să vorbească.
— Eu încerc să nu adorm deloc, spuse ea. Pentru că, dacă adorm, am coşmaruri, ca tine.
Themis îşi dădu seama că fata plânsese, după tonul nazal al vocii ei.
— Ar trebui să încerci să te gândeşti la ceva frumos înainte de culcare, o sfătui ea.
— Dar nu există nimic frumos.
— Trebuie să fie ceva, spuse Themis, optimistă.

— Nu e nimic, răspunse fata. N-a mai rămas nimic.
Mormăia cuvintele aproape incoerent, iar Themis fu nevoită să se aplece spre ea ca s-o audă.
— Au venit în satul nostru din munţi. L-au spânzurat pe tata. Am văzut cu ochii mei. L-au spânzurat în faţa mea. Se scurseră câteva clipe, apoi continuă: Am încercat s-o găsesc pe mama. Eram împreună cu ceilalţi copii şi ne-au spus să aşteptăm în piaţă. Apoi au dat foc caselor şi ne-au forţat să plecăm din sat. Am crezut că voiau să ne apere de flăcări. Dar nu ne-am mai oprit din mers. Am mers zile întregi. N-avem haina pe mine atunci când veniseră ei, şi nu m-au lăsat să mă întorc după ea. Iar apoi am început să sângerez. N-am ştiut ce mi se întâmpla...
Fata plângea în hohote. Themis înţelegea acum de ce arăta atât de chinuită. Nu ştiu ce să-i spună, însă îşi puse mâna, instinctiv, pe capul ei, mângâindu-i părul şi liniştind-o. Stătură treze până în zori, împărtăşindu-şi numele şi apoi poveştile, ca să treacă timpul. În timp ce se îmbrăcau, Frosso îi puse lui Themis o întrebare. De data asta nu mai avea lacrimi în ochi.
— Înţelegi acum, Themis? M-au obligat să vin aici. Şi se aşteaptă ca eu să lupt alături de oamenii care mi-au ucis părinţii!
Vocea ei deveni mai puternică în timp ce vorbea. Fu din nou pe punctul de a izbucni în lacrimi.
Acum, că îi cunoştea povestea, Themis înţelegea de ce era atât de închisă în sine fata aceea aproape scheletică. Îi înţelegea şi lipsa de expresivitate a feţei. Pe a ei şi pe a altora din tabără. Themis era acolo fiindcă dorea să lupte pentru o cauză, însă pentru mulţi alţii asta nu fusese o alegere.
— Sunt prizonieră aici, îi şopti Frosso la ureche. Iar într-o zi o să întorc arma împotriva lor.

Themis fu singura care îi auzi cuvintele, însă aerul îngheţă în jurul lor.
Se auzi sunetul sirenei, iar majoritatea femeilor erau deja încolonate în frigul de afară. Vecina lui Themis îşi aţinti privirea înainte. Faţa ei era inexpresivă, ca de obicei, însă Themis ştia acum ce se ascundea în spatele măştii: durere pentru pierderile suferite şi furie la adresa răufăcătorilor.
Înainte de a ieşi pe uşă, se întinseră ca să ia câte o puşcă din rândurile de cârlige.
În acea zi se antrenau folosind un echipament diferit; Themis se trezi că o urmărea pe Frosso. Îi observă concentrarea dârză. Nimic nu trăda gândurile care se aflau în spatele feţei împietrite, însă Themis n-avea nici o îndoială că, într-o zi, fata avea să se răzbune.
Petrecură câteva zile pe coama unui deal. Într-o altă zi, exersară manevre în pădure. Femeile erau tratate exact ca bărbaţii şi nu se făceau nici un fel de concesii legate de diferenţa de putere fizică a fiecăruia. În cea de-a doua săptămână, fură împărţiţi pe grupe şi învăţaţi cum să folosească un tun de câmp. Soldatul cu bucle era din nou acolo, conducând grupul lui Themis. Ea se certa pe sine pentru că-şi dădea silinţa doar ca să-l impresioneze pe el, stânjenită de faptul că motivaţia ei avea o cauză atât de impură. El nu părea s-o trateze altfel decât pe celelalte fete, însă o dată sau de două ori Themis îşi ridică privirea şi îl văzu privind ţintă la ea.
În următoarele zile se surprinse din nou căutându-l cu privirea. Câteodată nu-l vedea deloc. Altă dată îl zărea în depărtare, stând la coadă la masă sau mărşăluind în faţa unei coloane de proaspeţi recruţi care erau duşi la antrenament. Îşi spuse să nu se mai gândească la străinul acela, pentru că n-avea nici un rost, însă nu reuşi să-l ţină departe de visele ei.

În ultimele săptămâni de pregătire, recruţilor li se arătă cum să amorseze o mină de teren. Mâna lui Themis tremurase de frică. Dacă nu omora ea pe cineva, puteau s-o omoare alţii. Atunci când o părăsea curajul se gândea la Fotini, la cât de curajoasă şi de resemnată fusese prietena ei în faţa greutăţilor pe care le avusese de îndurat. Asta o ajuta să-şi depăşească teama.
În cele din urmă, Themis şi grupul ei învăţară tactica atacurilor prin surprindere, pe care comuniştii o foloseau împotriva armatei guvernamentale. Această strategie îi ajuta să pună la cale atacuri încununate de succes asupra satelor şi să o ia înaintea unei armate a cărei problemă principală era lipsa de mobilitate.
În curând înţeleseră principiile de bază ale războiului de gherilă, iar în scurt timp aveau să-şi folosească abilităţile în confruntarea cu inamicul, nu doar la antrenamente.
În ultima lor seară, cele câteva sute de recruţi care se antrenaseră împreună în ultimele săptămâni se adunară în clădirea teatrului. Un general aflat în vizită li se adresă şi-i îndemnă să meargă mai departe cu optimism şi curaj. Urma ca ei să lupte pentru cea mai nobilă cauză, pentru libertate, pentru dreptate şi egalitate. Să nu dea înapoi, fiindcă ţara avea nevoie de ei. Ameninţarea fascismului trebuia înlăturată pentru totdeauna!
Cuvântarea lui fusese mobilizatoare; Themis, căreia i se dăduse să poarte un steag, îl flutură cu entuziasm, cuprinsă cu totul de euforia care molipsise mulţimea.
Când se uită în jurul ei, dădu din nou de privirea soldatului care o antrenase. Îi zâmbea, însă ea se strădui să pretindă că nu observase şi-şi întoarse privirea. În următorul moment, atenţia îi fu atrasă de altcineva. Peste marea de capete, zări o figură detaşată de mulţime, care se urcase pe un scaun.

Îi luă doar o secundă să recunoască figura numai piele şi os a lui Frosso.
Înainte să apuce cineva s-o tragă în jos, ea strigă la generalul care ţinea discursul:
— Ticălosule! Criminalule!
Apoi se văzu licărirea metalică a unui pistol, pe care îl ridică să tragă în direcţia lui.
Se iscă agitaţie instantaneu, iar cei din jurul ei o puseră la pământ. Urmară zgomote de armă şi fu neclar de unde veneau.
Ceremonia se opri pentru moment; Themis încercă să vadă ce se întâmplase cu Frosso. Toată lumea căuta să facă acelaşi lucru, iar Themis nu era îndeajuns de înaltă ca să vadă bine. După zece minute, li se ceru tuturor să se aşeze din nou, pentru că discursul trebuia să continue. Un corp fu scos afară din cort.
Generalul îşi drese vocea şi reîncepu să vorbească, anunţând că una dintre tovarăşe trădase, şi astfel suferise cea mai severă consecinţă pentru acţiunile ei. Themis îşi reaminti prima ei conversaţie cu Frosso şi se cutremură. Era şocată de cele întâmplate. Brutalitatea zămislise brutalitate. Viaţa acelei tinere plăpânde fusese curmată. Sfârşitul actului ei de răzbunare fusese inevitabil. Ceremonia continuă fără altă pauză. Themis fu nevoită să-şi înăbuşe orice fel de emoţie.
Depuseră, stând în faţa generalului în grupuri de câte zece, jurământul militar comunist. Multe dintre cuvinte se potriveau cu credinţele pe care Themis le avusese încă din copilărie. Ea era trup şi suflet pentru eliberarea de fascism a Greciei, pentru apărarea democraţiei şi demnităţii. Rosti cuvintele cu convingere.

Promit:

Să lupt cu arma în mână, să-mi vărs sângele şi chiar să-mi dau viaţa ca să-mi eliberez ţara de ultimul cotropitor.
Să izgonesc fascismul. Să asigur independenţa şi integritatea pământului strămoşesc.
Să apăr democraţia, onoarea şi progresul poporului meu.
Să fiu un soldat curajos şi disciplinat, să execut ordinele, să urmez regulile şi să păstrez secretele Armatei Democrate a Greciei.
Să fiu un bun exemplu, să încurajez unitatea şi reconcilierea şi să evit orice acţiune care mă dezonorează.
Scopul meu este o Grecie puternică şi democrată, alături de progresul şi prosperitatea poporului. Iar, pentru atingerea acestui ţel, îmi pun la dispoziţie arma şi viaţa.

Themis simţea că nu-şi mai încăpea în piele de mândrie, însă ezită atunci când ajunse la ultima frază. I se păru plină de ură.

Dacă îmi voi călca vreodată jurământul, fie ca mâna răzbunătoare a naţiei, ura şi dispreţul oamenilor să cadă asupra mea fără milă.

Afirmaţia asta i se părea crudă şi răzbunătoare. Se trezi că, rostind-o, îşi coborâse vocea. Îşi aduse aminte cum ea şi Fotini mimau, dacă nu credeau în ele, cuvintele de la întâlnirile EON. Făcu acelaşi lucru şi acum.
Odată ce rândul ei trecu şi se întoarse la loc, se întrebă cum puteau jura loialitate veşnică cei care fuseseră recrutaţi cu forţa, asemenea lui Frosso. În mod clar, unii dintre ei făcuseră lucrul ăsta ca să rămână în viaţă.
Themis şedea alături de Katerina şi Despina. Se întrebă dacă cele două prietene ale ei îi împărtăşeau îndoielile în legătură cu reaua-voinţă din spatele acelor cuvinte. Să fi fost împreună cu Panos, Themis l-ar fi putut întreba dacă

crezuse fiecare propoziţie a jurământului. Poate că, în următoarele săptămâni sau luni, destinul avea să-i aducă din nou unul lângă celălalt. Apoi începu să se întrebe cum vedea lucrurile soldatul care şedea la câteva rânduri mai în spate, ai cărui ochi îi simţea aţintiţi asupra ei. Veni timpul să se încoloneze ca să iasă din cort, iar grupul lui Themis merse direct la cină.

Maria lipsea. După două zile de febră mare, avusese nevoie de îngrijire medicală.

— Întotdeauna a vrut să fie într-un spital, spuse Despina cu o urmă de sarcasm, căci profesoara din ea nu fusese niciodată de acord cu plânsetele şi lacrimile Mariei.

— N-ar fi trebuit să vină aici. O femeie ca ea poate fi o piatră de moară legată de gâtul celorlalţi, adăugă unul dintre băieţii din grup. Gândiţi-vă la ce ar face sus, în munţi. Ar muri în prima zi.

Se auzi un murmur de aprobare dinspre alţi bărbaţi.

— Eu nu văd care e rostul femeilor aici, mormăi unul dintre ei.

Căpitanii îi auziră pe cei doi bărbaţi care vorbiseră şi-i mustrară. Regulile erau simple: n-aveai voie să discriminezi nici prin cuvinte, nici prin acţiuni.

O altă regulă, una care nu putea fi încălcată, era aceea că femeile şi bărbaţii nu aveau voie să aibă relaţii. Acestea ar fi subminat morala, ar fi pus în primejdie vieţile celorlalţi tovarăşi şi ar fi creat tensiuni în interiorul grupurilor. Orice individ prins că devia de la această regulă era pedepsit sau îndepărtat. Liderii comunişti erau capabili să se poarte cu propriii soldaţi la fel de brutal ca şi cu cei împotriva cărora luptau.

În armata comunistă, femeilor li se dădeau aceleaşi şanse ca şi bărbaţilor, însă trebuia ca ele să se ridice la înălţimea aşteptărilor. Themis simţi că devenise altcineva după lunile care trecuseră de la plecarea ei din Atena. În plan

fizic, acum era mai puternică. Muşchii gambei îi se desenau prin stofa pantalonilor, iar greutatea armei n-o mai stânjenea. Singurul disconfort pe care îl suferise fuseseră băşicile de la picioare, însă, mulţumită lui Eleni, care insistase să-i dea colegei ei o cutie de unguent cu ceară de albine, leziunile de pe picioare erau deja vindecate, iar pielea îi devenise rezistentă. Acum Themis se simţea puternică, hotărâtă, motivată, gata de acţiune.
Grupul lor de cincizeci de recruţi fusese împărţit şi subîmpărţit. Nu se făcuseră concesii în cazul nici unei prietenii legate între timp. Teritoriul pe care îl aveau de cucerit era vast, iar noii soldaţi erau trimişi în direcţii diferite. Despina mergea în Peloponez, împreună cu o unitate bine închegată, iar Mariei îi fusese promis un loc de muncă la orfelinatul taberei. Se dovedise incapabilă să tragă cu o armă.
Themis fu fericită să descopere că urma ca ea şi Katerina să fie împreună. Însă căzu într-o stare de agitaţie şi de tulburare după ce îi ajunse la urechi, din întâmplare, o conversaţie între unul dintre ofiţeri şi soldatul acela care-i bântuia atât zilele, cât şi nopţile înţesate de vise. Auzi numele de „Makris” pentru prima dată şi înţelese că acesta fusese numit al doilea la comanda unităţii ei.

Capitolul 13

Treizeci de oameni săltau în camionul decapotat, sub razele soarelui călduţ, de primăvară: zece femei şi douăzeci de bărbaţi, îmbrăcaţi în uniforme identice. Themis nu se mai vedea purtând altceva decât pantaloni. Buzunarele lor largi, aplicate în faţă şi în lateral, cuprindeau aproape toate lucrurile pe care le avea. În plus,

lui Themis îi plăcea libertatea de mişcare pe care i-o dădeau pantalonii.
Călătoreau spre sud, către Grecia. Themis era aşezată lângă un bărbat a cărui faţă era acoperită aproape în întregime de o barbă stufoasă, castanie. Cu părul lui lung şi încâlcit, arăta ca un animal sălbatic, poate ca unul dintre urşii ce cutreierau lanţul de munţi care se zărea înaintea lor. Părea lipsit de orice reţinere atunci când râdea şi flecărea, aplecându-se spre Themis dacă ea nu-i putea auzi cuvintele peste zgomotul motorului.
La un moment dat, răsuci o ţigară şi i-o întinse. Deşi Themis refuză, el insistă ca ea să tragă un fum.
— Nu cred că-mi place, spuse Themis tuşind.
— Te obişnuieşti repede, glumi el, arătându-le pe celelalte femei care fumau de zor.
Unul dintre bărbaţii din camion se aplecă să-i vorbească muntelui de om cu care Themis stătuse de vorbă, iar ea realiză că el era căpitanul unităţii lor.
— Nu mi-am dat seama...
— Nu e nevoie să-ţi ceri scuze, îi spuse el. Suntem comunişti.
— Dar...
Văzând că se simţea încurcată, căpitanul încercă s-o liniştească.
— Există o ierarhie, însă nu e nevoie de formalităţi, spuse el cu hotărâre.
Conversaţia le era îngreuiată de zgomotul constant al motorului, care se tura şi duduia, încercând să facă faţă drumului desfundat. Themis răspunse la câteva întrebări despre trecutul ei. Ar fi vrut să afle şi ea aceleaşi lucruri despre bărbat, pe care acum ştia că îl chema Solomonidis. În cele din urmă, avu doar curajul să-l întrebe dacă ştia unde mergeau.
— Da, răspunse el. Sigur că ştiu. Şi o să afli cât de curând.

Era greu de spus dacă răspunsul evaziv vădea o lipsă de încredere sau se datora regulamentului.
În timp ce discutau, priveau în zare la panorama sălbatică a munţilor de care se apropiau. Themis nu-şi întoarse capul ca să-l privească pe căpitan, însă ştia că soldatul cu păr ondulat, Makris, stătea în partea opusă şi îi privea. Din când în când, întâlnea şi căutătura piezişă a unei alte femei.
Timpul se scurse repede. Uneori, camionul se oprea pentru ca ei să-şi poată dezmorţi picioarele. Se făcea şi cafea, pe o sobă improvizată. Călătoria semăna mai mult cu o excursie şcolară sau cu o ieşire la iarbă verde, ceea ce le aducea aminte de distracţii din vremuri de mult apuse.
Într-unul dintre sate, o femeie ieşi din căsuţa ei de piatră ţinând în mână o cunună de flori proaspăt culese. Veni la Themis şi îi puse cununa la gât. Mirosul dulce al mlădiţelor sălbatice, viu colorate, se răspândi în jurul ei.
Themis îşi dădu seama că trebuie să fi fost ziua de Armindeni[28], însă ceea ce sărbătoreau ei acum nu era venirea verii.
— E ziua drepturilor oamenilor muncii! strigă căpitanul. Să dansăm!
Orice ar fi fost în mintea fiecăruia, se luară de braţ şi formară un cerc. Pentru prima oară în ani de zile, în acelaşi ritm cu seva ce părea să se ridice din pământ, Themis uită de tristeţea care o împovăra. Îngrijorarea ei în privinţa lui Panos, tulburarea pe care i-o stârnea soarta Margaritei, tristeţea pe care o simţea gândindu-se la infirmitatea lui Thanasis, dispărură cu toatele pentru câteva clipe. Themis nu mai trăise din copilărie un moment de plăcere atât de lipsit de griji.

[28] „May Day” în text. 1 Mai sau începutul verii în tradiţia veche românească.

Apoi, acel bărbat pe care nu şi-l putea scoate din minte veni la ea şi o luă de braţ. În curând aveau să mărşăluiască împreună, în cadenţă, disciplinat, însă până atunci picioarele aveau să li se mişte într-un ritm mai blând, mai uniform, cel al unui dans tradiţional pe care îl cunoşteau cu toţii şi care le abătea gândul de la lupta ce-i aştepta.

Asta e armonia pe care aş vrea s-o readuc în ţara mea, se gândi Themis.

Dulceaţa prăjiturii pe care le-o aduse aceeaşi femeie de treabă care-i dăduse lui Themis florile, le reînvie pofta de viaţă. Mierea li se scurse printre degete, iar ei devorară, flămânzi, şi ultima fărâmă. Niciodată o glykó[29] nu avusese un gust mai bun.

La asfinţit, căpitanul scoase o sticlă de tsípuro[30], pe care o trecu din om în om. Fiecare soldat sorbi o gură înainte să se urce înapoi în camion, încălzit de dans şi de alcool. Lumina pieri încetul cu încetul, iar temperatura aerului coborî pe măsură ce camionul îşi începea urcuşul către munţi.

Themis se aşeză pe un loc din spate. Simţea din nou căutătura ostilă a acelei femei. Îşi ţinu privirea coborâtă, ca să nu întâlnească acea pereche de ochi duşmănoşi, însă ştia că, dacă s-ar fi uitat în cealaltă direcţie, l-ar fi văzut pe Makris care, la rândul lui, o privea.

Ca să-şi abată atenţia de la ei, Themis stătu de vorbă cu Katerina, care şedea lângă ea. Un ceas mai târziu, capul îi căzu pe umărul acesteia şi adormi profund.

Trezită de zgomotul frânei de mână şi de liniştea care se lăsase brusc, Themis se ridică şi se frecă la ochi.

---

[29] Dulceaţă de fructe.

[30] Rachiu (în limba greacă în original).

Cineva deschise, din afară, capătul remorcii. Soldaţii începură să sară din camion unul câte unul, urmaţi de rucsacurile lor, pe care ultimul dintre ei li le azvârli jos.
Peisajul le era străin, însă, pe măsură ce soarele apărea la orizont, Themis reuşi să citească un semn pe care era scris numele unei localităţi. Se aflau la marginea unui sat. Zărind alfabetul limbii ei materne, Themis înţelese că se aflau înapoi în Grecia, patria pentru care erau acum pregătiţi să lupte ca s-o elibereze.
Căpitanul le explică planul pe câteva zile. Deocamdată, principala lor preocupare avea să fie asigurarea hranei pentru săptămânile următoare. Singura sursă o constituiau sătenii înşişi, însă nu toţi erau generoşi cu ceea ce voiau să dea. Dacă nu lăsau bunurile din mână de bunăvoie, atunci era nevoie să fie „încurajaţi”.
Themis ştiu că acel cuvânt nu era decât un eufemism pentru „a lua cu forţa”, însă trebuia să respecte ordinele. Jurase s-o facă, n-avea cum să se abată de la unicul set de crezuri care îi unea acum pe toţi.
În acea noapte, întinsă sub cerul înstelat, îşi aminti de cât de mult obişnuiau să se certe şi să polemizeze acasă. Nu existase nici o masă fără un schimb de vorbe grele şi, deşi îşi amintea cât de exasperată ajungea să fie bunica, realiză acum cât de preţioasă fusese libertatea. Li se îngăduiseră diferenţele de opinie.
Simţea, pe sub pătura subţire, muchia ascuţită a fiecărei pietre. Fu noaptea cea mai lipsită de confort pe care o petrecuse vreodată.
Căpitanul continua să le repete că urma ca totul să devină şi mai greu.
— Asta e vacanţă în comparaţie cu ceea ce ne aşteaptă, le spuse el. O să vină un moment când o să trebuiască să fim gata de luptă. Veţi şti când anume.

În următoarele două nopţi mărşăluiră şi campară, apoi, din nou. În ziua următoare, Themis primi instrucţiuni în legătură cu prima ei misiune. Etapele-cheie erau: să facă o razie, să rechiziţioneze alimente şi să recruteze oameni noi. Trei dintre ei îşi petrecură seara în recunoaştere, într-un un sat din apropiere. Estimară numărul de locuitori, resursele pe care le aveau aceştia şi numărul armelor de foc care puteau fi confiscate. Iscoadele raportară că bărbaţii din sat păreau să fi plecat; din câte văzuseră, cel mai mare băiat părea să aibă în jur de treisprezece ani.
Plutonul fu în picioare înainte de venirea zorilor şi încercui satul. Atunci când se auziră primele împuşcături din ziua aceea, sătenii avură parte de o trezire violentă. Nimeni dintre femeile şi copiii care locuiau acolo nu înţelese ce se întâmpla.
Strategia soldaţilor era să descindă în cât mai multe gospodării ca să bage frica în oameni, iar apoi, cu ajutorul unui megafon, să le ceară celorlalţi locuitori să iasă din case de bunăvoie, cei din primul grup servind, practic, drept ostatici. În general, sătenii nu riscau să pună în pericol viaţa celorlalţi, aşa că tactica soldaţilor dădu roade, cu atât mai mult cu cât bărbaţii părăsiseră deja satul.
Themis se uită la grupul de aproape cincizeci de femei şi copii, adunaţi lângă fântâna din mijlocul satului, cu frica întipărită pe feţe. Soldaţii îi înconjuraseră. Erau mult mai mulţi săteni decât soldaţi, însă într-o astfel de confruntare conta cine avea puterea.
Căpitanul o luă de braţ pe una dintre femeile mai tinere, o scoase din grup şi începu s-o interogheze.
Themis fu şocată de purtarea lui. Fu atât de brutal cu fata de parcă ea l-ar fi trădat pe el personal, cu ţară cu tot. Când plecaseră bărbaţii satului? Fata bâigui un răspuns. Satul acela îi susţinea pe comunişti, spusese ea, însă o trădă groaza care i se citea pe faţă.

— Gura ta spune asta, dar ochii spun altceva. Eşti o nemernică mincinoasă.
Căpitanul, pe care Themis îl asemuise cu un urs blând, o lovi cu putere pe fată peste faţă, iar apoi lătră un ordin către adjunctul lui.
— Du-le pe bătrâne în pădure. Pe copii îi lăsăm aici. Cele sănătoase şi puternice o să vină cu noi. Pune-i să aducă şi ultima coajă de pâine înainte să plecăm. Vreau să ieşim din sat înainte de prânz.
Apoi fiecare soldat primi instrucţiuni. Themis escortă, din casă în casă, cinci femei mai tinere pe care le sili să-şi golească până la ultima firimitură cămările. Una dintre ele îşi ţinea copilul la sân. Nimeni nu scoase o vorbă. Themis avea arma aţintită asupra lor. Oricine încerca să scape trebuia împuşcat, fără excepţie.
Boabe, pâine, cartofi, fructe – cu toatele fură aşezate, pe rând, pe nişte pături întinse în mijlocul satului. După ce se încheie acea colectă, cele trei pături rămaseră încărcate cu mormane de provizii. Soldaţii luară şi oalele cele mai mari pe care le găsiră. N-avea nici un rost să adune mâncare fără să aibă în ce s-o gătească.
Un alt grup fu trimis să caute arme şi, în câteva ore, fură găsite puştile. Unele fuseseră îngropate sub podeaua de pământ a unei case, altele fuseseră ascunse într-un pătuţ de copil. Se găsi foarte puţină muniţie, ceea ce explica de ce femeile nu putuseră să se apere la venirea atacatorilor.
Nimeni nu vorbea. Singurul sunet care tulbura liniştea era plânsetul bebeluşului, ale cărui strigăte disperate începuseră s-o scoată din sărite pe Themis.
— De ce nu te duci să stai cu copiii şi…
— Mulţumesc, spuse mama cu recunoştinţă.
Se îndreptă către micuţii care stăteau adunaţi într-un cerc strâmt, sub un platan, păziţi de Katerina. Până şi copiii, gălăgioşi din fire, nu făceau decât să privească în pământ.

Misiunea lui Themis era aproape încheiată. Fiecare casă pe care o goliseră avea o cruce zgâriată pe uşă. Toate cele patruzeci de case erau acum însemnate, iar ea le mână pe femei înapoi în centrul satului. Şi restul unităţii îşi făcuse apariţia. Doar trei dintre cele douăsprezece femei mai bătrâne fuseseră aduse de soldaţi. Aceştia adunară păturile cu mâncare şi le suiră pe o pereche de catâri pe care-i găsiseră în sat.
— Lăsaţi-le pe cele bătrâne aici. Şi pe cea cu bebeluş. Ne-ar încetini, ordonă Makris.
— Dar copiii? întrebă Katerina. Ce-o să se întâmple cu ei?
Makris se uită la ea cu dispreţ, însă nu doar pentru că vorbise neîntrebată. Toţi ceilalţi păreau să ştie ce îi aştepta pe copii.
— Patru dintre voi o să meargă cu copiii în nord.
Se auzi un murmur printre soldaţi. Abia veniseră din nord.
Makris îi alese rapid pe cei patru care urmau să facă acea călătorie.
— Oare unde sunt duşi? îi şopti Themis Katerinei, care stătea lângă ea.
Prietena ei clătină din cap. În scurt timp, cei care încă nu aflaseră aveau să înţeleagă că acei copii plecau în Bulgaria, unde trebuia să fie învăţaţi cum să ajungă buni comunişti.
— Cei mari vin cu noi, continuă Makris. O să înveţe în curând să lupte.
Căpitanul cercetă încă o dată cu privirea grupul de copii. Între ei era un băiat care avea în jur de treisprezece ani, solid, cu umeri laţi. Themis se gândi că era, probabil, mai masiv decât cele mai multe dintre femei.
— Tu! strigă Solomonidis. Haide, sus! Vii cu noi.
Femeile tinere, mame, cu toatele, erau ţinute la douăzeci de metri distanţă, sub ameninţarea puştii. Mulţi dintre copii plângeau acum, înţelegând ce urma să se întâmple.

Nu li se dădea voie nici măcar să-şi ia rămas-bun de la mamele lor.
— Cu cât plecăm mai repede de aici, cu atât mai bine, spuse Katerina în barbă. Nu mai rezist să aud gălăgia asta.
Dacă la început se auziseră câteva suspine ale unuia sau altuia dintre copii, acum începură să răsune tânguielile tuturor, iar suferinţa copiilor se răspândi şi în rândul mamelor. Una dintre ele încercă să fugă. Era cea din apropierea lui Themis.
Themis se trezi că o împungea pe femeie cu arma în piept. Aceasta începu să ţipe isteric. Nimic nu avea să se pună între ea şi copilul ei.
— Dimitris! strigă ea.
Furia îi dădu putere s-o împingă pe Themis la o parte, iar aceasta căzu pe jos, în timp ce femeia ţâşnea către copilul ei.
Căpitanul acţionă rapid şi ridică arma. Trase un singur foc, ţintind-o pe femeie în spate.
Trosnitura glonţului îi reduse pe toţi la tăcere. Imaginea unei mame prăbuşindu-se fără viaţă în faţa fiului ei îi şocă pe toţi. Pentru moment, nimeni nu mai mişcă.
Cadavrul le reaminti tuturor, prizonieri şi soldaţi, că trebuiau să respecte ordinele. Themis îşi dădu seama că-şi dezamăgise tovarăşii dându-i femeii posibilitatea să fugă. Pe loc, începu să se teamă de consecinţele greşelii ei. Aproape imediat după aceea, se simţi vinovată pentru că se gândise mai întâi la aşa ceva, în loc să fie şocată de executarea femeii nevinovate. Realiză că felul ei de a gândi se schimbase deja. Erau în război, iar ea era acum o luptătoare.
După acele clipe de linişte, toate activităţile fură reluate. Plecarea nu mai trebuia amânată cu nici un chip. Femeilor li se ceru să se încoloneze, iar soldaţii le împărţiră în grupuri. Unele dintre ele începuseră să plângă din nou.

Potrivit poveştii oficiale, urma ca femeile bătrâne să fie păzite vreme de încă o oră. Apoi, soldaţii care le ţinuseră pe loc puteau să-şi facă rapid ieşirea din sat, ca să urmeze restul grupului.
Themis fu printre primii care plecară, însă auzi instrucţiunile date de căpitan celor doi soldaţi lăsaţi de gardă. Înainte să plece, le spusese el, ar fi trebuit să le îngroape în pădure pe yéroi, adică pe bătrâne.
Themis cunoştea ideea pedepsirii fiilor pentru păcatele părinţilor, însă urma ca acele mame să fie ele cele care plăteau pentru păcatele fiilor. Doar faptul că erau înrudite cu un soldat al armatei guvernamentale le transformase în suspecţi. Themis fu dezgustată la gândul că acele femei simple, de la ţară, aveau să fie ucise de tovarăşii ei de arme, însă depusese un jurământ şi era hotărâtă să acţioneze aşa cum fusese instruită.
Puse ochii în pământ şi-şi goni toate gândurile din minte, mai puţin ordinul pe care îl primise, acela de a le scoate afară din sat pe femeile cele mai tinere. La fel ca ele, trebuia să facă un pas şi apoi încă unul, după care poate că ritmul hipnotic avea să-i amorţească emoţiile şi gândurile.
Deşi nimeni nu spusese încă nimic, ştia că mai devreme făcuse o greşeală prostească şi că avea să fie ţinută sub observaţie.
Operaţiunea împotriva satului durase mai puţin de patru ceasuri. Se făcuse ora unu, iar ţinta pentru restul zilei era să mărşăluiască în jur de treizeci de kilometri spre sud. Dacă terenul ar fi fost drept, ţinta n-ar fi fost greu de atins, dar erau în munţi, iar multe dintre femeile din sat aveau încălţăminte proastă. Merseră vreme de şase ore, oprindu-se doar câte cinci minute, o dată ca să ia apă (dintr-un sat prieten, aflat în drum) şi încă o dată ca să mănânce nişte pâine şi fructe. Atât soldaţii, cât şi prizonierii, primiră

aceleaşi porţii de merinde. Prizonierii aveau să devină soldaţi în curând, aşa că trebuia să fie hrăniţi cum se cuvine.
Picioarele lui Themis se mişcau mecanic, iar stomacul şi-l simţea gol. Îi era greu să se concentreze. Dacă vreuna dintre femeile aflate în paza ei ar fi avut voinţa sau energia de a evada, ar fi reuşit. Themis n-avea nici măcar puterea să-şi ridice arma.
Ultimele ore de lumină şi le petrecură pe potecile unei păduri dese. Razele soarelui pătrundeau cu greu prin coroana înaltă de frunze, ceea ce făcea traseul greu de găsit. Căpitanul conducea marşul, şi tot el luă hotărârea să se oprească. Ajunseseră într-un luminiş în apropierea căruia curgea un pârâu şi care era îndeajuns de întins pentru ca toţi să doarmă peste noapte.
Themis fu eliberată din rolul de gardian, însă munca ei nu se încheie aici. I se dădu sarcina să adune lemne împreună cu Katerina şi cu încă doi bărbaţi. În douăzeci de minute focul deja ardea, iar echipa care pregătea ingredientele din proviziile rechiziţionate în acea zi era gata să se apuce de gătit. În curând, treizeci dintre ei începură să mănânce. Iahnia de fasole dispăru cu repeziciune. Fiecare avea un bol de tinichea şi o cană. De îndată ce soldaţii terminară de mâncat, bolurile fură spălate în pârâu, iar noii „recruţi” îşi primiră şi ei porţiile. Nu se auzea nici un alt sunet decât clinchetul stăruitor al lingurilor care se loveau de pereţii de metal.
Themis le privi pe femeile prizoniere şi se gândi că, în ciuda durerii şi doliului, foamea continua să fie o nevoie puternică. Mâncau ca să rămână în viaţă. Cele întâmplate în dimineaţa aceea păreau deja la câteva zile distanţă.
De îndată ce masa se sfârşi, iar focul fu stins, oamenii îngropară şi ultimul fir de cenuşă ca să nu lase nici o urmă a trecerii lor.

Înainte să li se spună în ce anume loc avea să doarmă fiecare în acea noapte, căpitanul le ţinu un discurs. Li se adresă mai întâi femeilor îndurerate:
— V-aţi alăturat moştenitorilor de drept ai viitorului Greciei. Armata comunistă ne va conduce către o Grecie nouă, eliberată de tiranie şi de influenţa naziştilor. Bărbaţii voştri v-au abandonat ca să lupte pentru guvern, pentru forţele fascismului şi ale răului. Gândiţi-vă la asta: v-au părăsit. Noi vă dăm şansa de a lupta. Ca bărbaţii. De a fi tratate ca egali.
Razele lunii se strecurară în luminiş şi căzură pe chipurile palide şi pe ochii goi ai femeilor din sat. Una sau două dintre ele lăcrimară. Themis se gândi la Frosso şi la ororile pe care le trăise. Se întrebă dacă vreuna dintre acele femei avea să aleagă calea pe care mersese Frosso.
Apoi Solomonidis li se adresă celorlalţi:
— Ziua de mâine ne aduce mai aproape de ţelul nostru de a crea o nouă Grecie. O Grecie liberă. Astăzi, armata noastră e mai mare. Pe zi ce trece, efectivele noastre cresc. În curând, întreaga Grecie o să fie a noastră.
Apoi adjunctul lui făcu un pas înainte şi zise:
— În noaptea asta trebuie să ne odihnim. Mâine avem încă un marş lung de făcut. Însă, ca de obicei, toată lumea e datoare să contribuie la pază.
Makris începu să citească numele cu voce tare. Themis îşi simţea pleoapele căzând. Trupul ei avea nevoie disperată de somn.
— Koralis!
Era pedepsită pentru ceea ce se întâmplase mai devreme. Avea să fie de gardă în acea noapte. Numele ei apărea printre cei zece care erau desemnaţi. Cinci dintre ei îi păzeau pe noii recruţi, iar ceilalţi cinci aveau să fie poziţionaţi la diferite distanţe faţă de tabără. Grupurile de gherilă erau întotdeauna vulnerabile. Deşi experte în

atacuri-surpriză, puteau fi învinse dacă armata guvernamentală ar fi început să practice acelaşi stil de luptă.
Themis fu trimisă în punctul cel mai îndepărtat. Avea de numărat trei sute de paşi lungi, spre sud. Urmă riguros instrucţiunile pe care le primise.
La acea depărtare faţă de tabără, zgomotele făcute de tovarăşii ei şi de prizonieri nu se mai puteau auzi. Themis simţi că se pierdea în întuneric. Nu fusese scufundată în atâta linişte aproape niciodată. O încercă apăsarea ei grea, aidoma singurătăţii. Nu-şi auzea decât zgomotul propriei răsuflări.
Se aşeză pe pământ, cu spatele sprijinit de un copac, căutând cu privirea în direcţia opusă taberei. Din când în când, bănuia că auzea foşnet de frunze, poate că zgomotele făcute de un iepure sau de un şoarece. Auzi fâlfâit de aripi pe sub vârfurile copacilor. De când se ştia, Themis petrecuse atât de puţin timp în afara Atenei încât zgomotele pădurii îi erau cu totul străine. Auzul ei înregistra până şi cele mai mici sunete.
Avea să ştie că se scurseseră cele patru ore numai atunci când îi sosea înlocuitorul. Între timp, încercă să estimeze trecerea timpului observând luna.
O vreme, fredonă. Cântece din copilărie, cântece pe care le cânta împreună cu Fotini, şi melodia ei preferată, compusă de Vamvakaris[31]. După ce epuiză cântecele, începu să mediteze. Amintirile îi năvăliră în minte, la întâmplare. Privind prin prisma distanţei geografice şi temporale, îşi văzu evenimentele din viaţă într-o lumină nouă. Se gândi la prăbuşirea casei copilăriei, la căzătura suferită de Panos, care-i lăsase fratelui ei o cicatrice, şi-şi

[31] Markos Vamvakaris, compozitor grec, cea mai importantă figură a genului rembetiko (muzică urbană grecească).

aminti că el fusese întotdeauna cel care atrăsese mânia tatălui lor.
Amintirea unei scatoalce răsunând pe pielea goală coincise cu zgomotul sec făcut de o ramură frântă. Themis ţâşni în picioare ca un arc, cu inima bătându-i nebuneşte. Era prea devreme ca un tovarăş să vină s-o înlocuiască, se gândi ea, însă cineva se afla în apropiere.
Themis avea dreptate. Conturul întunecat al unei forme omeneşti se apropia de ea printre copaci. Era o siluetă pe care o recunoscu imediat. Acea prezenţă îi stârni un soi de emoţie cu care nu era obişnuită. Simţise furie de multe ori, însă aceasta îi trecuse întotdeauna. La fel şi durerea, şi sentimentele provocate de pierderile de tot felul. Însă acel sentiment adânc, de dor, era diferit. Rămânea înlăuntrul ei precum o durere fizică.
Cu arma atârnată dezinvolt pe umăr, Makris arăta de parcă ieşise la plimbare sau la vânătoare. Emana o încredere în sine pe care ea n-o băgase de seamă înainte. Nu arăta cu mult mai vârstnic decât ea, însă avea o relaxare de invidiat, de parcă situaţia în care se aflau era una absolut obişnuită. Erau într-o pădure de munte, departe de casă, înarmaţi, în alertă, flămânzi, iar el, cu toate astea, părea mulţumit.
Themis era nervoasă, speriată că avea să spună ceva greşit sau să lase o impresie greşită, aşa că îl lăsă pe el să vorbească primul. Era obişnuită cu timbrul vocii lui, însă de data asta Makris avea un ton diferit, mai blând decât înainte. Pentru prima oară, acel bărbat lăsa impresia că era o persoană educată.
— Am venit să verific dacă eşti în locul potrivit. Cei mai mulţi dintre soldaţi nu pot merge în linie dreaptă.
— Pot să fac asta cu uşurinţă, răspunse ea cu un pic de umor, încurajată de tonul lui. De la mine de acasă e linie dreaptă spre Acropole, în jos, pe bulevardul Patission.

— Eu am crescut jucându-mă pe dealuri, răspunse el. M-am născut sub Lycabettus[32], în Kolonaki[33].
Putu să citească surprinderea aşternută pe faţa lui Themis atunci când menţionă zona cea mai bogată din Atena.
— Ştiu, ştiu. Crezi că acolo e plin de extremişti de dreapta şi de regalişti... Probabil că aşa a fost pe vremea generaţiei părinţilor mei. Dar în generaţia mea a fost aproape o modă să-i susţii pe comunişti. Aşa că iată-mă! Şi cred în cauza asta mai mult decât oricând.
Themis rămase vrăjită de idealismul lui. Fiecare cuvânt o fermecă şi-i aduse aminte de Panos, în care ardea aceeaşi flacără. Tot ceea ce se întâmplase în ziua aceea fusese pentru un ţel mai înalt, pentru binele suprem. Avea nevoie să-şi amintească asta tot timpul.
Spre surpriza ei, Makris îi puse mâna pe umăr.
— Ascultă, zise el. Trebuie să înveţi ceva. Când facem razii prin sate, oamenii de acolo n-au nimic de pierdut. Întotdeauna o să fie cineva care să încerce să scape sau să atace. Ei sunt inamicii noştri până în momentul în care reuşim să-i facem să gândească la fel ca noi. Şi chiar şi atunci sunt suspectaţi.
Vocea lui era blândă, însă apoi tonul şi vorbele trecură de la bunătate, la cruzime. Themis fu şocată. Începu s-o critice cu duritate şi fără pic de milă:
— Dacă nu eşti prudentă în timpul raidurilor, pui în primejdie întregul grup. Gândeşte, Koralis! Nu face nimic fără să gândeşti, continuă el, autoritar. Ai făcut o greşeală azi, una care ar fi putut să ne coste vieţi. În asemenea situaţii, trebuie să rămâi în control.

---

[32] Deal calcaros din Atena, aflat la 300 de metri deasupra nivelului mării.

[33] Cartier din Atena.

Până ca el să-şi încheie scurtul discurs, ochii lui Themis înotau în lacrimi. Apoi, la fel de surprinzător cum dispăruse, tonul blând reveni.
Stăteau faţă în faţă. Makris îi cuprinse coatele în palmele lui. Era un gest menit să liniştească, reconfortant şi blând. Dulceaţa care se întorsese în vocea lui de om cultivat o făcu să se simtă atât de uşurată, încât genunchii care îi tremurau de abia o mai puteau susţine.
— O să înveţi, îi spuse el. Şi o s-o faci mai repede decât oricine, îţi garantez.
— Promit să-mi dau silinţa, răspunse ea.
Themis voia să-i facă pe plac mai mult decât voise să mulţumească pe oricine altcineva.
— Mâine o să ai ocazia să arăţi de ce eşti în stare, spuse el, continuând să-şi ţină palmele pe coatele ei. O să-mi arăţi cât de bună eşti.
— Da, răspunse ea.
O ţinu de coate un pic mai mult decât era nevoie. Era îndeajuns de aproape ca ea să-i simtă răsuflarea, care mirosea a tabac.
Apoi se uită la ceas.
— O să-ţi mai ţin companie un pic, spuse el. Timpul trece greu atunci când eşti singur.
Themis nu ştiu cum să reacţioneze, aşa că nu spuse nimic. Şezură sprijinindu-se de copac, iar Makris îşi aprinse o ţigară. Inele de fum se ridicară în sus, spre cer.
— Spune-mi ceva despre tine, îi ceru el. Nu trebuie să fii timidă.
— M-am născut la Atena. Am douăzeci şi doi de ani...
Se simţea încurcată. Nu era mare lucru de spus.
— De cât timp eşti în armată? vru ea să ştie, întrebarea părându-i-se îndeajuns de formală ca să fie inofensivă.

— Sunt comunist de mai bine de zece ani, răspunse el. Unchiul meu a fost arestat pe timpul dictaturii lui Metaxas şi trimis într-una dintre închisorile din insule.
— De ce? întrebă Themis.
— Pentru că nu era de acord cu regimul şi a scris despre asta în ziarul lui.
— Cât timp a făcut închisoare?
— A murit după doi ani.
Themis se întrebă dacă nu cumva trecuse un nor prin faţa lunii, pentru că întunericul părea să fi devenit mai dens.
— A publicat adevărul. Şi a murit pentru asta.
— Şi Panos, fratele meu, vorbea despre ideea de a muri pentru adevăr, spuse Themis, simţindu-se mai relaxată acum. Însă celălalt frate al meu avea o părere diferită despre ceea ce însemna adevărul, aşa că aveam parte de multe certuri acasă.
— Libertatea de a publica adevărul contează mai mult decât orice, spuse el. Iar adevărul e că şi comuniştii ar trebui să aibă un rol în ţara asta.
Pentru moment, Themis fu derutată. Makris credea, bineînţeles, că anumite libertăţi era inviolabile, însă ei îi apărură în minte femeile care fuseseră luate cu forţa din sat. Gândul fu trecător, iar Themis căzu din nou sub vraja cuvintelor lui.
La scurt timp, Makris se ridică. Themis făcu la fel.
— Ne vedem în zori, îi spuse el.
Themis îl privi dispărând printre copaci. Auzise că i se spunea liondári, leul, iar felul în care dispăruse în pădure explica şi de ce. Era la fel de silenţios ca o felină mare. În plus, haloul lui de bucle arăta precum o coamă. Themis se întrebă dacă se simţise vreodată mai fericită. Lupta pentru tabăra câştigătoare, armata ei era la apogeul puterii, iar ea era îndrăgostită.

Îl vedea pe Makris în fiecare zi şi adesea mărşăluiau unul lângă altul. Îşi spunea că, probabil, era doar o întâmplare, însă el găsea întotdeauna o ocazie s-o atingă uşor, înfiorându-i tot trupul.
Câteva săptămâni mai târziu, pe când Themis era din nou de gardă, Makris veni să-i ţină tovărăşie. De data asta luna nu era pe cer, iar apariţia lui în întunericul nopţii o luă cu totul prin surprindere.
Şezură şi stătură de vorbă, o vreme, despre tactica pe care aveau s-o folosească a doua zi în atacul plănuit asupra unui sat din apropiere. Apoi Makris îi luă mâna şi începu să se joace cu degetele ei, împletindu-le cu ale lui.
Pielea lui era aspră, însă atingerea era blândă, iar ea nu-şi trase mâna. O singură dată i se întâmplase să fie obiectul atenţiei unui bărbat, atunci când o hărţuise fiul farmacistului. Însă acum era altfel. Themis tânjea după fiecare privire a lui Makris.
Regula care le interzicea bărbaţilor şi femeilor să aibă orice fel de relaţii era respectată cu stricteţe. De când se îndrăgostise de Makris, Themis se întrebase adesea dacă emoţiile însemnau o legătură amoroasă. Naivitatea ei n-o ajutase să găsească răspunsul şi nu putea să aibă încredere în nimeni ca să discute despre aşa ceva.
Pe măsură ce Makris îi mângâia pielea, Themis se abandonă senzaţiei şi lăsă întrebările să-i piară din minte. Avea o reacţie fizică involuntară, care nu părea să se oprească la o anumită parte a trupului ei. Un curent continuu îi conecta palma, în care el desena cercuri mărunte, cu fiecare celulă a trupului, până în vârful firelor de păr.
Chiar dacă era întuneric, Makris putu să-i ghicească răspunsul. Când Themis închise ochii, senzaţia deveni şi mai intensă. Îşi simţi temperatura crescând pe măsură ce degetele lui se mişcară pe gâtul ei, iar apoi trasară o linie

spre nasturi, pe care începu să-i descheie cu grijă. În mintea lui Themis se luptau două voci antagonice, care erau, amândouă, la fel de puternice. Una dintre ele îi spunea să-i dea mâinile la o parte acelui străin. Cealaltă îi cerea să se supună seducţiei. În cele din urmă, puterea tăcută a dorinţei îi anulă lui Themis orice gând.
Când cămaşa ei căzu, descheiată, buzele lui urcară de pe gât pe gură, iar apoi coborâră spre sâni. Themis savură gustul de tutun care-i zăbovi pe limbă şi-şi mişcă, instinctiv, palmele ca să-i atingă capul şi să-şi plimbe degetele printre buclele pe care le contemplase şi admirase cu atât timp în urmă. El îi dădu hainele la o parte cu blândeţe. Uniforma ei îi protejă pe amândoi de umezeala pământului.
Themis văzuse câteva filme romantice, însă cunoştinţele ei despre sex erau nule. Nu-i trecuse niciodată prin minte că a face dragoste putea fi dureros.
O bufniţă strigă. Poate că-i acoperise ţipătul. Themis nu era sigură. Makris o ţinu îmbrăţişată preţ de câteva clipe, după care se rostogoli într-o parte şi se ridică în picioare.
— Trebuie să mă întorc în tabără, îi spuse el. Cineva o să vină în curând ca să preia garda.
Themis se îmbrăcă repede, simţindu-se dintr-odată vulnerabilă. Îi era frig, în ciuda temperaturii plăcute de afară.
În următoarele săptămâni şi luni, lucrurile continuară la fel. Makris o trimitea pe Themis în colţul cel mai îndepărtat al teritoriului care trebuia păzit, iar apoi venea s-o vadă în mijlocul nopţii. Atunci când erau doar ei doi, el începu s-o numească „vulpiţă”, din pricina nuanţei roşcate a părului ei, iar ea continuă să fie sub vraja lui. El o lăsa să-i spună pe nume, Tasos, atunci când erau singuri, ceea ce o făcea să-l simtă şi mai aproape. În timpul zilei nu vorbeau unul cu celălalt, însă Themis ştia că el o privea, iar ea, la rândul

ei, nu-l scăpa din ochi. Sentimentele pentru acest bărbat dominau orice altceva din viaţa ei, domolindu-i suferinţa din membrele care o dureau şi foamea din stomac.
În aceeaşi lună în care Themis îşi pierdu virginitatea, în viaţa ei se petrecu un alt eveniment însemnat. Grupul lor ajunsese în apropierea unui sătuc, despre care iscoadele aduseseră informaţia că cele cinci sau şase case ale lui rămăseseră pustii, părăsite de locuitori. Themis fu trimisă, împreună cu alţi doi soldaţi, să caute lucruri care mai puteau fi de folos. Ea mergea cam la cincizeci de metri distanţă în spatele celor doi, cu arma atârnată lejer pe umăr. În timp ce treceau agale pe strada principală, o siluetă măruntă apăru, pe tăcute, în pragul unei uşi. Omul acela, aflat în urma tovarăşilor lui Themis, dar înaintea ei, îi împuşcă pe amândoi, scurt, drept în spate. Câte un glonţ de fiecare. Themis nu era sigură dacă trăgătorul o văzuse sau nu, însă nu putea să rişte.
În următoarele clipe i se păru că timpul trecea cu încetinitorul. De fapt, îi luă doar două secunde ca să ochească şi să tragă. Lunile de antrenament fuseseră pentru acel moment – o situaţie în care ucideai sau puteai fi tu cel ucis. Themis acţionă fulgerător şi trase un încărcător întreg, ca să fie sigură de reuşită. Sunetul muniţiei ricoşând de pereţii din jur fu asurzitor. Themis privi lung forma nemişcată pe care o avea în faţă. Luase o viaţă. Era o criminală, o hoaţă. Dacă l-ar fi sugrumat pe omul acela cu mâinile ei, n-ar fi putut să fie mai scârbită de ceea ce făcuse. Îşi imagină că nenumărate perechi de ochi o priveau din spatele ferestrelor întunecate ale caselor goale din jur. Curiozitatea o făcu să se apropie. Abia atunci îşi dădu seama de cât de tânără fusese victima ei. N-avea decât un puf deasupra buzei de sus.
— Theé mou, şopti ea pentru sine, realizând abia atunci că îi curgeau lacrimile pe obraji.

Băiatul acela nu apucase să se bărbierească nici măcar o dată.
Se dădu înapoi şi se duse lângă trupurile lipsite de viaţă ale celor care fuseseră prietenii ei. Asta o făcu să simtă mai puţine remuşcări pentru băiatul pe care-l ucisese. Îi era cu neputinţă să-i mişte singură pe cei doi, aşa că fugi înapoi în tabără şi se întoarse împreună cu alţii, ca să le sape mormântul. Themis nu putu suporta să vadă cum cadavrul băiatului fu înmormântat într-un crâng de măslini aflat în apropiere.

Experienţa o lăsă în stare de şoc vreme de câteva zile. Cu timpul însă, cu fiecare om ucis, impactul morţii deveni mai puţin puternic. Pe măsură ce abilităţile ei tehnice crescură, îşi perfecţionă şi capacitatea de a se distanţa de emoţii. În ciuda începutului ei puţin promiţător, Themis deveni un trăgător precis şi fu în curând recunoscută drept unul dintre soldaţii care nu iroseau niciodată glonţul. De fiecare dată când ucidea, primul gând al lui Themis era la Makris; se întreba dacă el ar fi lăudat-o. Rarele lui cuvinte de încurajare erau mai mult decât de ajuns ca s-o mulţumească.
Grupul lui Themis avu multe izbânzi, dar şi câteva înfrângeri. Themis deveni la fel de expertă în îngrijirea rănilor şi pregătirea unui cadavru pentru înmormântare, precum era şi în a trage cu arma şi a ucide. În general, echipa lor se dovedi a fi foarte agilă şi reuşi să evite capturarea de nenumărate ori. Supravieţuiră unei ierni aspre şi unei primăveri ploioase, care le ţinuse uniformele umede zile în şir. Multe dintre femeile capturate încă erau cu ei, deşi unele dintre ele muriseră pe drum, nefiind în stare să supravieţuiască greutăţilor de tot felul.
Când sosi, vara lui 1949 aduse caniculă, arzându-le feţele şi lăsându-i cu buzele crăpate. În acel an, situaţia armatei

comuniste se schimbă. În 1948 ea se aflase pe culmile puterii, însă graniţa cu Iugoslavia fusese închisă între timp, iar armata guvernamentală pregătea o ofensivă majoră în nord-est. Zona nu era departe de locul în care se ascundea grupul lui Themis. Între timp, trupele comuniste începuseră să se comporte din ce în ce mai mult ca o armată convenţională.
Aventura dintre Themis şi Makris continuase de-a lungul schimbării anotimpurilor. Themis îşi dădea, câteodată, frâu liber imaginaţiei şi se gândea la ce s-ar fi putut întâmpla dacă se încheia războiul. Oare s-ar fi întors la Atena împreună cu iubitul ei? Unde ar fi locuit? Se imagina prezentându-i-l pe Makris bunicii. Era sigură că bătrâna doamnă ar fi fost impresionată de bărbatul acela frumos şi bine educat.
— Cred că ne suspectează căpitanul, îi spuse Makris într-o noapte. Trebuie să fim atenţi, vulpiţo!
Înţelegătoare, Themis dădu aprobator din cap, fericită că el folosise acel nom de guerre[34] pe care i-l dăduse cândva.
Toată lumea ştia că Solomonidis avea o relaţie cu aceeaşi partizană de ani întregi, însă asta nu însemna că arăta indulgenţă faţă de ceilalţi.
— Trebuie să fim mai prudenţi de acum înainte, zise Makris, sărutând-o pe frunte înainte să plece.
Era pentru prima oară de la începutul idilei lor când întâlnirea nu se încheia cu un sărut plin de pasiune. Themis rămase în urmă, cu un sentiment de gol, care nu-i dădu pace tot restul nopţii.
I se păru că garda durase o veşnicie. În cele din urmă, Themis auzi zgomot de paşi care se apropiau şi un fredonat vesel. Îl recunoscu pe loc, după voce, pe Philipakis, un soldat care zâmbea tot timpul şi le spunea glume femeilor.

[34] Poreclă, nume de luptător.

— Uite, asta-i pentru tine, îi zise el, dându-i o bucată de pâine pe care o păstrase de la cină. Mi-ar fi de folos să mănânc mai puţin. Uită-te la mine!
Ea zâmbi forţat. În ciuda distanţelor mari pe care le străbăteau în fiecare zi, silueta lui Philipakis părea să se îngroaşă. Era neobişnuit ca cineva să renunţe la mâncare, aşa că luă pâinea, recunoscătoare, şi se întoarse în tabără muşcând din ea.
Când ajunse în luminiş, îşi dădu seama că tremura şi-şi puse pătura lângă Katerina. Se întinse aproape de prietena ei, căutând cu disperare un pic de căldură.
Dormi adânc în cele trei ore care mai rămăseseră până în zori. Fu trezită de vocea Katerinei, care-i şoptea încet, dar insistent, la ureche:
— Haide. Plecăm.
Katerina îi întinse un strop de cafea şi o ajută să se ridice în picioare. Themis îşi rulă pătura şi rămase în urma coloanei de soldaţi, uitându-se după Makris.
Marşul era dezordonat în ziua aceea. Câteva dintre femeile capturate de curând nu voiau să coopereze, ceea ce făcea ca ritmul de mers să fie lent. Cele mai multe dintre ele se aflau în faţă; soldaţii le împungeau cu patul puştii ca să le facă să meargă.
Trebuia să străbată mulţi kilometri în acea zi, iar în următoarea aveau de dat un nou atac asupra unui sat.
Themis îşi căută toată ziua iubitul, însă nu văzu în jur decât feţe murdare şi străine. Grupul ei se unise cu alte unităţi, aşa că majoritatea soldaţilor îi erau necunoscuţi.
Trecură câteva zile şi nu zări nici urmă de Makris. Frica şi obsesia de a-l vedea o făcură să se poarte nesăbuit. Trebuia să ştie ce se întâmplase cu el. Într-o pauză scurtă, în drum spre destinaţia lor, Themis se apropie de căpitan. Avea pregătită o poveste.

— Makris mi-a dat nişte tabac din raţia lui, îi spuse ea pe un ton pe care îl voise obişnuit. Pot să i-l dau înapoi acum. Oare unde îl găsesc?
— Pe Makris? o întrebă căpitanul, privind-o cam nedumerit. Câteva dintre unităţile aflate la vest au fost decimate, spuse el. Makris a fost promovat căpitan într-una dintre ele.
Faţa lui Themis se schimonosi din cauza şocului. Şi-o întoarse, ca Solomonidis să nu i-o poată vedea.
— Efcharistó, murmură ea. Mulţumesc.
Îşi găsi din nou locul lângă Katerina şi, împotriva tuturor regulilor, femeia cu câţiva ani mai mare o luă de braţ. Lacrimile îi curgeau lui Themis pe faţă fără nici o oprelişte. Înainta poticnindu-se, fără să vadă nimic, bizuindu-se pe prietena ei ca s-o ghideze. Fiecare membru al grupului se târa în sus, pe deal, cu privirea aţintită în pământ. Nimeni nu băgă de seamă nefericirea zugrăvită pe faţa lui Themis.
După o oră sau două de marş, Katerina îi vorbi:
— Orice te-a făcut să plângi, o să ţi se pară altfel mâine, spuse ea, folosind cuvintele care dăduseră întotdeauna rezultate în cazul fraţilor ei mai mici.
Însă trecerea timpului nu-i aduse nici o alinare lui Themis. Zilele care urmară îi sporiră durerea. Încercă să găsească explicaţii. Poate că Tasos voise să evite un rămas-bun dureros pentru amândoi sau poate că nu ştiuse dinainte că avea să fie mutat.
Gândurile lui Themis se întoarseră la suferinţa pe care o trăise Margarita în ziua în care iubirea vieţii ei plecase, iar Themis simţi o simpatie tardivă pentru sora ei. Doar acum putea înţelege ce te face să simţi o asemenea pierdere. Descoperi că inima frântă putea să fie şi izvorul unui rău fizic, însă nu-şi lăsă la o parte îndatoririle. Nu putu să mănânce nimic vreme de câteva zile. Katerina o obligă să bea. Două femei bolnave fuseseră lăsate în urmă din

pricina deshidratării, care devenise o problemă în căldura de afară. Themis nu voia să fie abandonată, aşa că se înarmă cu hotărârea de a înghiţi mici cantităţi de mâncare. Pe măsură ce războiul continua, era mai important ca oricând să-şi păstreze avântul în luptă. Fuseseră cu toţii avertizaţi să se pregătească pentru un nou atac al armatei guvernamentale, regenerată de proviziile aduse de americani.
— E pentru cauză, îi reaminti Katerina. Trebuie să-ţi aminteşti promisiunea pe care am făcut-o.
Themis aprobă cu o înclinare a capului. Iubirea pentru ţară continua s-o motiveze, însă speranţa de a-l vedea din nou pe Tasos îi dădu voinţa de a trăi.

Capitolul 14

Canicula lunii august îi amorţea pe toţi. Themis se simţea ca o somnambulă chiar şi în marşurile de zi. În cele mai multe nopţi, o cuprindea sfârşeala de îndată ce punea capul jos.
Se scurseseră zece zile de la plecarea lui Makris. Fusese pus la cale un plan nou de a face o razie într-un mic sat. Ca de obicei, petrecură noaptea la o depărtare de câţiva kilometri de locul în care urma să se desfăşoare acţiunea a doua zi.
— În satul ăla nu sunt decât câţiva oameni bătrâni. Se pare că cei tineri au plecat de acolo, le spuse, zâmbitor, căpitanul Solomonidis, care pregătise planul de atac bazându-se pe acea informaţie. Ne putem aştepta la o cină bună în seara asta, bubui vocea lui groasă. Bătrânii nu mănâncă mult. De obicei, asta înseamnă că au destule provizii.

Existau numeroase alte sate din care sătenii fugiseră deja, terorizaţi de trupele comuniste, care înaintau spre ei. Căutau relativa siguranţă pe care le-o ofereau târgurile şi oraşele, temându-se de recrutările forţate, de răpirea copiilor şi de faima de barbari pe care o aveau mulţi dintre luptătorii comunişti.
Grupul lui Themis avansă cu încredere în sat, crezând că era uşor să preia controlul asupra acestuia, însă cei şaizeci de luptători fură întâmpinaţi de un baraj de foc automat. Câteva zeci de partizani fură seceraţi pe loc.
Ca de obicei, intraseră în sat din direcţii diferite, însă focul fusese mai puternic pe unul dintre fronturi. Themis se afla printre cei din ariergardă şi avu o fracţiune de secundă în plus ca să înţeleagă ce se întâmpla. În timp ce soldaţii din jurul ei erau loviţi de gloanţe, reuşi să se arunce la pământ. Gloanţele şuierară pe lângă ea preţ câteva minute, iar apoi cineva îi căzu, greoi, peste picioare. Oricine ar fi fost, greutatea trupului prăbuşit îi dădu de ştire lui Themis că acel soldat era mort. Închise ochii şi strânse cu putere din pleoape.
Ambuscada era organizată perfect. Grupul de partizani fusese urmărit de soldaţi din forţele guvernamentale de mai bine de o zi, fără ca nimeni să bănuiască. Partizanii îşi făcuseră superficial cercetările asupra satului, iar cei trimişi în recunoaştere nu văzuseră decât ceea ce se aşteptau să vadă.
După o jumătate de minut se lăsă un soi de tăcere, întreruptă de pocnetul unei împuşcături răzleţe. Nici unul dintre membrii grupului lui Themis nu avusese vreo şansă de a-şi folosi arma. Nici o împuşcătură nu fusese trasă ca răspuns la atac.
Themis rămase nemişcată, ştiind că cel mai mic gest al ei ar fi putut atrage un glonţ. Simţea un soi de umezeală infiltrându-i-se în ţesătura pantalonilor. Nu putea fi decât

sânge. Se auzeau strigăte. Duduitul paşilor reverberă în jurul ei pe măsură ce soldaţii se revărsau în sat.
Trupele armatei guvernamentale nu fuseseră ascunse doar în case. Alte întăriri aşteptau în toată zona înconjurătoare.
Themis se trezi privind bombeul bine lustruit al unei cizme bărbăteşti. Se afla la un centimetru de faţa ei, atât de aproape încât îşi putea vedea reflexia distorsionată în luciul acesteia.
— Înainte să faceţi orice altceva, verificaţi dacă sunt hârtii şi aduceţi-le la mine. Lăsaţi morţii unde sunt acum. Aduceţi răniţii în piaţă.
Ascultă cum fuseseră lătrate instrucţiunile şi, de îndată ce soldaţii începură să separe viii de morţi, auzi strigăte răzleţe de durere. În curând îi veni şi ei rândul să fie împunsă cu capătul ascuţit al puştii.
Cadavrul cald fu luat de deasupra ei. Deschise ochii şi văzu că avea o armă aţintită spre faţă.
— Ridică-te.
Themis se chinui să se ridice în picioare. Îşi atinse faţa cu mâna şi simţi o zgârietură adâncă, de la cădere. În afară de asta, nu părea să aibă nici o altă rană.
Se părea că foarte puţini dintre partizani rămăseseră în viaţă. Trupurile oamenilor erau presărate peste tot. Picioarele îi tremurau atât de tare, încât de-abia putu parcurge cele două sute de metri care o despărţeau de centrul satului.
Cei care fuseseră împuşcaţi în stomac căzuseră pe spate. În pofida voinţei ei, Themis se uită la feţele lor şi le văzu expresiile încremenite în grimase de durere. Imaginea căpitanului ei mort o şocă: părea cu neputinţă ca uriaşul acela să fi fost doborât de o simplă bucată de metal. Braţele îi erau deschise larg, iar părul des i se îmbibase de sânge. Un soldat era aplecat deasupra lui şi îl căuta prin

buzunare. Ochii acestuia avură o expresie de triumf atunci când îi strigă soldatului care o însoţea pe Themis:
— Ăsta e lozul câştigător!
Bătrânele satului se făcuseră mici de frică în pragul caselor. Fuseseră avertizate de ceea ce urma să se întâmple; câteva dintre ele căzuseră de acord să joace rolul de momeală în momentul intrării în sat a grupului de partizani.
Themis nu le privi pe când trecea prin dreptul lor. Le socotea răspunzătoare pentru moartea prietenilor şi compatrioţilor ei. Nişte babe colaboraţioniste, nici mai mult, nici mai puţin.
În acel moment, o zări pe Katerina. Coama caracteristică de păr roşu, pe care ea refuzase să-l taie, se împrăştiase de sub beretă şi-i căzuse peste faţă. Probabil că fusese împuşcată în spate şi încercase să-şi oprească prăbuşirea. Braţele îi erau larg deschise, iar ambele încheieturi îi rămăseseră înţepenite într-o poziţie nefirească, fracturate.
Themis nu-şi putu ascunde oroarea la vederea corpului lipsit de viaţă al prietenei ei. Înaintă, împleticindu-se, în încercarea de a atinge faţa Katerinei, iar un suspin involuntar îi scăpă printre buze.
— Ridică-te imediat! strigă la ea soldatul. Mâinile sus!
Themis îşi spuse în gând că biata, frumoasa Katerina era moartă. Nu mai era nimic de făcut acum în afară de a încerca să se salveze pe sine; se ridică repede, înghiţindu-şi lacrimile sărate care îi scăldau faţa.
I se ordonase să se alăture grupului de supravieţuitori care nu fuseseră răniţi. Se strânseră unul în celălalt sub un platan uriaş, care îşi arunca umbra peste toată piaţa. Mâinile le fură legate la spate, pe rând.
La douăzeci de metri distanţă de ei erau întinşi pe jos în jur de doisprezece partizani care fuseseră grav răniţi. Doi ofiţeri din armata guvernamentală le dădeau târcoale,

oprindu-se la picioarele fiecăruia în parte şi scriind ceva pe o foaie de hârtie.
Împreună cu ceilalţi supravieţuitori care încă erau în stare să mai meargă, Themis fu împinsă cu faţa spre clădire şi cu spatele la piaţă. Acelaşi soldat care le strânsese frânghiile adânc în carne îi lega acum la ochi. Una dintre femei începu să scâncească.
— Taci din gură! îi ordonă soldatul. N-avem nevoie de plânsetele tale.
Bărbatul de lângă ea se ruga în tăcere. Themis îşi lăsă capul în jos. Groaza făcuse loc unui sentiment de tristeţe copleşitoare. Oare acela era sfârşitul vieţii? În întuneric şi înfrângere? Dedesubtul bucăţii de pânză murdară care-i acoperea ochii, îşi simţea lacrimile. O năpădi sentimentul dureros că viaţa i se sfârşea chiar în momentul în care simţise că de-abia începuse cu adevărat.
Apoi se auziră împuşcăturile. Themis numără. Unu..., doi...., trei..., patru... Erau la fel de regulate precum ticăitul unui ceas, însă nu atât de puternice pe cât se aşteptase. Era aproape timpul.
Cinci..., şase..., şapte..., opt..., nouă...
Încă putea să-l audă pe vecinul ei mormăindu-şi rugăciunile. Nimeni nu căzuse în apropierea ei. Ar fi auzit dacă s-ar fi întâmplat. Însă împuşcăturile continuară.
Zece..., unsprezece..., douăsprezece...
Apoi, nimic. Glasurile unor soldaţi aflaţi la mică distanţă rupseră tăcerea. Sudoarea îi curgea lui Themis pe faţă şi pe gât. Era saturată de frică, uşurare, disperare şi de nemilosul soare de august.
Trecură cinci sau zece minute până când simţi pe faţă nişte degete care bâjbâiau ca să-i scoată legătura de pe ochi. Atât ea, cât şi ceilalţi supravieţuitori erau liberi să privească în jur. Themis clipi în lumina strălucitoare şi se întoarse, încet, ca să vadă ce se întâmplase. Răniţii nu mai

erau acolo. Dispăruseră. Tot ceea ce rămăsese în urma lor erau nişte pete de sânge în praf. Înţelese că ochii le fuseseră acoperiţi ca să nu vadă uciderea cu sânge-rece a acestora.
Sătenii, care arătau îngroziţi, erau dirijaţi la grămadă în piaţă. Trecuseră şi ei prin propriul lor chin.
Împreună cu alţi zece partizani, Themis fu înghesuită în spatele unui camion. Unul dintre soldaţii care umblau fără nici o treabă pe lângă ei se apropie de Themis şi o scuipă în faţă. Putea să-i simtă saliva curgându-i pe obraz. N-avea cum să se şteargă cu mâinile legate. Asta fu umilinţa supremă. Se aşezară pe vine în camion, despuiaţi de identitate şi de libertate. Themis se luptă să-şi ţină lacrimile în frâu.
Se uită în jos şi se concentră asupra cusăturilor de la tivul pantalonilor. Era important să-şi păstreze autocontrolul.
— Koralis...
Îşi auzi numele rostit în şoaptă. Femeia despre care ştiau cu toţii că fusese iubita căpitanului se aplecă înspre Themis.
— Şterge-te de mâneca mea, îi spuse ea.
Într-un gest de bunătate, pe care Themis n-avea să-l uite niciodată, femeia se înclină şi o lăsă pe Themis să şteargă scuipatul care i se usca pe faţă.
Când se uită în sus, Themis o văzu pe femeie plângând tăcută, cu faţa, pe care i-o ştia lipsită de expresie, umflată de durere.
Biata femeie, se gândi Themis. Măcar mai exista o şansă ca Tasos să fie încă în viaţă.
În camionul care îi scutura pe drumurile desfundate, Themis pierdu şirul orelor. Trecură nopţi, trecură zile, dar ea nu le număra pe nici unele. Nimic nu mai avea importanţă. Mişcarea vehiculului, căldura şi lipsa mâncării îi dădeau o stare de greaţă atât de violentă, încât nu putea

să vorbească sau să doarmă. Unul dintre captivi se îmbolnăvi atât de rău încât camionul trebui să se oprească. Înainte ca oricare dintre ei să-şi dea seama de ceea ce se întâmpla, şoferul plecă din nou.
— Cu tusea aia, n-o mai duce prea mult! le strigă el peste umăr. Dacă vreţi, puteţi să rămâneţi cu el.
Ceilalţi erau prea slăbiţi ca să protesteze şi priviră neputincioşi cum chipul palid al celui rămas în urmă dispărea, treptat, din vedere. Themis se întrebă dacă nu cumva omul acela îşi recăpătase, fără să vrea, libertatea.
Orele de nemişcare şi sentimentul înfrângerii îi luară lui Themis orice motivaţie de a vorbi. La un moment dat, ea îşi dădu seama dintr-odată că şoferul încetinise şi că se auzeau zgomotele altor vehicule. În ciuda letargiei care o ţinuse pironită, se ridică în fund şi se uită printre stinghiile remorcii.
Traficul venea din ambele direcţii. Erau într-un oraş şi treceau pe lângă clădiri cunoscute. Cu toţii erau treji acum, privind în jur şi exclamând la vederea punctelor de reper pe care le cunoşteau atât de bine: Partenonul, Templul lui Zeus, piaţa Syntagma.
Atena. Themis era atât de aproape de casă. Ar fi vrut să sară din camion, să fugă de-a lungul bulevardului Patission şi să zboare în braţele protectoare ale bunicii. Îşi imagină că ar fi putut găsi chiar şi ceva merinde pe masă. Trecuseră luni bune de când mâncase ultima oară ceva mai acătării, iar întregul ei trup tânjea după o hrană bună. Ar fi putut trăi în secret în Patissia, ar fi putut să-şi lase părul să crească din nou. Dacă s-ar fi întors, Panos ar fi avut grijă de ea, iar bunica ar fi ascuns-o. Probabil că nici Thanasis nu şi-ar fi trădat sora mezină.
Însă şoferul nu dădea semne că ar fi avut de gând să oprească, iar dezamăgirea lui Themis spori şi mai mult atunci când ea simţi că vehiculul accelera. La scurt timp

după aceea, şoferul încetini. Încă nu erau departe de centru; pasagerii camionului se uitară unii la alţii, nedumeriţi. Cineva înţelese însă unde se aflau, pentru că omul acela mai fusese închis acolo. Era vorba despre un loc sinonim cu teroarea.
— E Averoff, murmură el.
Fuseseră aduşi la faimoasa închisoare în care atât bărbaţii, cât şi femeile erau torturaţi ca să capituleze şi să se „căiască”.
Li se spuse să coboare, iar soldaţii îi împărţiră în grupuri. Procesul de selecţie părea să fie făcut la întâmplare.
— Nu voi, zise soldatul care venise să supravegheze predarea. Doar tu, tu, tu şi tu.
Patru prizonieri fură mânaţi către porţile întunecate şi ameninţătoare. Unul dintre ei îi salută, cu o înclinare a capului, pe cei rămaşi în urmă. Nici unul nu înţelesese temeiul selecţiei care fusese făcută.
— Urcaţi-vă înapoi! le spuse soldatul celorlalţi, dându-le tuturor câte un brânci în spate, ca să-i împingă în camion.
Motorul porni din nou.
Ajungând la marginea unui orăşel aflat la sud-vest de Atena şi fiind coborâţi iarăşi din camion, îşi dădură seama că erau trimişi la puşcăria locală.
— În curând o să fluturaţi steagul în cinstea reginei noastre, le spuse şoferul pe când cobora placa din spatele camionului, ca să-i lase să coboare.
Afirmaţia fu de ajuns ca să-i întărească lui Themis ataşamentul pasionat faţă de credinţele ei. Frederika îi stârnea, încă, o ură viscerală.

În următoarele săptămâni, Themis fu mutată din închisoare în închisoare, bolnavă şi amorţită de simţământul ei de înfrângere. Palidă şi prost hrănită, îşi imagina din nou că era invizibilă, la fel cum făcuse pe când

era copil, ca să preîntâmpine ranchiuna Margaritei. Îşi folosi la maximum talentul pe care şi-l dezvoltase atunci, acela de a nu atrage atenţia.
Timpul trecu într-un talmeş-balmeş de abuzuri la care Themis era supusă când şi când. De obicei, era vorba de lovituri de picior sau de bătăi. Ea călători din loc în loc şi pierdu numărul dăţilor în care fusese suită în camion şi împinsă, apoi, într-o nouă celulă, la fel de lipsită de confort, dintr-un mereu alt oraş. Se părea că în acea vreme închisorile erau atât de pline, încât nu exista spaţiu nici atunci când deţinuţii erau înghesuiţi unul peste celălalt, adesea câte douăzeci într-o celulă construită pentru opt.
În interior, conversaţiile se concentrau pe celelalte închisori la care fuseseră trimise femeile din celulă. Themis ajunse în curând să se bucure că avusese noroc şi că nu ajunsese la Averoff, unde urletele celor torturaţi îi ţineau pe toţi treji, noapte după noapte, iar gardienii se luau la întrecere ca să creeze noi pedepse, care de care mai sadice. Unele dintre femei petrecuseră un scurt interval pe insula Chios. Ele spuneau că, deşi condiţiile erau mizere iar înghesuiala era mare, măcar avuseseră ceva de făcut ca să-şi treacă timpul. Făceau cumpărături, găteau, organizau tabăra şi erau libere, cel puţin în comparaţie cu condiţia lor din prezent. Alte femei fuseseră pe insula Trikeri. Aceasta era plină de scorpioni şi de şobolani, însă, din ceea ce înţelesese Themis, deţinutele auzeau vuietul mării şi cântecele păsărilor, zăreau, din când în când, norii, iar câteodată simţeau senzaţia ploii pe piele. Pentru ea, oriunde n-ar mai fi simţit duhorea aceea constantă şi n-ar mai fi suferit de claustrofobia sufocantă, ar fi putut fi paradisul.
Se gândea la dulceaţa aerului pe care-l respirase în acele luni de luptă în munţi, la ţipetele păsărilor de noapte şi la

adierea brizei răcoroase pe faţă. Îşi amintea cum stătea întinsă, în nopţile senine, privind stelele strălucitoare, uimită de imensitatea galaxiei. Tânjea după spaţiu şi după aer curat, dar şi după îmbrăţişarea lui Tasos.
Condiţiile din închisorile urbane erau mizere peste tot. Câteodată, atunci când erau aduşi prizonieri noi, o parte dintre cei vechi erau scoşi din celule şi mutaţi altundeva. Themis se bucura întotdeauna să fie transferată. Cel puţin, astfel avea speranţa că ar fi putut nimeri într-un loc mai bun.
Uneori, pe parcursul călătoriei, câte una dintre deţinutele mai tinere încerca să evadeze. Asta însemna o săritură din vehiculul aflat în mişcare. Invariabil, camionul frâna cu un scrâşnet, iar evadata era azvârlită, brutal, înapoi printre ceilalţi prizonieri, cel mai adesea având un braţ sau un picior rupt în cădere. Foarte rar, se întâmpla ca vreuna dintre ele să reuşească să evadeze. Atunci când gardienii erau chestionaţi la destinaţie, ridicau, doar, din umeri. Dacă cineva reuşise să fugă, era mai simplu să modifice cifrele. Un prizonier lipsă? Ce mai conta? Erau zeci de mii de oameni ca ei, la fel de greu de numărat precum şobolanii, şi la fel de indezirabili. Pentru gardienii lor, unul mai puţin n-avea nici o importanţă.
Themis pierduse noţiunea timpului şi a locului în care se afla. Într-o zi, câţiva prizonieri noi fură aruncaţi în celulă. Cei ca ea, aflaţi acolo de o vreme, erau disperaţi să audă noutăţi despre lumea de afară, însă de data asta nou-veniţii aduseseră veşti proaste.
În ultimul an comuniştii supravieţuiseră unui număr de înfrângeri, însă, în timp ce Themis se sufocase într-una dintre celulele înăbuşitoare, bătăliile finale ale războiului civil avuseseră deja loc în munţii Grammos şi Vitsi. Armata comunistă suferise pierderi însemnate. Cei mai mulţi dintre cei rămaşi în viaţă fugiseră în Albania.

La auzul ştirii, o tăcere mormântală se lăsă printre femeile din celulă.
— S-a terminat, spuse una dintre ele cu amărăciune, iar celelalte scoaseră murmure de aprobare.
— Dar ăsta nu-i sfârşitul, protestă Themis cu disperare. Nu poate fi…
O vreme, femeile cu care ea împărţea celula mizeră, infestată de şobolani, fură divizate între demoralizare şi hotărârea de a se alătura din nou luptei. Câteva săptămâni mai târziu, la mijlocul lui octombrie, gardienii le înştiinţară, veseli, că liderul lor, Zachariadis, anunţase încetarea focului. Conflictul se încheiase în mod oficial. Imediat după aceea, fiecare buletin de ştiri fu folosit de gardieni drept pretext ca să le chinuie pe captive aruncându-le în faţă statistici ale numărului de morţi şi ca să se bucure de umilirea acelor comuniste.
Unele dintre femei jeliră pe faţă sfârşitul ţării lor, însă Themis refuza să accepte ideea că lupta se încheiase. Trupul ei, bolnav şi extenuat, se simţea învins, însă mintea îi era încă liberă. Numărul prizonierilor crescu în mod semnificativ; optimistă ca întotdeauna, Themis începu să spere şi mai tare că avea să-şi vadă atât iubitul, cât şi fratele.
De fapt, războiul se încheiase, însă nu şi perioada lor de captivitate. Către sfârşitul anului, Themis era din nou pe drum, cu mâinile încătuşate. Ca şi înainte, destinaţia nu mai avea prea mare importanţă. Themis adormi cu capul pe umărul unei vecine.
Când se trezi, simţi un miros nou. Norii de motorină pe care îi inhalaseră până atunci fuseseră înlocuiţi de mirosul mării. Camionul se oprise şi li se ordonă să coboare. La marginea apei, Themis văzu un grup de soldaţi în zdrenţe, pe care, în ciuda uniformelor înnegrite de murdărie, îi

recunoscu ca fiind membri ai armatei comuniste. Grupul deţinutelor fu mânat către ei.
Uşurată să poată să-şi întindă picioarele, Themis se apropie, şovăitoare. Soldaţii aveau mâinile legate la spate şi erau cu toţii scheletici din pricina malnutriţiei. Themis nu mai văzuse o oglindă de multe luni, dar îşi închipui că arăta la fel ca ei.
O barcă se apropia de chei, alunecând pe apa mării. Nu era decât o simplă luntre de pescuit, însă mai mult de treizeci de deţinuţi fuseseră aliniaţi să se îmbarce. Themis fu ultima din primul grup, iar cârmaciul o trase, brutal, în barcă. Şezură cu toţii, cu coapsele atingându-li-se, într-o ambarcaţiune construită pentru şase oameni, cu apa prelingându-se înăuntru de pe margini.
Themis zări în faţă o fâşie goală de pământ, dar era imposibil de spus cât de departe se afla. Trecu o jumătate de oră de când barca se străduia să înainteze de-a curmezişul valurilor. Nici Themis, nici cei trei fraţi ai ei nu învăţaseră vreodată să înoate. Mai mult decât atât, nici unul dintre cei aflaţi în barcă n-ar fi avut vreo şansă de supravieţuire, chiar dacă s-ar fi răsturnat aproape de ţărm.
Pe măsură ce se clătinau în sus şi-n jos şi dintr-o parte în alta, Themis fu cuprinsă de greaţă. Mai mulţi dintre deţinuţi vomau, deja, peste bord. Bărbatul care şedea lângă ea văzu cum faţa lui Themis căpăta o nuanţă verzuie.
— Uită-te la orizont, murmură el, şi nu-ţi abate privirea. Mai avem puţin.
— Ce e acolo...?
Barca fu trasă la debarcader şi apoi fu priponită de câţiva bărbaţi îmbrăcaţi în uniformă.
Dintr-odată, Themis zări strălucirea unei lame în lumina soarelui. Starea de amorţeală i se transformă în frică. Un cuţit îi fusese dat cârmaciului, care, clătinând barca până

aproape de punctul de a o răsturna, se întinsese spre cel mai apropiat dintre „pasageri” ca să-i taie frânghia de la mâini. Pe măsură ce mâinile le erau eliberate, prizonierii, uzi leoarcă, se dădură jos din barcă unul după altul.
Themis se întoarse ca să se uite la peisajul aflat în faţa lor. Văzu câteva cuvinte desenate pe dealuri cu pietre albe, imense:

ZITO O VASILIAS!
TRĂIASCĂ REGELE!

Mintea lui Themis se limpezi. Văzuse fotografii cu locul acela. Toată lumea îi cunoştea reputaţia. Era cunoscut drept cea mai infamă dintre insulele-închisori. Makronisos.

Capitolul 15

Sosirea în acel loc arid părea încă o încercare menită să-i testeze rezistenţa, însă Themis îşi spuse că avea să supravieţuiască.
„Trăiască regele!” Până şi tonul mesajelor de pe pantele dealurilor părea mai blând în comparaţie cu înjurăturile care-i fuseseră aruncate în ultimele luni: bandită, stricată, curvă.
Soldaţii începură să strige ordine. Femeile fură separate de bărbaţi, care mărşăluiră primii pe sub o arcadă gigantică. Themis citi cuvintele scrise deasupra capetelor lor:

I MAKRONISOS SAS KALOSORIZEI!
BINE AŢI VENIT ÎN MAKRONISOS!

Auzise multe poveşti despre insula aceea, toate – la mâna a doua, iar acum se întreba dacă nu fuseseră exagerate.

După mai mult de un an de viaţă soldăţească dură, iar apoi după ororile trăite în închisoare, priveliştea rândurilor de corturi, îndeajuns de multe ca să adăpostească zeci de mii de oameni, îi păru aproape bine-venită. Corturile se ridicau în toate direcţiile, întinzându-se cât vedeai cu ochii la poalele dealurilor, ca nişte şiruri de evantaie. În starea de sfârşeală în care se afla, Themis se gândi că poate va găsi să doarmă şi pe altceva în afară de pământul tare.
Cu mulţi ani înainte, într-una din rarele ocazii în care tatăl lor îi scosese din Atena, ea şi fraţii ei merseseră la Capul Sounion. Îşi aminti cum se uitase, peste mare, către insula din faţa lor, stearpă şi lipsită de culoare. „De nelocuit” şi „nelocuită”, fuseseră cuvintele pe care le folosise tatăl ei ca s-o descrie, şi-i auzi în minte tonul aproape dispreţuitor.
Astăzi insula era, în mod clar, locuită. Themis avea să afle că fusese adoptată o nouă legislaţie, care permitea aducerea pe insulă a unor anumite grupuri de bărbaţi şi de femei, pentru „corecţie”.
Locul mişuna de soldaţi guvernamentali îmbrăcaţi elegant, în uniforme deschise la culoare, bine bărbieriţi, cu părul tuns îngrijit. Arăta ca o tabără militară bine organizată, şi nu ca insula săracă şi goală pe care şi-o imaginase întotdeauna Themis. Era plină de zgomot: muzică, anunţuri, strigăte, cântece preoţeşti.
Themis căută în mulţime cele două feţe pe care tânjea să le vadă. La o populaţie atât de mare, poate că Tasos, chiar şi Panos, s-ar fi putut afla acolo. Iar dacă încă nu erau, exista o posibilitate ca ei să ajungă. Chiar în acea clipă se uită spre mare şi văzu o altă ambarcaţiune croindu-şi drum prin apele agitate. Moralul i se mai ridică.
O atingere în coaste îi întrerupse reveria.
— Haide, o îndemnă vecina ei. E rândul nostru.
Era timpul ca grupul lor să-şi facă intrarea oficială. Trecură pe sub arcadă şi fură întâmpinaţi de o explozie de muzică

militară. Cu stomacul încă întors pe dos de la agitaţia valurilor şi cu ochii orbiţi de soare, Themis se chinuia să înţeleagă ce se întâmpla în jurul ei.
De cealaltă parte a arcadei, totul păru că se schimbă. Themis se poticni de drumul pietros, iar vântul îi ridică praf şi nisip în ochi, în nas şi gură. Difuzoarele transmiteau încontinuu anunţuri de neînţeles, care se amestecau cu sunetul alămurilor şi al tobelor.
Mijindu-şi ochii şi ţinându-şi faţa plecată, Themis urmă perechea de picioare care mergea în faţa ei. La un moment dat, se uită în sus şi văzu cum o femeie era biciuită fără milă de o alta. Un grup de soldaţi, bărbaţi, priveau şi râdeau. Părea că scena se întâmpla doar pentru distracţia lor.
— Eşti un nimic! Mă auzi?
Victima se făcuse mică sub ploaia de lovituri, fără să strige sau să plângă. Tăcerea ei o făcea să pară şi mai vulnerabilă.
— Eísai ethnomíasma! Eşti un microb! Un microb care o să ne distrugă naţia!
Themis se uită în altă parte, simţind aceeaşi ruşine ca şi femeia necunoscută. Nu voia să se mai uite şi ea ca să adauge la ocara oamenilor care o batjocoreau şi-i aruncau vorbe grele.
— Symmorítissa! urlară unii la ea. Bandito!
— Bulgăroaico! strigară alţii.
Themis observă jocul dintre atacatoare şi un alt bărbat, căruia îi căzuseră pantalonii în vine.
— Iar tu eşti o hoaţă, chicoti el. Dă-mi înapoi cureaua!
Bătaia încetă pentru că agresoarea îi înapoie bărbatului cureaua.
Toţi cei din grup se ţineau cu mâinile de burtă de atât râs.
Themis se întoarse şi continuă să înainteze cu greu. Trecură zece sau cincisprezece minute până să-şi ridice

privirea din nou. Văzu ochii reci ai bărbaţilor care treceau în direcţia opusă. Lipsa lor de expresie îi dădea fiori.
După ce, în sfârşit, se opriră, grupul de douăzeci de femei fu aliniat în faţa unui personaj care aştepta să le vorbească. Cu soarele care asfinţea în spatele lui, tot ce puteau vedea era o siluetă.
— Bine aţi venit, spuse el, după care făcu o pauză, pentru efect. Din păcate, fiecare dintre voi s-a îndepărtat de modul firesc de existenţă al femeilor, continuă personajul, cu o voce joasă şi dezarmant de blândă. Însă voi sunteţi cele norocoase. Aici, pe insulă, vă putem ajuta să reveniţi pe drumul cel drept. O să recunoaşteţi greşelile pe care le-aţi făcut şi o să vă căiţi pentru ele. Nu priviţi locul ăsta ca pe o închisoare, ci ca pe o şansă de a vă îndrepta.
Nu se auzi nici un murmur de dezaprobare. Tonul lui era blând, contrastând dramatic cu cruzimea şi abuzurile la care acele femei fuseseră supuse în ultimele săptămâni şi luni. Themis îi ascultă vorbele cu atenţie.
Cuvântarea continuă, însă tonul se schimbă într-unul de îndemn:
— N-aveţi decât o singură cale de a ajunge acasă, o singură alegere pe care s-o faceţi dacă vreţi să vă reîntâlniţi familia. E foarte simplu.
Apoi femeile auziră un cuvânt nou. De acum înainte aveau să-l audă atât de des, încât să le devină la fel de familiar pe cât le era sunetul propriei răsuflări.
— O să semnaţi o declaraţie – dílosi. Iar după aceea o să mergeţi acasă, acolo unde vă e locul. Familiile o să vă aştepte cu braţele deschise.
Dílosi metanoías. O declaraţie de pocăinţă. Dílosi, dílosi, dílosi... Cuvântul urma să le răsune în urechi fără oprire.
Themis găsi ideea ridicolă. N-avea să se căiască niciodată fiindcă luptase pentru drepturile ei, împotriva unui regim în care atât de mulţi colaboraseră cu naziştii.

Arătând către Capul Sounion, vorbitorul ajunse la punctul culminant al discursului său:
— Imaginaţi-vă că ajungeţi din nou pe continent. Cu conştiinţa curată. Din nou femei. Grecoaice adevărate. Pline de viaţă.
Făcu o pauză de parcă ar fi aşteptat aplauze, apoi se întoarse cu spatele şi plecă înapoi spre mare.
Falsa lui grijă faţă de ele fu înlocuită de cruzimea făţişă a femeilor-gardian care le păzeau. Fură duse în marş până la un cort în care aveau să locuiască câte cincizeci. Li se dădură rochii subţiri, de bumbac. Themis se chinui să-şi închidă nasturii cu degetele îngheţate de frig. Nu ceru ajutorul nimănui. De data asta încerca să limiteze cât mai mult posibilitatea de a trăi durerea şi pierderea. N-avea să mai existe nici o Katerina.
Uniformele lor comuniste, acum zdrenţuite, fură abandonate într-o grămadă clădită lângă cort. Ceva mai târziu, Themis privi cum pantalonii ei, de care fusese atât de mândră, erau puşi pe foc şi transformaţi în cenuşă.
La început, câteva dintre femeile care le păzeau cortul se arătară îndeajuns de cumsecade cu ele. Themis înţelese în curând că, la rândul lor, fuseseră prizoniere, dar semnaseră acea dílosi. Misiunea lor era să le încurajeze să facă acelaşi lucru pe femeile de paza cărora erau responsabile.
Însă majoritatea deţinutelor din cortul lui Themis erau încăpăţânate. Nici una dintre ele nu şi-ar fi trădat cu uşurinţă crezul. Multe fuseseră transferate recent de pe Trikeri pe Makronisos, şi se considerau greu de învins. Femeile astea chiar arătau diferit, cu chipuri brăzdate de linii adânci, arse de soare şi de vânt.
Themis simţise brutalitatea biciului poliţiştilor şi a cizmei soldăţeşti. Acum însă, ea şi celelalte femei erau supuse

unor munci istovitoare, lipsite de orice sens. Zi după zi erau silite să plimbe pietre dintr-un loc în altul.
Când soarele prindea să apună, începea îndoctrinarea, care includea marşuri şi intonarea obligatorie de cântece patriotice. În fiecare zi aveau de stat ore în şir pe un stadion imens, clădit din beton. Neprotejate de rafalele de vânt, care izbeau constant betonul gol, de aversele neaşteptate de grindină şi de ploi torenţiale, ascultau vocile monotone ale temnicerilor lor.
Dintre toate chinurile, Themis ura cel mai mult discursurile pe care erau obligate să le asculte, însă descoperise cândva o modalitate de a ignora ceea ce o deranja: părea că se concentra, când, de fapt, nu auzea nimic. Cel puţin, acele ore petrecute pe stadion le dădeau femeilor un repaus de la munca istovitoare. Îndatoritoare, Themis se ridica în picioare de fiecare dată când erau silite să cânte, separându-şi gândurile de acţiuni, aşa cum exersase alături de Fotini.
Femeile din cort îşi întăreau una alteia hotărârea de a nu ceda. Niciodată, niciodată, niciodată, şopteau ele, astfel ca toate celelalte să audă. Niciodată n-aveau să le întoarcă spatele tovarăşelor de luptă. Niciodată n-aveau să-şi renege idealurile comuniste. Niciodată n-aveau să semneze acea dílosi.
În câteva zile, Themis se familiariză cu planul locului. Existau zone separate, una pentru cei care nu se căiau, una pentru cei care erau pe calea „reabilitării”, şi o a treia pentru cei care semnaseră deja dílosi. Zonele erau numite Alpha, Beta şi Gamma. A, B, C. Unu, doi, trei. Li se spunea şi că aceia erau paşii simpli pe care vinovaţii îi aveau de făcut ca să-şi spele greşelile, ca să renască.
Aflată într-o stare de epuizare, Themis se lăsa purtată de curgerea zilelor, alături de celelalte mii de prizonieri. Totul se făcea în schimburi împărţite pe ore, până şi vizita

zilnică la catedrala lipsită de charismă, rece, făcută din beton, care fusese rapid construită în mijlocul insulei.
— Chiar se aşteaptă să ne rugăm? mormăi una dintre femeile din grupul lui Themis. O să mă rog pentru moartea unuia dintre gardieni. Pentru asta o să mă rog.
Fu auzită de gardieni, iar Themis n-o mai văzu niciodată după acea întâmplare.
O formă şi mai subtilă de tortură era zgomotul care nu se oprea niciodată. Nu era vorba doar de anunţurile făcute în mod constant prin difuzoare, sau de ordinele lătrate în faţă, ori de strigătele celor torturaţi. În unele zile muzica răsuna strident din difuzoare, fără oprire. Erau cântece naţionaliste, fanfare militare şi fragmente de muzică orchestrală. Cu toatele se repetau în buclă, la nesfârşit.
Una dintre femeile care dormeau aproape de Themis fu luată într-o noapte şi îngropată până la gât, afară, în nisip. În următoarea dimineaţă celelalte femei fură obligate să treacă, încolonate, peste ea. Era o formă de tortură creată ca să le terorizeze pe toate.
Femeia îşi pierdu minţile după acel episod. Toată umilinţa şi abuzul fizic la care fusese supusă până atunci nu păreau s-o afecteze atât de mult pe cât o făcea explozia continuă de muzică. Se ridică într-o noapte în capul oaselor şi începu să urle, acoperindu-şi urechile cu palmele:
— Opreşte-te! Opreşte-te! Opreşte-te!
Strigătele ei ascuţite îi atraseră pe gardieni, care intrară în cort şi o duseră afară. Un asemenea protest le dădea scuza perfectă ca s-o pedepsească din nou.
Themis îşi dădu seama pentru prima oară că muzica avea nevoie de contrastul tăcerii ca să aibă un înţeles. Fără pauză, ea nu era nimic altceva decât zgomot.
Câteva zile mai târziu, muzica se opri, aparent fără nici un motiv. Lipsa de predictibilitate a acelei decizii era aproape la fel de exasperantă. Nu le dădea deţinutelor nici o

asigurare că acea formă de tortură n-ar fi putut începe din nou, în orice moment.
Din când în când, prizonierii primeau câte un exemplar din revista care se tipărea pe insulă. Aceasta lăuda semnarea declaraţiilor de pocăinţă şi o arăta pe regina Frederika într-unul dintre turnurile pe care le făcea prin casele de copii pe care le deschisese. Figura ei luminoasă şi bine hrănită radia din pagină, ridicându-i lui Themis temperatura, în ciuda frigului de afară. Femeia părea plină de bune intenţii, însă Themis nu putea s-o ierte pentru că susţinuse atât de făţiş extrema dreaptă.
Câteodată, atunci când gardienii şi torţionarii lor voiau să aibă timp pentru ei înşişi, femeile erau îndemnate să coasă.
— Lucru manual pentru femei, asta facem noi aici atunci când ei iau o pauză, mormăi sarcastic către Themis una dintre „puşcăriaşele” cu vechime.
Cusutul era o pasiune a Margaritei, însă Themis fusese întotdeauna împotriva lui şi a tot ceea ce reprezenta. Luă, dintr-o grămadă, fără chef, un pătrat de in decolorat, puse aţa în ac şi şezu pe pământul pietros de lângă cort. Alesese culoarea roşie.
Nimeni nu striga, nimeni nu le intimida, se auzea doar vuietul vântului care bătea printre crengile copacilor contorsionaţi.
Cincizeci de femei şedeau în linişte. Cea de lângă Themis avea o pânză întinsă în poală, tivită pe margini cu un model simetric plăcut la vedere, ca un şir de zigzaguri.
— Uite aici, şopti ea, aranjând bucata de material în aşa fel încât Themis s-o poată privi dintr-un alt unghi.
Themis fu impresionată. Văzu că modelul era alcătuit dintr-un acronim care se repeta de-a lungul chenarului: ELASELASELASELAS.

— Iar în mijloc o să cos numele patriei noastre, ELLAS. Dar o să-l scriu greşit şi acolo...
Fata, care era mult mai tânără decât Themis, zâmbi, poznaşă.
A broda iniţialele armatei comuniste de rezistenţă, ELAS, pentru care cei trei fraţi ai fetei muriseră, era unul dintre micile acte de rebeliune care se petreceau în jurul lui Themis. Deghizate în motivele tradiţionale ale insulelor, Themis văzu brodate păsări în zbor şi corăbii cu pânzele întinse.
— Ele reprezintă libertatea noastră, îi explică o femeie.
Asemenea acte de subversiune nu aveau un scop anume, însă le ajutau pe femei să-şi păstreze spiritul viu.
Themis şezu o vreme, privind pătratul alb din poala ei. În teorie, subiectul broderiei trebuia să slăvească ţara. Themis îşi iubea patria la fel de mult ca şi gardienii care o ţineau prizonieră pe insulă, şi era hotărâtă să-şi arate această iubire.
Îi făcu nod firului de aţă şi străpunse pânza de dedesubt. Spre mulţumirea ei, zări vârful acului răsărind chiar în mijloc, exact aşa cum intenţionase. Din acel punct, începu să coasă conturul unei inimi. Putea spune că reprezenta iubirea ei pentru Grecia şi pentru familie, însă cu fiecare împunsătură de ac avea să se gândească la Tasos. Se simţise atât de întreagă alături de el, acolo, în munţi. Se întrebă dacă la asta se gândise Platon atunci când vorbise despre Cealaltă Jumătate. Cu siguranţă, ea se simţea tăiată în două. Însă visul de a fi reunită cu bărbatul pe care îl iubea îi dădea speranţă. De fiecare dată când vârful acului străpungea pânza şi trăgea firul stacojiu prin ea, îşi imagina că îl atrăgea tot mai aproape.
Pentru prima dată înţelese plăcerea de a coase. Concentrarea îi abătea gândurile de la situaţia în care se

afla. Mâinile ei mici, care fuseseră câteodată un dezavantaj în mânuirea unei arme, erau acum un dar.

Pe măsură ce lunile treceau, zilele se făcură mai lungi şi mai fierbinţi. Themis se simţea din ce în ce mai extenuată de zilele de muncă grea. Era adesea bătută pentru că se mişca încet. Cusutul era singura activitate pentru care avea energie. Una dintre femei se plânsese că ciclul i se oprise, ceea ce făcea ca numărul celor care încă mai sângerau să se reducă la două. Unele dintre ele erau bucuroase să fie scutite de blestemul lunar, însă altele se temeau că ciclul n-avea să li se mai întoarcă niciodată. Themis îşi aduse aminte cum i se oprise menstruaţia lui Fotini. Malnutriţia făcuse acelaşi lucru şi cu ea.
Toată ziua simţise cum soarele o bătea în ceafă, iar acum stătea întinsă în pat, într-un delir de greaţă şi de stare generală de rău. Nu putea să adoarmă. Dintr-odată, auzi strigăte. Nu erau urletele unei femei, ci ale unui bărbat. Un sunet strident şi înalt, precum cel ieşit din gâtlejul unui animal. Tortura se intensificase pe insulă. Autorităţile guvernamentale nu erau satisfăcute de numărul de dílosi care se semnau pe Makronisos. Ceruseră o îmbunătăţire a rezultatelor.
Într-una din nopţi, trei gardieni veniră în cort şi o scoaseră pe una dintre femei afară, fără nici un avertisment. N-o duseră departe. Voiau ca restul femeilor să audă tot, ca să-şi poată imagina ce i se făcea victimei.
Ţipetele ei o traumatizară pe Themis. O oră mai târziu, atunci când femeia fu împinsă înăuntru, îi fu aproape frică să se uite la ea.
Victima căzu pe jos scâncind, nemişcată şi dezbrăcată, încovrigată în poziţie fetală. Trei dintre femei se adunară în jurul ei; una dintre ele începu să rupă un cearşaf, gata să-i îngrijească rănile.

— Theé kai kýrie! Uită-te la picioarele ei!
Themis auzi pe altcineva adăugând:
— I le-au făcut praf!
În ziua aceea, femeia zăcu nemişcată pe salteaua ei subţire, ca un avertisment mut despre posibilul destin al tuturor. Noaptea urmă o nouă victimă, la fel şi în nopţile care veniră. Violul era o practică obişnuită. Câteva dintre ele se întorseseră cu unghiile smulse, unele fură bătute cu şosete umplute cu pietre, altele rămaseră cu urme de arsuri de ţigară pe sâni. Fiecare dintre ele erau dovada vie a ceea ce ţi se putea întâmpla dacă refuzai să semnezi dílosi.
Nimeni nu putea şti momentul exact în care pânza cortului era ridicată, iar următoarea victimă era aleasă la întâmplare. Themis îşi aduse aminte cum încerca să se prefacă adormită ca să se facă invizibilă în faţa Margaritei. În noaptea în care sunetul bocancilor grei, de armată, se opri lângă patul ei, îşi strânse pleoapele tare, sperând, rugându-se, dorindu-şi să nu fi fost rândul ei.
Rezistenţa împotriva violenţei de orice fel era total lipsită de sens. Themis îşi strecură picioarele în cizme şi păşi, calmă, între cei doi gardieni, încercând să respire, spunându-şi să fie curajoasă. Exersase, uneori, felul în care să reacţioneze atunci când avea să fie rândul ei. Avea să încerce să se gândească la lucrurile cele mai frumoase pe care le cunoştea, la Tasos, la buzele lui, la inima ei care, prin despărţirea de el, devenise incompletă.
La câţiva metri distanţă de ieşire, unul dintre soldaţi îşi puse mâinile pe umerii ei. Îi vorbi încet, cu faţa atât de apropiată de a ei încât buzele aproape că li se puteau atinge. Era un act intim. Se simţi violată înainte să se întâmple vreo silnicie.
— Te poţi salva, îi spuse el.

Soldatul era aproape la fel de tânăr ca ea, dar dinţii îi erau stricaţi şi negri, iar răsuflarea îi mirosea a excremente. De greaţă, Themis aproape că avu un reflex de vomă.
— Dacă vrei, te poţi salva, murmură el din nou.
Themis nu spuse nimic. Tăcerea ei îl enervă în chip vădit.
— Spune-mi că nu vrei să mori. Spune-mi că o să semnezi, îi zise el atât de încet, dar atât de aproape încât îi simţi răsuflarea fierbinte pe buze.
— Spune că semnezi! strigă al doilea gardian, aplecându-se către ea în încercarea de a o intimida şi mai tare. Semnează, doar! Şi munca noastră ia sfârşit.
Themis se opri asupra ideii doar preţ de-o clipă. Ar fi însemnat o întoarcere la Atena, acoperită de ruşine, o confruntare cu Thanasis (poate chiar şi cu Margarita, cine putea să ştie?) Ar fi însemnat o negare a credinţelor ei, o trădare a oamenilor alături de care luptase. Ar fi urmat citirea cu voce tare a declaraţiei ei de pocăinţă, dílosi metanoías, în aceeaşi biserică în care înţelesese pentru prima oară conceptul de charmolýpi. Umilinţa publică de a fi arătată cu degetul, privirile batjocoritoare, zâmbetele maliţioase ale vecinilor despre care ea ştia că fuseseră colaboraţionişti. Nu, ar fi însemnat o formă de suicid, de lepădare de sine. Cum ar fi putut să mai stea faţă în faţă cu Tasos sau cu Panos atunci când avea să-i întâlnească din nou?
Toate astea o umpleau de o frică şi mai mare decât frica de soldaţii care o intimidau acum. Trebuia să fie puternică. Mirosul de nicotină din răsuflarea soldatului îi umplu gura, iar bila i se ridică din adâncul abdomenului. Dintr-odată, începu să icnească şi să vomeze. Cei doi soldaţi se îndepărtară, dezgustaţi. Themis se ghemui la pământ şi vărsă până când îşi goli stomacul.
— Ridic-o pe căţea! îi ordonă unul dintre soldaţi celuilalt.

Fu sculată în picioare şi biciuită de câteva ori peste spate. Înainte de a o împinge, cu bruscheţe, în cort, soldatul îi răsuci braţele la spate în chip sadic, până când ea crezu că aveau să-i iasă din încheieturi.
Themis privi cu vinovăţie cum o altă femeie fu scoasă din pat, iar apoi ascultă, terorizată, urletele care veneau de afară. Femeia era violată; Themis ştiu că ar fi putut fi ea.
În cele din urmă, „înlocuitoarea" lui Themis fu adusă înapoi şi lăsată să cadă pe pat, în stare de inconştienţă. Câteva dintre femei avură grijă de ea după ce aceasta îşi reveni în simţiri, strigând de durere din cauza arsurilor făcute cu ţigara care-i acopereau faţa şi gâtul. Femeile îi atingeau uşor rănile, însă fără nici un efect, iar când veniră zorii, ele văzură că cicatricile aveau s-o desfigureze pe viaţă.
Soldaţii aflară că voinţa feminină era mai puternică decât hotărârea lor de a le face pe femei să semneze, ceea ce îi frustră şi-i făcu să devină şi mai cruzi.
Vreme de câteva săptămâni, nimeni nu semnă în cortul lui Themis. Asta le construi o reputaţie acelor femei, iar soldaţii începură să adopte tactici noi. Pedeapsa nu mai era teroarea care se dezlănţuia doar noaptea. Gardienii începură să bată prizonierele şi pe timp de zi. Pielea lui Themis se înnegrise de la soare, dar era împestriţată cu peticele vânătăilor, care aveau o culoare şi mai întunecată. Ca să le frângă voinţa deţinutelor, gardienii alegeau câte o victimă şi o trimiteau în detenţie solitară. Themis fu una dintre acestea şi avu de îndurat trei zile şi trei nopţi închisă într-o hrubă umedă şi lipsită de lumină.
Îi aruncau pâine o dată pe zi, însă, neputând calcula trecerea timpului, ea o mânca prea repede, iar apoi nu mai avea nimic cu care să-şi astâmpere foamea. Astea erau orele cele mai pline de suferinţă şi de disperare.

Într-una din nopţi, pe când femeilor li se părea că trecuseră doar câteva momente de când se culcaseră, fură trezite de nişte strigăte:
— Treziţi-vă, târfe încăpăţânate! Afară cu voi! Acum!
Soarele nu răsărise, iar stelele încă se vedeau pe cer. Deţinutele se împleticiră afară din cort, la primul ceas ale dimineţii. Chiar dacă era aprilie, încă se simţea frigul. Hainele subţiri nu le apărau pe femei nici de temperaturile scăzute, nici de intemperii.
Se întâmpla ceva nou. Se obişnuiseră cu trezirile bruşte şi cu abuzurile verbale la orice oră din zi, însă acum erau duse în marş forţat către o parte a insulei aflată la distanţă de zona corturilor, într-un loc în care nimeni nu putea auzi sau vedea ce li se întâmpla.
După patruzeci de minute de urcuş, ajunseră într-o zonă presărată cu arbuşti. Soarele răsărise, iar Themis se uită în jur, apoi în sus, la cerul albastru. Nimic nu se întâmplase, încă. Femeile stăteau adunate strâns; soldatul care comanda le ordonă să se răsfire.
— Aşa, spuse el, arătându-le ce voia de la ele. Cu braţele întinse!
Femeile nu făcură nici un gest, iar el strigă:
— Avion!
Fură obligate cu toatele să stea în aceeaşi poziţie ridicolă. Erau torturate, pe o cruce invizibilă, pentru crezul lor. După o vreme apăru amorţeala, iar Themis nu mai simţi durerea. Alte femei căzură la pământ, leşinate din cauza căldurii şi a oboselii. Când îşi reveneau, erau silite să-şi reia poziţia. Câteva dintre ele suspinau, însă plânsetul le era uscat. Deshidratarea le secase şi cele de pe urmă lacrimi. Nimic nu le mai umezea ochii sau gâtlejul.
Au stat aşa, cu soarele urcând tot mai sus pe cer. După ce aproape toate femeile se prăbuşiră la pământ, abuzurile verbale începură din nou. Ca să se facă auzit, soldatul

striga peste bâzâitul a mii de muşte ce roiau deasupra carcasei unui animal care putrezea în apropiere.
— Puteţi să staţi aşa în fiecare zi, vreme de o săptămână, o lună, un an, le spuse el, rânjind. Noi nu ne supărăm. Ne bucurăm să ne sporim forţele aeriene. Făcu o pauză ca să se bucure de chicotelile pline de preţuire ale soldaţilor din jur. Apoi, mulţumit de tentativa lui de glumă, se simţi încurajat să continue: E adevărat că americanii ne-au dat o mână de ajutor, însă întăririle sunt întotdeauna bine-venite.
Toţi soldaţii râdeau şi făceau glume răutăcioase pe seama femeilor.
Poziţia în care ele fuseseră obligate să stea era calculată să le facă să arate ridicol, însă corpul şi spiritul fiecăreia fuseseră părţile cu adevărat vătămate. Câteva încă mai erau căzute în praf, iar cele care mai aveau un dram de putere le ajutară să se ridice. Foarte încet şi doar atunci când li se permise, se întoarseră, împleticindu-se, în tabără. Pe Makronisos nu exista nici o sursă naturală de apă potabilă. Văzând o adăpătoare pentru capre, una dintre femei alergă la ea, căzu în genunchi şi-şi scufundă faţa în apa caldă şi rău mirositoare. Themis o urmă şi bău, însetată, sorbind apa din căuşul palmei, de parcă ar fi fost cel mai dulce vin. Toate celelalte aşteptară cu răbdare să le vină rândul să bea, în timp ce soldaţii le lăsară s-o facă. Ei aşteptau undeva la distanţă, fumând şi pălăvrăgind, ca şi când treaba lor se încheiase.
În ciuda chinurilor, niciuna dintre femeile din grup nu semnase o dílosi. Faptul că deţinutele continuau să reziste era socotit de gardieni drept un eşec personal. Ar fi fost un triumf dacă vreuna dintre ele ceda. Gardienii aplicară o tactică simplă: în noaptea aceea şi în următoarele zile, femeile nu primiră nimic de mâncare.

Toată lumea din cort era acum bolnavă. Multe dintre deţinute aveau dizenterie, patru dintre ele fuseseră luate de pe insulă, fiind suspecte de tuberculoză, iar câteva făcuseră septicemie din pricina rănilor netratate. Soldaţi erau sadici, însă nu voiau să-şi rişte propria sănătate, aşa încât le lăsară în pace o vreme, să moară ori să-şi revină.
Vreme de câteva zile, Themis fu într-o stare de delir după acele ore de umilinţă intensă pe care le trăise în bătaia soarelui. Cu toate astea, fu obligată să iasă din cort şi fu împinsă, cu puşca în spate, la parada zilnică.
— Dacă poţi să mergi, poţi să participi, îi spuse soldatul, împungând-o cu arma în şira spinării.
Aproape că leşină în drum spre stadion, însă fu sprijinită de două femei de treabă, care o ţinură între ele. Ajunse acolo doar datorită mărinimiei lor, însă femeile se retraseră de îndată ce o aşezară pe unul dintre scaunele de piatră. O asemenea faptă bună putea fi pedepsită.
Un vânt puternic stârnise praful în acea seară. Themis privea în jos ca să-l oprească să-i intre în ochi. Chiar şi aşa, nisipul părea să-şi găsească loc pe sub pleoapele ei.
Auzi cadenţa paşilor soldaţilor pe solul pietros. Prin ochii pe jumătate închişi, întrezări conturul şters al bărbaţilor care treceau încolonaţi. Aceştia erau soldaţii care semnaseră dílosi cu o zi înainte. Fusese un triumf pentru cei care răspundeau de ei. Zece dintr-o lovitură.
Doar Dumnezeu ştia la ce vor fi fost supuşi, se gândi Themis. Convertirea lor era sărbătorită cu o fervoare aproape religioasă.
Un preot se afla în şirul de ofiţeri şi cânta.
— Parcă ar fi un botez, spuse una dintre femei în şoaptă.
— Sunt rebotezaţi, spuse o alta. Renăscuţi. Purificaţi.
Themis închise ochii. O tulbura profund să-şi închipuie felul în care acei luptători comunişti se compromiseseră, dar şi mai greu era să fii martorul zâmbetelor maliţioase ale

celor care îi forţaseră să facă acest lucru. Ei, soldaţii care semnaseră cândva dílosi, conduceau azi ceremonialul celor mai recente „convertiri”. Liderul lor se pregătea să vorbească.
— Gândeşte-te la ce o să primească odată ajunşi acasă, spuse vecina ei.
— O masă bună, răspunse cealaltă vecină, vorbind peste capul lui Themis. Şi un duş cald, un pat confortabil, haine curate şi...
— Nu asta am vrut să zic, răspunse cealaltă, ferm. O să aibă parte de dispreţ şi de batjocură.
Era adevărat că cei care se pocăiau aveau să îndure umilinţe din partea ambelor tabere atunci când declaraţiile lor erau făcute publice. Cu toate astea, Themis simţi o înţepătură de invidie la gândul că cei care se converteau azi aveau să ajungă în curând acasă, departe de iadul acela. Pentru o clipă, se pierdu în reverie.
Apoi auzi o voce. N-avu nevoie de mai mult de câteva cuvinte ca să recunoască acea intonaţie de om cu educaţie superioară.
— V-aţi salvat pe voi înşivă, spuse acea voce al cărei timbru îi era atât de cunoscut lui Themis, ea ştiind până şi felul în care anumite cuvinte erau accentuate. V-aţi schimbat calea, continuă vorbitorul. Sunteţi mântuiţi, capabili să trăiţi din nou ca cetăţeni greci cu drepturi depline.
Tasos? Oare era chiar el? Themis auzise că insolaţia putea să-ţi dea halucinaţii. Cu soarele care apunea în spatele lui, ea nu putea să vadă decât o siluetă. Voia cu disperare să se fi înşelat.
Soarele începu să coboare mai repede, iar imaginea deveni mai clară. Themis clipi, neîncrezătoare. Era într-adevăr Tasos, stând acolo, cu un zâmbet batjocoritor pe faţă. Trecuseră multe luni de când Themis îl văzuse pentru

ultima oară. Chiar dacă în acel răstimp multe dintre femeile din jurul ei se schimbaseră fără putinţa de a mai fi recunoscute, el nu părea să se fi schimbat deloc.
Inima lui Themis bătu cu putere. Se simţi cu atât mai şocată cu cât Makris nu putea fi decât protagonistul-şef al stoarcerii declaraţiilor de pocăinţă de la bărbaţii care se aflau în faţa lui. Pierzându-se într-un amestec de pasiune şi luciditate, Themis îl strigă cu voce tare:
— Tasos... Tasos!
Nimeni nu-i răspunse. Pe Makronisos, toată lumea îl cunoştea doar sub numele de „Makris”. Atât proaspeţii „convertiţi”, cât şi gardienii se întoarseră ca s-o privească pe Themis. Să atragi atenţia asupra ta în felul ăsta era, de bună seamă, un act de insolenţă.
Femeile care stăteau la stânga şi la dreapta ei o îndemnară să tacă. Toată lumea o privea, mai puţin bărbatul pe care îl iubea. Îşi continuase discursul, aparent fără s-o vadă.
— Iar acum, înainte de a pleca din acest loc, e de datoria voastră să-i faceţi pe camarazii voştri greci să vadă lumina, aşa cum aţi făcut-o şi voi. Misiunea voastră e să-i salvaţi pe alţii, aşa cum aţi fost şi voi salvaţi.
Se auzi un murmur de nemulţumire. Bărbaţii convertiţi aşteptaseră eliberarea imediată, însă asta n-avea să se întâmple.
Makris vorbea cu un zel aproape religios, însă audienţa lui era acum distrasă de Themis, care îl strigase din nou. De îndată ce el îşi încheie discursul, gardienii îi călăuziră pe noii convertiţi afară de pe stadion, ca să elibereze scena şi să facă loc următorului număr din program. Doar atunci se deschise un coridor liber între Makris şi Themis. El îşi întoarse privirea către ea.
Themis îi întâlni ochii şi nu văzu nimic altceva decât un gol. N-o recunoscuse. Faţa lui era aceeaşi, însă expresia

acelei feţe nu arăta nimic care să sugereze că, pentru el, Themis era altceva decât o străină.
Aceiaşi ochi insondabili, pe care îi iubise atât de mult, o umpleau acum de frică. Erau la fel de întunecaţi precum iadul, la fel de reci şi de goi precum hruba în care ea zăcuse atunci când fusese condamnată la detenţie solitară. Nu putu face altceva decât să privească, deziluzionată şi îndurerată, cum omul pe care îl iubea îi întorcea spatele. Ceva fusese rupt din el şi, pe când Themis îl privea îndepărtându-se, simţi că ceva fusese smuls şi din ea.
Toată lumea o privea. Câţiva dintre gardieni râdeau şi o arătau cu degetul. Femeile din jurul lui Themis arătau stânjenite, dar şi furioase. Faptul că ea
îşi pierduse controlul urma să aibă urmări neplăcute, probabil chiar şi asupra celorlalte deţinute.

Capitolul 16

Ajunsă înapoi în cort, Themis nu mai fu conştientă de nimic şi de nimeni. Stătea întinsă pe salteaua ei, cu ochii închişi, indiferentă la lumea din afară. Nici măcar nu plângea. Ţinea la idealurile pe care le avea, însă îşi dădea seama că ceea ce o susţinuse până atunci fusese speranţa unei reîntâlniri fericite cu Tasos. Iar acea speranţă fusese nimicită.
Celelalte femei ieşiseră ca să-şi primească raţia zilnică de pâine. În ceea ce o privea pe Themis, o stare de greaţă copleşitoare îi tăiase pofta de mâncare. Era bolnavă de tristeţe şi de insolaţie.
Dintr-odată, zgomotul de afară îi tulbură reveria. Autorităţilor de pe Makronisos le făcea plăcere să aibă o scuză pentru fiecare dintre pedepsele individuale sau

colective pe care le dădeau. Acum se legaseră cu entuziasm de purtarea indisciplinată a lui Themis.
Femeile se întorceau înapoi în cort, vorbind cu glas tare. Unele dintre ele strigau şi protestau. Themis deschise ochii şi-şi dădu seama că se adunaseră cu toatele în jurul patului ei. Încercă cu greu să se ridice în capul oaselor.
— Tu! spuse una dintre cele mai dure femei din grupul lor, aplecându-se şi aţintindu-şi degetul spre ea. Tu! Asta e din cauza ta!
— Da, e vina ta. Doar a ta.
— N-am primit nimic de mâncare. Nici măcar o coajă.
— Şi asta, din vina ta!
Camaraderia şi ajutorul reciproc dintre femei dispăruseră. Ar fi găsit cu plăcere o cale ca s-o pedepsească şi fizic, dacă ar fi putut, însă limbile lor ascuţite fură suficiente pentru moment.
Atunci când Themis strigase în zadar numele lui Tasos, ele trăseseră rapid concluzia că cei doi fuseseră iubiţi. Toată lumea ştia că un asemenea lucru era împotriva regulilor partidului, un păcat împotriva credinţelor şi practicilor armatei comuniste.
Câteva dintre femei, flămânde şi furioase, începură s-o hărţuiască:
— Ruşine! Să-ţi fie ruşine, târfuliţă ce eşti!
Invectivele continuară până când femeile se plictisiră şi merseră să se întindă pe saltelele lor. Foamea le ţinu treze pe cele mai multe dintre ele. Noaptea aceea fu una îngrozitoare pentru toată lumea.
A doua zi, Themis descoperi că multe dintre femei nu mai vorbeau cu ea. Până şi cele mai înţelegătoare dintre ele îi deveniseră inamice.
Amintirea privirii goale a lui Tasos o bântuia. Îşi spuse că trebuia să fi fost maltratat ca să sufere o asemenea transformare. Pe când lacrimile începeau să-i umezească

pătura, Themis se gândi la momentele în care făcuseră dragoste. Asta era imaginea pe care ar fi trebuit s-o păstreze în minte.
În următoarele zile, prizonierilor li se repartiză un proiect de construcţie, care fusese descris drept unul special. Regimul de pe insula Makronisos hotărâse că trebuia ca aceştia să construiască o replică a Partenonului, socotit ca fiind adevăratul simbol al patriei lor. Construindu-l, deţinuţii îndărătnici de pe insulă aveau să înţeleagă cui trebuiau să-i fie loiali. Căratul pietrelor grele de la un capăt la celălalt al insulei avea să le reamintească datoria pe care o aveau.
La miezul zilei, temperaturile sfârşitului de aprilie erau foarte ridicate. Sudoarea îi curgea lui Themis pe spate în timp ce-şi căra anevoie povara. La fel ca multe alte deţinute, găsise o bucată de pânză în coşul pentru broderie ca să-şi acopere capul, însă i se interzise s-o poarte.
În aceeaşi zi în care depuse prima ei piatră pentru construirea caricaturii de Partenon, Themis se prăbuşi, ghemuită de durere. Nu mai putu să meargă; se prinse cu mâinile de pântec, cuprinsă de un chin agonizant.
Una dintre femeile care încă mai vorbeau cu ea primi permisiunea s-o ajute să se întoarcă la cort. Acolo se aflau întotdeauna câteva femei care erau lăsate să rămână peste zi, fie pentru că erau schilodite de bătăi, fie pentru că aveau febră, suferind de o boală încă nediagnosticată.
Ca şi în cazul celorlalte deţinute, oasele lui Themis ieşeau în evidenţă la umeri, şolduri şi genunchi. Nu existau oglinzi, însă ea ştia cum arăta, pentru că le vedea pe tovarăşele ei de captivitate, descărnate cu toatele, şi-şi închipuia că semăna cu ele. Câteodată îşi plimba degetele peste încheieturi, simţind cum deveneau din ce în ce mai ascuţite.

În acea noapte Themis zăcu pe spate, cu mâinile încleştate pe abdomen. Poate că, dacă se apăsa un pic, durerea avea să mai cedeze. În timp ce presa focarul suferinţei, băgă de seamă că era mai rotunjit ca de obicei. Îşi aduse aminte, de pe vremea foametei din 1941, că malnutriţia putea face ca pântecul să se umfle.
Apoi mai simţi ceva. Printre crampe răzbătea o senzaţie ciudată, pe care n-o mai încercase până atunci. Rămase locului, cu mâinile în aceeaşi poziţie. Senzaţia cea stranie reveni câteva minute mai târziu: aceeaşi mişcare pe care o simţea înlăuntrul ei. Bineînţeles, credea că doar i se părea. Însă apoi senzaţia revenea: un soi de cutremurare în pântec. Cu un amestec de şoc şi de plăcere, Themis înţelese în cele din urmă că purta în ea o nouă viaţă.
Charmolýpi, se gândi ea, încovoindu-se de durere dar simţind, în acelaşi timp, o bucurie intensă, de care fusese lipsită atâta vreme. După o oră şi ceva, crampele se mai domoliră, iar emoţia descoperirii pe care o făcuse îi spori. Stând întinsă în pat, cu teama că, dacă se mişca, durerea s-ar fi putut întoarce, îşi atinse coapsa cu degetele, încercând să numere. Câte luni trecuseră de când făcuse dragoste cu Tasos? Şapte? Opt? Pierduse de mult socoteala zilelor şi a săptămânilor. Nu avusese nici un reper care s-o ajute să le numere, nici un motiv ca să le ţină socoteala.
Nu putea să-şi împărtăşească nimănui bănuielile. Trebuia ca starea ei să rămână un secret preţios, bine păzit. În urmă cu doar câteva zile, văzuse cum una dintre femei rămăsese fără copil pentru că nu voise să semneze o dílosi. Bebeluşul ajunsese pe Makronisos împreună cu mama lui, dar apoi fusese despărţit de ea, iar scena luării copilului încă o bântuia pe Themis. Plină de vinovăţie, îşi aduse aminte că şi ea, cândva, luase copiii de lângă mame, iar astfel de fapte îi apăsau conştiinţa mai mult

decât oricând. Chiar dacă acea femeie urgisită primise o ultimă şansă de a-şi păstra fiica, ea nu semnase. Pusese angajamentul faţă de credinţele ei mai presus de instinctul matern.
Themis nu-şi închipuise niciodată că avea să devină mamă. I se părea cu neputinţă ca, date fiind încercările prin care trecuse în ultimele luni, o nouă viaţă să poată creşte în pântecul ei. Însă iată că mai exista o fiinţă umană care împărtăşise şi îndurase exact aceleaşi suferinţe ca şi ea.
În următoarele zile, Themis se purtă ca şi când capul i-ar fi fost într-un loc, iar corpul într-altul. Era ameţită cu totul. Nu mai simţea nici o durere. Vorbea tot timpul cu copilul. Vocea ei şi vocea lui deveniră singurele pe care le auzea în minte. Ele estompau vocile stridente ale soldaţilor, tânguirile şi lacrimile tovarăşelor de suferinţă. Într-una din nopţi, când fu luată din pat, dezbrăcată şi bătută, se întoarse cu spatele la agresorii ei şi lăsă loviturile să-i cadă pe umeri şi pe şira spinării, ca să-şi protejeze pântecul.
Îl căuta tot timpul cu privirea pe Makris. În fiecare zi se uita după faţa lui printre gardieni, în drum spre locul din care adunau pietre pentru noul Partenon. Voia să-i atragă atenţia acum mai mult decât înainte, voia să-l strige. Înainte, nu dorise decât să-i spună că ea se afla acolo. Acum avea să-i dea o veste importantă: Port în pântec copilul nostru. Lăsând la o parte motivele neînţelegerilor dintre ei, oare n-ar fi vrut el să afle despre asta? Amintirea privirii lui reci, lipsite de expresie, nu era una pe care să şi-o poată şterge din minte. Însă, chiar şi aşa, Themis ar fi vrut să-i dea vestea lui Makris.
Într-una din seri merse la malul mării împreună cu un grup de femei, ca să-şi spele hainele. Văzu pe ţărm câţiva bărbaţi şi nu putu să-şi ferească privirea. Erau atât de schilodiţi, încât corpurile lor demne de milă o făcură să

lăcrimeze. Dacă unul dintre ei ar fi fost Panos, era cu putinţă ca nici măcar să nu-l recunoască. Şi poate că Makris însuşi s-ar fi putut afla printre cei răspunzători de starea nenorocită a acelor deţinuţi.
Zilele treceau. Themis îşi simţea abdomenul întinzându-se, chiar dacă asta încă era de neobservat pentru oricine altcineva. Unele dintre femei aveau pântecul ieşit în afară, ceea ce le accentua picioarele şi braţele slabe. Sânii încă le erau generoşi, păstraţi astfel dintr-un trecut în care dăduseră viaţă şi alăptaseră copii. Themis băgase de seamă că trupurile femeilor încă păstrau urmele sarcinilor şi naşterilor, chiar dacă starea de înfometare le topise tot restul trupului.
O dată sau de două ori, o copleşi o senzaţie de teamă şi de incertitudine, însă şi asta trecu. Trebuia să rămână puternică. Acum nu se mai lupta doar pentru ea. Câteva dintre femei ştiură aproape instinctiv că Themis nu mai suferea în acelaşi fel în care sufereau cu toatele, aşa că deveniră bănuitoare.
— O să semneze, o auzi spunând pe una dintre ele. Sunt sigură de asta.
La rândul ei, Themis băgase de seamă că, înainte ca o femeie să se decidă să renunţe la credinţele ei, aceasta trecea printr-o stare de resemnare liniştită, iar hotărârea de a se da bătută i se putea citi în priviri. Toate femeile vedeau că în purtarea lui Themis se petrecuse o schimbare, însă nu ghiciseră adevărata cauză.
Fiind ignorată de majoritatea femeilor, Themis se trezea că-şi odihnea tot mai des palma pe pântec, care încă trecea neobservat. Sânii ei, odinioară mici, se umflaseră, însă rochiile pe care le purta erau îndeajuns de diforme ca să-i ascundă.
Pe măsură ce treceau zilele, soarele asfinţea mai târziu, ceea ce lăsa mai mult timp pentru cusut înainte ca lumina

să dispară. Themis încă mai lucra la inima brodată, însă în minte avea alte gânduri. Inima reprezenta acum iubirea ei pentru copilul nenăscut care-i ţinea tovărăşie zi şi noapte, mişcându-se şi împungând încet, dinăuntru, ca pentru a-i aminti de existenţa lui. Aproape că terminase de brodat inima. Cusătura densă, cu fir de mătase, umpluse conturul într-un chip care încânta privirea, iar acum Themis, ca să continue să brodeze sub pretextul creării unei piese religioase, începu să coasă cuvintele: Mitéra Theoú, Maica Domnului. Plănuia să se oprească la Mitéra The – şi să se bucure de faptul că doar ea înţelegea semnificaţia secretă a cuvintelor. În colţul opus, Themis începuse să brodeze o nouă inimă, mai mică. După ce se încheia timpul de cusut, ea îşi strecura bucata de pânză în buzunar.

Într-o dimineaţă fură trezite devreme. Li se părea că nu trecuse decât o oră de când merseseră la culcare; avură parte de o trezire brutală. Cinci soldaţi intrară în cort, mergând încoace şi-ncolo printre şirurile de femei pe jumătate adormite, pe care le loveau cu băţul. În câteva minute ele erau afară cu toatele, fiecare ţinându-şi pătura rulată sub braţ, după cum sunase ordinul.

Cu ochii cârpiţi de somn, tremurau în întunericul de afară, năucite şi dezorientate. Douăzeci de minute mai târziu, li se spuse să se îndrepte către mare.

Lumina lunii strălucea pe ape, scoţând la iveală semnele bine cunoscute care erau scrise pe dealuri cu pietre albe. Apoi femeile văzură două bărci mici, trase la debarcader, iar Themis simţi o undă de speranţă. Plecau de pe Makronisos. Nu urma să fie eliberate, dar poate că erau duse într-un loc mai puţin cumplit decât cel de aici.

Douăzeci şi cinci de femei şi patru gardieni se înghesuiră în fiecare dintre bărci. Unele femei începură să pună întrebări, dar nu primiră nici un răspuns. Poate că nici gardienii nu cunoşteau răspunsurile.

Apele care despărţeau insula de continent erau neobişnuit de liniştite în acea zi, aşa că, în ciuda motoarelor rudimentare, bărcile îi duseră pe toţi la Lavrio într-o jumătate de oră.
Femeile erau aşteptate de un grup de soldaţi, iar în curând fură urcate într-un camion. Era atât de puţin loc încât câteva dintre ele fură nevoite să stea în picioare.
Themis se simţi resemnată. Oricare ar fi fost destinaţia spre care se îndreptau, singura ei preocupare era cea de a-şi proteja copilul nenăscut. Îşi puse pătura între ea şi marginea camionului şi se gândi la făt, în spaţiul care i se micşora mereu. Spera ca pruncul să n-aibă habar de nimic din tot ceea ce se petrecea la doar câţiva centimetri distanţă de el, dar, în acelaşi timp, spera ca el să-i cunoască vocea.
Pe măsură ce călătoreau, iar soarele urca pe cer, cineva începu să cânte, domol, un cântec tradiţional. Era o melodie pe care o cunoşteau cu toatele din copilărie; cele mai multe dintre femei începură să cânte şi ele. Themis intră în cor şi cântă cât putu de tare, sperând că pruncul o putea auzi. Din fericire, soldaţii aşezaţi în faţă nu le auzeau.

După câteva ore de mers, femeia de lângă Themis se uită printre stinghiile camionului (care, de fapt, era destinat transportului de vite) şi spuse pe nerăsuflate:
— E oraşul meu! Suntem în oraşul meu!
Femeile din apropierea ei îşi întoarseră capetele ca să vadă.
— Suntem în Volos! Am trecut de capătul străzii pe care locuiesc!
Faptul că-şi văzuse oraşul dintr-un camion de prizonieri fu pentru femeia aceea mai degrabă un motiv de durere decât de bucurie; ea plânse, nemângâiată. A fi atât de

aproape şi, în acelaşi timp, atât de departe, era precum o sabie cu două tăişuri.
Merseră mai departe spre est, îndepărtându-se de soarele care acum asfinţea. Majoritatea femeilor moţăiau, cântecele încetaseră, acea călătorie care părea fără sfârşit le dădea tuturor timp să mediteze. Themis începu să se gândească la familia ei şi avu o întrebare legată de fiecare dintre cei care o alcătuiau. Mai era bunica îndeajuns de puternică încât să poată avea grijă de gospodărie? Îşi recăpătase Thanasis puterile? Oare Margarita era încă în Germania, o altă ţară distrusă, în care mii de oameni căutau de mâncare sau făceau cercetări ca să-şi găsească familia pierdută? Oare Panos era captiv, ca şi ea, sau reuşise să fugă peste graniţă? Cât despre mama ei, oare cum fuseseră îngrijiţi bolnavii psihic pe durata ocupaţiei? Regimul nazist nu avusese simpatie decât faţă de cei puternici şi sănătoşi.
Oare fusese tatăl ei singurul care supravieţuise haosului ce acaparase restul familiei? America jucase un rol crucial în Europa, dar, ca ţară, rămăsese neatinsă. Acum, că şi ea urma să devină mamă, la rândul ei, puse pentru prima oară sub semnul întrebării hotărârea lui de a-şi abandona copiii. Închise ochii şi se gândi la barca de hârtie pe care tatăl ei o construise odată, pe când erau cu toţii la mare. Poate că se întâmplase în aceeaşi zi în care el îi dusese la Sounion. Barca plutise pentru o vreme, ca şi când ar fi fost făcută din lemn, însă apoi dispăruse subit, iar Themis ştiuse că se scufundase, îmbibată de apa sărată şi trasă în jos de propria greutate. Nu înţelesese de ce încercase tatăl ei s-o convingă că barca era încă acolo, plutind pe ocean, către destinaţie. Fusese limpede că el o minţise.
Camionul se opri pentru câteva clipe ca să-şi schimbe şoferul, aşa că femeile se repeziră să-şi facă nevoile pe

unde apucară. Apoi li se dădu o singură butelcă de apă, ca s-o împartă între ele. Prima începu să înghită cu lăcomie.
— Vacă lacomă! o certă femeia de lângă ea, smulgându-i butelca din mână.
Gestul ei o făcu pe prima să verse câteva picături în praf; se auziră strigăte de mânie dinspre cele care aşteptau să bea. Fură gata să se lupte între ele pentru câteva picături de apă. Până când butelca ajunse la Themis, nu mai rămăsese decât o gură, care o lăsă mai însetată decât înainte.
Camionul se mai târî o vreme. Apoi, spre uşurarea femeilor, care erau chinuite de crampe, se strică pentru câteva ore, dându-le prizonierelor un răgaz bine-venit. În cele din urmă, dis-de-dimineaţă, la ivirea zorilor, se auzi un scârţâit de frâne, iar Themis fu aruncată în femeia de lângă ea.
După ce marginea din spate a camionului fu coborâtă, prizonierele avură în faţa ochilor frumuseţea extraordinară a peisajului de pe muntele Pelion. În imediata lor apropiere se vedeau măslini. Mai încolo, pinii acopereau crestele şi curbele dealurilor şi munţilor ce se întindeau cât vedeai cu ochii. Era un peisaj creat de zei şi nepângărit de om. Themis stătu nemişcată preţ de o clipă şi contemplă totul cu ochii larg deschişi. Lipsa de culoare a ultimelor luni nu făcea decât s-o umple de admiraţie faţă de curburile de smarald şi de azur care se întindeau în faţa ei.
O voce aspră îi alungă momentul de reverie.
— Aşezaţi-vă în ordine! răcni unul dintre gardieni. Şi coborâţi la barcă!
Femeile se aşezară într-un şir neregulat, de-abia ţinându-se pe picioare după orele de nemişcare. Se împleticiră către o mică ambarcaţiune care se clătina pe apele de lângă mal. Fură silite să înainteze prin apa mării, iar

hainele li se făcură grele de la ea, chiar înainte să se caţăre în barcă.
Era pentru prima oară când Themis simţea că sarcina o făcea să fie greoaie; rochia udă i se lipi de trup şi o trase în jos. Două dintre femei fură nevoite s-o ajute să se urce. După ce reuşi să se aşeze în barcă, tremurând, Themis băgă de seamă că cele două femei o priveau lung, fiindcă pânza udă i se lipise în jurul mijlocului. Apoi, atenţia le fu atrasă de linia ţărmului care se apropia.
— E Trikeri, mormăi femeia de lângă Themis. Am mai fost aici.
Se auziră murmure de nemulţumire dinspre câteva femei. Themis nu le înţelese consternarea. Nu le însoţea decât un singur soldat, iar un altul le aştepta pe mal, ca să tragă barca. Era limpede că cei doi nu se aşteptau ca ele să încerce să evadeze.
Privind conturul ţărmului de care se apropiau cu repeziciune, Themis îşi spuse că, cel puţin, insula avea copaci. Şi, în mod sigur, nicăieri nu putea fi mai rău decât pe Makronisos.

Capitolul 17

Femeile care mai fuseseră prizoniere pe insula Trikeri se plânseră amarnic de întoarcerea acolo. Părea mai degrabă un pas înapoi, decât unul care să le aducă mai aproape de libertate. Themis simţea cu totul altceva. Prima ei impresie era marcată de copacii înfloriţi şi de sunetul blând al valurilor care se loveau de ţărm. Poate că şi inima copilului bătea în acelaşi ritm cu ele.
Pe când aşteptau, în grupuri mici, să le spună cineva ce să facă, Themis auzi şoapta frunzelor în bătaia brizei. Pe Makronisos, un astfel de sunet s-ar fi pierdut în zgomotul

răcnetelor şi al înjurăturilor scoase de soldaţi. Themis se ţinu de braţul unei alte femei atunci când se îndepărtară de mal şi începură să urce dealul abrupt. Pântecul ei părea, dintr-odată, cu mult mai umflat decât la începutul călătoriei.
Pe cărare, Themis văzu o mănăstire. Deşi îşi pierduse credinţa în existenţa unei protecţii de ordin spiritual, se întrebă dacă zidurile acelei mănăstiri nu i-ar fi putut oferi un refugiu. Spuse cu voce tare că spera să fie una dintre deţinutele alese să trăiască acolo. Femeia, care mai fusese pe insulă, o avertiză:
— E întuneric tot timpul şi e plin de umezeală. Pentru numele Domnului, e mai bine să nu ajungi în situaţia asta. Ţi-ar fi mult mai bine la aer curat.
Themis nu avu de ales decât s-o creadă, însă, atunci când fură duse într-o îngrăditură de sârmă ghimpată şi li se ordonă să-şi ridice propriile corturi, ea se întrebă cum ar fi putut să existe ceva mai rău de-atât. În zilele următoare, femeile făcură din pietre şi pânză un soi de locuinţă improvizată, însă era uşor de imaginat că şi cel mai mic vânt putea spulbera totul. Noaptea, lui Themis i se păru că auzea plânsete de copii în depărtare.
Cu toate astea, bunătatea părea să fie mai prezentă aici, pe Trikeri, decât pe Makronisos. Prizonierii erau doar femei; în curând începură să-şi spună una alteia adelfí, soră, şi se purtară ca şi când efortul pe care-l făceau ca să-şi păstreze idealurile neatinse era unul de grup şi nu unul individual.
Starea în care se afla Themis era acum evidentă, iar celelalte femei n-o lăsau să mai ridice nici măcar o piatră, luând obligaţiile ei asupra lor. Unele dintre ele chiar îi dădeau o parte din raţia lor de mâncare şi, chiar dacă dezgustătoarea tocană de boabe şi pâinea uscată îi veneau înapoi pe gât, această generozitate o mişcă pe

Themis dincolo de cuvinte. Bineînţeles că grija femeilor era însoţită de curiozitate. Cine era tatăl? Era măritată? Cum avea să-l cheme pe copil? Cum se simţea o femeie însărcinată? Themis evită să dea vreun răspuns.
Cele mai multe dintre acele femei îi erau total străine, însă păreau dornice să facă sacrificii pentru un copil nenăscut şi pur. Cum în ultimele zile devenise din ce în ce mai puţin capabilă să se mişte, Themis îşi dădu seama că avea şi ea ceva de oferit în schimb. Femeile de la ţară erau adesea cele mai robuste, dar şi cele mai neinstruite. Themis descoperi că avea talent de profesoară şi, folosindu-se de poezii şi de cântece pe care elevele ei deja le ştiau pe de rost, începu să le înveţe să scrie şi să citească.
Încruntăturile adânci de concentrare, mulţumirea care li se citea pe chipurile brăzdate atunci când scrijeliră pentru prima oară forma literelor – MI, ALPHA, RO, IOTA, ALPHA – (Maria! strigase una dintre ele), o mişcară profund pe Themis. Atunci când avea să-i vină sorocul, acele femei aveau s-o ajute folosindu-se de un soi de cunoaştere care nu putea fi scrisă.
După o săptămână şi ceva, pe când hainele lor erau curate, sosi un fotograf oficial. Fiecare femeie trebuia să apară într-o fotografie de grup şi să fie zâmbitoare. N-avea importanţă de câte încercări era nevoie, în fiecare fotografie trebuia să apară un rând de feţe mulţumite. Menirea fotografiilor era să arate lumii de afară că acele femei erau sănătoase, în bună formă fizică şi că erau deţinute în propriul lor interes.
Când Themis îşi primi exemplarul care trebuia trimis acasă însoţit de o scrisoare, nu-şi recunoscu propria faţă. Era pentru prima oară când se vedea pe sine după aproape doi ani; imaginea la care se uita acum nu era a persoanei pe care o cunoştea. Părul de abia îi ajungea la urechi (chiar dacă forma bărbătească a tunsorii dispăruse), iar

faţa îi era mai rotundă decât şi-o amintea, brăzdată de linii care o făceau să arate cu zece ani mai în vârstă decât cei douăzeci şi patru pe care îi avea. Se afla în rândul din spate, ceea ce făcea ca forma corpului să nu i se vadă deloc. Poate că era mai bine aşa, pentru că îi ascundea pântecul.
I se dădu un creion şi o hârtie.

Dragă yiayiá, scrise ea. Sunt pe insula Trikeri acum. Aici există o mănăstire frumoasă, în care se poate locui, şi mulţi copaci care ne dau umbră. Femeile care au fost soldaţi şi care sunt prizoniere împreună cu mine speră că vom fi eliberate în curând, dar eu nu sunt prea sigură de asta.

Scrisoarea îi fu adusă înapoi în dimineaţa următoare. Ultima frază îi fusese tăiată cu o linie grosolană.
— Scrie din nou, îi ordonă gardianul. Te supraveghez.
Nu era nimic neadevărat în versiunea finală, însă ea nu spunea un cuvânt despre simţămintele lui Themis. Scrisoarea ei plecă în noaptea aceea, cu o barcă; urma să ajungă în Patissia ceva mai târziu. Themis şi-o închipui pe kyría Koralis deschizând plicul şi udând hârtia cu lacrimile ei. Şi-l închipui pe Thanasis cercetând fotografia cu atenţie şi exprimându-şi speranţa că sora lui avea să semneze o dílosi.
Într-una din zilele acelea lungi, în care nu se putea mişca din pricina extenuării, Themis o văzu pe una dintre femei desenând. Ştia că o chema Aliki şi nimic mai mult.
— Fotografiile alea oribile erau atât de mincinoase, spuse Themis. Însă desenele tale arată adevărul!
— Cu toate astea, fotografiile sunt ceea ce vede lumea despre noi, comentă Aliki, care o desena pe una dintre femeile mai în vârstă.

Uneltele ei erau o bucată de cărbune scos din foc şi câteva foi de hârtie pe care le furase atunci când întocmiseră scrisorile.
— Ai învăţat desenul la vreo şcoală anume?
— Nu neapărat, răspunse Aliki. Mi-a plăcut întotdeauna să desenez. Nu eram bună la matematică sau la ştiinţe. Dar am putut să prind întotdeauna expresia cuiva. Profesorilor nu le plăcea ceea ce vedeau atunci când dădeau de desenele mele. E ciudat cât de ameninţaţi se simt oamenii văzând ce reprezentare au alţii despre ei.
Urmele lăsate de Aliki pe hârtie conturau liniile suferinţei lăsate de anii de persecuţie îndurați de subiect. Dezastrele prin care trecuse nu-i distruseseră însă frumuseţea femeii care fusese desenată. Portretul îi reda caracterul puternic, oglindit în ochii ei imenşi, migdalaţi şi strălucitori precum cei ai unui vultur. Aliki surprinsese licărirea de hotărâre şi de mândrie din ei.
Themis şedea şi privea cum imaginea răsărea din pagină.
— Kyría Alatzas, fu ea de părere, o să-ţi placă foarte mult desenul lui Aliki. Te face să arăţi atât de... adevărată!
Ochii femeii mai în vârstă străluciră de plăcere. Ea îşi deschise gura într-un zâmbet larg, fără dinţi. Gestul o făcu mai bătrână cu o jumătate de secol.
După ce portretul fu terminat, Aliki i-l dădu kyríei Alatzas ca să-l admire.
— Poţi să-l păstrezi, spuse ea. Sau putem să-l ascundem în locul obişnuit. Gardienii o să-l distrugă dacă îl găsesc.
Kyría Alatzas i-l înapoie. Voia ca desenul să rămână în siguranţă.
Themis o admiră pe Aliki pentru riscul pe care şi-l asumase ca să le facă o plăcere tovarăşelor ei de închisoare. Stătură o vreme de vorbă, împărtăşindu-şi una alteia istoriile de viaţă care le aduseseră pe Trikeri.

Expresia calmă şi blândă a lui Aliki se schimbă atunci când începu să descrie prin câte trecuse.
— Sunt din Distomo, spuse ea.
Themis n-avu nevoie să ştie mai multe. Nimeni nu putea să uite crimele oribile pe care le făcuseră acolo naziştii.
— Am pierdut tot. Părinţi, fraţi, surori, mătuşi, unchi. Şi casa. Am reuşit să mă ascund, dar m-am întrebat de-a lungul vremii dacă n-ar fi fost mai bine să mă găsească şi pe mine.
Themis nu spuse nimic. Îşi simţi copilul mişcându-i-se în pântec.
— După aceea, am reuşit să ajung la Atena şi s-o găsesc pe mătuşa mea care locuia acolo. O vreme, n-am făcut nimic. Am stat doar în casă. La tribunal, monstrul răspunzător pentru cele întâmplate la Distomo, pe care-l chema Lautenbach, s-a ţinut de povestea lui, aceea că încerca să-şi protejeze soldaţii. Dar eu i-am văzut faţa, Themis, de acolo de unde mă ascunsesem. L-am auzit dând ordinele. Mi-au trecut prin baionetă familia, copilul prietenei, abia botezat, vecinii... I-am văzut tăind capul unui preot.
— Cred că a fost îngrozitor..., şopti Themis.
— N-o să-ţi descriu în amănunt lucrurile. Şi-au făcut fotografii în sat, pe când casele încă ardeau. Există mărturii, Themis. Sunt fotografii cu ei zâmbind...
Themis clătină din cap. Era limpede cât de mult suferise Aliki.
— Cuvintele martorilor n-au fost luate în seamă şi toţi cei aflaţi la comandă au fost găsiţi nevinovaţi. Nu s-a făcut niciodată dreptate pentru acele crime – mai mult de două sute de oameni.
Nu era nici urmă de furie sau de amărăciune în vocea ei, ceea ce o nedumeri pe Themis, însă, pe măsură ce Aliki continua să vorbească, Themis începu să înţeleagă.

— Nimic n-o să-mi potolească mânia, spuse Aliki. Nimeni n-a fost pedepsit pentru acele crime. Iar oamenii care au colaborat cu naziştii încă sunt liberi pe străzile Greciei. Dar am găsit o cale, Themis.
Ca răspuns la privirea întrebătoare a lui Themis, Aliki continuă:
— M-am alăturat luptei. M-am înscris în armata comunistă ca să mă pot răzbuna. Şi asta am şi făcut. A fost singura cale de a face dreptate pentru cei iubiţi. Pentru fiecare membru al familiei mele, am luat viaţa cuiva de dreapta.
Comuniştii avuseseră o reputaţie de brutalitate, iar Themis fusese un martor direct al acesteia, însă Aliki nu părea să fie o persoană în stare de cruzime.
— Ochi pentru ochi, mormăi Aliki, preocupată, acum, de liniile pe care le desena pe o nouă bucată de hârtie.
Themis numără în tăcere. Probabil că Aliki ucisese cel puţin opt oameni. Ştia că şi ea, la rândul ei, avea pe mâini la fel de mult sânge sau chiar mai mult, însă acţiunile acelei femei fuseseră foarte calculate. Trecură câteva minute până când Themis vorbi din nou.
— Ce desenezi? întrebă ea.
— Pe tine, zâmbi Aliki. Arăţi atât de... fecundă, atât de plină, atât de frumoasă.
Themis simţi că se îmbujora. Frumuseţea n-o interesase niciodată. Margarita era cea „frumoasă”, nu ea. Ea fusese întotdeauna cea „deşteaptă”.
Aliki lucra repede, în timp ce lumina de afară pălea. Cărbunele scotea un sunet lin, iar Themis zâmbea pe când Aliki se uita de la hârtie la faţa ei şi înapoi. Capul desenatoarei era uşor înclinat într-o parte; sprâncenele îi erau încruntate de concentrare. În zece minute, îşi încheie lucrul şi ţinu hârtia la o lungime de braţ, ca să verifice asemănarea.
Themis văzu că era mulţumită.

— O să-ţi aduci aminte de momentul ăsta, spuse Aliki. N-o să se mai întoarcă niciodată.
Themis se întinse ca să ia portretul, întrebându-se ce însemnau acele cuvinte. Aproape că rămase cu gura căscată văzând expresia surprinsă de Aliki. Privirea ei era plină de mulţumire şi de pace. Exact aşa cum se simţise în ultimele câteva minute.
La scurt timp după aceea, ajunse să înţeleagă efemeritatea despre care vorbise Aliki şi pe care aceasta dorise s-o surprindă.
Sentimentul de linişte luă sfârşit mai târziu, în acea noapte. În jurul orei două dimineaţa, fără nici un avertisment, apa i se rupse, înmuindu-i hainele şi salteaua. Nimic n-o pregătise pentru durerile facerii, care apărură imediat după aceea. Nici una dintre femei n-o avertizase că astfel de dureri aveau s-o facă să-şi dorească eliberarea prin moarte.
Nici unul dintre chinurile îndurate în ultimele luni nu suferea comparaţie. Fusese bătută la tălpi, spatele îi fusese brăzdat cu biciul, iar soldaţii îşi stinseseră ţigările pe sânii ei – însă durerea naşterii era diferită. Nu se mai oprea. Themis strigă ore în şir. Două femei o ţinură de mână toată noaptea, una de fiecare parte, iar o a treia îi şterse sudoarea de pe frunte. Celelalte stătură aproape, ca s-o aline. Din când în când, reuşea să distingă vocea lui Aliki, însă apoi şi sunetele ei se pierdură. Tot ce putea să audă din timp în timp erau propriile ei gemete, primitive şi adânci.
Gardienii se ţinură la distanţă. Mai văzuseră şi mai auziseră femei în durerile facerii, şi nu le plăcea deloc ceea ce le ajungea la urechi. Plecară îndeajuns de departe încât să nu audă. Pentru ei, asta însemna o noapte liberă. Aveau să se ducă la ţărmul mării ca să bea tsípouro, iar

mai târziu aveau să dea iama într-un cort de pe altă parte a insulei.
Atunci când se lumină de ziuă, durerile crescură, iar una dintre femei îi spuse lui Themis să împingă. Trupul parcă i se rupse în două. Mai scoase un ultim răcnet. Apoi, totul rămase nemişcat în cort. Cum era cu putinţă ca o asemenea agonie să aducă viaţă pe lume?
Urmă o răsuflare tăcută înainte de răsuflarea vieţii şi de ţipătul unui nou-născut.
Themis rămase nemişcată. Două femei făcură, pricepute, ceea ce era de făcut după naştere, o alta curăţă copilul şi, în câteva momente, Themis îl ţinea în braţe.
Durerile se întorceau din când în când, însă Themis era anesteziată de revărsarea de iubire pe care o simţea pentru micuţa fiinţă. Aliki fu lângă ea, arătându-i cum să alăpteze, mângâind-o pe cap, spunându-i cuvinte de încurajare şi aducându-i o infuzie de oregano cules cu o zi înainte.
— E aproape biblic, zâmbi Aliki, privindu-le pe femeile care aşteptau la rând ca să vadă copilul. Deşi cred că un grajd ar fi fost mai curat.
Sosirea unei vieţi noi avea loc foarte rar pe Trikeri. Câteva dintre femei, care încă îşi mai păstrau credinţa, stăteau şi-şi făceau cruce, murmurând rugăciuni şi dându-i copilului o binecuvântare din partea Domnului. Celelalte voiau doar să vină mai aproape ca să vadă pruncul, atât de mic şi de perfect, venit pe lume împotriva tuturor sorţilor. O femeie găsise pe plajă, în acea zi, un fragment minuscul şi neted de sticlă albastră, şi îl pusese deoparte. Era cel mai apropiat obiect de un matóchandro, mărgica albastră în formă de ochi, menită să-i apere pe nou-născuţi ca să nu fie deocheaţi. Femeia i-l puse în palmă lui Themis.
Proaspăta mamă începuse deja să se neliniştească în privinţa venirii copilului într-o lume atât de crudă. Până

atunci, el nu auzise, nu văzuse şi nu simţise decât o mare caldă şi întunecată, însă din momentul naşterii, trebuia să facă faţă vieţii reale. Themis se uită la mânuţele perfecte, la degetele lui subţiri şi la picioruşele mici, minunându-se la vederea unghiilor formate pe de-a-ntregul. Îi atinse căpşorul cu delicateţe, simţind moliciunea care-i pulsa în creştet. Fu năpădită de teroare în clipa în care îşi dădu seama de cât era de vulnerabil. În trecut, raţiunea lui Themis asimilase şi înţelesese noţiunea morţii pentru o cauză, iar Themis însăşi se pusese pe sine în primejdie de moarte zilnic, vreme de mai mulţi ani. Însă o asemenea idee nu mai avea acum nici o substanţă. Ca să-şi apere copilul, Themis şi-ar fi dat viaţa de o mie de ori.
Îl hrăni şi îl puse pe pieptul ei, apoi dormi un ceas. Mai târziu, în cursul dimineţii, câteva dintre femeile care aveau copii mici îi aduseră pe aceştia ca să vadă bebeluşul. Unul dintre ei întinse mâna şi-l atinse, timid, cu degetul arătător, neştiind ce să facă, însă înţelegând că venirea pe lume a unei alte fiinţe mici era un lucru bun. Nici unul dintre copii nu-şi aducea aminte de nimic în afară de viaţa în captivitate, un loc în care zâmbetele erau rare, iar foamea – continuă. Themis fu emoţionată de interesul lor şi de felul în care li se luminaseră feţele atunci când îi văzură copilul.
Acei copii erau inocenţi, nu se făceau vinovaţi de nici o crimă şi n-aveau idee de urmările alegerilor pe care le făcuseră mamele lor. Punându-şi numele pe acea declaraţie, o femeie ar fi câştigat nu doar libertatea pentru sine, ci şi pentru copilul ei. Aşa cum ştia şi Themis, acel act avea mai multe consecinţe.
Un vizitator mai puţin bine-venit fu unul dintre gardieni, care veni să înregistreze copilul şi să afle al cui era.
Gardienii le acuzau mereu pe prizoniere că ele nu erau femei normale, precum toate celelalte, ci făpturi

denaturate, fiindcă îşi sacrificau copiii pentru propriile credinţe deviate, transformându-i în prizonieri politici. Atare acuzaţie le expunea la tratamente şi mai dure. Nici copiii nu erau scutiţi întotdeauna. Gardienii îi băteau dacă erau neascultători.

— Nu meritaţi nici un strop de bunătate, le spusese un vizitator oficial mamelor, la scurt timp după ce Themis născu. Iar, dacă vreţi să fiţi tratate precum bărbaţii, o să vă pedepsim ca pe bărbaţi.

Ca să le sperie cât mai mult cu putinţă pe prizoniere, gardienii îşi alegeau uneori o victimă, la întâmplare, şi o spânzurau. Într-o dimineaţă, una dintre mame fu dusă la spânzurătoare. Până seara, şapte dintre ele semnară o dílosi, iar în următoarea zi părăseau insula într-o barcă mică: şapte femei şi opt copii, cel de-al optulea fiind al femeii executate. Urma ca el să fie dus într-una dintre casele de copii ale reginei Frederika.

Aliki o ajută pe Themis, ţinând copilul în braţe de fiecare dată când proaspăta mamă avea nevoie de ajutor. De cele mai multe ori, Themis îl purta pe cel mic atârnat la piept, ca să poată aduna mai uşor lemne de foc, să culeagă hórta[35] şi să care provizii de la malul mării. Toate acestea erau sarcini pe care era încă obligată să le împlinească. Câteodată, cele două prietene şedeau în crângul de măslini, ascunzându-se cât puteau de mult, ca să se odihnească.

În primele două săptămâni de viaţă, copilul fu expus la o cantitate de bacterii şi de mizerie care ar fi putut să pună în pericol sănătatea unui adult. Avusese o greutate normală la naştere, cu stomăcelul lui rotund ca o minge şi cu un strat bun de grăsime pe coapse. Acum, totul se dusese. Şi, oricât de mult timp petrecea la sân, nu lua în greutate.

---

[35] Fasole boabe (în limba greacă în original).

— Crezi că e bolnav? o întrebă Themis pe Aliki cu glasul muiat de lacrimi. Pentru că nu pare să crească nici un pic.
Era limpede că pruncul pierdea multe grame pe zi, şi plângea aproape neîntrerupt.
Aliki ştia că ceva trebuia făcut.
— Poate că de vină e laptele tău, răspunse ea, iar cuvintele îi fură aproape acoperite de plânsetele înfometate ale copilului. Câteodată e greu să ai destul. Mâncarea îngrozitoare, aerul sărat, lipsa de apă, toate lucrurile astea la un loc...
După ce petrecu puţin timp la sânul lui Themis, copilul adormi. Era istovit de plânsul lui de nemulţumire, de frustrarea pe care n-o putea rosti, de foamea pe care nu şi-o putea potoli. Energia lui era acum epuizată.
Aliki se simţi obligată să-i spună lui Themis ceva ce nu voise să împărtăşească nimănui. Plânsetele copilului stârniseră un răspuns visceral în ea.
— Themis... cred că te-aş putea ajuta să hrăneşti copilul.
— Dar... cum?
— Le-am mai ajutat şi pe altele în felul ăsta. Vezi tu, am avut şi eu un bebeluş...
— Aliki, şopti Themis. Ce s-a întâmplat?
Themis putu citi durerea de pe faţa prietenei ei, dar avu de aşteptat până când Aliki se adună şi putu să răspundă.
— L-am născut aici. Aş zice că mi-a fost mai uşor să nasc decât ţi-a fost ţie, spuse ea, încercând să zâmbească.
— Îmi pare atât de rău, spuse Themis, care crezu că pruncul murise.
Dându-şi seama la ce se gândea Themis, Aliki o corectă.
— Nu, nu! Nu e ceea ce crezi. A fost sănătos şi puternic. Pe vremea aceea erau zeci de copii mici aici, însă gardienii îi foloseau fără milă, chiar mai mult decât o fac acum. În fiecare zi ne ameninţau că, dacă nu semnăm, ne iau copiii.

Aliki făcu o pauză. Bebeluşul se trezea din nou. Amândouă ştiau că în curând avea să ceară hrana pe care Themis nu i-o putea da.
— Într-o zi, i-au luat unei mame amândouă fetiţele. Nu-ţi poţi imagina ce îngrozitor a fost. Biata femeie a găsit o cale să-şi ia viaţa.
Themis asculta, legănându-şi copilul.
— După aceea, ni s-a dat tuturor un avertisment final. Multe dintre femei au început să semneze. Însă eu am vrut să mai aştept, fiindcă eram sigură că aveam să învingem. Pe atunci, Zachariadis nu anunţase încă încetarea focului. Themis, ai văzut cât de hotărâţi şi cât de cruzi sunt oamenii ăştia. Au început să ne ameninţe că ne iau copiii şi că-i duc într-una dintre casele de copii ale reginei. Atunci, o femeie de aici, o prizonieră, a început să vorbească despre Frederika. Ne-a spus că e o femeie bună la suflet, că pruncii noştri aveau să fie în siguranţă şi bine educaţi. Multe dintre ele au crezut pentru că au vrut să creadă. Însemna că puteau să-şi respecte principiile şi, în acelaşi timp, să-şi pună copiii la adăpost.
— Dar, Aliki, exclamă Themis, femeia aceea! De ce ar vrea cineva ca ea să aibă grijă de copilul său? E o fascistă!
— Ştiu asta, Themis. Un copil ar putea fi în siguranţă fizic, dar nu şi mental. Şi n-am fost singura care a gândit astfel. A mai fost aici o mamă, Anna, care a avut încredere în mine şi mi-a spus că avea să semneze dílosi ca să se elibereze pe ea, şi pe fetiţa ei, dar că apoi avea să încerce să fugă în Albania. A promis să-mi ia copilul cu ea. Amândouă ne-am dorit să ne creştem copiii astfel ca ei să ajungă comunişti, aşa că am hotărât că acela era cel mai bun plan. Şi că, după eliberare, eu aveam s-o găsesc pe ea.

Themis văzu cum ochii lui Aliki se umpleau de lacrimi şi-i puse un braţ în jurul umerilor. După câteva clipe, Aliki continuă:
— Patru dintre femei, între care şi Anna, au semnat. Exact aşa cum spuseseră gardienii, au fost lăsate să plece în dimineaţa următoare. Patru femei şi cinci copii. Sigur că n-au nici o modalitate să comunice cu noi, aşa că nu ştiu ce s-a întâmplat cu copilul meu. Sper doar că e în siguranţă, în afara graniţei. Au trecut de atunci aproape opt luni, însă mie mi s-au părut ani. Nici nu ştiu cum arată el acum. Copiii se schimbă atât de repede...
Themis privi, neajutorată, cum faţa acelei femei puternice şi sigure pe sine se veşteji ca o frunză. Fu rândul lui Aliki să plângă.
O tăcere nefirească se lăsă pentru câteva clipe, iute întreruptă de plânsetele copilului.
Themis încercă să-l pună la sân, însă pruncul îşi întoarse capul într-o parte şi continuă să plângă. I-l întinse, instinctiv, lui Aliki, care-şi ridică bluza şi îl lăsă să sugă. Efectul fu imediat. Dintr-odată, copilul se linişti, mulţumit de laptele care curgea din sânul celeilalte femei.
Cele două îşi zâmbiră.
— Mulţumesc, şopti Themis. Puteam să-i simt disperarea.
— Sunt sigură că în curând o să-l poţi alăpta din nou. Dar cel puţin pot să te ajut acum. Şi ceilalţi pe care i-am hrănit s-au întors curând la sânul mamei.
Aliki închise ochii. Themis ştia ce i-ar fi putut trece prin minte.
— Poate că cineva îmi hrăneşte şi mie copilul acum. Cine ştie?
Zilele trecură, iar cele două femei rămaseră apropiate. Themis, cu bebeluşul, care acum creştea repede, atârnat de ea, iar Aliki stând prin apropiere, gata întotdeauna să-l alăpteze atunci când îi era foame.

Într-una din seri, Aliki îi arătă lui Themis un desen cu copilul ei. Probabil că îl făcuse pe când acesta dormea.
— Ce frumos e! exclamă Themis. Ce bucle negre are!
Copilul avea o bogăţie de păr cârlionţat, gene lungi şi obraji rotunzi, cu gropiţe.
— Are opt luni aici. Am făcut desenul cu ceva timp înainte să plece, spuse Aliki, iar Themis îşi dădu seama că îi era greu să vorbească. Cu toţii credem că ai noştri sunt cei mai frumoşi copii de pe pământ, continuă Aliki. Pentru mine, era ca un mic zeu.
Themis îi dădu înapoi desenul. Aliki îl împături la loc şi îl ascunse sub saltea.
Viaţa aspră de pe Trikeri merse înainte. Mâncarea era mizerabilă, pedepsele nu se opreau, iar bătăile continuau, în locuri ascunse. Pe insulă se aflau mii de oameni şi sute de copii. Însă cei mici nu aveau alocată nici o raţie de hrană, aşa că mâncarea era întotdeauna pe sponci. Băieţeii, mai ales, se văitau de foame.
— Micuţul ăsta se descurcă acum, spuse Themis. Dar lucrurile o să se schimbe atunci când o să fie îndeajuns de mare pentru hrană solidă.
— Poate că până atunci o să fiţi plecaţi de mult, răspunse Aliki cu tristeţe.
Ea făcuse sacrificiul suprem renunţând la copil, însă nu le condamna pe cele care alegeau să semneze. Recunoştea, chiar dacă doar faţă de ea însăşi, că uneori regreta amarnic hotărârea pe care o luase.
— N-o să semnez în veci, spuse Themis, categoric. Şi nici n-o să-i las vreodată să-mi ia copilul.
Vrând să schimbe subiectul, Aliki puse o nouă problemă:
— Acum îi spunem to mikró, „micuţul”, spuse ea. Dar în curând o să aibă nevoie de un nume, nu? Creşte repede!

— Ai dreptate, răspunse Themis. Cred că ar trebui să poarte numele bunicului, dar nu-l cunosc, cel puţin nu pe cel din partea tatălui.
Aliki păru uşor surprinsă. Themis nu-i făcuse nici o confidenţă legată de tatăl copilului.
— Şi din partea ta?
— Pe tata îl cheamă Pavlos. Dar nu-i pot folosi numele, pentru că aşa îl cheamă pe rege. Cum îl chema... cheamă pe fiul tău?
— Nikos, după tata. Nici eu n-am ştiut numele bunicului patern al copilului meu.
— Aha, răspunse Themis, fără să fie surprinsă. Şi cine e tatăl?
— Era în unitatea mea, răspunse Aliki. Am luptat împreună. Nu mult timp, dar îndeajuns de mult.
— A fost ucis?
— Nu ştiu. Poate că da. Sau poate că încă trăieşte. A plecat pe neaşteptate din unitatea noastră.
Se lăsă o tăcere stânjenitoare înainte ca Aliki să vorbească din nou, privind în depărtare:
— Nu cred că o să mai iubesc vreodată.
— Şi tatăl micuţului meu a plecat fără să-şi ia rămas-bun. Dar l-am văzut pe Makronisos. A trecut în cealaltă tabără. Tortura oamenii care erau de partea noastră.
— Theé mou, se cutremură Aliki. Eşti sigură?
— Sunt sigură, răspunse Themis.
— Dar cel puţin ştii că e în viaţă!
— Să fie ăsta chiar un lucru aşa de bun? întrebă Themis, încercând să nu pară înverşunată.
— Eu încă visez că o să-l găsesc pe Tasos, spuse Aliki.
— Tasos...?
— Da. Aş fi aşa de fericită dacă Nikos l-ar cunoaşte. Dar inima îmi spune că e mort. El ar fi fost unul dintre ultimii oameni rămaşi să lupte în Grammos.

Themis şedea cufundată în gânduri, legănându-şi copilul care-i dormea în braţe.
Tasos era un nume destul de comun. Cunoscuse vreo câţiva la şcoală şi avea chiar un văr îndepărtat care purta numele ăsta. Încercă să alunge un asemenea gând, însă posibilitatea ca cei doi copii să fi avut acelaşi tată încă părea plauzibilă.
O nouă lovitură căzu, apoi, ca o secure, spulberându-i lui Themis orice îndoială.
— Ar fi murit cu arma în mână, spuse Aliki cu glas plin de dragoste şi de admiraţie. Unii îi spuneau liondári, leul, nu doar pentru curajul lui, ci şi pentru părul pe care-l avea. Era asemenea coamei unui leu, însă negru.
Lui Themis i se păru că i se scurgea tot sângele din trup. Pentru o clipă, nu putu scoate nici o vorbă, însă copilul începu să se mişte, iar ea îşi făcu de lucru legănându-l şi fredonându-i un cântecel, în speranţa că Aliki n-avea să bage de seamă cât de tare tremura.
Acum, că era sigură că tatăl copiilor lor era unul şi acelaşi, Themis se întrebă dacă asta explica uşurinţa cu care Aliki se ataşase de copilul ei. Oare îi amintea de propriul fiu? Pruncul lui Themis avea o urmă de puf întunecat pe scalp, însă începuseră să-i apară la ceafă nişte cârlionţi mici, ca nişte mlădiţe de mazăre. Poate că, în timp, părul avea să-i crească buclat în întregime.
Themis se hotărî în mai puţin de o secundă. N-avea să-i spună nimic lui Aliki. La ce bun să-i spulbere imaginea despre iubitul ei erou şi să i-o înlocuiască pe veci cu una care s-o umple de amărăciune? De îndată ce-şi reveni, o întrebă:
— Ce părere ai de Angelos?
— E perfect, răspunse Aliki pe loc. E un înger. I se potriveşte.
— Atunci, hai să-i spunem Angelos, hotărî Themis.

Din acea clipă, numele de Angelos, ce părea coborât mai degrabă din cer decât din arborele genealogic, îi fu dat copilului. Themis nu simţi nevoia să se ducă la preotul de pe insulă. Angelos avea deja micuţa máti cusută în interiorul pantalonilor, iar asta era de ajuns ca să-l apere de diavol.
În mod neoficial, pe Trikeri se făcea şcoală pentru copii. Cu Aliki alăptându-i pruncul, Themis era liberă să-i înveţe pe aceştia, adunaţi în grupuri mici, să citească şi să scrie. Folosi beţe ca să deseneze literele alfabetului în nisip şi pietricele ca să-i înveţe să numere. Poveştile făceau ca timpul să treacă repede. Dându-şi seama că, dacă erau ocupaţi, copiii le făceau mai puţine probleme, gardienii nu-i împiedicau să înveţe carte.
Temperaturile crescură la sfârşitul lui iulie şi de-a lungul lui august. Muştele roiau în jurul taberei şi pluteau ca nişte nori deasupra mâncării şi latrinelor. Unele dintre femei se îmbolnăviră de dizenterie, malarie, chiar şi de tifos; aproape toate tuşeau şi aveau leziuni ale pielii. Între deţinute existau şi câteva doctoriţe şi surori medicale, însă ele n-aveau medicamente cu care să trateze, aşa că nu puteau să facă altceva decât să încerce să pună un diagnostic şi să dea sfaturi.
Pe insula aceea extraordinar de murdară, nimic nu era niciodată curat. Pielea, hainele, aşternuturile, ustensilele de gătit erau veşnic soioase, iar faptul că bacteriile nu-i anihilaseră încă pe toţi ţinea de miracol. Noaptea făceau de pază cu rândul ca să se apere de scorpioni şi de şerpi. Chiar dacă poveştile cu şobolani care veneau să-ţi roadă degetele de la picioare erau simple poveşti, câteva deţinute tot rămâneau treze şi vigilente din pricina lor.
În acele luni fierbinţi de vară, canicula îi făcea pe gardieni la fel de letargici ca şi pe femei, aşa că, vreme de câteva ore pe zi, prizonierele puteau să-şi vadă de treburile lor.

Soldaţii continuau să le hărţuiască zilnic ca să semneze declaraţiile, dar, pe o asemenea căldură, o făceau fără mare tragere de inimă. Din când în când, câte cineva ceda; vreme de câteva zile, gardienii le lăsau în pace pe celelalte.

Ţărăncile mai în vârstă nu ştiau să citească, dar aveau abilităţi care le fuseseră transmise din generaţie în generaţie. Adunau ierburi uscate, le grupau pe culori şi le împleteau cu iscusinţă, făcând pălării cu boruri şi calote de toate mărimile. Acum, femeile aveau cu ce să-şi apere capul de soarele arzător de la amiază, însă pălăriile erau şi obiecte de înfrumuseţare. Din bucăţile mai scurte făceau evantaie, ca să se răcorească nopţile, când nu se simţea nici o adiere de vânt.

Un grup de femei mai tinere găsiră un măslin căzut la pământ şi tăiară din el bucăţele mici, pe care le ciopliră în formă de linguri şi vase pentru uz zilnic, dar şi ca să sculpteze figurine umane, pe care apoi le finisau minuţios şi le ascundeau cu grijă.

Altele făceau vopsele din florile care creşteau pe dealuri. Apoi, folosindu-se de vârful subţire al ierburilor sălbatice, pictau pe pietrele plate şi cenuşii ce se găseau din abundenţă pe plajele insulei Trikeri. Reproduceau în miniatură peisaje bucolice, păsări în zbor, câteodată chiar benzi desenate. La fel ca lucrul cu acul şi aţa de pe Makronisos, acele forme de exprimare artistică erau acte de subversiune, dar pe măsură ce săptămânile treceau şi eliberarea părea tot mai îndepărtată, fiecare femeie avea nevoie de ceva care să-i ridice moralul. Când nu-l alăpta pe Angelos, Aliki avea tot timpul cărbunele în mână. Desena rapid şi reuşea să surprindă, cu o viteză extraordinară, asemănarea perfectă cu subiectul. De îndată ce termina, strecura desenul în rochie.

În timp ce lucrau, femeile uneori cântau, încetişor, cel mai adesea cântece despre revoluţie, la care se adăugau nişte versuri compuse de una dintre prizoniere:

Pe insula-împietrită
pe care ne căznim,
soarele arde,
noi supravieţuim.
Ei ne orbesc
şi mâinile ni le zdrobesc,
ne fură vieţile
dar nu şi minţile.

Themis îşi reluase cusutul. Sfârşise de brodat inimile şi începuse altceva. Folosindu-se de fâşii de cârpă, câteodată rupte din hainele abandonate ale celor executaţi, făcea păpuşi de cârpă ca să-i distreze pe copii.
— Înainte nu-mi plăcea deloc să cos, îi spusese Themis, veselă, lui Aliki.
— E greu de crezut, îi răspunsese Aliki zâmbind. Arăţi ca o cusătoreasă profesionistă.
Cele două prietene construiră împreună un mic teatru din lemn, iar copiii se adunau în jurul lor. Inocenţa şi bucuria de pe feţele celor mici aduceau lumină pe Trikeri.
Şi activităţile intelectuale le dădeau putere. Cele mai educate le ţineau celorlalte, cu foarte mare discreţie, prelegeri despre filosofii greci şi despre principiile marxismului. Cu toatele aveau nevoie să-şi amintească ce anume le adusese în locul acela şi de ce erau pregătite să sufere pentru crezul lor, fiindcă li se întâmpla, câteodată, să uite.
Perioadele de linişte puteau oricând să fie întrerupte de anunţarea vreunui proces ori a unei execuţii. Teroarea legată de ele era mereu prezentă, nelăsându-le niciodată

pe prizoniere să se bucure de puţină pace interioară ori să aibă nopţi care să nu le fie tulburate de coşmaruri.
Themis o privea pe Aliki alăptându-i copilul. Ştia că fără ea micuţul n-ar fi supravieţuit. Atunci când zăcu doborâtă de dureri de stomac, tânăra mamă se bizui şi mai mult pe prietena ei. Fiind suspectă de tifos, Themis fu izolată. Petrecu zile în şir arsă de febră şi halucinând. Se vedea din nou în detenţie solitară pe Makronisos, captivă într-un amurg între viaţă şi moarte, cu simţurile surde şi oarbe la sunete şi lumină.
După ce îşi reveni, văzu că Angelos avea obrăjorii roz, începuse să zâmbească şi avea un dinte care stătea să iasă. Aliki se lumină la faţă în timp ce, pentru prima oară după atâtea zile, Themis îl luă în braţe şi se miră de cât de greu se făcuse. Cele două împărtăşeau, faţă de copil, una şi aceeaşi iubire.
Chiar dacă nu fusese botezat, femeile şi cei mici îl sărbătoriră pe Angelos la prima lui onomastică, în noiembrie. Nu putea fi vorba de daruri, însă cântecele şi jocurile îi ajutară pe cei de faţă să-şi aline sentimentul copleşitor de inutilitate, care se aşternuse deasupra lor precum un strat de colb.

Într-o dimineaţă rece de decembrie, pe când viaţa părea că se aşezase pe un anumit făgaş, chiar dacă acesta era atât de aspru, totul se schimbă. Themis fu prima care ieşi din cort, cu Angelos în braţe. Pământul era alb peste tot în jur, iar primul ei gând fu că venise zăpada. Dar apoi îşi dădu seama că se înşelase. Zeci de foi de hârtie fuseseră împrăştiate pe jos. Uitându-se mai bine, văzu că erau desenele lui Aliki. Se întoarse ca s-o prevină, însă Aliki era chiar în spatele ei. Cei doi gardieni, aflaţi de o parte şi de alta a intrării în cort, nu-şi luau ochii de la ele.

Aliki îşi ţinuse, luni întregi, colecţia de desene ascunsă între două pietre, însă acum fusese descoperită. Portretele celor patruzeci şi ceva de femei, între care şi cel al lui Themis, erau uşor de recunoscut.
Unul dintre gardieni le adună pe femei la un loc împungându-le cu patul puştii. Le spuse că, dacă autoarea desenelor nu ieşea în faţă, toate femeile al căror portret fusese desenat aveau să fie executate.
În aerul îngheţat, răsuflarea le ieşea în aburi albi. Themis, care îl ţinea pe Angelos atât de strâns încât copilul începu să plângă, tremura mai degrabă de frică, decât de frig.
Fără să şovăie o clipă, Aliki făcu un pas în faţă. Înţelegea de ce o acuzau. Arătase realitatea chinurilor îndurate de acele femei, iar desenele ei criticau făţiş violarea drepturilor lor. În ochii autorităţilor, a pune în evidenţă asemenea abuzuri nu putea fi decât o crimă.
— Voi sunteţi criminalele, proclamă gardianul. Nu statul. A sugera altceva se pedepseşte cu moartea.
Lui Aliki i se mai dădură o zi şi o noapte. Nici ea, nici Themis nu dormiră nici o clipă, ci îşi petrecură timpul stând de vorbă în şoaptă, pline de tristeţe.
Themis îi promise prietenei ei că avea să facă tot ce-i sta în putinţă ca să-i găsească fiul, să-l crească şi să-l iubească la fel cum avea să-şi crească propriul copil, la fel cum Aliki îl iubise pe Angelos.
Ţinându-şi frica şi suferinţa în frâu, Aliki îi dădu lui Themis o foaie de hârtie împăturită. Desenul pe care i-l făcuse fiului ei era singurul care scăpase de vandalismul gardienilor.
— Înăuntru e şi o şuviţă de păr, spuse Aliki. Sper că încă mai are bucle.
În dimineaţa aceea, la ora cinci, o femeie-gardian apăru la intrarea în cort, iar Aliki se ridică în picioare. La rândul ei,

Themis se ridică de pe salteaua mizeră, ţinându-l pe Angelos, adormit, în braţe.
Aliki depuse un sărut pe capul bebeluşului, respirând dulceaţa pielii lui pentru ultima oară. Cele două femei îşi atinseră mâinile în treacăt, înainte ca Aliki să se întoarcă spre gardian şi să păşească încet afară din cort.
Câteva minute mai târziu, Themis stătea în picioare, privind în direcţia copacilor. Auzi sunetul înfundat şi depărtat al unei singure împuşcături. Ţintind de aproape, gardianul nu avusese nevoie să irosească mai mult de un glonţ.
Themis închise ochii, însă lacrimile îi ţâşniră printre gene, i se rostogoliră pe faţă, iar de acolo căzură pe obrazul lui Angelos. Când încetă să mai plângă, în mintea ei apăru o nouă întrebare. De dragul lui Aliki şi pentru ambii copii, ar fi trebuit, oare, ca ea să semneze o dílosi?

Capitolul 18

Simţind absenţa femeii al cărei miros îl cunoştea atât de bine, Angelos fu de neconsolat în următoarele zile. Lipsea figura ale cărei braţe se întinseseră spre el de atâtea ori, iar copilul plângea necontenit.
Themis nu putu să facă altceva decât să plângă împreună cu el. Se retrase în crângul de măslini, ca să se ascundă de celelalte deţinute, dar şi ca să-i evite pe gardieni.
Rămase trează multe nopţi, cu aceeaşi întrebare în minte. Ştia că semnarea unei dílosi însemna înfrângerea finală, însă putea ea să-i nege copilului dreptul la o viaţă adevărată? La propriul lui pat? La şansa de a-şi întâlni familia? La şansa de a gusta din mâncarea făcută de bunica?

Acum era iarnă pe deplin, cu nopţi mai lungi şi cu ploi abundente, aproape zilnice. Vremea rece adusese tot felul de boli contagioase, răspândite de cei care suferiseră de ele peste vară.
Gardienii o ameninţau zilnic pe Themis că aveau să i-l ia pe Angelos. Într-o dimineaţă, ea grebla, cu micuţul sprijinit de şold, o bucată de pământ pietros, despre care li se spusese că o puteau cultiva la primăvară. Copilului îi ieşea din nou un dinte şi se cam smiorcăia. Themis încercă să-l alăpteze, însă nu reuşi să-l liniştească. Plânsul lui îl scoase din sărite pe gardianul aflat în apropiere.
— Sunt destule femei care pot să aibă grijă de el. Femei adevărate, i-o trânti, plin de dispreţ, gardianul. Ia să vezi cum o să-l trimitem noi pe mâini mai bune.
Acum că Aliki nu mai era, pe Themis o bântuia mai mult decât oricând descoperirea faptului că Makris o trădase nu doar pe ea, ci pe încă o altă femeie. Bărbatul pe care-l venerase ca pe un erou, războinicul care luptase împotriva forţelor de dreapta, se dovedise a fi un trădător.
Duplicitatea lui nu era singurul motiv pentru care idealismul ei se zdruncinase. Atunci când gardienii le reaminteau deţinutelor miile de crime săvârşite de comunişti, Themis ştia că nu avea cum să ignore cifrele şi faptele. Unele dintre atrocităţile comise nu puteau fi negate. Conflictul în care ea luptase fusese încărcat, de ambele părţi, de acte ruşinoase şi pline de cruzime.
La câteva luni după executarea lui Aliki, Angelos se îmbolnăvi. Atunci fu prima oară când Themis îşi puse cu adevărat propria judecată sub semnul întrebării. Oare mai puteau comuniştii să se bazeze pe loialitatea ei, cu preţul vieţii unui copil nevinovat?
Multe dintre femei tuşeau, iar câteva fuseseră diagnosticate cu tuberculoză. Într-o noapte, atunci când Angelos făcu febră şi se trezi cu ochii şi cu nasul curgând,

Themis ştiu că nu mai putea amâna. Se luptă din răsputeri să reziste, însă febra copilului creştea, iar ea înţelese că nu mai putea să amâne luarea unei hotărâri. Acela era momentul. Avea să semneze. Făcând asta, nu salva doar viaţa lui Angelos, ci îşi împlinea şi promisiunea pe care i-o făcuse lui Aliki, aceea de a-l căuta pe Nikos.

I se dădură două bucăţi de hârtie liniată, de proastă calitate.

— Scrie, îi ordonă gardianul, dându-i un creion.

Angelos se juca în ţărână, lângă ea, în timp ce Themis se aşeză pe jos, cu gardianul uitându-i-se peste umăr.

— Şi mişcă-te iute! se răsti el, împungând-o în spinare cu patul puştii. N-am vreme de pierdut, şi nici tu n-ai.

Themis îndurase brutalităţi de tot felul, trecuse prin atâtea dureri, mâncase pâine cu viermi, iar pielea îi fusese arsă de soare şi de foc. Toate astea se puteau termina dacă umplea acele pagini cu vorbe despre sentimente de regret şi de pocăinţă, cu promisiunea de a fi loială guvernului.

Îşi puse hârtia pe genunchi şi începu, ştiind prea bine ce conţinut şi ce formă se aşteptau de la ea. Cu o uşoară detaşare, îşi privi mâna strângând instrumentul de scris şi ghidându-l curgător de stânga la dreapta.

Trăia o senzaţie familiară, aceea de a afirma ceva în care nu credea. Făcuse asta încă de pe vremea întâlnirilor EON. Fără nici un efort, îşi exprimă părerea de rău, dorinţa de a se supune şi-şi ceru iertare, ştiind că totul nu era decât un mijloc de a-şi atinge scopul, adică de a-şi câştiga libertatea.

Tonul adresării către autorităţi trebuia să fie mieros şi exagerat de slugarnic. Se întrebă cum putea cineva să se lase convins de sinceritatea unui asemenea document. Părea nespus de ridicol, mai ales pentru ea, care îşi cunoştea prea bine crezul interior şi angajamentul faţă de cauză.

Cu ochii soldatului pironiţi în ceafă, Themis îşi închipui că, de undeva, Fotini şi Aliki o priveau aprobator, îndemnând-o să fructifice acea şansă pentru ea şi pentru cei doi copii.
În zece minute, acoperi cele patru pagini cu autoflagelări, promisiuni şi asigurări. Fu impresionată de expresiile de falsă sinceritate şi de umilinţă pe care reuşise să le inventeze.
Mai citi o dată declaraţia, ca să vadă dacă făcuse greşeli de ortografie. Revăzu conţinutul, ştiind că, mai devreme sau mai târziu, acea dílosi avea să fie citită în public, undeva aproape de Patissia. Cu mâna tremurându-i, îşi adăugă semnătura, salvându-se şi urându-se pe sine în acelaşi timp.
Gardianul stinse ţigara sub talpă, îi smulse hârtiile din mână şi aruncă o privire peste ele.
— Tu şi ţâncul tău vă puteţi pregăti de plecare! se răsti el, iar apoi se îndepărtă.
Themis se ridică şi îl luă pe Angelos în braţe.
Micuţul o trase de ureche, în joacă, iar ea îi zâmbi şi îl sărută pe obraji. Copilul merita sacrificiul făcut. Se simţi uşoară, de parcă tot corpul îi plutea. Toate regretele îi dispărură.

*

Trei alte femei semnaseră o dílosi în acea zi. Pentru prima oară de când Themis ajunsese pe Trikeri, câţiva dintre gardieni îi zâmbiră. Ea nu le întoarse zâmbetul. Barca urma să sosească într-un ceas, ca să le ducă pe celălalt ţărm.
Se grăbi să se întoarcă în cort. Câteva dintre femeile care-i fuseseră prietene îi întoarseră spatele. O vedeau ca pe o trădătoare a cauzei. Una dintre ele scuipă pe pământul de lângă picioarele ei. O alta o privi cu simpatie.

— Ai grijă de micuţ, spuse ea. Să fie întotdeauna binecuvântat cu o iubire aşa cum e a ta.
Apoi, cea mai tânără dintre ele îi şopti la ureche:
— Să nu ne uiţi, Themis. Dumnezeu e de partea noastră.
Themis îşi înăbuşi lacrimile. Era recunoscătoare pentru iertarea primită, chiar dacă venise doar din partea celor două femei. Semnând o dílosi, le trădase şi le abandonase pe tovarăşele ei de prizonierat; lucrul ăsta nu putea fi tăgăduit.
Trebuia să-şi adune cele câteva obiecte pe care le avea. De sub saltea, îşi scoase broderia. Reprezenta o iubire trecută, însă şi una din prezent. Mai era, apoi, micul desen care-l înfăţişa pe Nikos, cu bucla de păr întunecat învelită în el. Pentru siguranţă, îl ţinuse cusut în tivul păturii, căruia îi desfăcu iute cusăturile; scoase desenul şi îl puse în buzunar.
Apoi îl luă pe Angelos şi se grăbi spre chei, unde îi aştepta o barcă. Nu băgă în seamă privirile pline de antipatie ale celor care o priveau cum trecea. Veştile circulau rapid pe Trikeri.
Themis nu-şi putu stăpâni un simţământ de nerăbdare. N-avea nici o idee despre ce urma să-i aducă viaţa, însă îi veni să strige de bucurie atunci când păşi, cu grijă, în barcă.
Era o zi frumoasă de primăvară, soarele îşi trimitea, şovăitor, spre pământ primele raze de căldură, iar briza mării era plăcută. În timp ce barca înainta cu greu, cei doi gardieni fumau şi stăteau de vorbă de parcă erau într-o călătorie de plăcere. Celelalte trei femei din barcă se jucau cu Angelos, bătând din palme, în timp ce el stătea aşezat în poala mamei. Câteva clipe mai târziu, ajunseră la ţărm.
Nişte soldaţi le aşteptau în apropierea unui camion de armată şi le felicitară veseli – şi, probabil, sarcastic – pe femei. Unul dintre ei îşi întinse mâna murdară ca să-l

ciupească de obraz pe Angelos, gestul însemnând că micuţul şi Themis erau, de acum, unii de-ai lui. Dezgustată, Themis se trase la o parte. În ochii ei, faptul că semnase o dílosi nu-i dădea soldatului nici un drept la o asemenea familiaritate.
Pentru Themis, viaţa se schimbase din temelii de când călătorise pe drumul acela, mergând spre Trikeri. Printre stinghiile laterale ale camionului, ea observă schimbările pe care războiul civil le provocase în acele locuri. Copacii fuseseră tăiaţi de pe coamele dealurilor, satele şi oraşele purtau cicatricile lăsate de război, multe clădiri fuseseră distruse, aşezări omeneşti întregi erau acum pustii. În sate, mulţi dintre localnici fugiseră ca să caute protecţia oraşelor sau, cel mai adesea, ca să nu fie recrutaţi în armata comunistă.
Themis îşi întoarse privirea în altă parte şi începu să fredoneze un cântec de leagăn, care îl liniştea întotdeauna pe Angelos; însă hurducăturile vehiculului îl adormiseră deja, fiindcă semănau cu mişcarea leagănului pe care copilul nu-l avusese niciodată. Angelos dormi ore în şir la pieptul mamei lui. Pe măsură ce temperatura de afară cobora, Themis putea să-i simtă căldura trupului şi ritmul uşor al răsuflării. Tusea nu i se agravase, iar obrajii trandafirii vădeau o stare bună de sănătate, şi nu febră. Copilul i se mişcă lui Themis în braţe, cu pleoapele zbătându-i-se, de parcă ar fi visat.
Pe drumul acela întunecat, privind în spaţiul gol al nopţii, Themis simţi cât de desăvârşit şi de adânc îşi iubea copilul.
La un moment dat, îl aşeză pe locul de lângă ea şi moţăi un pic, ţinându-şi mâna pe spinarea lui, ca să fie sigură că nu i se întâmpla nimic. Femeia care se aşezase lângă ea şi care, de altminteri, era o fiinţă ursuză, făcu acelaşi lucru. Copilul atrăgea chiar şi afecţiunea străinilor.

După multe ore de mers, şoferii se schimbară. Una dintre femeile din camion se dădu jos. Erau în apropierea oraşului ei natal, iar ea urma să meargă pe jos din acel loc. Femeia îşi luă rămas-bun de la Themis fără să arate nici o emoţie. Nu vorbiseră mare lucru în timpul călătoriei, pentru că încercările lui Themis de a intra în vorbă fuseseră lăsate fără răspuns. Femeia părea să aibă sufletul pustiit şi frânt, iar privirea îi era golită de orice expresie.
În zori, ajunseră la marginea unui oraş. Ca şi când ar fi simţit unde se aflau, Themis se trezi. Străbătuseră ceva drum de când munţii verzi fuseseră înlocuiţi de clădiri cenuşii, iar copacii – de stâlpii de iluminat. Se aflau la Atena.
Acum, Themis era trează şi cu mintea limpede. Gâtul îi era uscat, nu doar pentru că nu băuse apă, ci şi din pricina tulburării care o năpădise. Aştepta cu nerăbdare şi, în acelaşi timp, cu nelinişte, să-şi revadă familia. Cine putea şti cum aveau să reacţioneze văzând-o? Dar văzându-l pe Angelos? Oare bunica suferise din pricina faptului că Themis fusese închisă, sau din pricina orientării ei politice? Se întorsese Panos acasă? Dar Margarita? Cum avea să se poarte Thanasis cu ei? În ultimele luni, Themis se gândise foarte puţin la astfel de lucruri, iar acum trebuia, dintr-odată, să se confrunte cu ele.
Camionul se opri la colţul străzii Stadiou cu piaţa Syntagma. O clipă mai târziu, Themis se afla jos, în stradă. Nu-şi aducea aminte să fi văzut niciodată atât de mulţi oameni, cu excepţia celor adunaţi la demonstraţii. Trecătorii mergeau fără să arunce nici o privire. Fiecare dintre ei lăsa impresia că se îndrepta către o destinaţie precisă – poate că un serviciu, poate că o întâlnire. Viaţa părea să se desfăşoare normal, ca şi când ţara n-ar fi trecut niciodată printr-un război, nici cu altă ţară, nici cu ea însăşi.

O femeie cu un copil se lovi de ei, de parcă Themis şi Angelos ar fi fost invizibili, iar apoi le aruncă nişte vorbe pline de răutate, judecând după privirea ei mânioasă, vorbe ce se pierdură în zgomotul traficului. Themis îşi privi hainele simple, care probabil că fuseseră purtate, cândva, de alţi oameni, şi-şi dădu seama că arăta ca o nevastă de fermier, în orice caz – ca una plină de praf. Angelos era şi el murdar.
Privi în sus, la hotelul Grande Bretagne. Strălucea ca întotdeauna. O femeie îmbrăcată într-un palton de blană îşi făcu apariţia dintr-o maşină cu şofer şi fu salutată de uşier. Cei bogaţi erau tot bogaţi, se gândi Themis. Chiar că lumea nu se schimbase deloc.
Themis urcă pe strada Stadiou şi merse, încet, spre nord. Angelos era din ce în ce mai greu, iar încălţămintea ei era atât de uzată încât ar fi putut să meargă desculţă şi s-ar fi simţit la fel de incomod. Frigul pe care-l emanau pietrele din pavaj îi pătrundea în oase.
Ajunse în curând în dreptul cafenelei care-i plăcuse atât de mult surorii ei. Zonars. Se deschisese înainte de invazia germană şi atrăsese crema societăţii ateniene. Părea că şi acum făcea acelaşi lucru. Fără nici o reţinere, Themis se uită prin sticla ferestrelor mari. Simţindu-i, probabil, privirea, una dintre femeile care beau cafea înăuntru se uită pe geam. Themis o văzu punând ceaşca jos. O clipă mai târziu, femeia apăru lângă ea, atât de aproape încât Themis fu copleşită de valul ei de parfum. Trecuseră atât de mulţi ani de când mirosise acea aromă intensă; îşi aduse aminte pe loc de Margarita.
— Draga mea, spuse femeia punându-i în mână câteva bancnote. Te rog, ia asta.
Themis băgă de seamă că binefăcătoarea ei nu-şi îmbrăcase paltonul înainte de a se grăbi să iasă în stradă. Stătu acolo un moment, în rochia ei de mătase, verde ca

smaraldul, purtând un şir de perle în jurul gâtului şi diamante în urechi, apoi se întoarse şi plecă.
Între timp, două dintre prietenele femeii aşteptau în picioare, la geam, făcându-i lui Themis semne cu mâinile, ca s-o gonească. Ei nu-i fu greu să înţeleagă ce spuneau: „Hâş, hâş!”, de parcă ar fi fost un porumbel care fura seminţele proaspăt semănate de fermier.
Simţind că obrajii îi luau foc de ruşine şi de umilinţă, Themis îndesă banii în buzunar şi plecă repede. Angelos se lovea de ea în timp ce mergeau, iar mama lui îşi dădu seama că banii pe care tocmai îi primise stăteau între ei şi sărăcia lucie. Nelinişte a puse stăpânire pe ea. Dacă, oare, ajungea în Patissia şi nu mai găsea pe nimeni acolo? Nu era cu totul imposibil să se întâmple asta, iar atunci amândoi puteau muri de foame. Themis se grăbi, cu privirea plecată, nedorind să întâlnească nici o privire curioasă, dispreţuitoare sau miloasă, sentimente pe care ea le avusese deja încă din primele clipe în care începuse să-şi trăiască aşa-zisa libertate.
Străzile erau aproape la fel cum şi le amintea; câteva clădiri încă purtau semnele distrugerilor provocate de şrapnele şi de gloanţe. Multe dintre magazine rămăseseră închise, iar Themis văzu că farmacia la care lucrase fusese transformată într-un magazin de brânzeturi.
Patruzeci de minute mai târziu, ajunse pe strada Kerou. Inima îi bubuia de epuizare şi de agitaţie. Copacii din piaţă erau exact aşa cum îi ştia, iar portiţa care ducea la blocul lor arăta la fel ca înainte, poate că puţin mai ruginită şi scârţâind mai tare.
Angelos gânguri. Îl mângâie pe cap, purtându-şi degetele prin buclele dese care-i crescuseră în ultimele luni. Îl asigură că totul avea să fie bine. Ce ştia el? Din momentul în care se născuse, fusese protejat şi iubit. Săptămânile de lipsuri fuseseră uitate, iar zilele în care laptele ei nu mai

cursese erau acum departe. Poate că şi amintirea lui Aliki se va fi şters deja din mintea lui.
Uşa de la intrarea principală era deschisă. Intră în clădire şi începu să urce scările. O învăluiră mirosurile familiare ale mâncărurilor gătite: la etajul întâi, kyría Danalis şi felurile ei de mâncare condimentate cu usturoi din belşug, la etajul doi, kyría Papadimitriou, care părea că arde ceva, ca întotdeauna. Încă un etaj. Picioarele îi tremurau. Era slăbită de emoţie, de dor şi de frică. Îi era cu neputinţă să-şi dea seama care dintre acele simţăminte era cel mai puternic. La fel ca şi ingredientele din prăjiturile bunicii ei, acele trăiri erau atât de bine amestecate unele cu altele încât îi era imposibil să le separe. Prăjiturile perfecte ale bunicii... Da, chiar la ele se gândea în clipa în care o învălui o aromă cunoscută. Vanilie. Scorţişoară. Măr? Ajunsese la etajul al treilea.
Angelos îşi agita mânuţele. Probabil că simţise şi el aroma şi recunoscuse ceva bun de mâncat, chiar dacă cel mai dulce lucru pe care-l gustase vreodată fusese o picătură de miere de pe vârful degetului ei.
Themis bătu la uşă, mai întâi încet. Apoi un pic mai tare, fiindcă nu răspunsese. După o clipă, uşa se deschise preţ de vreo câţiva centimetri.
Kyría Koralis aruncă o privire prin deschizătură şi descoperi în prag o femeie fără căpătâi. Era ceva obişnuit să vezi pe stradă ţigani cu bebeluşii lor, însă oamenii veneau foarte rar la uşă ca să cerşească. Însă bătrâna doamnă avea inimă bună şi mâncare destulă, pentru că încă gătea de parcă îi era plină casa.
— Îţi aduc ceva, spuse ea îndeajuns de tare încât cerşetoarea să audă.
Apoi închise uşa şi, peste câteva clipe, se întoarse cu puţină pâine învelită într-o bucată de hârtie cafenie.
— Yiayiá, spuse cerşetoarea repede, sunt eu, Themis.

Kyría Koralis scrută întunericul cu atenţie.
— Themis? Deschise larg uşa, iar în coridor se revărsă un strop de lumină dinspre ferestrele deschise ale apartamentului. Panagiá mou! Nu. Nu poţi fi Themis.
Se dădu înapoi, încercând s-o vadă mai bine pe femeia aceea, cu hainele ei uzate şi cu părul ciumpăvit. Nu dădu mare atenţie copilului pe care femeia îl ţinea în braţe.
— Nu eşti Themis, spuse ea, pe un ton foarte sigur.
Themis auzi paşi urcând încet pe scările din spatele ei.
— Te deranjează persoana asta, yiayiá? întrebă o voce bărbătească.
— Zice că e Themis, răspunse kyría Koralis.
— Themis e moartă, zise tăios Thanasis.
Le spusese asta şi altora. Fiindcă nu mai auzise nimic despre ea, ajunsese să creadă că era adevărat.
Themis se întoarse cu faţa la el. La fel ca şi bunica lui, nici Thanasis n-o recunoscu imediat.
— Ce cauţi la uşa noastră? o întrebă fratele ei.
— E şi uşa mea, spuse Themis cu îndrăzneală. Am locuit aici.
Thanasis era îmbrăcat în uniformă de poliţie, iar Themis băgă de seamă că se sprijinea, greoi, într-un baston. O rază de lumină îi căzu pe faţă, luminându-i cicatricea de pe obraz. Themis uitase cât de grav fusese rănit.
— Şi cine...? întrebă Thanasis, arătând spre Angelos.
— El e copilul meu, răspunse Themis.
Thanasis păşi pe lângă ea şi se aşeză în pragul uşii, alături de kyría Koralis. Amândoi se uitară la ea cu atenţie.
— Haide înăuntru, mormăi Thanasis. E, într-adevăr, nepoata ta, yiayiá, confirmă el, de parcă Themis le fusese prezentată într-un şir de suspecţi din care un martor ocular trebuia să-l identifice pe infractor.
Kyría Koralis îşi clătină capul cu neîncredere.

— Panagiá mou, spuse ea. Themis? Mátia mou...[36] Chiar tu eşti? Lacrimile îi curgeau acum pe faţa ridată şi-şi făcea cruci peste cruci.
În cele din urmă, Themis fu lăsată să treacă pragul. Angelos stătea cuminte, iar ea îl ţinea strâns la piept.
De îndată ce încetă să plângă şi să exclame, kyría Koralis începu să se frământe. În mod sigur, lui Themis trebuia să-i fie foame? Sete? Dar copilului? Să-i dea o pătură? Nişte lapte cald? Lapte şi miere?
Themis se aşeză la masa care-i era atât de cunoscută şi se uită în jurul ei. Nimic nu se schimbase.
— Poate că ar trebui să ne explici ce-i cu tine? se răsti Thanasis.
Atitudinea lui semăna cu a unui ofiţer de poliţie gata să înceapă un interogatoriu.
Angelos era curios să vadă ce se întâmpla în jur, aşa că se întoarse ca să se uite la străbunica lui. Gestul avu un efect imediat asupra ei.
— Agápi mou! Moró mou! Dragul meu copilaş!
— Ea e yiayiá a mea, Angelos, spuse Themis.
Dintr-un îndemn instinctiv, căruia nici o femeie nu-i poate rezista, kyría Koralis îşi întinse braţele spre el. Angelos nu se întoarse către mama lui, ci se roti către bătrâna doamnă.
Themis i-l dădu, bucuroasă, uşurată să se elibereze, pentru o vreme, de greutatea lui.
O legătură se creă, în acel moment, între copil şi străbunică. El şezu, mulţumit, în poala ei; apoi ea îl ridică şi îl sprijini pe şold în timp ce tăia în bucăţi o plăcintă cu mere proaspăt făcută, din care îi servi pe toţi. Kyría Koralis avea optzeci de ani acum, dar era încă zdravănă şi demonstra că puterea de a ţine în braţe un copil mic nu dispare odată cu vârsta.

---

[36] Comoara mea (literal: „ochii mei”) (în limba greacă în original).

Themis îşi turnă un pahar cu apă. Ştia că trebuia să spună o poveste credibilă despre ceea ce i se întâmplase în ultimii doi ani, însă mai întâi voia să afle veşti despre Panos şi Margarita.
— Vestea bună e că Margarita s-a stabilit la Berlin. I se potriveşte, spuse Thanasis. Poţi să-i citeşti scrisorile dacă vrei. Ne scrie din când în când. Nu s-a măritat cu ofiţerul, dar lucrurile s-au aşezat altfel. A avut de lucru din plin, încă de la început. Străzile Berlinului au fost curăţate de dărâmături mai ales cu ajutorul femeilor. Ştiai asta? Cantitatea de moloz şi de piatră, distrugerile făcute de Aliaţi au fost imense. A trebuit ca toate astea să fie îndepărtate înainte să înceapă reconstrucţia. Margarita a ajutat la căratul pietrelor şi al cărămizilor sparte, al bucăţilor de tencuială, bucată cu bucată...
Lui Themis îi veni greu să şi-o imagineze pe sora ei făcând o asemenea muncă fizică, însă fu bucuroasă că Margarita începuse o viaţă nouă. Nu-i părea rău că ea rămăsese la Berlin. În orice caz, Themis era mai mult interesată de ceea ce se întâmplase cu fratele ei iubit. Deocamdată, Thanasis îi spusese îndeajuns de multe noutăţi despre Margarita.
— Panos? îl întrerupse ea.
Thanasis ezită un moment, schimbând o privire cu bunica.
— E mort.
Iată cuvintele de care se temuse Themis. Strânse paharul în mână, cu capul plecat, şi rămase cu privirea aţintită la modelul feţei de masă. Îi fu greu să-şi înăbuşe jalea.
Thanasis continuă, fără emoţie:
— A fost ucis chiar la sfârşitul războiului. În munţii Grammos. În urmă cu un an ne-a căutat cineva pe nume Manolis, care a luptat alături de el. Tot ce ştim e că a murit în asaltul final. Comuniştii ar fi trebuit să renunţe. Să recunoască, în cele din urmă, că fuseseră învinşi. Dar ei au

continuat până la ultima suflare. N-au vrut să-şi accepte înfrângerea.
Themis nu putu să scoată nici un cuvânt. Chiar dacă, într-o oarecare măsură, se aşteptase să primească acea veste, durerea nu-i fu uşurată defel. Thanasis se folosise până şi de povestirea despre moartea lui Panos ca să-şi afirme crezul politic. Fără îndoială că fratele ei mai mare nu se schimbase deloc în anii în care ea fusese plecată.
Kyría Koralis îl dusese pe Angelos pe balcon. Îi arăta plantele şi-i spunea numele lor, apoi trecuse la lucrurile din piaţa aflată dedesubt, încercând să-l înveţe cuvinte: „bicicletă”, „copii”, „kafeneío”, „camion”. Nu voise să asculte povestea lui Thanasis despre ceea ce i se întâmplase lui Panos. Nu putea îndura nici acum amintirea duşmăniei care existase între cei doi fraţi. A-l ţine pe cel mic în braţe o umplea de o bucurie pură. Nu voia să întineze acele clipe minunate. După atâta moarte şi distrugere, viaţa nouă pe care o ţinea în braţe părea un miracol.
Pe de altă parte, Thanasis nu-l vedea pe copil ca pe ceva minunat. Pentru el, apariţia acestuia nu făcea decât să sporească ruşinea întoarcerii lui Themis. Nu numai că sora lui luptase de partea greşită a baricadei, ci se mai întorsese şi cu un copil din flori. De parcă familia lor n-ar fi fost îndeajuns de stigmatizată.
Kyría Koralis se întoarse în casă cu Angelos, care se juca, vesel, cu cruciuliţa de aur de la gâtul ei. Se aşează din nou, aproape de nepoata ei, şi i-l dădu înapoi pe cel mic.
Thanasis plecase din cameră şchiopătând. N-avea nici un chef să-i vadă lacrimile lui Themis.
— Îmi pare rău că ai primit vestea asta îngrozitoare, agápi mou, îi spuse kyría Koralis nepoatei ei. Sunt sigură că Panos a murit luptând cu vitejie pentru cauza în care aţi crezut amândoi.

Cuvintele kyríei Koralis fură rostite cu bune intenţii, dar femeii îi era deja teamă că scânteia războiului civil avea să se reaprindă în strada Kerou.
Avea şi alte ştiri de împărtăşit, însă, la fel ca Thanasis, îi spuse mai întâi vestea cea bună:
— Tatăl tău e încă în America. S-a recăsătorit şi are un alt copil. Ai o soră vitregă, de doar câteva luni!
— Dar... Ce e cu mama?
— Din păcate, mama ta s-a stins în urmă cu doi ani. De aceea a putut tatăl tău să se recăsătorească.
Lui Themis nu-i veni în minte nici un răspuns „corect”. Erau atâtea noutăţi pe care trebuia să le cuprindă cu mintea, iar ea se gândea, încă, la moartea fratelui iubit. Eleftheria Koralis părea o figură dintr-o altă viaţă. Trecuseră douăzeci de ani de când Themis îşi văzuse mama ultima oară, iar vestea morţii ei aproape că nu-i mai stârni nici o emoţie.
— Aha, spuse ea. Înţeleg.
Toate cele auzite o năuciseră pe Themis.
— Pari obosită, draga mea.
Cuvântul nu putea descrie starea de epuizare în care se afla Themis. Kyría Koralis îi făcu repede patul (era acelaşi pat în care Themis dormise încă din copilărie) şi i-l ţinu pe Angelos în timp ce ea se dezbrăca.
Trecuseră doi ani de când Themis se bucurase de mirosul săpunului. Îşi purtă, încet, un burete peste fiecare centimetru de piele, iar apoi se şterse şi îmbrăcă o cămaşă de noapte. O împrumutase de la bunică-sa, fiindcă hainele pe care le lăsase acasă fuseseră aruncate. Când primiseră scrisoarea pe care Themis o trimisese de pe insula Trikeri, Thanasis o ascunsese, socotind că era mai bine să nu-i creeze bunicii speranţe deşarte.
Angelos nu simţise apă caldă pe piele niciodată până atunci, şi stropi în jur cu încântare pe când îl îmbăiau în

chiuvetă. Plânse după ce îl scoaseră din apă, dar apoi se puse iar pe gângurit.
Mama şi copilul se întinseră pe cearşafurile curate, de in, acoperiţi cu o plăpumioară moale. Adulmecând mirosul de lavandă, Angelos adormi aproape imediat, iar Themis, la scurt timp după aceea. Trecuseră ani de când nu mai dormise pe o saltea adevărată, înconjurată de patru pereţi, ştiind că nu exista ameninţarea de a fi trasă afară din pat, de a auzi strigăte, zgomote de armă sau sirene. Dormi fără vise, cu Angelos cuibărit lângă ea.
Călătoria dinspre Trikeri o secătuise de energie, însă în următoarea dimineaţă se trezi cu un singur gând în minte. O nouă călătorie trebuia să înceapă.
Mirosul cafelei făcute de bunica îi dăduse deşteptarea şi-i luase doar o secundă ca să-şi amintească unde se afla. Angelos începu să se mişte. Cât de bine i se potrivea numele, se gândi ea, luându-l în braţe în timp ce se ridica din pat şi-l săruta pe frunte.
Kyría Koralis îi făcuse deja copilului un compot de fructe şi îl avea gata pregătit ca să i-l dea cu linguriţa. Entuziasmul ei faţă de strănepot era de neoprit.
— Moró mou, micuţul meu, exclamă ea, ridicându-şi braţele în sus atunci când acesta apăru la uşă. Ţi-am făcut ceva bun!
Vorbi cu el de parcă ar fi fost acolo din momentul în care se născuse, iar Angelos o acceptă, la rândul lui, pe străbunică. Aceasta îl luă din braţele mamei, plină de bucurie, ca să-l hrănească şi să se joace cu el. Viaţa în tabără îl făcuse sociabil. Se întâmpla foarte rar să nu fie în jurul lui alte femei care să-l adore, sau copii gălăgioşi care să-l ţină, să se joace cu el şi să-i cânte. Desigur, întotdeauna fusese şi Aliki.
Thanasis îşi făcu apariţia înainte să plece ca să-şi facă tura la secţia de poliţie. Cu fiecare pas, lovea tare cu bastonul

în plăcile din pardoseală. Trecuseră aproape şapte ani de când fusese rănit. De atunci fusese pensionat parţial, însă plătit integral, fiind obligat să se prezinte în fiecare zi la secţia de poliţie ca să poată beneficia de acea pensie.
Pe masa din bucătărie îl aştepta o cafea făcută de kyría Koralis cu câteva momente în urmă: dublă, foarte dulce. Ca în fiecare zi, o dădu peste cap fără să spună nici un cuvânt, apoi trânti cana înapoi pe farfurioară.
În lumina dimineţii, Themis putu să-i vadă mai clar faţa asimetrică. După atâţia ani, defectul nu se estompase. Pe unul dintre obraji, cicatricea părea la fel de nouă precum o rană proaspătă; pielea nu se întinsese niciodată peste linia proeminentă de carne vie de dedesubt. Obrazul drept era perfect, însă nu făcea decât să reamintească ceea ce pierduse şi să accentueze hidoasa vătămare.
Angelos se uită în sus, peste lingura cu care era hrănit, şi îl zări pe unchiul lui. Începu să urle.
— Îmi pare rău. Îmi pare atât de rău, spuse Themis, năpădită de stânjeneală şi de ruşine. Cred că e din cauza uniformei. A văzut atât de mulţi soldaţi. Iar aproape toţi strigau.
Aceasta fu o scuză pe jumătate credibilă pentru reacţia lui Angelos. Nasturii foarte strălucitori ai jachetei, atât de greu de încheiat acum, bereta, pantalonii bleumarin şi ţepeni erau elemente care aminteau de autorităţile de pe Trikeri. Aproape fiecare bărbat pe care-l văzuse copilul în viaţa lui fusese îmbrăcat asemănător. Nici unul dintre ei nu rostise un cuvânt binevoitor.
Nimic nu reuşi să-l facă pe copil să tacă.
Fără nici un cuvânt, Thanasis plecă de la masă, apoi ieşi din apartament.
De îndată ce el dispăru, plânsetele copilului se opriră.
— Of, yiayiá, îmi pare atât de rău.

— Câteodată, chiar şi adulţii reacţionează urât atunci când îl văd. Dar ce să facem? Nu ne putem aştepta ca micuţul să înţeleagă.
— E groaznic. Am crezut...
— Ce? Că cicatricile s-au vindecat? întrebă kyría Koralis cu glas scăzut. Din păcate, nu. Iar fratele tău are parte de astfel de reacţii în fiecare zi.
— Pare atât de mânios pe toţi şi pe toate. Probabil că e de înţeles.
— Thanasis a fost întotdeauna mânios, draga mea. Ştii şi tu. O vreme nu s-a văzut, dar mi-e teamă...
— De ce ţi-e teamă? Că eu am să-l provoc?
Kyría Koralis dădu din cap în semn de încuviinţate.
— După ce tu şi Panos aţi plecat, a devenit calm şi a rămas mereu aşa.
Fiindcă acum era mai înţeleaptă, Themis înţelese cât de greu trebuie să-i fi fost bunicii în toţi acei ani în care cei patru nepoţi se certau şi se încăierau în preajma ei.
— Acum, că el nu-i acasă, spuse kyría Koralis referindu-se indirect la Thanasis, trebuie să-mi spui despre cel mic. Vorbeşte-mi despre tatăl lui.
Themis trase aer în piept. Versiunea poveştii pe care trebuia s-o ştie bunica ei despre viaţa lui Angelos avea să fie cea repetată mereu de atunci înainte. Ar fi putut să povestească despre inima ei frântă, despre şocul descoperirii adevărului în legătură cu Makris, despre şansa întâlnirii cu Aliki, însă, înainte de a începe, se hotărî să remodeleze trecutul, omiţând o parte dintre lucruri şi adăugând altele noi.
Începu prin a vorbi despre entuziasmul legat de stagiul de pregătire de la Bulkes, despre prietenii pe care şi-i făcuse acolo, despre ceea ce învăţase. Descrise în amănunt locul în care deprinsese abilităţi noi şi în care fusese atât de sigură că ea şi tovarăşii ei aveau să construiască un viitor

în care toţi oamenii ar fi fost egali şi fiecare ar fi avut destul. Plină de convingere, Themis îi spuse bunicii că nu avea îndoieli legate de mişcarea din care făcuse parte. Îi descrise perioadele de luptă şi de călătorie, însă nu-i spuse de câte ori ridicase arma ca să tragă. Vorbi despre ambuscadă, despre cum fusese capturată, despre timpul petrecut în închisorile mizere de pe continent, apoi despre insulele Makronisos şi Trikeri, în legătură cu care nu-i dădu bunicii decât un minimum de detalii.

— Şi copilul? Unde s-a născut?

— Trikeri. S-a născut la Trikeri. Tatăl lui era soldat în unitatea noastră.

Ştia că bunica avea să se întrebe dacă pruncul se născuse dintr-un viol. Erau mulţi copii care fuseseră concepuţi de femei abuzate de gardieni, iar ea se grăbi s-o liniştească pe kyría Koralis, spunându-i că Angelos era un copil născut din iubire.

— Tatăl lui a fost ucis.

Auzi cuvintele de parcă altcineva le rostise. Apoi, aceleaşi cuvinte fură repetate de bunică:

— A fost ucis?

— Da, răspunse Themis, înghiţindu-şi cuvintele. A murit luptând pentru cauză.

Angelos umplu tăcerea stânjenitoare cu gânguritul lui mulţumit.

— Ei bine, copilul ăsta e o bucurie şi o binecuvântare, spuse bătrâna doamnă cu căldură, atingând capul strănepotului ei.

Cu cascada lui de bucle închise la culoare şi cu zâmbetul angelic, copilul ar fi cucerit până şi cea mai împietrită inimă. Apartamentul din Patissia fusese lipsit de viaţă şi de bucurie vreme îndelungată, şi iată că, peste noapte, acestea se reîntorseseră.

— Copilul e un dar pentru noi, Themis.

— Aşa îl văd şi eu, yiayiá.
— Ceva bun trebuie să răsară din greutăţile prin care am trecut. Nu putem face decât să ne continuăm vieţile, agápi mou. Indiferent de lucrurile bune sau rele care s-au întâmplat, micuţul e nevinovat.
Themis îi descrise bunicii distrugerile pe care le văzuse în călătoria ei de la Trikeri spre sud. Kyría Koralis auzise despre asta la radio, însă Themis văzuse realitatea cu propriii ochi.
— Toată ţara pare să fie în ruine, reflectă Themis cu tristeţe.
— Se poate reconstrui, spuse kyría Koralis. Am mai trecut prin vremuri grele şi înainte.
Lui Themis îi era teamă că avea să fie nevoie de zeci de ani pentru asta, însă nu spuse nimic.
Kyría Koralis i-l dădu înapoi pe Angelos şi începu să taie ingredientele pentru prânz. Acum gătitul îi lua toată dimineaţa; continuă să sporovăiască în timp ce lucra, iar Themis şezu pe covor, jucându-se cu copilul.
În ultimii ani bunica se simţise tare singură, şi erau atât de multe lucruri de împărtăşit. În vecinătate, viaţa continuase normal în unele privinţe, cu căsătorii şi morţi, copii şi nepoţi, accidente şi întâmplări fericite. Diverse firme se deschiseseră sau se închiseseră, iar unele dintre cele din urmă chiar deveniseră înfloritoare. Kyría Koralis îi povesti nepoatei totul în amănunt, aşa că dimineaţa trecu repede. După ce depăşise episodul îmbolnăvirii de tuberculoză, cu aproape zece ani în urmă, bunica se bucurase de o sănătate robustă, trăind mai mult decât majoritatea prietenilor ei. Acum era în al nouălea cer de bucurie că avea cu cine să vorbească.
— O să-ţi găsim o coafeză, spuse ea în cele din urmă. Părul tău arată de parcă ţi l-ai fi tuns singură!

— Eu l-am tăiat, răspunse Themis râzând. Arată chiar aşa de rău?
Kyría Koralis zâmbi înainte să adauge:
— Şi părul copilului? Crezi că ar trebui să i-l tăiem şi lui? Sau să mai aşteptăm până după botez?
— Ar trebui să aşteptăm până atunci, spuse Themis, dându-şi seama că fusese de acord, fără să vrea, cu botezarea copilului.
Nu voia s-o supere pe bunică-sa, aşa că nu mai spuse nimic despre asta şi vorbi numai despre lucruri banale. În câteva zile, voia să pomenească şi despre Nikos.
Mâncarea fierbea încet pe sobă. Kyría Koralis făcu cafea pentru amândouă şi se aşeză pentru o clipă.
— Ce altceva mai ştii de Margarita? întrebă Themis. Ce ton au scrisorile ei?
— Cred că, într-un fel, îi e dor de casă. Au trecut mai bine de cinci ani de când e în Germania. Îţi dai seama cum zboară timpul?
— Şi unde locuieşte?
— Undeva la marginea Berlinului, cred. S-a măritat, însă nu cu bărbatul pe care l-a întâlnit la Atena. Când a ajuns acolo, a descoperit că acela avea deja o soţie.
— Dar e fericită?
— Nu ştiu dacă e, răspunse bunica. În primii ani de şedere a lucrat la curăţarea oraşului, îndepărtând ruinele. Foarte multe femei s-au ocupat cu aşa ceva.
— Thanasis mi-a spus, dar oare chiar a făcut Margarita asta ? întrebă Themis, sceptică.
— A fost singura modalitate de a supravieţui.
— Şi n-a vrut să se întoarcă?
— Nu, din mândrie. Dar apoi l-a întâlnit pe Friedrich. Aşa îl cheamă. Pare să fie un om bun. E angajat la bancă.
— Au copii?

— Mi-e teamă că nu. Asta e o mare tristeţe a ei. În ultima scrisoare m-a întrebat dacă i-aş putea trimite ceva care să ajute. Un soi de remediu. După felul în care descrie mâncarea de acolo, nu-i de mirare că n-a reuşit să rămână însărcinată. Dar nu vrea să vină acasă. Îi e teamă.
— Ar trebui să-i fie, zise Themis, tăios. S-a măritat cu un neamţ, yiayiá.
— E sora ta, copilă.
Vreme de câteva minute, nici una nu mai spuse nimic.
— Ei bine, atunci n-ar trebui să renunţe, adăugă Themis doar ca să zică ceva. Sunt sigură că are să se întâmple.
— Şi apoi, uite-l pe Thanasis. Mă îndoiesc că o să devină vreodată tată. Fetele nu se uită niciodată la el. Îţi poţi imagina.
Themis putea.
În acel moment se auzi cheia în uşă. Fratele ei îşi făcu apariţia. Themis se încordă toată.
— Ţi-am făcut mâncarea care-ţi place cel mai mult, îi spuse kyría Koralis, veselă. Gemistá[37]!
Thanasis nu răspunse. Se aşează, îmbrăcat în uniformă, şi aşteptă să fie servit.
Un pic îngrijorată, Themis îl ridică pe Angelos de jos şi îl aduse la masă, sperând ca el să nu plângă. Îi dădu o lingură, ca să-l ţină ocupat, iar micuţul începu pe loc să dea cu ea în masă.
— Deci, îi spuse Thanasis surorii lui, peste zgomotul făcut de copil. Ai venit înapoi ca să locuieşti aici?
— Da, răspunse ea.
— Bănuiesc că nu ai unde altundeva să mergi?
Themis păru descumpănită. Chiar dacă ştia motivul pentru care fratele ei o întrebase asta, voia să-l facă pe el s-o spună cu voce tare.

---

[37] Ardei umpluţi (în limba greacă în original).

— La familia tatălui copilului? adăugă el. Bănuiesc că era de stânga?
— Tatăl lui Angelos e mort, spuse ea. Deci nu mă pot duce acolo.
Thanasis, care fu servit primul, începu să mănânce. Sora lui văzu că devenise gânditor în timp ce-şi mesteca mâncarea. Ea aşteptă să audă ce avea el de spus mai departe. Era limpede că-şi construia o strategie, aşa că Themis se pregăti pentru următoarea lovitură.
Kyría Koralis încercă să vorbească despre vrute şi nevrute. Atmosfera otrăvitoare îi era familiară din vremurile trecute, însă uitase cât de apăsător putea deveni aerul şi cum îi tăia pofta de mâncare.
— Să-i zdrobesc cu furculiţa un pic de hrană copilului? întrebă ea, agitată.
— Nu te îngrijora, yiayiá. Îi dau eu mai târziu de mâncare.
— Mă gândesc că ai putea să te duci să-l găseşti pe tata? Să trăieşti în America, poate? insistă Thanasis. Sunt sigur că ar fi fericit să te vadă.
Themis rămase cu gura căscată.
— Dar asta e ţara mea! exclamă ea.
— Însă ai luptat pentru tabăra greşită, Themis. Poate că acum Grecia nu mai e cu adevărat patria ta.
Thanasis nu rezistase tentaţiei de a-i reaminti că mişcarea comunistă pierduse. Tonul lui era sarcastic.
— Thanasis, nu cred că sora ta ar vrea să plece acum într-o călătorie lungă. Mai ales cu un copil mic, spuse kyría Koralis.
— Mă gândesc la noi toţi, yiayiá, zise el. Nu doar la Themis şi la acest... copil.
— Îl cheamă Angelos! exclamă Themis, jignită de felul plin de dispreţ în care Thanasis îşi fluturase mâna către fiul ei.
— Îi ştiu numele, Themis. Ceea ce nu ştiu e numele lui de familie.

Tonul batjocoritor al lui Thanasis fu mai mult decât putu ea îndura. Fusese întotdeauna capabilă să-şi ţină emoţiile în frâu şi să treacă peste insulte (Margarita o antrenase bine), însă acum făcu o nouă descoperire în legătură cu sine. Când o insultă era îndreptată împotriva copilului, îşi pierdea controlul.
— Cum îţi permiţi, Thanasis? Cum îţi permiţi?
Themis se ridică de pe scaun, cu Angelos în braţe. La sunetul ridicat al vocii mamei lui, micuţul începu să plângă.
— E un copil din flori, nu-i aşa? continuă Thanasis, indiferent la furia lui Themis.
— Thanasis, te rog, îl întrerupse kyría Koralis cu glas pierit.
Themis îndurase atâta supărare şi durere în anii din urmă, fără umbră de văicăreală ori autocompătimire. Cu toate astea, ele mocneau înlăuntrul ei, iar Thanasis turnase gaz peste foc cu acea afirmaţie. Themis simţea că parcă tot corpul îi ardea. Cuţitul aşezat lângă pâine, tigaia de aramă a bunicii, până şi scaunul pe care şedea – toate i se păreau potenţiale arme.
În loc să reacţioneze astfel, se năpusti afară din apartament, îmbrăcată în rochia veche, lipsită de formă, a bunicii, ţinându-l pe Angelos, căruia asta nu-i plăcea deloc, strâns în braţe. O auzi pe bunică-sa conjurând-o cu voce slabă:
— Themis! Nu pleca, Themis... Te rog!

Era o zi umedă de aprilie, iar Themis simţi ploaia pe piele de cum păşi în piaţă. Strânse şalul în jurul lui Angelos, ca să-l apere, şi se aşeză pe una dintre băncile de la marginea aleii. Tremura de furie din cap până-n picioare.
Una dintre vecine trecu pe acolo şi se uită întrebător la ea, însă fără s-o recunoască. Era prietenă cu kyría Koralis şi văzuse un imprimeu cunoscut pe rochia pe care, de fapt,

Themis o împrumutase de la bunică-sa. Ăsta era motivul care o făcuse să se oprească. Nimic mai mult. Imaginea oamenilor aflaţi în situaţia lui Themis era una obişnuită.
Themis privi în sus, la copacul sub care se adăpostise, şi văzu că înmugurise, cu unele dintre frunze deschizându-se, parcă, pe măsură ce ea privea. Ploaia se oprise, iar fâşii de albastru apărură printre nori.
O privi pe prietena bunicii dispărând în piaţă. Femeia ducea un coş pentru cumpărături şi se opri pentru o clipă ca să salute un cuplu. Parcă nimic nu se schimbase aici, se gândi Themis. Lumea ei devenise de nerecunoscut, însă în acea piaţă parcă totul rămăsese neschimbat. Copacii creşteau la fel de măreţi ca şi înainte, magazinele aveau aceiaşi proprietari, băncile erau aceleaşi pe care se cocoţase în copilărie, doar că un pic mai decolorate de soare.
Ieşind din piaţă, trecu pe lângă brutarul de la care familia ei cumpărase pâine întotdeauna. Aducându-şi aminte că pusese în buzunarul rochiei banii pe care i-i dăduse femeia generoasă de la Zonars, Themis intră să cumpere o pâinişoară, ca să aibă ceva de ronţăit. Văzând-o, kyría Sotiriou fu luată prin surprindere, însă reuşi să-i spună cu glas scăzut, în timp ce număra restul:
— Îmi pare atât de rău pentru Panos.
Themis dădu uşor din cap în semn de recunoştinţă. Era prea devreme pentru orice soi de conversaţie sau ca să răspundă la întrebări. În acelaşi timp, voia să-i dea bunicii timp să răspândească seminţele poveştii ei.
Apoi trecu pe lângă chioşc şi se opri ca să citească titlurile; unele dintre ele anunţau că Nikos Belogiannis, unul dintre liderii armatei comuniste, avea să fie judecat în câteva luni. Persecuţia continua şi acum, se gândi Themis.
Alte nume, aflate pe prima pagină, îi erau complet necunoscute. Mergând în jos, pe bulevardul Patission, îşi

dădu seama că nu doar figurile politice îi erau străine. Moda se schimbase şi ea. Se opri în faţa unui magazin de rochii. Spre deosebire de Margarita, lui Themis nu-i păsase prea mult de felul în care arăta, însă ştia că, în Atena acelor zile, ea arăta straniu, îmbrăcată cum era în rochia de iarnă a bunicii, cu părul care-i fusese tăiat cu un cuţit. În următoarele zile avea să cheltuiască ceva drahme pe o vizită la coafor.

Angelos se lăsa pe ea cu toată greutatea, iar spatele începuse s-o doară. Acum, că se simţea mai calmă, poate că ar fi trebuit să meargă acasă. Era posibil ca atât Thanasis, cât şi bunica să doarmă după-amiază.

Apropiindu-se de intrarea principală, o văzu pe kyría Koralis zorindu-se spre ea. Zâmbea, însă era limpede că făcea un efort.

— Paidí mou, copilul meu, spuse ea cu răsuflarea tăiată. Îmi pare atât de rău. Ce să-ţi spun? Vezi cât de mânios e. Se înfurie atât de uşor. Şi e mai rău ca acum câţiva ani.

— Şi eu am fost mânioasă, yiayiá. Îmi pare rău, dar a trebuit să plec de lângă el...

— Thanasis doarme acum. Dar m-am gândit că am putea merge undeva împreună. N-ai luat nici o îmbucătură de mâncare.

— Nu mi-e foame.

— Dar trebuie să-l hrănim pe cel mic.

— A fost atât de cuminte. Mai ales că nu ştie exact ce se întâmplă, fu de acord Themis.

— E un copilaş atât de bun, spuse kyría Koralis, ciupindu-l uşor de obrăjor. În josul aleii ăsteia e o mică tavernă. În mod sigur au ceva gata pregătit. Şi insist să mănânci şi tu ceva, altfel micuţul are de suferit.

Pentru o femeie de optzeci de ani, mersul kyríei Koralis era energic şi ferm. N-avea nevoie de baston, iar Themis se minună de ritmul paşilor ei.

Mica tavernă era plină de oameni care luau masa de prânz, majoritatea fiind bărbaţi care mâncau singuri. Câţiva dintre ei îşi ridicară privirile atunci când intrară cele două femei, însă majoritatea se întoarseră aproape imediat la farfuriile lor cu tocăniţă de oaie. Nu-l observaseră pe Angelos, care dormea în braţele lui Themis.
Chelnerul le aduse nişte pâine, iar Themis tresări atunci când braţul lui o atinse din întâmplare.
Un moment mai târziu, omul aduse două farfurii cu tocană. Observând copilul, se întoarse cu un bol mai mic şi cu o linguriţă. Acesta fu primul gest de bunătate venit din partea unui bărbat, de care Themis avu parte după atâtea luni.
— Efcharistó poly, spuse ea cu un entuziasm aproape exagerat. Mulţumesc! Mulţumesc foarte mult!
Chelnerul îi zâmbi şi el.
— Hará mou, spuse el. Cu plăcere!
Începură să mănânce toţi trei. Fu pentru prima dată când Angelos gustă carne. Chiar dacă i se dădură bucăţelele cele mai mici, pofta cu care le mâncă arătă clar că voia mai mult. Nu se putea sătura de sosul gras şi de cartofii săraţi.
— Uită-te la el, yiayiá!
— N-am văzut nicicând copil mai fericit, spuse kyría Koralis.
— Aş vrea să-şi aducă aminte de masa asta ca de un început, zise Themis.
— De o tocană bună şi consistentă şi de câţiva cartofi? râse bătrâna doamnă.
— Da! exclamă Themis. Şi de zâmbetul bunicii mele.
După ce farfuriile lor fură golite şi şterse cu pâine, femeile mai şezură acolo preţ de câteva minute. Themis nu se grăbea să ajungă acasă.

Kyría Koralis îi citi gândurile.
— Thanasis o să se obişnuiască repede cu prezenţa ta, îi spuse ea pe un ton încrezător. Iar apoi o să te lase în pace.
— Vederile lui politice n-o să se schimbe, nu?
— Vederile politice ale nimănui n-o să se schimbe vreodată, agápi mou.
— O să trebuiască să ne tolerăm unul pe celălalt, probabil, spuse Themis. Cred că asta e tot ce pot să sper.
— Şi ca totul să fie bine cu Angelos! îi reaminti kyría Koralis.
— Ei bine, deja ştiu care o să fie vederile politice ale copilului, spuse Themis.
— Nu fi aşa de sigură, spuse kyría Koralis. Tu şi tatăl tău sunteţi cel mai bun exemplu. Politica nu se transmite prin sânge. Gândeşte-te la voi, la cei patru fraţi.
Themis simţi că o podideau lacrimile. Trebuise să se obişnuiască, în ultimele zile, cu atâtea noutăţi, iar vestea morţii lui Panos o lovi din nou cu putere.
Kyría Koralis îi văzu reacţia şi-şi puse mâna pe braţul ei.
— Aş vrea să ne lipsim cu totul de politică, spuse ea.
Themis încercă să zâmbească. O lume fără politică ar fi fost greu de imaginat, în ciuda faptului că kyría Koralis încercase mereu să stea la distanţă de ea.
— Politica a distrus ţara asta, spuse kyría Koralis.
Avea dreptate. Ţara fusese sfâşiată de politicienii de ambele părţi.
— Poate că grecii sunt de neguvernat, reflectă Themis.
Se simţiseră amândouă bine în restaurantul cald şi plin de aburi de mâncare, savurând aromele care veneau dinspre bucătărie, pe măsură ce tăvile încărcate erau scoase din cuptor. Atmosfera se schimbă odată cu referirea făcută la conflict.

Chelnerul luase farfuriile, iar proprietarul urma să închidă pentru o oră şi ceva, înainte să-şi facă apariţia clienţii care veneau pentru masa de seară.
— Ar trebui să-i cumpărăm lui Angelos nişte lucruri noi şi să luăm o rochie, două, şi pentru tine, spuse, veselă, kyría Koralis. Am primit destul luna asta din banii pe care mi-i dă Thanasis. Statul e îndeajuns de generos, să ştii. Şi cred că pe asta ar trebui să cheltuim surplusul.
Themis primi cu bucurie.
— Ai destul şi pentru o pereche de pantofi? întrebă ea.
— Desigur, spuse bunica.
Themis trăia sentimentul că în următoarele luni avea să-i trebuiască încălţăminte durabilă. Anticipa mult mers pe jos şi plănuia ca, la timpul potrivit, să-i spună şi bunicii de ce.
Petrecură următoarele ore la cumpărături. Angelos îi fermecă pe vânzători târându-se pe podea şi jucându-se, fericit, cu hârtia de împachetat şi cutiile de pantofi. În tot timpul ăsta, Themis încercă să nu se uite în oglindă. Probabil că o nouă tunsoare i-ar fi fost de folos.
La sfârşitul după-amiezii, se simţi mai puţin stingheră pe străzile din Atena. Nu i se aruncară ocheade admirative (Themis îşi aminti cum oamenii întorceau întotdeauna capul după Margarita), însă nici nu mai atrase priviri încărcate de milă sau de curiozitate. Se simţi neutră, invizibilă, exact aşa cum îi plăcea, în timp ce Angelos era în centrul atenţiei oriunde se duceau. Oameni necunoscuţi voiau să-i atingă buclele brunete şi strălucitoare.
— Thávma! spuneau ei. Miraculos!
Themis zâmbea de fiecare dată, în semn de aprobare tăcută. Era, într-adevăr, un copil miraculos. Împrăştia, pur şi simplu, bucurie în jur.
La colţul pieţei, se întâlniră cu două dintre vecinele kyríei Koralis. Femeile se cunoşteau de foarte mulţi ani.
— Pe cine avem noi aici? exclamă una dintre ele.

Cealaltă îşi strecurase, deja, mâna în părul lui Angelos.
— Uită-te la el! Moró mou! Kouklí mou! Pruncul meu! Ce păpuşă! exclamă ea.
Kyría Koralis răspunse:
— V-o mai amintiţi pe nepoata mea, Themis? El e băieţelul ei, Angelos.
Femeile îşi înclinară capul într-o parte, de parcă ar fi fost sincronizate, ca să se uite la Themis. N-o recunoscuseră.
— Desigur! Themis!
Kyría Koralis continuă:
— Din nenorocire, tatăl copilului a fost ucis, aşa că amândoi locuiesc acum cu mine.
Themis clătină aprobator din cap, ca să confirme spusele bunicii.
Femeile mormăiră păreri de rău şi plecară mai departe. Kyría Koralis ştia că, dacă dădea mai puţine detalii, aveau să fie puse mai puţine întrebări.
— N-au decât să gândească ce vor, spuse ea, hotărâtă. Refuz să vorbesc despre politică cu oricine. Dacă tatăl lui Angelos a fost în armata guvernamentală sau în cea comunistă, asta n-are nimic de-a face cu ele.
— Of, yiayiá, sper că nu te-am făcut de ruşine, spuse Themis, în lacrimi. N-aş vrea să-ţi fac vreodată aşa ceva.
— Nu, draga mea. De acum înainte nu trebuie să ne facem griji decât cu privire la Thanasis.
Întorcându-se în apartament, îl găsiră cufundat în tăcere, cu excepţia sunetului ritmic al ceasornicului. De obicei, Thanasis îşi lăsa bastonul lângă uşa de la intrare, însă acum bastonul nu era acolo. Cu toate astea, kyría Koralis păşi încet spre dormitor şi ascultă la uşă. Voia să vadă dacă nu cumva Thanasis era încă înăuntru, adormit.
— Suntem singure, confirmă ea, privind în jur, în timp ce Angelos începu să gângurească, fiind de neoprit atunci când venea vorba să exploreze, zilnic, noi şi noi sunete.

Dar nu trebuie să te îngrijorezi, Themis, continuă ea. Fratele tău o să se obişnuiască, până la urmă, cu noua situaţie din casă.
Themis trase adânc aer în piept.
— Yiayiá, trebuie să-ţi spun ceva, zise ea, agitată.
— Ce e, agápi mou?
Kyría Koralis se făcu palidă.
— Nu e nimic rău, yiayiá, o linişti Themis, iute. Dar cred că o să trebuiască să plec din nou pentru o vreme.
— Dar de-abia te-ai întors! Paidí mou, nu poţi pleca din nou!
— Trebuie să plec, yiayiá, stărui Themis.
Bătrâna doamnă se lăsă să cadă într-un fotoliu. După ce fusese atât de fericită în ultimele zile, kyría Koralis nu putu să-şi reţină lacrimile.
— De ce? întrebă ea în şoaptă. Spune-mi de ce...
Themis îi povesti despre Aliki, despre prietenia care le legase pe Trikeri şi despre cum îl salvase Aliki pe Angelos.
— Angelos n-ar fi supravieţuit fără ajutorul lui Aliki, spuse Themis.
— Dar ce legătură are asta cu plecarea ta?
Themis îi vorbi bunicii despre fiul lui Aliki şi despre executarea ei.
— Theé mou..., oftă kyría Koralis. Dar de ce au făcut aşa ceva?
— Pentru că ne-a desenat nouă portretele. Iar desenele arătau adevărul. Au pedepsit-o pentru asta.
— Aşa...
— I-am promis să-i găsesc fiul şi să-l cresc eu.
Themis nu spuse nici un cuvânt despre bărbatul care le era tată ambilor copii. Kyría Koralis urma să creadă că nici copilul lui Aliki n-avea tată, la fel ca cel al lui Themis. Dacă înainte fusese palidă, kyría Koralis părea acum cenuşie.
— Dar...

— O să-i fie frate lui Angelos, spuse Themis cu hotărâre.
Ştia că se înhăma la o treabă nespus de grea. Deja îşi pusese sute de întrebări. Unde să-l găsească? De unde să-şi înceapă căutările? N-avea decât numele femeii căreia Aliki îi dăduse copilul: Anna Kouzelis. Numai în Atena puteau fi o sută de femei cu numele ăsta.
— Dacă reuşesc s-o găsesc, atunci...
Pragmatică, aşa cum fusese întotdeauna, kyría Koralis îi recită toate obstacolele dintr-o suflare:
— Agápi mou, eşti sigură că e o idee bună? Poate că s-a măritat sau poate că a plecat să locuiască într-o altă ţară. Iar copilul poate că nici nu e cu ea.
— Am promis, yiayiá. Şi trebuie să fac tot ce-mi stă în puteri.
Kyría Koralis se ridică să facă o cafea. Amesteca în bríki[38]*, dusă pe gânduri. Themis văzu că-i tremurau mâinile.*
— Dă-mi voie să te ajut, yiayiá, spuse ea.
Themis turnă lichidul fierbinte în două ceşcuţe şi le duse la masă.
Bunica şedea acum chibzuind adânc. Vederea jachetei lui Thanasis pe spatele uşii îi reaminti că unul dintre epoleţi trebuia cusut, însă îi dădu şi o idee.
— Ştii cine ar putea să te ajute? spuse ea.
— Cine? întrebă Themis, nerăbdătoare.
— Fratele tău.
Themis păru uluită.
— De ce m-ar ajuta?
— Pentru că eşti sora lui, răspunse kyría Koralis.
Toată lumea ştia că autorităţile aveau dosare cu numele şi activităţile tuturor celor consideraţi sau doar bănuiţi a fi elemente subversive. Themis ştia că şi dosarul ei era undeva, plin de relatări ale „crimelor” comise de ea. Era greu de imaginat ca dosarul Annei Kouzelis să nu fi fost

[38] Ibric (în limba greacă în original).

acolo, întrucât semnarea unei dílosi nu însemna că autorităţile renunţau cu totul la acel dosar. Iar detenţia şi exilul n-ar fi fost niciodată şterse din cazierul cuiva.
Themis îl duse pe Angelos la culcare şi se întinse pe pat, lângă el. Amândoi erau, încă, extenuaţi de călătoria obositoare pe care o făcuseră venind de pe Trikeri; nici unul nu se trezi până a doua zi devreme.
În acea seară, kyría Koralis îi vorbi lui Thanasis despre dosarul de poliţie. Bunica era singura persoană care putea avea o discuţie calmă cu el, despre orice subiect, dar mai ales despre unul atât de sensibil.
— Themis vrea s-o găsească pe una dintre prietenele ei, spuse kyría Koralis, simplu. E vorba de o femeie pe care a întâlnit-o pe când era pe insula Trike...
— Nu spune cuvântul ăsta! o întrerupse el. Te rog să nu mai pomeneşti niciodată de locul ăla. Nu atunci când sunt eu de faţă.
— Iartă-mă, agápi mou, mormăi kyría Koralis.
— Şi nici de faţă cu altcineva! N-am nevoie de stigmatul pe care mi l-a adus sora asta... sora asta comunistă.
— Şşştt, îl calmă kyría Koralis. Dorm în camera de alături.
Thanasis continuă, netulburat:
— Stigmatul o să se ţină de noi! Întotdeauna stă lipit ca rahatul de talpă!
— Nu te îngrijora, Thanasis. Linişteşte-te, dragul meu. Promit să nu spun nimic. Nimănui.
Văzu că Thanasis tremura tot, aşa că îi turnă un pic de tsípouro într-un pahar, ca să-l liniştească. El îl dădu peste cap dintr-o înghiţitură şi îl trânti înapoi pe masă, gol. Era felul lui de a cere mai mult.
Kyría Koralis îi mai turnă, apoi îi spuse:
— Themis ar vrea să afle ce s-a întâmplat cu prietena ei.
Thanasis sorbi din cel de al doilea pahar de alcool.

— Şi dacă vrea să se întâlnească din nou cu prietena asta? N-ar fi mai bine să le ţinem pe astfel de femei departe una de alta?
— Cred că vrea numai să afle veşti despre ea... E doar curioasă, atâta tot.
— Bănuiesc că nu-i nimic rău în asta, spuse Thanasis, morocănos.
Însă în minte îi mai încolţise o idee. Se gândea că, poate, avea să găsească şi dosarul lui Themis. Dacă ar fi putut să-l modifice astfel încât să se micşoreze posibilitatea ca el, Thanasis, să fie asociat cu o rudă comunistă, atunci fie, avea să îndeplinească rugămintea kyríei Koralis.
— Să văd ce pot face, spuse el în cele din urmă. Dar nu promit nimic.
Kyría Koralis zâmbi. Se întâmpla atât de rar ca Thanasis să facă o favoare cuiva, chiar şi una neînsemnată.
În ziua următoare, Themis scrise numele femeii pe o foaie de hârtie şi i-o dădu bunicii, care găsi momentul potrivit ca s-o transmită mai departe. Themis îl văzu pe Thanasis strecurând-o în buzunarul de la piept înainte să plece la muncă. Dacă Themis ar fi crezut că o rugăciune era de folos, s-ar fi dus la biserică. În loc de asta, aprinse o lumânărică şi o puse pe pervazul geamului.

Capitolul 19

Vreme de câteva săptămâni, subiectul „Anna Kouzelis” nu fu pomenit de Thanasis, deşi Themis o întreba aproape zilnic pe bunica ei:
— Avem vreo veste?
Kyría Koralis ştia că nepotul ei ar fi fost mânios dacă l-ar fi întrebat.

— Trebuie să aşteptăm până când are ceva informaţii, îi spuse ea lui Themis. Haide să nu-l enervăm.
Themis de-abia reuşea să-şi ţină în frâu nerăbdarea. Cu fiecare zi care trecea, şi-l imagina pe copil crescând, plecând din ce în ce mai departe, devenind tot mai greu de găsit. Toate posibilităţile i se perindau prin minte.
Aliki îşi dorise ca el să fie crescut în ideologia comunistă, ceea ce însemna că poate Anna îl trimisese într-una dintre taberele comuniste pentru copii aflate în afara Greciei. Ştia că mulţi copii plecaseră nu doar în Albania, ci şi în Iugoslavia, România, Cehoslovacia, Polonia, Ungaria şi Bulgaria.
— E cu putinţă să fi ajuns până şi la Taşkent, îi spuse ea bunicii.
— Agápi mou, până când o să aibă Thanasis veşti, nu te mai frământa. Iar, dacă cel mic a ajuns acolo, trebuie să te împaci cu ideea. Ştii, măcar, unde sunt toate aceste locurile astea? Cât e de departe Taş... cum i-ai spus?
— Nu, n-aş putea pune degetul pe hartă. Dar se spune că acolo copiii trăiesc în condiţii îngrozitoare, în hoteluri abandonate, sau ca ţiganii, pe străzi...
— Asta e, în mod sigur, ceva ce-ar spune fratele tău, zise bunica. Dar nu trebuie să crezi tot. Ştii, s-a ţinut o zi naţională de doliu pentru copiii ăştia, pe când tu erai... departe.
Kyría Koralis nu vorbea niciodată de-a dreptul despre perioada în care Themis fusese închisă.
— Cum adică, doliu?
— Regina Frederika a ţinut un discurs despre cum ar trebui să salvăm douăzeci şi opt de mii de copii...
Ca de obicei, pomenirea numelui reginei îi provocă o reacţie lui Themis. Faţa femeii continua să zâmbească, periodic, de pe prima pagină a ziarului pe care Thanasis îl

lăsa pe masa din bucătărie, o foaie volantă care-şi afişa fără reţineri discursul triumfalist de dreapta.
— Dar copiii nu sunt morţi! exclamă Themis. Şi sunt convinsă că unii dintre ei sunt bine îngrijiţi.
— Sunt sigură că aşa e, agápi mou. E atât de greu de ştiut pe cine să crezi, nu-i aşa? Dar uită-te aici. E în ziarul de azi.
I-l dădu lui Themis peste masă. Era vorba despre o scrisoare a unui copil aflat într-una dintre instituţiile din Albania.
— Citeşte, agápi mou.
— Dragă mătuşă, lunile trec repede şi viaţa e tot mai bună. Aici e paradisul.
Se uită în jos, la Angelos, care şedea pe covor şi se juca.
— Nu sună autentic, nu-i aşa? spuse ea, fiind de aceeaşi părere cu bunică-sa. Sunt atât de norocoasă că-l am pe copilul meu cu mine, yiayiá, adăugă ea. Orice ne aduce viitorul, cel puţin suntem împreună.
Pentru fiecare dintre articolele despre taberele comuniste pentru copii, care afirmau că aceştia erau subnutriţi şi needucaţi, apărea unul despre paidopóleis, casele de copii ale reginei. În ziarul lui Thanasis, aceste poveşti erau ilustrate cu fotografii ale unor copii zâmbitori, băieţi cu părul tuns la fel şi fete cu părul împletit cu grijă, care se adunau, zâmbitori, în faţa unor clădiri de beton albe. Themis privea cu atenţie feţele băieţilor care făceau exerciţii, lucrau la câmp sau învăţau împletitul coşurilor de nuiele. Oare s-ar fi putut ca vreunul dintre ei să fie Nikos? Într-una din zile, văzu o fotografie cu un băieţel într-un leagăn şi se convinse singură că era fiul lui Aliki.
La ora prânzului, de fiecare dată când auzea cheia în uşă, Themis spera că aceea urma să fie ziua în care să vină veştile pe care le aştepta. Şase luni trecură şi dezamăgirea ei crescu. Singurul lucru bun care se petrecu în acel

răstimp fu faptul că Thanasis începu să fie mai apropiat de nepotul lui.
— Yia sou, Ángelé mou, îi spunea el aproape vesel, atunci când ajungea acasă de la muncă. Salut, Angelos. Ce face micuţul azi?
Câteodată se juca cucu-bau cu el, ridicând unul dintre prosoapele brodate care se găseau pe masă şi ascunzându-şi faţa. Angelos râdea, iar faţa şuie a lui Thanasis aproape că se contorsiona într-un zâmbet. Copilului nu-i mai era frică de unchiul lui şi, într-un mod care rămase un mister pentru mamă şi străbunică, între cei doi se formă o legătură.
Thanasis şi Themis de-abia vorbeau unul cu celălalt. Thanasis era mânios pe sora lui fiindcă fusese obligat să-i plătească preotului local o mită grasă, pentru ca acesta să nu citească public declaraţia semnată de Themis. În acea toamnă, procesul lui Nikos Belogiannis atrăsese proteste internaţionale. Pentru Thanasis, liderul comunist era un trădător, acuzat că trimitea informaţii la Moscova. Pentru Themis, era un patriot adevărat, care făcuse publică informaţia că mulţi dintre cei ce colaboraseră cu naziştii fuseseră răsplătiţi, în loc să fie pedepsiţi. Fură nevoiţi să se abţină să discute despre acel subiect exploziv.

Către sfârşitul anului, pe când copacii din piaţă erau goi şi zilele deveniseră scurte, familia şedea la masa de prânz. Era o zi de marţi. Themis avea să-şi amintească mereu că bunica făcuse orez cu spanac în acea zi şi că Thanasis era aplecat peste farfuria lui, ca de obicei, îndesându-şi, flămând, mâncarea în gură. Farfuria îi era aproape goală atunci când îşi ridică, dintr-odată, privirea.
— Apropo, spuse el, cu gura încă plină, prietena aia a ta a fost arestată din nou şi trimisă la închisoare.
Lui Themis îi scăpă furculiţa din mână.

— Ai găsit-o! Unde e?
Reuşise să nu întrebe despre băiat, însă, înainte ca ea să apuce să mai spună ceva, Thanasis răspunse:
— Anna Kouzelis e moartă, zise el, tăios. La fel şi copilul ei.
Kyría Koralis văzu faţa descurajată a nepoatei şi întinse iute mâna spre ea, ca s-o consoleze. Thanasis continuă:
— Dar hârtiile spun că a mai fost un copil.
— O, spuse Themis, aplecându-se în faţă, nerăbdătoare. Ce altceva mai spun? Mai era altceva? Spune-mi, Thanasis. Spuneau ceva despre copil? Themis se ridică de pe scaun, nemaiputând să-şi ascundă agitaţia. Te rog Thanasis, spune-mi! Te rog!
— De ce e atât de important pentru tine? o întrebă el, necăjind-o intenţionat.
— Pentru că... este! strigă ea, frustrată.
— Te rog, Thanasis. N-o şicana pe sora ta! interveni bunica.
— Nu spuneau nimic anume. Tot ce pot să-ţi zic e că, de obicei, copiii acestor prizonieri sunt duşi şi îngrijiţi într-o paidópoli. Regina Frederika...
— Da, Thanasis, ştiu despre casele astea de copii! se răsti Themis, pierzându-şi răbdarea.
— Iar în cazul ăsta e aproape sigur că aşa s-a întâmplat, continuă Thanasis, ignorând întreruperea. Prizoniera a murit. Ce altceva puteau să facă?
Cu o tresărire de vinovăţie, Themis simţi un sentiment de uşurare. Zvonurile despre ceea ce se întâmpla cu copiii scoşi din Grecia o umpluseră de nelinişte şi, în sinea ei, ştia că i-ar fi fost imposibil să plece şi să-l caute pe Nikos în afara ţării.
— Cel puţin, ţâncul prietenei tale e într-o casă de copii a reginei, aşa că o să-şi poată aminti cu uşurinţă că e grec.
Themis îşi spuse că trebuia să rămână calmă.

— O să ştie care sunt adevăraţii eroi ai ţării ăsteia. N-o să fie spălat pe creier.
Un articol recent din ziar răspândise informaţia că acei copii greci care creşteau în blocul comunist erau învăţaţi o nouă versiune a istoriei: şi anume că adevăratul erou al Greciei nu era Kapodistrias, liderul revoluţiei împotriva turcilor, ci Zachariadis, infamul lider al armatei comuniste.
Thanasis nu ajunsese chiar la finalul tiradei.
— Pentru că noi nu vrem să-i facem aşa ceva micuţului nostru, nu? spuse el, apucându-i lui Angelos obrazul cu degetele. Noi o să ne cunoaştem istoria, nu-i aşa, moró mou?
În continuare, Thanasis nu-i mai dădu atenţie decât lui Angelos. N-avea de gând să-i explice surorii lui că motivul pentru care îi luase atât timp ca să aducă ştirea legată de Anna Kouzelis era că se uitase şi după dosarul ei. Însă nu reuşise să dea de el. Continuă să se joace cu nepotul lui.
Themis nu răspunse la provocările fratelui ei.
Odată ce Angelos avea să crească şi să înţeleagă ceea ce se vorbea în jurul lui, Themis voia să-l protejeze de părerile politice ale lui Thanasis. Însă acum copilul gângurea şi zâmbea, neavând habar de sensul cuvintelor rostite de unchiul lui.
Themis era tulburată. Se simţea uşurată că avea acele informaţii, care o puteau ajuta să-l găsească pe Nikos, însă nu cunoştea nici un fel de amănunt. Ca să aibă ceva de făcut, se ridică să spele vasele. Cel puţin, dacă era cu spatele la Thanasis putea gândi.
Aliki era moartă. Anna era moartă. Femeile acelea doriseră tot ce era mai bun pentru ţara lor, însă vieţile li se încheiaseră înainte de vreme. Themis se simţi aproape copleşită de norocul pe care-l avusese. Era vie, sănătoasă şi îl avea pe fiul ei iubit aproape de ea.

În timp ce punea cu grijă vasele să se scurgă, cugeta la ceea ce-i spusese Thanasis. Că era foarte probabil ca fiul lui Aliki să fie într-una dintre casele de copii deschise de regină. Pentru prima dată, simţi recunoştinţă că acestea existau. Cel puţin, avea o posibilitate de a-l găsi pe Nikos. La un moment dat fuseseră optsprezece mii de copii care trăiau în cincizeci sau chiar mai multe paidopóleis, presărate prin toată Grecia, de la Kavala şi până în Creta. În ultimii ani, doar câteva mii de copii rămăseseră în vreo douăsprezece case, majoritatea fiind trimişi înapoi la familiile lor. Situaţia era diferită pentru copiii care părăsiseră Grecia. Nu se ştia nimic de soarta a zeci de mii dintre ei, pentru că nu erau înregistraţi, cu neputinţă de găsit.
Thanasis se duse să doarmă de amiază. Themis şi bunica vorbiră despre ce trebuia făcut. Nici acum nu puteau să-i spună lui Thanasis despre planul lui Themis.
— Cu fratele tău e întotdeauna la fel, spuse kyría Koralis. Nu-i dau motiv să se îngrijoreze înainte ca lucrurile să se întâmple.
— Vorbeşti despre el de parcă ar fi un copil, se supără Themis. De ce-l protejezi tot timpul?
— Ştii de ce, agápi mou. Eu înţeleg că pare un om dur. Dar înlăuntrul lui...
Până şi Themis ştia acum că frate-său avea şi o latură mai blândă, pe care fiul ei părea să o fi scos la suprafaţă.
Themis îşi petrecu noaptea întorcându-se de pe o parte pe alta. În ziua următoare, de îndată ce Thanasis se duse în treaba lui, începu să compună o scrisoare, pe care urma s-o trimită către fiecare dintre paidópoli. Trecuse multă vreme de când ţinuse în mână un stilou şi avea nevoie să-şi exerseze scrisul de mână înainte să înceapă procesul minuţios al copierii scrisorii de douăsprezece ori. Themis se bucură de senzaţia pe care i-o dădea privelişte

stiloului ce se mişca pe pagină şi încercă să-şi depăşească tendinţa de a mâzgăli. Chiar şi acum îşi amintea claritatea de invidiat a scrisului lui Fotini.
De îndată ce fu mulţumită de ciornă, începu să scrie. Cele douăsprezece epistole îi erau adresate directorului fiecăruia dintre orfelinate şi întrebau dacă existau acolo copii care să aibă numele de familie „Kouzelis”. Themis semnă scrisorile cu acest nume. Credea că era singura modalitate de a face ca cererea ei să fie luată în serios. Avea să aibă o poveste pregătită pentru cazul în care nu era crezută.

Una dintre membrele familiei mele, Anna Kouzelis, s-a stins din viaţă. Am aflat că fiul ei a fost lăsat în grija dumneavoastră. Îmi doresc ca el să revină la bunica lui şi la ceilalţi membri ai familiei, între care mă aflu şi eu, mătuşa lui etc. etc.
A dumneavoastră, cu respect...

Era o minciună sfruntată, însă Themis ar fi făcut orice ca să fie lăsată să-l ia pe Nikos cu ea. La sfârşitul celei de-a doua zile, scrisese meticulos adresele pe fiecare dintre plicuri, se dusese la poştă şi le trimisese pe toate.
— Vă rog, şopti ea, ţinând plicurile aproape de buze. Vă rog să aduceţi înapoi veşti bune.

Trecură multe săptămâni şi nu sosi nici un răspuns. Era, parcă, mai chinuitor decât înainte, când îl aşteptase pe Thanasis să vină cu informaţiile despre Anna. Din fericire, Angelos îi dăruia o mulţime de momente care să-i distragă atenţia: învăţa să meargă, spunea cuvinte noi şi era nerăbdător să descopere cât mai multe gusturi.
Themis stătea pe balcon zi de zi şi-l urmărea pe poştaş mişcându-se în jurul pieţei. Atunci când acesta ajungea în

dreptul blocului, Themis alerga la parter, sărind treptele două câte două, ca să verifice dacă era ceva pentru ea. Adesea găsea câteva scrisori împrăştiate pe podea, care veniseră însă pentru celelalte apartamente. Înghiţindu-şi dezamăgirea, le punea în despărţiturile cuvenite, iar apoi urca din nou scările.
În fiecare zi, bunica încerca s-o încurajeze:
— Sunt sigură că ai să primeşti veşti în curând.
În cele din urmă, veştile veniră. Prima scrisoare ajunse după o lună şi ceva.

Cu regret, vă informăm că la noi nu locuieşte nici un copil cu acest nume.

Aceasta fu o zi neagră pentru ea. Deveni şi mai întunecată atunci când află că Belogiannis tocmai fusese executat.
În următoarele luni, sosiră şi alte scrisori similare. Cu fiecare dintre ele, moralul lui Themis mai scădea câte puţin.

*

Pe măsură ce frunzele se îngălbeneau, Themis realiză că trecuse un an de când Thanasis îi adusese informaţiile despre moartea Annei. În acele douăsprezece luni, Angelos se transformase din bebeluş într-un copilaş care umbla singur. Themis încerca să-şi imagineze cum era Nikos la momentul acela sau cum avea să fie prima lor întâlnire. Se gândea că băieţelul era deja în stare să-şi spună gândurile şi dorinţele. Însă se ducea prea departe cu gândul. Mai întâi trebuia să-l găsească pe Nikos, iar până în clipa aceea nu primise nici un răspuns pozitiv de la nici una dintre casele de copii.

Într-o după-amiază frumoasă de toamnă, Themis îl scoase pe Angelos la plimbare. Cel mai recent dintre răspunsurile negative aterizase pe preş ceva mai devreme, aşa că nu mai rămăseseră decât trei posibilităţi. Themis simţise nevoia să nu se mai gândească la asta, aşa că îl duse pe Angelos la Fokionos Negri, unde copilului îi plăcea să alerge în sus şi-n jos prin piaţă. Avea acum doi ani şi jumătate şi acolo găsea întotdeauna destui copii cu care să se joace. Unde mai pui că tot în locul acela era şi statuia unui câine, pe care îi plăcea s-o mângâie.
În timp ce îl aştepta pe bancă, privindu-l cu atenţie cum se juca, Themis îşi dădu seama că era privită de un bărbat aşezat într-o cafenea, dincolo de un pâlc de copaci. Era singur, bea cafea, iar ea observă că-şi ridica privirile din ziar la intervale fixe de timp şi se uita la ea, aproape fără jenă. Începu să se simtă stânjenită.
— Angelos! strigă ea. Angelos! Hai, dragule! E timpul să mergem acasă.
Micuţul se simţea însă în largul lui şi o făcu pe maică-sa să alerge după el, ţipând încântat de fiecare dată când reuşea să evadeze din mâinile ei. Themis deveni agitată. Ochii bărbatului o ardeau în ceafă, iar privirile lui cercetătoare o sfredeleau ca un cuţit. Circulau poveşti despre foşti prizonieri de pe insule, care fuseseră din nou arestaţi de către autorităţi. Poate că semnarea unei dílosi îi obţinuse biletul de ieşire de pe Trikeri, însă Themis ştia că n-avea să aibă niciodată pace sufletească, fiindcă stigmatul legat de condiţia ei de puşcăriaşă comunistă avea s-o însoţească pretutindeni.
Existau zvonuri că toţi cei care semnaseră declaraţiile erau încă supravegheaţi. Înainte nu pusese mare preţ pe asta, însă acum îşi schimbă părerea. Cu sudoarea curgându-i pe spate şi cu inima aproape sărindu-i din piept, îl prinse bine pe Angelos de braţ şi-l luă dintre tovarăşii lui de joacă.

— Haide, Angelos, plecăm. Acum, spuse ea cu hotărâre.
Era pentru prima oară când Angelos auzea un asemenea ton în vocea mamei lui. Şocul pe care-l simţi îl făcu să plângă.
— Óchi! Óchi! Nu! se jeli el, foarte supărat de acea schimbare bruscă de dispoziţie a mamei lui şi de modul hotărât în care ea îl apucase de braţul dolofan.
Plânsul lui o agită pe Themis şi mai tare şi îi atrase atenţia bărbatului, care îşi pusese ziarul deoparte şi îi privea ţintă pe amândoi. Năpădită de un amestec de stânjeneală şi de frică, ea îşi luă copilul în braţe şi se grăbi cât putu de repede să ajungă înapoi pe bulevardul Patission, iar de acolo, acasă.
— Te rog, Angelos. Te rog! îl rugă ea pe copilul care urla.
Plânsetele lui se opriră doar atunci când urcară scările înapoi în apartament.
Kyría Koralis îi văzuse din balcon cum se apropiau, iar acum stătea în faţa uşii deschise a apartamentului.
— Agápi mou, spuse ea. Ce Dumnezeu s-a întâmplat?
Themis îl puse jos pe Angelos. Acesta apucă poala străbunicii, privind în sus la cele două femei, uşor nedumerit. Kyría Koralis o ţinea acum în braţe pe Themis, mângâind-o în timp ce ea plângea.
— Ce s-a întâmplat? Spune-mi, mátia mou. Eşti în siguranţă acum. Eşti acasă, în siguranţă, îi spuse ea cu blândeţe.
Băieţelul se duse într-un colţ şi-şi găsi să se joace cu ceva din cutia cu jucării. După câteva minute, Themis reuşi să-şi stăpânească emoţiile.
— Iartă-mă, yiayiá. Îmi pare rău, spuse ea, înlăcrimată. Vino aici, dragul mamei. Îmi pare atât de rău, micuţule.
Angelos se apropie de ea prevăzător. Atunci când fu îndeajuns de aproape, o lăsă să-l ia în braţe. Mama îi zburli

buclele, iar el se cuibări la pieptul ei, fericit că erau din nou prieteni.
Mai târziu, pe când Angelos dormea, Themis îi explică bunicii motivul pentru care se purtase neobişnuit de aspru cu propriul copil.
— Am intrat în panică, yiayiá. Poate că bărbatul acela, oricine o fi fiind, mă urmăreşte de luni întregi. Oamenii ăştia n-au nevoie de nici o justificare ca să te aresteze.
— Dar n-ai făcut nimic, draga mea, răspunse bătrâna doamnă cu blândeţe.
Thanasis ajunsese deja acasă şi se afla în dormitor. Vorbiseră îndeajuns de tare ca el să audă ce spuneau.
— Ai fost de partea învinşilor, Themis, îi reaminti el, apărând în camera de zi. Şi ai dreptate să te întrebi cine te urmăreşte.
— Thanasis! Cum poţi să fii atât de nemilos? îl certă kyría Koralis.
— Dar e adevărat, yiayiá, spuse el. Iar sora mea ar trebui s-o ştie foarte bine.
Thanasis vorbea de parcă, dându-i acea informaţie, i-ar fi făcut un favor lui Themis. Ea era încă îngrijorată şi se temea, însă frica ei cea mai mare nu era pentru ea însăşi, ci pentru Angelos, ca nu cumva cineva să i-l ia de lângă ea.
După ce Thanasis ieşi, îi împărtăşi bunicii temerile ei.
— Dacă mi-l iau, yiayiá, nu ştiu ce mă fac.
— Nu ţi-l ia nimeni, glykiá mou[39]. Nu au cum.
Themis nu se lăsă convinsă. Vreme de câteva zile nu ieşi din casă, ţinându-l şi pe Angelos înăuntru. Nu se ducea mai departe de holul blocului, unde verifica scrisorile aduse de poştaş. Sentimentul că timpul lucra în defavoarea ei se accentua odată cu dezamăgirea şi neliniştea care o chinuiau.

[39] Draga mea (în limba greacă în original).

Kyría Koralis încercă s-o convingă să iasă din casă.
— Nu-ţi face bine, spuse ea pe un ton hotărât. Şi nu-i face bine nici lui Angelos.
— Mă simt mai în siguranţă aici, răspunse Themis. Pentru moment.
Themis se încăpăţână să rămână toată iarna între zidurile blocului de apartamente. Pe Angelos îl scotea bunica la plimbare în fiecare zi.
Apoi, într-o dimineaţă, primăvara îşi făcu apariţia. Era pentru întâia oară când razele soarelui ajungeau în piaţă, iar copacii, care păruseră lipsiţi de viaţă până atunci, aveau o aură verde în jurul lor. Kyría Koralis reuşi să-şi convingă nepoata să iasă din casă.
Îşi puseră paltoanele toţi trei şi ieşiră, dar Themis continua să privească tot timpul peste umăr.
— Încearcă să nu te îngrijorezi, spuse kyría Koralis. Cred că meritǎm cu toţii o mică trataţie, nu-i aşa, Angelos?
Themis primi, fără tragere de inimă, să meargă până la o cafenea din Fokionos Negri. Trecuse pe lângă ea de câteva ori înainte, observând patiseria expusă la vânzare. După o decadă în care şi un gram de zahăr fusese greu de găsit, asemenea produse încă însemnau o noutate. Apariţia neaşteptată a soarelui scosese pe toată lumea afară din casă, iar străzile erau pline. Se apropiară de cafenea şi intrară, cu Angelos ţinând strâns mâna mamei de o parte, şi pe cea străbunicii de cealaltă.
Îşi sorbiră toţi trei băuturile, iar Themis privi pe fereastră. Pentru prima oară în viaţă, Angelos simţea gustul îngheţatei.
Dintr-odată, Themis aproape că-şi scăpă ceaşca din mână.
— Uite-l acolo! îi şopti ea bunicii.
Kyría Koralis îşi întoarse capul ca să vadă.
— Nu te uita direct la el, yiayiá!
— Vorbeşti de cel în jachetă gri? Cu cămaşa albastră?

Cafeneaua era plină, însă kyría Koralis îl depistă imediat pe cel la care se uitase Themis. Majoritatea clientelei era alcătuită din femei.
— Da, dar nu-l lăsa să vadă că vorbim despre el. Ce mă fac?
— Nimic, agápi mou. Nu pare să fie deloc interesat de tine şi de nimic altceva, în afară de ziarul lui.
Themis, care putea să vadă mai bine, ştia că bunica n-avea dreptate. Bărbatul se uita la ea exact aşa cum o făcuse şi data trecută.
— Theé kai Kýrie, Doamne, Dumnezeule, vine încoace, yiayiá, cred că trebuie să plecăm. Acum!
Themis era agitată. Se strădui, disperată, să-i bage mâna lui Angelos pe mâneca paltonului.
— Angelos, fă ce-ţi spun, îl rugă ea stăruitor.
Copilul se opuse gălăgios. Micul bol cu îngheţată de ciocolată pe care bunica i-o dăduse, grijulie, cu linguriţa, îi fusese luat din faţă, iar el începu să se plângă. Sub efectul zahărului, micuţul făcu o scenă: îşi aruncă braţele în sus şi nu voi să-şi asculte mama. Dădu, apoi, dintr-o mână şi răsturnă bolul pe podea. Lichidul maroniu-închis se împrăştie pe dalele de piatră.
— Angelos! Se parakaló! Te rog!
Întreaga cafenea se opri în loc la izbucnirea isterică a copilului. Ochii tuturor celor aflaţi în încăpere erau pironiţi asupra lor şi toate conversaţiile încetară.
— Themis, zise o voce de bărbat. Themis Koralis?
Themis îngheţă de frică. Gura îi era atât de uscată, încât nu putu vorbi. Îi dădu drumul lui Angelos, iar copilul încetă să mai plângă. Se uitară amândoi la bărbat.
— Nu eşti Themis Koralis? Oare m-m-mă înşel? Bărbatul păru dintr-odată ruşinat. N-n-nu trebuia să vă deranjez. Îmi pare rău. Probabil că v-am confundat. Am c-c-crezut că sunteţi cineva cunosut. Am greşit, am g-g-greşit.

Se întoarse ca să plece. Stângăcia bărbatului fusese înduioşătoare, iar Themis îşi dădu seama că ea era cea care greşise. Auzindu-i vocea, realiză cine era el, de fapt. Doar fuseseră colegi la şcoala elementară; Themis îl mai întâlnise şi în adolescenţă. Avea aceiaşi ochi de culoare cafeniu-închis, pe care ea şi-i amintea de mai bine de zece ani, însă, în afară de voce, restul se schimbase într-atât, încât el devenise de nerecunoscut.
— Giorgos...! exclamă ea, fără ezitare. Eşti Giorgos! Giorgos Stavridis!
Pe loc, el se întoarse spre ea şi-i zâmbi.
— Îmi pare atât de rău, spuse Themis. Probabil că ne-ai crezut foarte nepoliticoşi.
Amândoi trecură repede peste stânjeneala primelor clipe.
— Pot să...
— Sigur! Ia loc. Stai cu noi! răspunse Themis.
Începură să vorbească.
— Îmi pare atât de r-r-rău că n-am apucat să te salut înainte, dar mereu te grăbeai.
— Şi mie îmi pare rău, Giorgos. Nu mi-am dat seama că erai tu. A trecut atât timp...
— Da, nu ştiu de ce m-ai r-r-recunoaşte.
Themis râse.
— Ori tu pe mine!
Themis îşi atinse părul, cam ruşinată de lungimea lui. Tunsorile scurte erau la modă, însă ea se gândi, dintr-odată nostalgică, la coada ei împletită. Ultima dată când Giorgos o văzuse, coada îi cobora, încă, pe spate.
Chelnerul mai luă o comandă pentru cafele. Nici unul nu se mai grăbea acum să plece.
— Cred că arăţi la fel, spuse el.
— Poate, răspunse ea. Dar s-ar putea ca tu doar să vrei să fii amabil.
— Şi Angelos? Câţi ani are micuţul?

Îi ştia numele copilului, aşa cum i-l ştia toată lumea din jur. I-l strigase mama lui de atâtea ori, cu doar câteva minute înainte.
Angelos şedea în poala străbunicii, liniştit acum. Privea cum chelnerul curăţa podeaua.
Giorgos îi zâmbi copilului, care se bucura de încă o cupă de îngheţată. Toate erau din nou la locul lor.
Cei doi purtară o discuţie prietenoasă, dar superficială. Atât Themis cât şi Giorgos îşi dădeau seama că între ei existau foarte multe linii invizibile, însă nici unul nu ştia exact unde anume erau trasate. Themis îşi aminti că tatăl lui Giorgos fusese profesor, dar lucrul ăsta nu putea, în sine, să-i dea ei vreun indiciu despre simpatiile lui politice. De altfel, acestea n-ar fi fost, neapărat, un indiciu despre credinţele fiului său. Themis aruncă o privire către ziar, ca să vadă dacă putea găsi acolo vreun semn în legătură cu asta, însă gazeta era împăturită strâns şi vârâtă în buzunar, aşa că Themis nu putu afla nimic. Rămaseră amândoi pe un teritoriu neutru şi-şi amintiră de zilele de şcoală şi de cei pe care îi cunoscuseră atunci. Schimbară ocazional câteva crâmpeie de informaţie („A, da, Petros Glentakis, a plecat în America!”, sau „Vasso Koveos s-a făcut profesor şi acum are trei copii!”)
Themis îşi aminti că Giorgos era cel mai studios băiat din clasă. Majoritatea băieţilor erau rebeli şi gălăgioşi, însă el fusese un elev silitor, care trecuse aproape neobservat. Câteodată, ea şi Fotini mergeau către casă împreună cu el, ştiind că avea să petreacă învăţând şi mai multe ore decât o făceau ele.
Giorgos o pomeni pe Fotini. Trecuse mult timp de când Themis vorbise cu cineva care şi-o amintea pe prietena ei cea mai bună. Bineînţeles, subiectul îi duse la ocupaţia germană.
— Ce zile c-c-cumplite, spuse Giorgos. Cumplite!

Nici un grec n-ar fi negat lucrul ăsta.
— Ocupaţia ne-a schimbat vieţile tuturor, nu-i aşa? spuse Themis, ca să provoace un nou comentariu.
— Şi le-a distrus, în anumite cazuri, adăugă Giorgos.
Nici acum ea nu ştiu cum să interpreteze cele spuse de el. Se uită la unghiile lui tăiate cu grijă, îi studie părul aranjat şi mustaţa dată cu ulei. Era îmbrăcat bine, cu jacheta călcată perfect şi cu pantofii lustruiţi. Un funcţionar public, avocat, medic? Era atât de curat şi de periat, fără nici o urmă de hachiţe sau de purtare violentă. Se gândi la bărbaţii din viaţa ei, din toţi acei ani care trecuseră: taică-său, Thanasis, Makris, bărbaţii de pe Makronisos şi Trikeri. Fiecare dintre aceştia emana ceva de care te puteai teme.
Epuizând discuţia despre zilele de şcoală de mult trecute, ea şovăi să-l întrebe despre perioada imediat următoare. Însă păru firesc să-i pună întrebări despre prezent. Ştiind cu ce se ocupa, Themis ar fi înţeles dacă Giorgos era sau nu unul de-al ei. Ori poate că el evitase să fie de vreo parte sau alta?
În cele din urmă, ea îşi luă inima-n dinţi. Răspunsul lui veni imediat şi fu lipsit de orice reţinere:
— Lucrez la biroul de taxe.
— Aha, spuse ea.
Faptul că era angajat al guvernului n-o surprinse şi-i confirmă ideea că, probabil, el n-avea vederi de stânga.
— E o slujbă frumoasă şi stabilă, spuse bunica ei.
— T-t-tata mi-a făcut rost de ea, explică el aproape cerându-şi scuze, iar apoi îi aruncă o privire lui Themis.
Angelos îşi terminase îngheţata şi efectul zahărului începuse să se simtă din nou. Bunica nu mai reuşea să-l facă să stea pe scaun. Themis îl aşeză în poala ei, în timp ce Giorgos vorbi câteva minute cu kyría Koralis, care şi-i amintea pe părinţii lui.

— Ar trebui să plecăm, spuse Themis după o vreme. Angelos trebuie să doarmă.
Cei trei adulţi se ridicară deodată. Giorgos deja achita nota de plată.
— Chiar şi pentru îngheţată? se miră Themis.
— Insist, spuse Giorgos zâmbind.
Stând pe trotuar, avură un moment de ezitare. Angelos o trăgea de mână pe mama lui, iar ea i-o întinse pe cealaltă lui Giorgos.
— Mă bucur foarte mult că ne-am văzut, spuse el, luându-i mâna. O-o-oare ne-am putea întâlni şi altă dată...?
Themis zâmbi.
— Da, murmură ea. Acum trebuie să plecăm. Dar mulţumim pentru cafea. Şi pentru îngheţată.
Giorgos se îndreptă într-o direcţie, în timp ce Themis, kyría Koralis şi Angelos plecară în cealaltă. După un moment sau două, Themis nu se putu abţine să nu se uite înapoi. Spre dezamăgirea ei, Giorgos dispăruse deja.
Bunica spuse, cu gândul în altă parte:
— Mi s-a părut simpatic.
— Da, yiayiá, răspunse Themis. La fel ca atunci când eram la şcoală.
— Poate că o să te vezi din nou cu el?
— Poate...
Câteva zile după aceea, Themis se trezi uitându-se după Giorgos de fiecare dată când ieşea din casă. Îl luă pe Angelos la plimbare de vreo câteva ori şi trecu pe lângă cafeneaua despre care credea că era cafeneaua lui obişnuită, însă nu-l mai întâlni.
— Nu, îi spunea ea de fiecare dată lui Angelos, cu hotărâre. Azi nu mâncăm îngheţată.
Încă se gândea la Giorgos într-una din zilele săptămânii următoare, în clipa în care dădu peste câteva scrisori răspândite în evantai pe podeaua din holul blocului.

Începuse să spere că el avea să strecoare o misivă prin deschizătura uşii de la intrare. Se scurseseră zeci de ani de când făcuseră drumul de la şcoală împreună, şi se întreba dacă îşi mai amintea adresa ei.
Ridică plicurile, iar unul dintre ele îi atrase atenţia. Era o scrisoare ce părea oficială, având pe plic ştampila poştei din Salonic şi numele de kyría Kouzelis scris la maşină.
Trecuse mult timp de când scrisese sub acel pseudonim, iar ultimul răspuns de la una dintre paidopóleis venise în urmă cu luni de zile. Mai rămăseseră doar două case de copii care nu răspunseseră încă, iar Themis începuse să se resemneze cu ideea că Nikos ar fi putut fi oriunde altundeva şi că trebuia ca ea să-şi înceapă din nou căutarea.
Themis luă scrisoarea, împreună cu o alta adresată bunicii ei, care avea un timbru nemţesc, şi urcă scările.
Angelos se juca, vesel, cu kyría Koralis. Pe jos erau aşezate cărămizi mici, de lemn, iar ei construiau împreună diferite forme. Thanasis nu se întorsese încă acasă, deci atmosfera era încă paşnică. După ce unchiul lui venea de la serviciu, Angelos voia să-l atragă în jocuri mai zgomotoase.
— Am primit amândouă scrisori, spuse Themis aşezând plicurile pe masa din bucătărie.
Deja kyría Koralis venise lângă ea şi deschidea, cu nerăbdare, scrisoarea de la Margarita. Themis o lăsă pe a ei pe masă şi se duse să se joace cu Angelos. Copilul deja se plângea că fusese părăsit; pe lângă asta, Themis nu se grăbea deloc. Se aştepta să fie din nou dezamăgită.
— Biata fată, mormăi kyría Koralis. Bietul copil! Încă nici un semn de sarcină. Chiar şi după tot ce i-am trimis. Ce poate să facă? Şi soţul nu mai are răbdare. Of, of...
— Trebuie să-i fie greu.

Themis încercă să pară solidară, însă îi era foarte greu să simtă ceva pentru sora ei.
— Poate că ar trebui să-i sugerez să vină înapoi la Atena?
Themis îi aruncă o privire bunicii, dar se abţinu să spună ceva. Nu-şi putea închipui nimic care să le facă viaţa mai grea, decât venirea unei Margarite înveninate, cu aspiraţiile şi speranţele spulberate în întregime. Un echilibru neaşteptat se instalase între ea şi Thanasis, iar, dacă Margarita s-ar fi întors, Themis era sigură că acea balanţă fragilă s-ar fi dezechilibrat din nou.
Kyría Koralis începu să gătească prânzul. Themis deschise scrisoarea, cu gândul în altă parte. Se aştepta să aibă acelaşi discurs ca şi celelalte: Vă mulţumim pentru scrisoarea dumneavoastră. Ne pare rău să vă informăm...
Încă se gândea la Margarita în timp ce-şi plimba ochii peste rânduri.
— Yiayiá! strigă ea. L-am găsit! L-am găsit!
Se ridică în picioare şi flutură, triumfătoare, scrisoarea în aer.
— E în Salonic! L-am găsit. L-am găsit pe Nikos!
Themis nu-şi mai încăpea în piele de bucurie. Îl ridică în braţe pe Angelos şi dansă cu el, scufundându-şi faţa în buclele lui.
— Vine fratele tău! exclamă ea. Fratele tău mai mare...
Îl sărută pe Angelos pe amândoi obrajii, înainte să-l pună jos.
Themis îngenunche, ca să fie la acelaşi nivel cu el, şi-i luă mâna în mâna ei.
— Spune „Nikos”, dragule! zise ea, debordând de entuziasm. Spune „Nikos”!
Băieţelul, care era la vârsta la care repeta orice cuvânt pe care-l auzea şi care îi plăcea, răspunse, conştiincios:
— Niko, spuse el iute. Niko.
— Bravo, agápi mou! Bravo!

Thanasis intrase încet pe uşă în timp ce ei se jucau.
— Deci, întrebă el, ce-i cu agitaţia asta?
Themis se ridică repede de pe podea, îndreptându-şi fusta şi trecându-şi mâna prin păr, fiindcă se gândi că era ciufulită. Se simţea încurajată de entuziasmul care o năpădise.
— Îţi aminteşti că ai găsit, cândva, dosarul Annei Kouzelis? Ei bine, am reuşit să aflu unde e fiul ei. Anna m-a rugat să am grijă de el dacă i s-ar fi întâmplat ei ceva.
Nu făcuse decât să adauge o nouă minciună la cele spuse deja, însă asta n-avea să-i schimbe reacţia lui Thanasis.
— Să ai grijă de el? întrebă Thanasis, îngrozit de idee. Cum adică să ai grijă de el?
— Pur şi simplu să-l cresc. Ca pe copilul meu.
Thanasis începu să bolborosească. Indignarea pe care o simţea îl oprea să vorbească, însă faţa lui spunea tot. Cicatricea i se înroşise, iar ochii i se holbaseră de furie.
— Încearcă să fii calm, dragul meu, îl îndemnă bunica. Şi ascultă ce are de spus sora ta.
Kyría Koralis opri focul de sub oala cu apă care fierbea pe sobă, iar apoi începu să se joace din nou cu Angelos.
Themis tremura. Thanasis îşi aţintise privirea la ea.
— Foarte bine. Aştept, spuse el, nerăbdător.
Themis se pregătise de multă vreme pentru momentul acela, repetând ceea ce avea să-i spună fratelui ei şi anticipându-i reacţia.
— Copilul ăsta... Copilaşul ăsta şi-a petrecut ultimii ani într-una dintre casele de copii ale reginei. O să fie disciplinat şi cu purtări frumoase. Acolo sunt învăţaţi cu toţii bunele maniere, să fie patrioţi, cum să se poarte în biserică. Din câte ştim, sunt copii model, şcoliţi întocmai aşa cum a dorit regina Frederika.

Cuvintele i se opriră în gât precum zgârciurile unei fripturi din carne tare, însă asta era ceea ce fratele ei dorea să audă.
— Dar de ce l-am aduce aici, Themis?
— Pentru că am promis, Thanasis. Şi nu crezi că e mai bine să-i oferi unui copil o viaţă normală? pledă ea. Şi să-i dăm lui Angelos şansa să crească alături de un frate?
— O să fie un copil bun şi cuviincios, Thanasis, spuse kyría Koralis cu glas slab. Aceste paidopóleis sunt foarte riguroase, iar copiii sunt drăguţi şi curaţi...
— Le-am spus că sunt mătuşa lui, adăugă Themis. Dar pentru el am să fiu mamă, iar Angelos o să-i fie frate.
Thanasis nu-şi ascunse dezgustul. Themis văzu cum sudoarea îi picura de pe frunte. Urmară obiecţii după obiecţii.
— Nu e destul loc aici, spuse el.
— Nu mă deranjează să împart camera cu doi băieţi, răspunse, iute, Themis. Iar apoi, poate că într-o zi o să ne mutăm de aici.
Avea un vis secret, acela să găsească pe cineva care s-o iubească îndeajuns de mult încât să-i adopte copiii. Acea femeie, care fusese soldat şi care supravieţuise unor încercări atât de grele, recunoscuse în sinea ei (uşor ruşinată) că, în societatea lor, viaţa ar fi fost mult mai uşoară alături de un soţ.
— Şi cum crezi tu că o să se întâmple asta? Cine o să se încarce nu cu unul, ci cu doi copii din flori?
— Thanasis, te rog! îl imploră bunica.
În ciuda afecţiunii pe care i-o purta lui Angelos, Thanasis încă putea să fie plin de cruzime. Themis rămase calmă.
— Cine ştie? Dar promit, Thanasis, că am să fac tot ce-mi va sta în putinţă ca el să se acomodeze şi să facă parte din familie.

Întregul plan se baza pe bunăvoinţa lui Thanasis. Dacă el dorea să-i pună piedici, ar fi reuşit.
— Am nevoie de timp ca să mă gândesc, răspunse el, plin de fermitate.
Conversaţia se încheie; Themis ieşi din încăpere împreună cu Angelos. Kyría Koralis se întoarse la soba de gătit şi continuă să gătească masa de prânz. Subiectul „Nikos” nu mai fu pomenit în acea zi.
Între timp, Themis începu să-şi facă planuri. Se hotărî să nu aştepte răspunsul lui Thanasis. De ce să-i pese de el? În mintea ei, ştia perfect ce avea de făcut, amintindu-şi de toate riscurile pe care şi le asumase în trecut, atunci când se ascunsese, luptase, supravieţuise foametei, torturii şi durerii. N-avea să-i fie frică de fratele ei.
Acest paidópoli din Agios Dimitrios era situat aproape de Salonic. În câteva zile, avea să se ducă acolo cu trenul.

Capitolul 20

Themis împachetă într-o mică geantă tapiţată, care-i aparţinea bunicii, două bluze curate, lenjerie intimă şi un pulover tricotat de mână.
— E drum lung până în nord, o preveni bunica. Şi s-ar putea să fie frig noaptea.
Themis nu vru să-i pomenească de nopţile dormite afară, în munţii Greciei de Nord.
Kyría Koralis îndesă câteva bucăţele de fructe uscate şi nişte pâine în buzunarul lateral al genţii, îi dădu ceva bani şi o petrecu făcându-i cu mâna. Angelos încă dormea; Themis nu-l trezi, preferând să evite un rămas-bun înlăcrimat. Ştia că bunica avea să-l îngrijească foarte bine. Thanasis plecase deja la muncă.

Themis nu călătorise niciodată cu trenul; zgomotul şi zăpăceala din gară o copleşiră. După o aşteptare îndelungată, ajunse în faţa casei de bilete şi cumpără un bilet doar dus până la Salonic. Traseul o ducea prin Lamia şi Larissa, iar la destinaţie avea să ajungă în zorii zilei următoare.
— Dar nu veniţi înapoi? o întrebă, sfătos, funcţionarul de la tejghea.
Era prea complicat să-i explice că n-avea să se întoarcă singură şi că, în orice caz, nu ştia exact data întoarcerii.
Până ce reuşi să găsească peronul, trenul ei era gata de plecare. În haosul creat de pasagerii şi de hamalii care strigau şi dădeau ordine, reuşi cu greu să evite ciocnirea cu doi bărbaţi care cărau un cufăr. Trenul o luă din loc, chiar dacă uşile abia începeau să se închidă. Themis intră în panică pe moment, crezând că se îndrepta în direcţia greşită, însă ceilalţi pasageri o asigurară de îndată că mergea în direcţia bună.
Îşi găsi un loc la fereastră şi se uită pe geam, ţinându-şi geanta aproape de piept. Nu ducea cu ea nimic valoros, cu excepţia scrisorii de la Agios Dimitrios şi a cărţii pe care o luase cu ea, recent publicata Libertate sau moarte a lui Kazantzakis. Trecuse timp îndelungat de când avusese parte de atât de multe ore numai pentru ea, aşa că începu să citească cu nerăbdare. În curând adormi, de la căldura dimineţii târzii care se strecura prin geam, şi nu se trezi până după-amiază, atunci când peisajul devenise domol, iar trenul trecea pe lângă terenurile agricole din apropiere de Lamia. Atena era deja departe în urmă.
Îşi plimbă palma pe cotorul cărţii şi urmări, cu degetele, numele autorului. Nikos. Lui Themis îi era dor de fiul ei, însă se ducea să-l găsească pe fiul lui Aliki. Simţi furnicături pe şira spinării.

Trenul mergea greoi, încet. Avea de străbătut întreaga Grecie. Geamurile erau murdare şi nu se prea vedea ce se afla dincolo de ele. Totuşi, se putea băga de seamă că trenul trecea printr-un şir de sate care arseseră în întregime. Timp de mai bine de o oră, Themis de-abia văzu un om sau doi în toată acea pustietate. Doar atunci când se opreau prin orăşele începeau să apară ceva oameni.
Întreaga ţară părea afundată sub dărâmături. Themis se obişnuise cu starea de degradare în care se afla Atena şi care, de când se instalase ocupaţia, urmată de războiul civil, însemnase normalitatea. Însă călătoria de acum îi arăta lui Themis părţi ale Greciei pe care ea nu le mai văzuse înainte şi care păreau să fie la fel de distruse ca şi Atena, dacă nu chiar mai distruse. Themis simţi o tresărire de vină pentru rolul pe care ea însăşi îl jucase în toată povestea aceea.
La Lamia, o femeie tânără se urcă în tren şi se aşeză lângă Themis. Era aproape de aceeaşi vârstă ca ea. Se ducea să locuiască la sora ei, la Salonic.
— Maria mi-a găsit o slujbă de croitoreasă, povesti ea, cu mândrie. Într-o casă de modă. Haute couture.
— Sună bine, spuse Themis.
— E un nou început, oricum, zise fata. Şi avem nevoie cu toţii de un nou început, nu-i aşa?
Themis nu răspunse, chiar dacă fu de acord.
Avea mâncare de ajuns ca să împartă cu fata. Recunoscătoare, aceasta mâncă puţin. Themis dormi cu intermitenţe ziua întreagă, câteodată adâncindu-se în lectură, altă dată ascultând vorbăria inofensivă a tovarăşei de călătorie.
În acea noapte, cele două femei se înţeleseră ca una dintre ele să supravegheze lucrurile ambelor în timp ce cealaltă dormea, astfel încât Themis se bucură de câteva ore de somn destul de liniştit.

— În ziua de azi, nu mai poţi să ai încredere în nimeni, remarcă ucenica într-ale croitoriei.
Dimineaţa devreme, în ziua următoare, trenul ajunse la destinaţia finală. Femeile îşi urară de bine una alteia şi porniră în direcţii diferite.
Themis n-avea să uite niciodată prima întâlnire cu Salonicul. Ceaţa se ridica de pe mare, iar ea plecă din gară şi ajunse la o esplanadă largă, care se curba de-a lungul malului apei, în direcţia unui turn fortificat; în celălalt sens de mers, drumul ducea spre şantierul naval. Câteva porţiuni din oraş îi apărură grandioase, altele aveau un aer industrial, în timp ce o seamă de străzi îi amintiră de Patissia.
Bunica fusese generoasă cu suma pe care i-o pusese în portmoneu, aşa încât se putu aşeza fără nici o grijă într-o patiserie, îmbrăcată în hainele ei şterse. Comandă o cafea şi o bougatsa[40] dulce. Themis îşi înfipse dinţii în foitajul pufos, iar umplutura cremoasă îi inundă gura. Chelneriţa chicoti şi îi aduse încă un şerveţel. Themis avu impresia că oamenii erau mai prietenoşi aici, mai puţin zbuciumaţi decât cei din Atena.
Vreme de mai bine de jumătate de oră, Themis şezu şi privi cum lumea venea şi pleca.
Se apropia ora opt dimineaţa, acel moment în care oamenii par să aibă scopuri precise, ziua abia a început şi sunt cu toţii optimişti în legătură cu ceea ce urmează să facă. Themis se uită la două sau la trei femei care se grăbeau într-o direcţie ori într-alta şi se întrebă ce fel de muncă aveau. Vânzătoare? Funcţionare? Dacă evenimentele ultimilor cinci ani n-ar fi existat, ea ar fi putut să continue să lucreze la farmacie şi chiar să ajungă farmacistă calificată până acum.

[40] Produs de patiserie făcut din foitaj, umplut cu cremă sau cu budincă de griş.

Amestecă, absentă, în cafea. Voia să amâne un pic momentul plecării, însă în cele din urmă fu pregătită să plătească. La fel ca femeile care trecuseră pe lângă ea, Themis avea o misiune în ziua aceea. În timp ce număra monedele, o întrebă pe chelneriţă dacă ştia unde era Oraiokastro. Era numele suburbiei în care se afla casa de copii.
Fata o chemă pe colega ei.
— Zoe, parcă tu locuieşti în Oraiokastro. Care e traseul cel mai scurt până acolo?
Fata cealaltă desenă o hartă pe un şerveţel, arătându-i lui Themis cum să găsească staţia de autobuz. Îi explică ce număr să ia, cât costa biletul şi cât timp îi lua ca să ajungă acolo. Themis fu impresionată de amabilitatea ei.
— Ce te aduce în oraşul meu? o întrebă Zoe.
— Am venit la paidópoli, răspunse Themis, inocent. Nepotul meu e acolo.
Zoe păru surprinsă că cineva dorea să viziteze locul acela.
Câteva momente mai târziu, Themis mergea pe strada Aristotelous, tulburată de reacţia chelneriţei, însă plină de speranţă în legătură cu următoarea etapă a călătoriei. Scurta şedere în Salonic fusese plăcută; parcă nu-i venea să lase oraşul în urmă. În autobuz, se aşeză pe un loc mai în spate. Când privi peste umăr, prinse cu coada ochiului strălucirea mării.
Oraiokastro era mai aproape de Salonic decât îşi închipuise; era şi punctul terminus al traseului. Când se dădu jos din autobuz, dimineaţa încă nu se terminase. Întrebă de adresă şi, astfel, cinci minute mai târziu ajunse la paidópoli. În faţa ei se ridicau două porţi de fier. Prin barele acestora văzu o clădire imensă, care se întindea în depărtare, cu un steag grecesc uriaş ce flutura la intrare.
Themis nu-şi dăduse voie să-şi imagineze acel moment, iar acum se simţea intimidată de ceea ce o aştepta. Atât

amar de vreme fusese în spatele gratiilor, dorind să iasă de acolo; acum era afară, sperând să fie lăsată înăuntru.
Câteva zeci de băieţi se jucau în curtea din faţa clădirii principale. Unii dădeau în minge, alţii stăteau şi vorbeau. Unul sau doi umblau fără ţel, undeva, la marginea grupului.
Copiii purtau cu toţii haine identice: pantaloni scurţi şi cămăşi albastre, o ţinută care îi reaminti lui Themis de propria uniformă EON, pe care o urâse.
Themis se uită la feţele băieţilor. Oare cum arăta Nikos acum? Avea acel desen cu el la vârsta de opt luni, însă fusese făcut în urmă cu patru ani. Acum trebuia să fi arătat cu totul altfel. În curte se aflau cel puţin cincizeci de băieţi, iar feţele lor, văzute laolaltă, păreau foarte asemănătoare: păr negru (tuns la fel), piele măslinie, ochi închişi la culoare.
Dintr-odată se auzi un fluier, iar copiii se aliniară numaidecât într-un şir lung şi mărşăluiră înapoi în clădire, ca nişte soldaţi. Afară era din nou linişte.
Trecu o clipă până când să-i treacă prin minte lui Themis să împingă porţile. Spre surpriza ei, se mişcară cu uşurinţă şi, la scurt timp, ajunse la uşa principală, unde atinse cu degetele, nervoasă, clopotul lustruit.
Luă o gură mare de aer.
Haide, curaj! îşi spuse ea. Fii puternică şi gândeşte-te la Aliki.
— Kaliméra. Bună dimineaţa. Cu ce vă pot ajuta?
Uşa fusese deschisă aproape imediat de o femeie tânără, cam de aceeaşi vârstă cu Themis. Nu era nici prietenoasă, nici ostilă.
Themis repetase ceea ce urma să spună, aşa că vorbele i se revărsară cu uşurinţă de pe buze:
— Am venit să întreb de un copil, spuse ea. Îl cheamă Nikos Kouzelis. Sunt mătuşa lui.

— A, da, răspunse femeia, de parcă se aşteptase ca ea să vină. Poftiţi înăuntru.
La scurt timp, Themis şedea în biroul directorului. Pe perete atârna un portret imens al reginei Frederika, ai cărei ochi o priveau ţintă. Themis nu-şi schimbase părerea despre nemţoaică, chiar dacă ea reuşise să-şi aroge rolul de salvatoare a copiilor greci.
Directorul intră în încăpere, iar Themis se ridică să-l salute. De îndată ce amândoi se aşezară, el începu să vorbească:
— Secretara mi-a spus că doriţi să-l luaţi pe Nikos Kouzelis de la noi.
— Da... V-am trimis o scrisoare.
— Am scrisoarea aici, spuse el, scurt, aruncându-şi ochii peste ea. Înainte să-l las să plece, trebuie să vă informez în legătură cu câteva lucruri.
Cuvintele folosite de bărbat îi reamintiră lui Themis de închisoare.
— În primul rând..., începu el.
Themis îşi simţi inima bătându-i cu putere. În momentul în care directorul i-ar fi cerut dovada identităţii ei, se putea ca totul să fie pierdut; însă era pregătită să spună că toate actele îi fuseseră distruse într-un incendiu care avusese loc în decembrie 1944.
— Trebuie să vă spun că e un băiat foarte rebel, continuă directorul. În ciuda eforturilor noastre, nu vrea să se... conformeze, ca să zicem aşa.
— O, spuse Themis, încercând să pară dezaprobatoare. Îmi pare rău să aud lucrul ăsta.
— Nu vrea să-şi însuşească ideologia acestei instituţii, continuă, rigid, directorul. Aşa că, după ce va pleca, ne bizuim pe dumneavoastră ca să continuaţi educaţia lui în acest sens.
— Desigur, spuse Themis cu entuziasm. Fratele meu o să se ocupe de asta.

Faptul că ea se referise la Thanasis făcu conversaţia să pară mai autentică.
— Lucrul cel mai mărunt cu care trebuie să înceapă e să înveţe cuvintele imnului nostru naţional, continuă directorul. Şi trebuie să continue să-şi spună rugăciunile.
O persoană din afară şi-ar fi putut imagina că directorul vorbea mai degrabă despre de un adolescent decât despre un copil în vârstă de cinci ani.
Themis continuă să dea, aprobator, din cap.
— Ei bine, cred că acestea fiind zise, putem considera procesul încheiat, spuse directorul. Am nevoie doar de semnătura dumneavoastră.
Themis semnă, grăbită, hârtia pe care i-o întinse el. Documentul trecea în revistă lucrurile pe care directorul le subliniase deja, iar semnătura reprezenta acordul ei de a le duce la îndeplinire. În esenţă, Themis trebuia să se asigure că Nikos avea să devină un cetăţean de nădejde.
Da, se gândi ea, ridicând stiloul de pe foaie. Am să-l cresc bucuroasă ca să devină un bun cetăţean: să-şi iubească patria şi pe conaţionalii lui.
N-avea nici o obiecţie în legătură cu acele principii, chiar dacă propria ei definiţie în ceea ce le privea se afla în contradicţie cu cea a figurii austere care stătea în faţa ei.
Directorul aruncă o privire fugară ca să vadă dacă semnătura se potrivea cu cea de pe scrisoare, şi, înainte ca cerneala să se fi uscat, se ridică şi o conduse pe Themis la uşă. O deschise, politicos, ca s-o lase pe ea să treacă, şi-i mulţumi că venise.
— Secretara mea se va ocupa de restul formalităţilor.
Themis avu impresia că, pentru el, era o uşurare să reducă din populaţia casei de copii, fie doar şi cu unul. Procesul birocratic fusese nespus de simplu.
Uşa se închise în urma lui Themis înainte ca ea să-i poată mulţumi directorului.

Femeia cea tânără era acolo, aşteptând-o.
În cele din urmă, iată că Themis avea să-l întâlnească pe fiul lui Aliki.
Ea reuşi cu greu să se ţină după secretară, care străbătu iute o serie de coridoare lungi. Înainte să ajungă la dormitor, trecură de o sală de mese imensă, de un şir de săli de clasă şi de o spălătorie. Themis văzu rânduri de paturi suspendate aşezate aproape unele de altele, cu o pătură cenuşie împăturită la capătul fiecărei saltele. La ferestre nu existau nici perdele, nici jaluzele. Spaţiul era neprietenos, lipsit de orice confort, şi-i aduse aminte lui Themis de tabăra de la Bulkes. Nu exista nici cel mai mic semn că acela era un loc în care dormeau copii. Themis se gândi la cuvertura matlasată şi colorată de acasă, la jucăriile care îi împodobeau pătuţul lui Angelos.
Păşind înăuntru, ea nu băgase de seamă că, în penumbra de sub un pat, se vedea o siluetă mică.
— Nikos, spuse secretara pe un ton care îmbina bunătatea cu ameninţarea, a venit cineva să te vadă.
Băiatul se făcu şi mai mic, ascunzându-şi faţa în îndoitura braţului.
— Haide, Nikos, spuse femeia, cu o notă mai severă în glas. Destul. Ieşi de acolo!
Se aplecă să tragă copilul afară, apucând mai întâi unul dintre picioarele slăbănoage, apoi pe celălalt, şi pleznindu-l tare peste coapsă atunci când el se opuse.
— Pleci! îi spuse ea pe un ton triumfător.
Auzind asta, copilul nu se mai opuse. Lui Themis i se păru că vestea plecării le convenea atât copilului, cât şi femeii. După ce fu târât la lumină, Themis se trezi privind în doi ochi adânci, căprui-închis. Îşi reţinu o exclamaţie de surpriză în faţa asemănării dintre copil şi Makris. La Nikos, lipsa părului accentua, cumva, proporţiile ochilor. Avea ochii tatălui său şi nu era de mirare că Themis avusese o

reacţie visceralã la vederea lor. Da, Nikos îi amintea de Makris, însã, fapt şi mai important, trãsãturile lui semãnau puternic cu cele ale lui Angelos.
Pentru bãiat, ea era o strãinã, însã lui Themis el îi pãrea cineva pe care-l cunoscuse dintotdeauna. Se abţinu sã-l ia în braţe şi, în loc de asta, se lãsã într-un genunchi ca sã-l poatã privi în ochi.
Nikos o privi pe Themis cu o îndrãznealã la care ea nu se aşteptase. Privirea lui era un amestec de sfidare, insolenţã şi curiozitate.
— O sã locuim într-un alt oraş, împreunã, îi spuse ea, rezistând tentaţiei de a se prezenta drept mãtuşa lui. O sã te iau cu mine într-un loc frumos, în care o sã locuieşti împreunã cu mine, cu strãbunica şi cu unchiul tãu.
Nu voia sã spunã minciuni, însã trebuia neapãrat sã ţeasã o micã poveste.
— Adunã-ţi lucrurile, spuse secretara.
— N-am nimic, spuse el, morocãnos.
— Atunci, hainele, se rãţoi femeia la el, zâmbindu-i prietenos lui Themis, ca şi când ar fi rugat-o sã nu-şi facã o impresie greşitã despre ea.
Nikos bãgã mâna sub pat şi scoase de acolo o cutie micã de metal, pe care o deschise. Avea un pulover de lânã, pe care şi-l legã în jurul mijlocului. Era limpede cã fusese învãţat sã facã asta. Lui Themis i se pãru cã acel gest îl fãcea sã parã foarte matur.
Ea îl întrebã dacã voia sã-şi ia rãmas-bun de la cineva, însã el clãtinã din cap în semn cã nu. Pãrea sã nu aibã nici un prieten şi nici o legãturã mai apropiatã cu vreunul dintre membrii personalului.
Spre uşurarea ei, copilul pãrãsi de bunãvoie acel loc care îi fusese casã vreme de câţiva ani. Fãrã emoţii şi fãrã sã şovãie, o luã pe Themis de mânã şi pãşi alãturi de ea de-a lungul coridoarelor de marmurã, cãtre ieşire, iar apoi

afară, dincolo de porţi. De la fereastra biroului său, directorul le făcu, vesel, cu mâna. Apoi trase perdeaua, ca să-şi protejeze mobilierul de razele soarelui.
Themis verificase deja orarul autobuzelor care se întorceau la Salonic şi ştia că aveau o oră sau două de aşteptat, aşa încât îl duse pe Nikos să mănânce.
Copilul era tăcut. Themis nu se aşteptase ca el să fie altfel, însă tot ceea ce conta acum era faptul că se ţinea strâns de mâna ei, că avea încredere în ea şi în promisiunea ei cum că avea să-l ducă într-un loc mai bun. Bunăvoinţa lui o mulţumea şi-i spulbera neliniştea.
Se aşezară într-un restaurant mic, unde el înfulecă, flămând, nişte legume umplute, cu faţa aplecată deasupra farfuriei, de parcă ar fi urmat ca cineva să i-o înhaţe de sub nas.
Themis stătu de vorbă cu el şi îi spuse pentru prima dată că, în curând, avea să-şi întâlnească fratele. Nikos n-avu nici o reacţie la spusele ei; era greu de zis dacă asculta. Din când în când, o privea cu ochii lui mari, însă nu părea să priceapă mare lucru. Termină de mâncat, iar apoi se urcă, împreună cu Themis, în autobuzul de Salonic.
Ajunşi în oraş, le mai rămăsese o oră până la plecarea trenului spre Atena. Themis văzu un magazin de haine în apropierea gării. Voia să-l scoată pe copil din uniforma aceea lăbărţată şi să-l îmbrace cu haine noi.
Nikos deveni mai vorbăreţ odată ce intrară în magazin.
— De fapt, astea nu sunt hainele mele, spuse el, trăgând de pulover. În fiecare săptămână ne lasă ceva curat pe pat. Câteodată hainele mele sunt strâmte, altă dată sunt prea mari.
Themis băgase de seamă că Nikos trebuia să-şi ridice tot timpul pantalonii scurţi. Era limpede că fuseseră făcuţi pentru un băiat mai mare.

— Ei bine, haide să-ţi luăm ceva care să fie al tău, spuse Themis. Îţi place o anumită culoare?
Micuţul ridică din umeri. Nu erau prea multe de ales, însă găsiră o pereche de pantaloni pe care deocamdată îi putea sufleca, şi câteva cămăşi de diferite culori, care i se potriveau. La ieşirea din magazin, Themis îi aruncă, discret, hainele vechi într-un coş de gunoi.
Pentru prima oară în ziua aceea, Nikos păru înfricoşat. Asta se întâmplă atunci când ajunseră la gară. Trenul scotea nori uriaşi de abur.
— E un monstru, spuse el agăţându-se, înfricoşat, de Themis.
După ce Themis încercă de câteva ori să-l convingă să se urce în tren, el o crezu atunci când îi spuse că alături de ea avea să fie în siguranţă şi îi dădu voie să-l ridice pe scară. Se aşezară repede la locurile lor. Câteva clipe mai târziu, porneau la drum. Începea să se însereze; Nikos adormi aproape imediat.
Themis îi studie faţa. Cu genele lui lungi, răsfirate pe obraji, îi amintea atât de mult de Angelos. Diferenţa principală era părul, care, la Nikos, era tuns foarte scurt, după regula de la paidópoli. Themis nu putu să nu-i atingă perişorul moale. Copilul nu se mişcă. Rămase ghemuit lângă ea timp îndelungat, ca o pisică mulţumită, cu mâna lui Themis odihnindu-i-se pe spate. Micul Nikos.
După ce se lumină de ziuă, Nikos îşi petrecu majoritatea timpului privind pe geam. Păru interesat de tot ce vedea: caii, vacile, până şi caprele – erau creaturi pe care până atunci le văzuse doar în cărţi.
Themis găsi momentul potrivit şi-i spuse din nou că urma să aibă un frate. Nikos se uită la ea aproape fără nici o expresie. Poate că, până când ajungeau în Patissia, noţiunea de „frate” era dincolo de înţelegerea lui, aşa că ea se hotărî să nu-i mai vorbească despre asta. Înainte de

a pleca de acasă, Themis găsise o carte cu câteva dintre poveştile ei preferate din copilărie. Îşi strecură mâna în geantă şi luă cartea. Îi citi şi reciti lui Nikos poveştile de vreo câteva ori, la cererea lui. Era dornic şi fericit să le asculte, iar, după o vreme, Themis începu să inventeze poveşti noi, într-atât de mult îşi dorea acel copil să asculte şi mai multe istorisiri despre zei, zeiţe şi misterioase creaturi din adâncuri. Până în momentul în care Nikos adormi din nou, Themis reuşi să-l cunoască mai bine pe băiatul ciudat şi frumos.
Noaptea târziu, trenul ajunse în gara Larisis din Atena. Nikos se trezi, dezorientat şi începu să plângă cu disperare, ca şi când ar fi fost tulburat de un vis urât.
— Unde sunt? Unde sunt? striga el, zvârcolindu-se în braţele lui Themis. Nu ştiu cine eşti! Du-mă acasă! Acum! Du-mă acasă!
Urla de parcă ar fi fost răpit, iar ceilalţi pasageri din tren începură s-o privească bănuitori pe Themis.
— Nikos, linişteşte-te, agápi mou, îi spuse ea cu blândeţe, ferindu-se de braţele lui, care se zbăteau. Sunt Themis, ţi-aduci aminte?
Plânsul copilului se mai domoli.
— Şi ne ducem acasă la noi, ca să-l cunoşti pe fratele tău mai mic. Aproape că am ajuns la Atena.
Copilul îşi trase nasul cu putere, îşi şterse lacrimile cu mâneca de la cămaşă şi începu să răsufle normal, în timp ce suspinele i se răreau.
— Îţi aminteşti? Am plecat de la paidópoli şi acum ne ducem acasă...
Themis îşi ţinu răsuflarea pentru o clipă. Un bărbat şi o femeie care erau împreună o săgetau cu privirea. Spectrul copiilor răpiţi plutea în aer, mai ales în acele zile, după controversele declanşate de plecarea micuţilor în ţările

comuniste şi de trimiterea forţată a altora la paidópoli. Themis ştia prea bine că la asta se gândeau cei doi.
Însă Nikos păru să-şi amintească situaţia şi o lăsă pe Themis să-şi pună un braţ ocrotitor în jurul lui. Era timpul să coboare; Themis aruncă bagajele pe platformă şi coborî, apoi îi întinse şi lui mâna, ca să poată sări.
— Bravo, agápi mou, se bucură ea. Nu mai avem mult de mers acum.
Ultimul autobuz care traversa oraşul plecase deja. Nu mai era decât un singur taxi, care aştepta în faţa gării şi pe care ea îl chemă. Era pentru prima oară când se urcau într-un taxi.
Copilul îşi lipi nasul de geam, iar apoi se întoarse către Themis, amuzat de felul în care geamul se aburise. În sfârşit, se gândi ea, Nikos zâmbea.
Cheltui şi ultima drahmă pe care kyría Koralis i-o pusese în portmoneu şi, la orele târzii ale nopţii, vârî, în sfârşit, cheia în broască. Ea şi Nikos erau „acasă”.
Băgă de seamă că el se uita în jur aproape bănuitor, şi-şi dădu seama că apartamentul trebuia să i se pară mic şi întunecos după spaţiile mari, cu tavane înalte, de la paidópoli.
Nedorind să trezească pe cineva, îl aşeză pe Nikos într-unul dintre fotolii şi-i încălzi nişte lapte. Îl înveli cu o pătură în timp ce el sorbea din cană. În câteva ore, copilul avea să aibă de înfruntat câteva noi întâlniri, iar Themis era neliniştită în legătură cu toate astea.
Angelos dormea împreună cu străbunica lui; Themis nu voi să-i deranjeze, aşa că ea şi Nikos dormiră pe canapea.
Dimineaţa devreme, o uşă se trânti şi Nikos se ridică imediat în fund. Thanasis intră, şchiopătând, în cameră. Fără baston, umbla şi mai aplecat într-o parte; în penumbră, corpul lui răsucit şi faţa deformată îi inspirară groază lui Nikos. Ţipătul copilului o trezi pe Themis.

— Îmi pare rău, Thanasis, spuse ea, adormită. Nu m-am aşteptat să te trezeşti atât de devreme.
— Ce importanţă are? Se duse la sobă şi începu să-şi facă, neîndemânatic cafea, prefăcându-se indiferent faţă de copilul străin care suspina în poala surorii lui. În timp ce-şi turna lichidul înspumat într-o ceaşcă, se întoarse şi vorbi din nou cu Themis: Deci, l-ai găsit?
Întrebarea n-avea nevoie de răspuns, însă Themis voia să-l prezinte pe Nikos aşa cum se cuvenea.
— Da, spuse ea. Haide, Nikos. Hai să-i spunem bună dimineaţa unchiului Thanasis.
Anii petrecuţi la paidópoli îl făcuseră pe Nikos să recunoască fără greş modulaţiile din vocea adulţilor. Atunci când auzea anumite tonalităţi, înţelegea că era în interesul lui să facă ceea ce i se cerea, astfel încât îşi înfrână repulsia şi îl privi pe bărbatul care îl îngrozise cu doar câteva momente în urmă.
Thanasis se uită la copil cu neascuns dezgust. Nikos era o fărâmă de copil, palid şi aproape chel.
— Deci tu eşti cel nou, îi zise el cu dispreţ. Să vedem ce zice Angelos de tine, nu?
Themis speră ca Nikos să nu înţeleagă implicaţiile cuvintelor rostite de fratele ei. I se adresase băiatului ca şi când acesta ar fi fost un câine vagabond, o corcitură, un „bastardaki”. Reuşi să-şi ţină furia în frâu şi strânse mâna copilului într-a ei.
— O să-l vezi pe Angelos de îndată ce se trezeşte, îi spuse ea, veselă, lui Nikos. Nu mai e mult până atunci.
Îi aruncă o privire dispreţuitoare fratelui ei, care amesteca încet în cafea.
— Sunt sigură că o să se înţeleagă bine, îi spuse ea lui Thanasis. Oricum, mai bine ca alţi fraţi, adăugă ea în şoaptă.

Kyría Koralis intră în cameră o clipă mai târziu; tensiunea se împrăştie imediat.

— Deci el e micul Nikos! spuse ea cu entuziasm, grăbindu-se să se uite la el de aproape. Mă bucur atât de mult că te-am găsit!

Nikos zâmbi, simţindu-i bunătatea neprefăcută; cele două femei formară un zid de apărare în jurul lui, care-l făcu să se simtă în siguranţă.

Thanasis plecă la serviciu imediat după aceea, iar kyría Koralis se duse să-l trezească pe Angelos.

Ţinându-l de-o mână pe Nikos şi de cealaltă pe Angelos, Themis îi puse faţă în faţă.

— Angelos, el e fratele tău, Nikos. Nikos, el e Angelos, fratele tău.

Nikos înţelegea ideea de fraţi şi surori. Câţiva băieţi din paidópoli avuseseră fraţi, iar el fusese invidios pe acel gen de legătură. Pe de altă parte, Angelos nu înţelegea ce voia să spună mama lui, însă simţea că apariţia unui alt băiat avea să-i schimbe viaţa. Cei doi copii se priviră în tăcere, bănuitori.

Angelos încercă să se ascundă în spatele mamei.

Apoi, vreme de câteva zile, sporovăiala lui constantă se opri. Refuză şi să mănânce.

— Ce mă fac? o întrebă Themis, disperată, pe bunica ei.

Lucrurile se schimbară în bine atunci când Nikos veni cu ideea unui joc. În orele în care Thanasis nu era acasă, femeile îi lăsau băiatului mai mare libertatea să se joace aşa cum dorea, gândindu-se că era obişnuit cu spaţiul mare de la paidópoli. Într-una din zile, copilul construi o ascunzătoare secretă, făcută dintr-o pătură şi un cearşaf. În curând băieţii dispăruseră în ascunzătoare, împreună cu maşinuţele lui Angelos. Vocile lor înăbuşite şi râsetele se auziră până după-amiază târziu. Kyría Koralis le organiză un mic picnic în ceea ce Nikos decretase că era „peştera”

lor. Ambele femei fură încântate atunci când jocul continuă a doua zi şi în cea următoare, iar ascunzătoarea deveni o prezenţă semipermanentă în camera de zi.
Din acel moment, băieţii deveniră prieteni buni.
Până şi Thanasis recunoscu, de bine, de rău, că Nikos era un adaos bine-venit în familie.
— Îl distrează pe cel mic, nu-i aşa?
Într-o seară, devreme, Themis ştergea vasele. Spre marea ei surpriză, îi fu dat să vadă cum Thanasis îi aşează pe băieţi pe fiecare braţ al fotoliului în care şedea. Amândoi râdeau şi erau încântaţi. La câteva săptămâni de când părăsise paidópoli, părul lui Nikos crescuse şi bucle mici, ca nişte melcişori, începuseră să se arate. Cei doi băieţi nu arătaseră niciodată atât de asemănători ca acum.
Thanasis începu să le citească ceva. Themis trăi un sentiment foarte apropiat de bucurie; părăsi încăperea, încet, şi continuă să-i privească prin crăpătura de la uşă.

Capitolul 21

1954

În următorul an, Nikos începu şcoala. Themis şi Angelos îl duceau zilnic până la clasă şi înapoi. Şcoala era aceeaşi instituţie la care merseseră toţi copiii Koralis, ajunsă între timp şi mai dărăpănată decât înainte.
În fiecare dimineaţă, Themis se întorcea acasă prin Fokionos Negri, ca să poată trece prin laikí agorá, piaţa de legume, unde produsele erau vândute de fermierii veniţi de la ţară. Într-una din zile, dădu cu ochii de o figură familiară: Giorgos Stavridis. Odată cu venirea lui Nikos în familie, Giorgos îi ieşise din minte, însă acum, că îl văzu

din nou, îşi reaminti căldura acelei întâlniri petrecute cu mai mult de un an în urmă. Giorgos şedea la o masă în faţa aceleiaşi cafenele în care şezuseră împreună. Simţindu-se dintr-odată plină de îndrăzneală, se apropie de el. Angelos o urmă cu paşi mărunţi.
— Themis! strigă Giorgos, plăcut surprins. Şi micul Angelos! Ce mult a crescut!
— Putem să ne aşezăm un moment? întrebă Themis.
— Sigur, s-s-sigur! Ce-aş putea să vă ofer? Ştiu ce ar dori tânărul domn!
— Dar e...
Themis era gata să spună că era prea devreme pentru îngheţată, însă Giorgos făcuse deja comanda. Cafeaua urma să vină şi ea.
— Ce m-m-mai faci? întrebă Giorgos, aplecându-se înainte. Themis, spune-mi c-c-cum eşti.
Themis se simţi uşor stânjenită de intensitatea privirii lui. Bărbatul pusese întrebarea cu un interes real, nu doar ca să facă o banală conversaţie.
— Sunt... ăăă... suntem bine, mulţumesc, răspunse ea. Dar tu ce mai faci? A trecut mult timp de când nu ne-am văzut.
Giorgos nu-şi ascunse plăcerea de a o fi întâlnit.
— Am tot s-s-sperat să te văd. Încă de data t-t-trecută. Am s-s-sperat să te întâlnesc din nou.
Themis se tulbură şi simţi nevoia să găsească o scuză.
— Nu ne-am mai plimbat atât de mult ca înainte, spuse ea. Chiar şi acum, ne întoarcem acasă de la şcoală.
— Dar m-m-micuţul tău e prea tânăr ca să meargă la şcoală, nu?
Themis nu intenţionase să vorbească despre Nikos, însă acum nu mai putea da înapoi. În orice caz, se trezi gândindu-se că n-avea motive să nu-i dea lui Giorgos informaţii despre ea. Părea un om bun, cu adevărat interesat de răspunsurile ei.

Îl trimise pe Angelos să se joace la statuia câinelui de piatră. Din locul în care şedeau, putea să-l supravegheze de la distanţă, în timp ce el alerga împreună cu un alt băiat. Îi povesti lui Giorgos despre lucrurile care se întâmplaseră în viaţa ei, însă urmă acelaşi fir narativ pe care îl cunoşteau Nikos şi Angelos, şi anume că Nikos fusese luat de lângă ea înainte ca fratele lui mai mic să se nască. Themis simţi că Giorgos n-o judeca în nici un fel.
De îndată ce îngheţata fu servită, îl chemă înapoi la masă pe Angelos şi îi ceru să mănânce repede. Îşi dăduse seama că avea să ajungă acasă cu întârziere. Trebuia să se ducă la piaţă, apoi să se apuce de treburile zilnice, iar după aceea să meargă la şcoală ca să-l ia pe Nikos. Timpul zburase deja.
— Themis, spuse Giorgos pe un ton imperios, trebuie să ne vedem din nou.
Copilul sfios de altădată se transformase într-un bărbat timid. Themis înţelese că Giorgos făcuse un mare efort ca să treacă peste reţinerile lui obişnuite. Îşi dădu seama, la rândul ei, că îşi dorea să-l întâlnească din nou şi îi dădu adresa.
— La revedere, Giorgos, spuse ea punându-şi, grăbită, paltonul. Mulţumesc pentru cafea. Şi pentru îngheţată, desigur.
Îşi strânseră mâinile mai degrabă formal, iar Giorgos îl mângâie pe Angelos pe cap, aşa cum făcea toată lumea. Nimeni nu putea rezista să nu atingă asemenea bucle bogate şi săltăreţe.
La o săptămână de la întâlnirea din piaţă, în compartimentul pentru scrisori al familiei Koralis apăru o notă scrisă de mână. Era o invitaţie la cinema, venită din partea lui Giorgos. Acesta îi propunea lui Themis un film în care juca Aliki Vougiouklaki, o actriţă aflată pe atunci în vogă. Spectacolul începea devreme, ceea ce însemna că

aveau timp şi de o cafea după aceea. Vreme de luni întregi, Themis nu făcuse nimic altceva decât să se joace cu băieţii sau să facă treburi în casă, aşa încât acceptă invitaţia cu încântare.
Când sosi ziua spectacolului, se pregăti plină de entuziasm, recunoscând în sinea ei că aştepta de la întâlnire mai mult decât o schimbare în rutina zilnică. Îşi pieptănă părul cu grijă şi se pudră şi rujă cu foarte mare atenţie, folosindu-se de cosmeticele aduse de kyría Koralis din setul rămas de la Margarita. Apoi plecă să se întâlnească cu Giorgos.

*

Filmul se ridică la aşteptările amândurora. Subiectul amuzant şi prospeţimea actriţei tinere şi pline de viaţă, al cărei nume era pe buzele tuturor, o transportară pe Themis într-o altă lume. Luându-şi rămas-bun, ceva mai târziu, cei doi căzură de acord că ar fi fost minunat să se întâlnească din nou, cât mai curând.
Trecură câteva luni, iar ei se văzură de mai multe ori, mergând adesea la cinematograf sau la teatru. Se bucurau unul de compania celuilalt, fără ca discuţiile să devină prea profunde. Într-una din zile, Giorgos sugeră să se întâlnească la cină într-unul dintre restaurantele din centrul Atenei. Era aprilie şi pretextul pe care îl folosi fu ziua lui onomastică.
Themis primi invitaţia fără nici o reţinere, însă de îndată ce ajunse acasă începu să se agite.
— Yiayiá, n-am cu ce să mă îmbrac! spuse ea, pentru că şi-ar fi dorit să poarte ceva deosebit.
În magazine începuseră să apară rochiile de vară. În ziua următoare, Themis se duse la una dintre prăvăliile din zonă şi-şi cumpără o rochie de un albastru-safir, folosind

cele câteva drahme pe care i le pusese în mână bunica. Culoarea materialului contrasta puternic cu nuanţa roşcată a părului ei. Vânzătoarea o asigură că i se potrivea, fapt confirmat şi de alţii.
Câteva zile mai târziu, lui Giorgos i se tăie răsuflarea atunci când Themis intră în restaurant. În toate celelalte ocazii în care o văzuse – incluzând acele dăţi în care ea nu ştiuse că era observată – fusese îmbrăcată în haine demodate şi uzate, care ar fi putut la fel de bine să fie ale bunicii ei. Rochia albastră o transforma total, însă pe el nu-l captivă doar îmbrăcămintea, cât mai ales zâmbetul pe care Themis îl avu în timp ce se apropia de el.
De îndată ce se salutară şi-şi aleseră felurile de mâncare, Themis primi să bea un pahar de vin. Spera să-i mai calmeze emoţiile.
Era pentru prima oară când aveau la dispoziţie câteva ore în care puteau sta de vorbă pe îndelete. Themis simţea că putea să aibă încredere în acest bărbat şi dorea să-i împărtăşească mai multe despre ceea se întâmplase în viaţa ei în ultimii ani. Nu-i ascunse faptul că luptase în armata comunistă şi fu deschisă în legătură cu perioada în care stătuse în închisoare. Se trezi explicându-şi convingerile, mândră de ceea ce făcuse pentru cauza în care credea. Dacă acest bărbat îi dezaproba crezul, prietenia lor nu avea nici un viitor.
Fu mulţumită că el ascultase cu interes tot ceea ce-i spusese şi că acceptase fără nici un comentariu faptul că Themis îşi creştea cei doi copii de una singură.
Chelnerul venea şi pleca; de fiecare dată când el se apropia, Themis avea grijă să-şi coboare vocea. „Oamenii ca ea” erau încă stigmatizaţi (după cum subliniase Thanasis atât de des), iar trecutul ei se afla undeva într-un dosar, exact aşa cum se întâmplase în cazul Annei Kouzelis.

— S-ar putea ca în trecutul meu să fie lucruri care să nu-ţi placă, Themis, spuse Giorgos, imediat după ce chelnerul le luă farfuriile goale.
Themis îşi dădea seama de faptul că familia lui Giorgos nu susţinuse mişcarea de stânga (cum altfel ar fi putut să fie, cu toţii, funcţionari publici?) şi se aplecă înainte. Acum era rândul ei să asculte.
— Am fost r-r-recrutat în armata guvernului, spuse el, ezitant. Şi am luptat în Grammos.
Era greu de imaginat că Giorgos, un om blajin şi binevoitor, luase parte la violenta bătălie finală. Mii de soldaţi de stânga muriseră în timpul acesteia, printre ei aflându-se şi propriul ei frate.
Pentru moment, se lăsă tăcerea.
— Cu toţii avem un trecut, spuse Themis în cele din urmă, ca să spună ceva. Şi nu mai putem să-l schimbăm.
Mâna lui Themis era aşezată pe masă. Giorgos i-o acoperi cu mâna lui.
— E adevărat, spuse el. Nu putem schimba istoria, însă putem încerca să m-m-mergem înainte.
— E mai uşor pentru unii decât pentru alţii, spuse Themis evitându-i privirea. Simt că am pierdut atât de mult.
— Da, dar priveşte cât de m-m-multe ai câştigat! spuse el cu entuziasm.
Themis ştiu imediat la ce se referea el. Viaţa fără băieţi ar fi fost azi de neimaginat. Fără evenimentele ultimilor ani, ei doi n-ar fi stat aşezaţi în acel restaurant, în acel moment, înconjuraţi de discuţiile vesele din jur, de zgomotul farfuriilor şi de clinchetul paharelor. Nimic n-ar mai fi fost ca acum.
Mai îndrăzneţ ca niciodată, Giorgos îi apucă mâna lui Themis atât de strâns, încât ea aproape că tresări. Cu hotărâre, uitând de bâlbâială, el îi vorbi şi mai deschis decât înainte:

— Themis, trebuie să-ţi spun ceva care nu mai suferă amânare... Adică eu nu mai pot amâna. Giorgos şovăi o fracţiune de secundă înainte să continue şi mai grăbit, cuvintele revărsându-se mai fluent decât şi-ar fi putut ea imagina vreodată: Vreau să fii soţia mea, spuse el. Te căsătoreşti cu m-m-mine?

Themis fu uluită. Cererea în căsătorie fusese atât de neaşteptată, încât nu putu să spună nimic pe moment. În sinea ei, recunoscuse că îi plăcea foarte mult acel bărbat, însă nu îndrăznise să spere că sentimentele erau reciproce. De ce ar fi dorit un om provenit dintr-o asemenea familie să se lege de cineva ca ea? Căsătoria, în general, i se păruse o variantă prea puţin plauzibilă lui Themis, având în vedere situaţia ei, iar măritişul cu un bărbat atât de bun păruse ceva de-a dreptul imposibil.

De îndată ce-şi reveni, spuse primul lucru care îi trecu prin minte:

— Dar nici măcar nu l-ai cunoscut pe Nikos! Iar apoi îşi dădu seama că asta nu însemna decât un obstacol minor, aşa că îşi nuanţă răspunsul: Însă ne putem vedea mâine, după şcoală. Sau atunci când ai tu timp.

Giorgos zâmbi. Fără să-şi dea seama, Themis confirma că, implicit, primise cererea lui în căsătorie. Ieşiră din restaurant, iar ea îl luă de braţ. Era plăcut să te poţi sprijini de cineva, fie şi un pic. Simţi, sub degete, ţesătura de calitate a costumului de lână pe care el îl purta.

Câteva zile mai târziu, Giorgos îşi luă câteva ore libere de la serviciu, aşa că, la întoarcerea de la şcoală, Themis trecu prin Fokionos Negri. O rugase pe kyría Koralis, fără să-i dea explicaţii, să aibă grijă de Angelos. Bătrâna doamnă avea bănuielile ei, însă nu spuse nimic.

Themis şi Nikos se opriră la cafeneaua „obişnuită”, unde Giorgos îi aştepta. Nikos era morocănos. Devierea de la

obiceiurile zilnice nu-i făcea plăcere, aşa că nu-i adresă lui Giorgos nici măcar un salut grăbit.
— Îmi pare atât de rău, îi spuse Themis, din buze, lui Giorgos, stânjenită de purtarea ursuză a băiatului.
— Nu-ţi face griji..., răspunse Giorgos înainte să se întoarcă spre copil. N-N-Nikos, îţi plac mai mult numerele, sau literele?
— Numerele, răspunse copilul, îmbufnat.
— Asta-i bine, spuse el. Şi mie îmi plac tot numerele.
De îndată ce comandară ceva de băut, Giorgos scoase din buzunar un pachet de cărţi de joc şi puse câteva dintre ele pe masă. Nikos deveni mai interesat.
— Acum, alege o c-c-carte, îl rugă Giorgos, aşezând câteva în evantai, cu faţa în jos.
Nikos trase una şi o privi cu atenţie înainte să i-o dea înapoi lui Giorgos, după cum i se spusese.
— Să ţii minte cartea, bine?
Nikos dădu din cap în semn de încuviinţare.
Cartea fu pusă la loc în pachet, iar Giorgos le întinse pe toate din nou pe masă, de data asta, cu faţa în sus.
— O v-v-vezi?
Nikos clătină din cap, uitându-se la Themis.
— Mă întreb unde e, spuse Themis, alăturându-se conspiraţiei.
Nikos ridică din umeri.
— Ia uită-te la mine în buzunar!
Nikos se aplecă spre Giorgos şi zări valetul de caro în buzunarul de la piept. Giorgos îl scoase de acolo.
— Asta-i cartea mea, zise Nikos, uluit.
Giorgos le arătă apoi şi alte scamatorii, impresionând-o pe Themis la fel de tare ca şi pe copil. Ea fu înduioşată de gestul lui, ştiind că el adusese cărţile de joc special pentru băiat. Sigur că le adusese şi ca să-i intre ei în graţii...

Nikos era fascinat. Bărbatul acela îmbrăcat într-un costum elegant şi pe care nu-l întâlnise niciodată până atunci era un magician care dădea un spectacol doar pentru el; fiecare nouă scamatorie era şi mai extraordinară decât cea de dinainte.
După o jumătate de oră, copilul sărea în sus, plin de entuziasm, ţipând de bucurie de fiecare dată când se producea câte o „dezvăluire”.
— Mai vreau! Mai vreau! strigă el atunci când Giorgos luă o pauză ca să mai bea din cafea.
— Îţi mai pot arăta încă una, spuse el. Dar trebuie s-o întrebăm mai întâi pe mama ta.
— Încă una, zise Themis, zâmbind. După aceea, trebuie să mergem acasă.
— De ce? protestă copilul.
— Pentru că ne aşteaptă Angelos, agápi mou.
Giorgos le arătă o ultimă scamatorie, iar Nikos avu voie să păstreze dama de cupă, care fusese cartea-cheie a zilei.
— Să ai grijă de ea, spuse Giorgos. Şi să mi-o dai înapoi d-d-data viitoare când ne vedem.
Themis se uită la el. Giorgos îi zâmbea.
Când ajunseră acasă, Nikos povesti plin de entuziasm despre cele întâmplate, şi-i arătă kyríei Koralis cartea de joc. Apoi, aşa cum făceau adesea, se aşezară cu toţii în jurul radioului şi ascultară o poveste spusă de „Mătuşa Lena”. Ca de obicei, bine-cunoscuta prezentatoare le citi copiilor cu o voce în care se amestecau magia şi inocenţa, iar aceştia adormiră uşor, unul – în îmbrăţişarea străbunicii, celălalt – ghemuit lângă Themis. Asta era cea mai liniştită oră a zilei.
În seara aceea, pe când băieţii dormeau, Themis îi dezvălui bunicii că fusese cerută în căsătorie.

— Mátia mou, ce veste minunată! Te-a cerut bărbatul acela drăguţ, Giorgos? Mă bucur atât de mult pentru tine, spuse ea, cu ochii în lacrimi.
— Mulţumesc, yiayiá, răspunse Themis. O să fie un tată minunat pentru băieţii mei. A fost atât de bun cu Nikos...
— Mi-am dat seama, spuse bătrâna doamnă, zâmbind. Azi n-a vorbit de nimeni altcineva decât de kýrios Stavridis.
După o scurtă pauză, kyría Koralis adăugă:
— Poate că, într-o bună zi, o să aveţi un copil împreună?
— Poate, spuse Themis. În momentul ăsta mi se pare un miracol că am găsit pe cineva care să-i iubească pe cei pe care-i am deja.
Nu-l auziră pe Thanasis intrând în apartament. De obicei ajungea acasă înainte ca băieţii să meargă la culcare, însă în seara asta întârziase din pricina numărului mare de acte care căzuseră în sarcina lui.
— Sora ta se căsătoreşte! se repezi să-i spună kyría Koralis, plină de entuziasm, înainte ca Themis s-o poată tempera. Cu un bărbat foarte cumsecade, să ştii!
Thanasis, care era un om flămând de afecţiune şi care fusese privat chiar şi de umbra vreunui sentiment de iubire, fu nevoit s-o felicite pe sora lui. Însă, deşi o făcu, adevăratele lui gânduri şi temeri se revărsară în cuvinte:
— Băieţii... spuse el, cu amărăciune. O să-i iei pe băieţi?
Themis simţi o compătimire de necuprins faţă de fratele ei, care probabil că n-avea să aibă niciodată propriii copii.
— Sigur că nu, îl linişti ea. Nici măcar nu vreau să mă mut de aici...
— O să-mi fie dor de ei dacă vă mutaţi, spuse el aproape rugător.
Themis fu surprinsă ca fratele ei să-şi exprime atât de deschis gândurile. Era cu totul neobişnuit ca el să manifeste altă emoţie în afară de furie, şi chiar şi pe asta o scotea la suprafaţă mai rar în ultima vreme. În noaptea

aceea, pe când stătea întinsă în pat gândindu-se la viitor, Themis îşi dădu seama că Angelos şi Nikos îl acceptaseră pe unchiul lor într-un fel în care nimeni altcineva n-o mai făcuse. Reacţionaseră doar iniţial la vederea rănilor şi a cicatricilor lui, însă el acum era pentru ei doar unchiul Thanasis. Vederile politice ale fratelui ei o enervau la fel de tare ca întotdeauna, însă afecţiunea lui pentru copii o ajutase să-l accepte aşa cum era.

Themis se arătă de neclintit: trebuia neapărat ca ea şi băieţii să rămână în Patissia. Nu voia să-i părăsească pe bunica şi pe Thanasis. Se găsi cu uşurinţă şi o soluţie. Apartamentul aflat cu un etaj mai jos, lângă cel al kyríei Papadimitriou, era gol de câţiva ani de zile. Proprietarul avea cinci copii adulţi şi nici unul nu dorea să locuiască acolo. Fiecare dintre cei doi fii ai lui Themis putea avea, aşadar, propria cameră.

La rândul lui, Giorgos fu de acord ca aceea să fie casa lor. Singura lui dorinţă era s-o mulţumească pe femeia iubită. Apartamentul de la etajul doi deveni al lor cu un minimum de renovare. În scurt timp, fu decorat la fel ca cel de la etajul trei, cu mobilă solidă, închisă la culoare, cu feţe de masă lucrate din dantelă şi cu covoare tradiţionale. Kyría Koralis stărui ca ei să ia masa de mahon, fiindcă ea şi Thanasis n-aveau nevoie de ceva atât de mare, acum că rămăseseră doar ei doi. Totul fu pregătit pentru ca Themis şi Giorgos să se mute de îndată ce se căsătoreau.

Nu exista nici un motiv pentru ca nunta să fie întârziată, în afară de faptul că Themis nu-i cunoştea încă pe cei din familia lui Giorgos: mai întâi pe tatăl lui, care era văduv, iar apoi pe surorile lui. Themis ştia că ele nu erau de acord ca fratele lor să se căsătorească cu o femeie care avea deja copii. Giorgos le ignorase întrebările legate de tatăl celor doi băieţi, ceea ce nu fusese greu, având în vedere că nici el nu ştia mare lucru despre subiect.

— Themis e văduvă, le spusese el. Odată ce ne căsătorim, copiii o să devină ai mei.
La o lună de la cererea lui Giorgos, se stabili data căsătoriei. În timp ce se pregătea pentru eveniment, Themis se simţi foarte norocoasă pentru faptul că întâlnise un asemenea bărbat bun şi iubitor şi pentru că urma ca fiii ei să aibă un tată cu care să crească. Băieţii îl adorau, iar ea ştia că el avea să fie tatăl potrivit. Bineînţeles că, la rându-i, îl iubea pe Giorgos şi era mulţumită de afecţiunea şi de siguranţa pe care el li le oferea tuturor.

Într-o dimineaţă însorită de octombrie, familia porni către biserica din apropiere. Themis purta o rochie de mătase albastră-verzuie, cu mâneci trei sferturi, şi o coroniţă de trandafiri albi în păr. Giorgos avea un costum închis la culoare. Băieţii, cu bucle lungi şi rebele, purtau costume într-o nuanţă de gri-argintiu şi cămăşi albe. Nikos nu voi să poarte jacheta, cu excepţia momentului în care se făcură fotografiile.
Kyría Koralis le spusese tuturor că aceea era cea mai fericită zi din viaţa ei şi îmbrăcase o rochie turcoaz ca s-o sărbătorească. Îşi aminti de ziua în care se căsătorise fiul ei; în dimineaţa nunţii, el venise şi-i plânsese în braţe. Ştia că făcea o greşeală, fiindcă n-o iubea pe Eleftheria. Însă fusese prea târziu ca să oprească nunta, iar mama lui îl asigurase că, în timp, avea să-şi iubească mireasa; îl încurajase spunându-i că era păcat să dea cu piciorul unei asemenea siguranţe financiare. Însă acum, privindu-şi nepoata care strălucea de fericire şi pe mirele elegant de lângă ea, ştiu că acel cuplu era foarte diferit de cel dintâi.
Thanasis primise să fie koumbáros, cavaler de onoare, un gest care o mişcă profund pe Themis. Fratele ei îşi îndeplini datoria cu sârguinţă şi mândrie. Tatăl lui Giorgos, Andreas, fu mai băţos la început, însă îi făcu plăcere să

stea de vorbă cu Thanasis şi, în cele din urmă, se dădu pe brazdă. La fel făcu şi unchiul Spiros. Veniră şi surorile lui, împreună cu familiile lor (copiilor li se spusese să nu se uite lung la Thanasis) şi cu câţiva colegi de la oficiul de taxe. O invitară şi pe kyría Papadimitriou, împreună cu sora ei. Nu primiră nici un răspuns la invitaţia pe care i-o trimiseseră Margaritei; Themis presupuse că nu ajunsese la ea.
După ceremonie, porniră pe jos până la o tavernă din Fokionos Negri. Unul dintre cumnaţii lui Giorgos era originar din Creta şi cânta la liră. La miezul nopţii, oaspeţii începură să cânte. Lor li se alăturară şi alţi clienţi ai tavernei, care începură să cânte şi să danseze.

Imediat după nuntă, cei patru se mutară în noul apartament. Balconul lor era chiar sub cel al kyríei Koralis. Asta însemna că ştiau când anume îşi uda ea plantele, fiindcă apa picura peste plantele lor. O strigau ca s-o tachineze, apoi continuau să stea de vorbă. Băieţii aveau voie să intre şi să iasă în şi din fosta lor locuinţă ca să se joace cu unchiul Thanasis, aşa că-şi petreceau o grămadă de timp alergând în sus şi-n jos pe scări.
Giorgos începu procedura oficială de adopţie a băieţilor. Pentru că tatăl lui lucrase în serviciul public, formalităţile fură grăbite cu ajutorul unui fost coleg. Giorgos n-o mai întrebă pe Themis nimic în legătură cu tatăl copiilor, socotind că ignoranţa era un atu în acest caz. De îndată ce erau gata actele, adopţia devenea un fapt împlinit, iar istoria putea fi rescrisă. În mod normal Themis n-ar fi fost de acord cu ştergerea trecutului, însă de data asta, în interesul copiilor ei, fu recunoscătoare pentru ceea ce i se oferea.
Într-una din primele seri pe care le petreceau împreună în noua lor casă, Themis şi Giorgos mâncau la masa cea

veche, în timp ce băieţii dormeau. Începură să vorbească despre trecut şi depănară poveştile pe care le evitaseră până atunci. Giorgos recunoscu că luptase alături de bărbaţi care se făleau cu trecutul lor de colaboraţionişti.
— N-n-ne odihneam într-o seară, după un marş lung, iar veteranul ăla bătrân mi-a arătat ceva ce aproape că m-a făcut să vărs. În interiorul uniformei avea p-p-prinsă o insignă nazistă. Mi-a zis că o luase de la un ofiţer german, către sfârşitul ocupaţiei, la schimb cu nişte tsípouro. Era mândru d-d-de ea, Themis, dar îţi spun, m-a şocat să v-v-văd svastica de aproape şi pe bărbatul ăla care lupta cu ea pe uniformă. Dar ce puteam face?
— Cu toţii avem lucruri care ne fac să ne fie ruşine de trecutul nostru, îl asigură Themis punându-şi palma peste mâna lui. Încerc să nu mă gândesc la primul om pe care l-am omorât... cât de tânăr era... dacă nu cumva puteam să-l cruţ...
Vocea i se sugrumă, iar Giorgos îi ghici tulburarea. Seara aceea n-avea să fie ultima în care să depene împreună astfel de amintiri.

Capitolul 22

În seara aniversării primului lor an de căsătorie, Giorgos îi dărui lui Themis un pacheţel. O privi cum deznoda panglica roşie de satin, cum desfăcea hârtia de împachetat şi cum deschidea cu grijă cutia de bijuterii. Themis găsi înăuntru un ceas, primul pe care îl avusese vreodată, iar Giorgos îl scoase şi i-l puse la încheietură. Îi spuse, apoi, că în momentul în care o zărise în Fokionos Negri, simţise că timpul stătuse în loc.
— Am ştiut încă de atunci că mi-era dat să te iau de nevastă şi să am grijă de tine.

Themis îl sărută.
— Îţi mulţumesc, îi spuse ea. E foarte frumos.
Bărbatul ăsta era ca un plátanos (platanul ei) şi se simţi norocoasă că era ocrotită de umbra lui. Câteodată, atunci când privea fotografiile de la nuntă aşezate pe bufet, se gândea că în viaţa ei se întâmplase un miracol.
Themis avea şi ea ceva să-i spună soţului ei: era însărcinată cu primul lor copil.
— E cel mai frumos dar pe care mi l-ai fi putut face, spuse Giorgos, luând-o pe Themis în braţe.
Anna se născu în vara anului 1957, pe când se încheia semestrul. Angelos termina primul an de şcoală şi era un elev deştept şi silitor. Nikos, pe de altă parte, era rebel şi nu voia să-şi facă temele.
Băieţii semănau fizic din ce în ce mai mult, iar lumea credea adesea că erau gemeni. Asemănările dintre ei se opreau însă aici; diferenţele de temperament deveniseră din ce în ce mai mari.
Profesorii ştiau că Nikos era în stare să rezolve tot ceea ce i se cerea, însă alegea să n-o facă. Prefera să stea şi să deseneze. Pe când ceilalţi copii lucrau la ştiinţe sau la matematică, el acoperea paginile cărţilor cu mâzgălituri. Era la fel de necooperant şi cu colegii lui de clasă, pe care îi provoca intenţionat la ceartă. Dacă se întâmpla ca Angelos să zărească în curtea şcolii vreo încăierare, ştia de la bun început că frate-său se afla în mijlocul ei.
Pe măsură ce timpul trecea, în loc să depăşească faza aceea, Nikos deveni şi mai indisciplinat. Până când împlini vârsta de doisprezece ani, Themis ajunsese să fie chemată la şcoală în mod regulat.
Kyría Koralis venea adesea în apartamentul de jos, ca s-o ajute cu copiii. Era acolo şi într-una din zilele în care Themis se întoarse de la o întâlnire cu profesorul lui Nikos.

— E un rebel, spuse Themis. Nu cred că o să putem schimba vreodată lucrul ăsta.
— Spui asta cu mândrie, observă kyría Koralis. Însă un copil are nevoie să se integreze...
— Poate că exact asta e problema, yiayiá, răspunse Themis. Nu vrea să se integreze. Cât a fost mic, a petrecut atât timp fiind disciplinat, încât acum reacţionează împotriva disciplinei.
— Şi dai vina pe paidópoli?
— L-au obligat să se îmbrace în uniformă de la o vârstă foarte fragedă.
— Crezi că de asta urăşte şi acum să facă ceea ce i se cere?
— Detestă orice formă de înregimentare.
Thanasis era şi el în camera băieţilor, aranjând un joc cu soldaţi împreună cu ei. Auzi conversaţia şi apăru la uşă şchiopătând, apoi se aşeză lângă ele.
— E important să se străduiască, şopti el. Altfel o să ajungă ca Panos sau ca tatăl lui, oricine o fi fiind.
— Thanasis! Nu spune asta! Pentru Dumnezeu, nu spune asta, îl conjură Themis, îngrozită la gândul că băiatul ar fi putut să audă.
Calmă, ca de obicei, kyría Koralis îşi certă nepotul:
— Thanasis, Giorgos e acum tatăl băiatului. Te rog să nu mai vorbeşti despre lucrurile astea, continuă ea.
Acele lucruri. Iată cuvintele pe care kyría Koralis le folosea ca să se refere la lungi perioade din trecut: anii declinului nurorii ei, plecarea fiului, ocupaţia, războiul civil, moartea lui Panos, încarcerarea lui Themis. Toate intrau în categoria „acelor lucruri” şi nu-i plăcea să se aducă vorba despre ele.
— Nu te teme, yiayiá, spuse Thanasis, bătând-o uşor pe mână pe bunica lui. E un secret pe care îl ştim noi trei şi nu e în interesul nimănui să ştie cineva mai multe. Era

doar un gând al meu, acela că se poate ca Nikos să fi moştenit o trăsătură negativă de la tatăl lui.
— Thanasis!
Themis îşi ridica vocea foarte rar, însă Thanasis putea s-o provoace, încă.
— Agápi mou, o rugă kyría Koralis. Îi trezeşti pe cei mici!
Anna, care avea trei ani, şi bebeluşul Andreas dormeau în camera alăturată.

*

Themis înţelegea că fratele ei simţise nevoia să-şi exercite puterea prin cuvinte, ca să compenseze slăbiciunea şi epuizarea corpului. Vorba era singura abilitate nealterată pe care o mai avea, şi era în stare s-o folosească în chip nemilos. Themis ştia şi că el spusese adevărul atunci când recunoscuse că nu era în interesul nimănui ca să cunoască cineva trecutul ei. De altfel, acel stigmat i-ar fi afectat şi lui reputaţia.
Themis rămase în continuare pe gânduri. Se întrebă dacă nu cumva Thanasis avusese dreptate. Poate că era adevărat că Nikos moştenise acea tendinţă de a se revolta, probabil că de la mamă, nu de la tată. Din anumite puncte de vedere, tatăl lui fusese conformistul. Aliki avusese o temeritate care o dusese la moarte şi o încăpăţânare care o împiedicase să semneze acea dílosi.
— Poate că e din cauza timpului petrecut la paidópoli, spuse kyría Koralis cu glas hotărât. Să disciplinezi nişte copii atât de mici, să-i pui pe toţi să doarmă câte cincizeci într-o cameră, fără afecţiune, fără iubirea mamei...
— N-avem de unde să ştim ce resorturi se află cu adevărat în spatele comportamentului lui, spuse Themis.
— Şi poate că n-o să aflăm niciodată, răspunse bătrâna doamnă. Crezi că e gelos din cauza bebeluşului?

— Nu ştiu. Tot ce contează acum e să-l ajutăm să termine şcoala.
Themis şi Giorgos continuau să facă tot ceea ce puteau pentru Nikos. El se purta frumos acasă, se juca, vesel, cu Angelos şi se culca pe podea ca s-o distreze pe sora lui cea mică, prefăcându-se că era un leu adormit, care se trezea şi răgea pe nepusă masă, făcând-o pe fetiţă să strige şi să se ascundă într-un colţ. Continua să fie captivat de scamatoriile lui Giorgos şi începuse deja să înveţe vreo câteva dintre cele mai simple. Jocul crease o legătură importantă între tată şi fiu. Nikos petrecea câteva ore pe zi exersând acele mişcări rapide, invizibile pentru ochiul privitorului de rând.
Într-una din zile, Giorgos aduse acasă un pick-up nou, pe care îl urcă cu greu la etaj. Themis avea îndoieli în legătură cu piesa aceea greoaie de mobilier, care ocupa mult spaţiu, însă în ziua următoare, când Giorgos completă achiziţia cu un număr de douăsprezece discuri, ea îşi schimbă părerea. Soţul ei cumpărase câteva plăci de muzică uşoară, la care se adăuga faimosul Epitáfios, pe muzică de Mikis Theodorakis, cântat de Nana Mouskouri. Themis de abia aştepta să-l asculte.
— Nu cumva a fost trimis în exil? întrebă Nikos, care nu ştia nimic despre compozitor în afara acestui lucru.
Mama lui nu răspunse. Ştia că Nikos n-avea nici o idee despre sensul cuvântului. Îi plăcea doar cum suna.
Themis se gândea adesea la Makronisos. Nu-l văzuse pe Theodorakis cât timp fusese prizonieră pe insulă, însă se întreba dacă nu cumva Tasos Makris îl întâlnise. Poate că-i fusese chiar torţionar. De fiecare dată când Themis se gândea la tatăl băieţilor, sufletul i se înnegura. Amintirea momentelor tandre în care făcuseră dragoste sub stele se risipise de multă vreme. Îi rămăsese în minte doar

imaginea ochilor lipsiţi de expresie, pironiţi asupra ei, la acea ultimă întâlnire.
Exersarea repetitivă a mişcărilor pentru scamatorii îl ajuta pe Nikos să-şi consume energia şi părea să-l liniştească. De fiecare dată când era pregătit să prezinte un truc nou, mergea sus şi i-l arăta mai întâi lui Thanasis. Unchiul îşi arăta întotdeauna admiraţia sinceră faţă de abilităţile copilului.
Legătura dintre cei doi era un mister pentru toată lumea. Themis ştia că anumite lucruri puteau sfida logica şi înţelegerea. Prietenia dintre fiul unei comuniste şi bărbatul care-şi închinase viaţa persecutării celor de stânga nu făcea decât să confirme acest fapt. Nikos era cel care-i tăia întotdeauna mâncarea în farfurie lui Thanasis, îi ridica bastonul dacă îl scăpa sau îi cumpăra ziarul dacă unchiul lui uita s-o facă.
Era de netăgăduit că aveau o trăsătură comună: furia. Probabil că o recunoscuseră unul în celălalt.

*

Odată cu intrarea în adolescenţă, lui Nikos i se accentuă tendinţa de a fi în contradicţie cu ceilalţi. Puţin înainte ca el să împlinească şaisprezece ani, Nikos şi directorul şcolii îşi spuseră la revedere în mod politicos. Plăcerea fu reciprocă, mai ales după ce se descoperi că darul de despărţire pe care Nikos i-l făcuse şcolii fusese o serie de caricaturi desenate în mărime naturală pe pereţii pisoarului, ale profesorilor care îi displăceau cel mai mult autorului.
Pentru aniversarea zilei lui de naştere, care fu sărbătorită la câteva zile după aceea, familia organiză o cină. Kyría Koralis şi Thanasis veniră şi ei să se aşeze alături de ceilalţi în jurul mesei vechi şi ştirbite.

Luând şi ea loc la masă, în cele din urmă, Themis aruncă o privire în jur. Familia ei părea să fie îndeajuns de unită. Nimeni nu cunoştea complexitatea iţelor aflate în fundal; de altfel, copiii se asemănau fizic îndeajuns de mult încât să nu se poată bănui că mama şi tatăl nu erau aceiaşi pentru fiecare dintre ei. Nikos, care se făcuse şi mai frumos odată cu intrarea în adolescenţă, şedea în capul mesei, iar unchiul Thanasis era aşezat lângă el, ca de obicei. Angelos arăta în continuare ca Nikos, însă era mai îndesat; el stătea aşezat între Anna, nemaipomenit de frumoasă, cu părul blond şi buzele pline, şi Andreas, care avea ochi căprui, mari şi expresivi. Kyría Koralis, la cei nouăzeci şi trei de ani ai ei, şedea ţinându-l în poală pe cel mai tânăr membru al familiei. Spiros se născuse cu câteva săptămâni mai devreme. Bătrâna doamnă făcuse tortul de mere, preferatul lui Nikos, iar Themis gătise restul bucatelor.
În ciuda preocupărilor şi a rezultatelor şcolare diferite pe care le aveau, Nikos şi Angelos se înţelegeau bine; glumiră unul cu celălalt pe toată durata cinei. Themis se minună că, deşi gălăgioasă, seara era totuşi armonioasă, o combinaţie care n-ar fi fost posibilă la acea masă pe când ea avea şaisprezece ani.

Nikos nu părea un copil foarte ambiţios, iar Themis şi Giorgos erau îngrijoraţi în legătură cu viitorul lui, având în vedere că terminase şcoala. Îşi petrecea cea mai mare parte a timpului în cameră, desenând, şi le spusese părinţilor că voia să devină artist.
— Asta nu e o slujbă adevărată, bombănise Giorgos.
— Hai să-i dăm un pic de timp, îl rugase Themis.
La scurtă vreme după aceea, de parcă ar fi vrut să arate cât de tare se deosebea de Nikos, Angelos anunţă că voia să meargă la universitate. Felul în care studia îi aducea lui

Themis aminte de ea însăşi, de modul în care îşi petrecea fiecare după-amiază scriind eseuri pentru şcoală, împreună cu Fotini. Toată lumea spunea că Angelos avea mintea lui taică-său, ceea ce pe mamă o amuza, dar o şi enerva.
Giorgos fusese promovat şi conducea un departament al biroului central de taxe, talentul lui extraordinar de a lucra cu cifrele fiind mai mult decât de ajuns ca să compenseze stângăcia din relaţiile sociale. Copiii erau cu toţii bine hrăniţi şi îmbrăcaţi, iar familia nu ducea lipsă de nimic.
În cei cincisprezece ani de când fusese eliberată, Themis încercase să nu mai urmărească îndeaproape ceea ce se întâmpla în parlament. Se asigura că nu se afla niciodată în centrul oraşului atunci când avea loc vreo demonstraţie. Citea ziarele doar din când în când şi evita să asculte radioul. Prin contrast, urmărise, de îndată ce se lansa, fiecare film în care apărea Aliki Vougiouklaki. Themis mergea la cinematograf şi-i lăsa pe cei mici în grija bunicii ei. Era îndrăgostită de caracterul exuberant şi independent al actriţei, precum şi de numele ei, pe care-l socotea a fi un ecou atrăgător al numelui prietenei de demult.
La rândul lui, Giorgos păstra faţă de politică o poziţie la fel de neutră. Nu avusese convingeri puternice nici pe când era mai tânăr (timpul petrecut pe front se datorase încorporării obligatorii). După ce tatăl lui murise, nu se mai simţise obligat să murmure lozinci anticomuniste, aşa cum o făcuse de dragul tatălui.
Dacă, atunci când stăteau la masă, apărea în discuţie o temă politică importantă, Themis îndrepta cu dibăcie conversaţia către subiecte neutre. O făcea cu atâta iscusinţă încât nimeni nu băga de seamă. Amintirea furiei care se dezlănţuise atât de des în jurul aceleiaşi mese, în urmă cu ani şi ani, încă o bântuia pe Themis. Se simţea de parcă ar fi stat în calea unui cal aflat în galop şi ar fi

trebuit să se ferească de lovitura copitelor lui cu orice preţ. Nu putea să rişte o reeditare a încăierărilor care se întâmplaseră cu o generaţie în urmă – un pumn care lovea masa, un pahar care crăpa pentru că era trântit cu sete, voci ridicate. Asemenea gesturi se transformaseră atunci în violenţă pură, asmuţind un frate împotriva celuilalt. Ele îi distruseseră nu doar familia apropiată, ci şi o întreagă ţară.

Nepăsătoare la fricile şi dorinţele lui Themis, politica era în continuare o constantă aflată în dezbatere în societatea greacă. În mai puţin de zece ani avuseseră loc cinci runde de alegeri parlamentare. Themis fusese foarte încântată în 1956, când femeile primiseră dreptul de a vota, însă frecvenţa alegerilor desfăşurate de atunci încolo era mai degrabă un semn de instabilitate. Pentru Themis, mersul la vot ajunsese mai degrabă o sursă de tulburare decât plăcere. Nici acum nu i se părea că sistemul asigura imparţialitatea sau rezultatele la care ea sperase.

Copiii, începând cu Nikos şi terminând cu Spiros, n-aveau nici cea mai mică idee că mama lor ar fi putut fi interesată şi de altceva în afară de bunăstarea odraslelor. Acest interes se manifesta în dorinţa ei de a-i hrăni şi de a-i îmbrăca în haine curate la şcoală. Nu de puţine ori, fraţii fuseseră tachinaţi pentru că pantofii lor erau perfect lustruiţi. Nici unul nu se întrebase dacă ea avusese vreo altă ambiţie sau dacă făcuse şi altceva în viaţă. În acea perioadă, Themis avea grijă de nonagenara kyría Koralis şi gătea şi pentru Thanasis. Gemistá şi spanakórizo ieşeau acum din bucătăria lui Themis.

Themis şi Giorgos erau părinţi buni pentru toţi copiii lor. Cu toţii aveau prieteni ai căror taţi îi băteau cu cureaua sau mame care îi cicăleau şi îi certau. În secret, copiii Stavridis erau mândri că în familia lor nu se întâmplau asemenea lucruri.

Nici unul dintre cei trei copii mai mici n-avea părul creţ al celor doi mai mari, iar ei îşi închipuiau că Giorgos, care chelea, avusese bucle bogate pe când era copil. Micuţa Anna era leită Margarita. Themis îl privea cu un amestec de durere şi de bucurie pe Andreas crescând şi devenind din ce în ce mai asemănător cu Panos. Spiros era o copie la indigo a lui Giorgos.

În primăvara lui 1967 se pregăteau noi alegeri parlamentare pentru luna mai. Ca de obicei, Themis plănuia să ţină politica departe de discuţiile pe care le aveau la masă, însă, în secret, era încântată fiindcă auzise că un partid de stânga ceva mai radical ar fi avut şanse să ajungă la putere. Conversaţia alunecă înspre o discuţie despre acel nou partid, iar Nikos şi Angelos începură să se certe. Nikos avea optsprezece ani şi era în favoarea stângii mult mai mult decât Angelos. Atunci când Nikos îi pomeni pe nazişti, spunând că îi ura pe toţi nemţii şi că ţara lor avea o datorie uriaşă faţă de Grecia, Themis se gândi că era timpul să le reamintească de faptul că mătuşa lor trăia în Germania de foarte mulţi ani. Voia să-i facă să înţeleagă că nu trebuia să aibă prejudecăţi faţă de toţi locuitorii unei ţări.
— Margarita? Cine e Margarita? întrebă Andreas, intrigat de acel nume nou.
Themis căută o fotografie veche a ei, în care apărea împreună cu cei trei fraţi, ca să le-o arate tuturor. Chiar şi Angelos şi Nikos aveau o idee foarte vagă despre copilăria mamei lor. Themis le spuse că Panos murise în timpul războiului, iar ei se gândiră cu toţii că asta se întâmplase pe timpul ocupaţiei, aşa că nu mai puseră alte întrebări. Cea mai lungă conversaţie fu despre unchiul Thanasis. Nu le venea să creadă că adolescentul surprinzător de frumos din fotografie era chiar unchiul lor; fură şocaţi de

istorisirea celor întâmplate, fiindcă crezuseră că fusese desfigurat din pricina unui accident. Auziseră poveşti despre evenimentele din decembrie 1944, însă nu realizau cât de direct le influenţaseră familia. Între fotografii se afla şi una de la nunta părinţilor lui Themis, iar ea se folosi de prilej ca să le spună că mama ei murise cu mult timp în urmă şi că tatăl ei plecase să locuiască în America, pierzând legătura cu familia din Grecia.

După cină, Themis şi Giorgos ieşiră pe balcon. Era o seară caldă de aprilie, chiar înaintea Săptămânii Luminate, iar copacii începuseră să înfrunzească. În aer se simţea dulceaţa primăverii. Hainele se uscau acum mai repede, iar Themis nu avusese nevoie de palton în ziua aceea. Băieţii mari ieşiseră afară; cei mici se duseseră sus, la unchiul lor. Thanasis îşi cumpărase televizor, şi Themis nu avea nimic împotrivă ca nepoţii lui să-l viziteze şi să vadă câte un film, dacă îşi terminaseră de făcut lecţiile.

Cei doi soţi stăteau tăcuţi, ascultând izbucnirile sporadice de muzică şi de râsete de la etajul de sus. Simţeau că multe dintre lucrurile din viaţa lor se aşezaseră, aşa că se priviră cu mulţumire unul pe celălalt.

Însă în dimineaţa următoare, totul se schimbă.

Giorgos asculta întotdeauna radioul atunci când se bărbierea. Ştiu imediat că în ziua aceea se întâmplase ceva rău. În loc de muzică, se difuzau anunţuri încontinuu. Imediat după miezul nopţii, pe când oraşul era adormit, un grup de colonei de armată dăduseră o lovitură de stat.

Fură cu toţii şocaţi. Nu existaseră semne care să prevestească asemenea evenimente dramatice. Conducerea Greciei fusese preluată de armată, fără vărsare de sânge, şi toate canalele de comunicare cu restul lumii fuseseră tăiate.

De-a lungul întregii zile, cei şapte membri ai familiei şezură, îngrijoraţi, în jurul radioului, aşteptând

întreruperea marşurilor militare şi difuzarea anunţurilor către populaţie. Preluarea puterii se săvârşise cu eficienţă brutală, iar acum grecii ascultau relatări despre desfăşurarea evenimentelor. Tancurile încercuiseră palatul şi clădirile ministeriale. Fusese numit un nou prim-ministru. Drumurile erau blocate, deci n-avea nici un rost ca oamenii să iasă din case. Şcolile şi universităţile fuseseră închise. Nu se puteau lua bani de la bănci.

— Când te gândeşti că aveam alegeri luna viitoare, se supără Nikos, care era încă prea tânăr ca să voteze, însă care ţinea ca un anumit partid să ajungă la guvernare. De asta au şi făcut ce-au făcut, continuă el, furios. Se temeau că stânga avea să ajungă la putere.

— Dar ce se întâmplă cu regele? întrebă Andreas. N-o să ne salveze el?

— Oamenii spun că e la Tatoi, mátia mou, îi răspunse Giorgos, blând. Sunt sigur că regele o să dea o mână de ajutor pentru ca lucrurile să revină la normal.

Se spunea că regele Constantine şi familia, inclusiv mama lui, regina Frederika, se aflau la reşedinţa lor de la ţară, din afara Atenei. Monarhia juca pe atunci un rol mai degrabă simbolic, însă mulţi dintre greci voiau să scape de acea instituţie anacronică.

Themis ridică din sprâncene şi-l săgetă, dezaprobatoare, cu privirea pe soţul ei.

— Probabil că regele e chiar unul dintre vinovaţi, murmură ea.

— Themis! o certă soţul ei. N-ai de unde să ştii asta.

Părerile lor despre monarhie erau foarte diferite. Themis o detesta în continuare pe „nemţoaică” şi bănuia că familia acesteia era interesată să susţină o dictatură militară. Regele dădea impresia că-i susţinea pe colonei. Sau, cel puţin, nu li se împotrivise făţiş.

— N-are importanţă ce spui. Regina Frederika...

— Themis! Discuţiile astea nu ne folosesc la nimic.
După câteva zile, Themis îşi luă inima-n dinţi şi merse să vadă ce era în magazine. Ajungând la brutăria de la care cumpărase vreme de zeci de ani, fu şocată să găsească un anunţ pe uşa magazinului: Închis până la o dată neprecizată.
Themis îşi aminti cum kyría Sotiriou îi şoptise condoleanţe pentru Panos în acea zi, după întoarcerea ei de pe insula Trikeri, cum o privise cu milă şi tristeţe pe când punea mărunţişul pe tejghea. Înţelesese încă de pe atunci că soţia brutarului nu i-ar fi vorbit atât de blând şi cu atâta simpatie dacă n-ar fi avut acelaşi crez politic ca şi ea.
Un comentariu făcut întâmplător, cu câţiva ani în urmă, îi dezvăluise lui Themis faptul că brutarul şi soţia lui votaseră cu partidul de centru-stânga (aşa cum făcuse şi ea). Auzise zvonuri cum că fratele femeii murise pe insula Makronisos.
Asta fusese de ajuns ca să-i transforme în suspecţi, iar Themis presupuse că amândoi fuseseră reţinuţi de noul regim.
În următoarele zile, instrucţiunile venite din partea noului guvern le interziceau băieţilor să aibă părul lung, iar fetelor, să poarte fuste scurte. Andreas se înfurie atunci când fu dus la tuns şi se enervă şi mai tare să afle că devenise obligatoriu ca toţi copiii să meargă la biserică în zilele de duminică.
Câţiva dintre profesorii de la şcoala copiilor fuseseră reţinuţi de poliţie, şi nimeni nu făcu nici un efort ca să ascundă motivele. Justificarea arestării lor fusese făcută publică: aceştia erau „elemente subversive, care trebuiau oprite să contamineze minţile tinere”, sau cel puţin aşa scria pe anunţul lipit la intrarea în şcoală.
În jurul orei patru dimineaţa, la câteva zile de la întoarcerea copiilor la şcoală, auziră bătăi puternice în uşă.

Veneau de la etajul de jos, însă erau atât de stăruitoare încât îi treziră pe toţi ai casei.
Deşi Themis se împotrivi, Giorgos întredeschise puţin uşa de la intrare. Auzi vocea vecinului, care era avocat, şi vocea stridentă a soţiei lui. Nu se înţelegea ce spunea, însă se putea ghici faptul că femeia se ruga de agresori.
— Îl arestează pe avocat! spuse Giorgos, închizând uşa cu grijă.
Themis trecu iute prin camera de zi şi se strecură în balcon, ca să vadă ce se întâmpla. O dubă de poliţie era parcată jos, în piaţă. Themis văzu că vecinul lor nu fusese singurul escortat afară din casă. Doi soţi mai în vârstă, din apartamentul de vizavi, erau suiţi şi ei în dubă, alături de alţi doi oameni, dintr-un alt bloc, pe care Themis nu-i cunoştea. Ascunsă în spatele lămâilor, Themis privi totul fără să fie văzută, iar inima îi bătu cu putere. Cu dosarul ei, ştia că s-ar fi putut afla oricând printre cei arestaţi. De atunci înainte, fiecare pas care se auzea pe scară şi fiecare bătaie în uşă o făceau să tremure.
Regele aprobă public lovitura de stat, declarând că instituţiile democratice fuseseră subminate şi că interesul cetăţenilor avusese de suferit. El susţinea ideea că noul guvern căuta o reîntoarcere la democraţie.
Declaraţia regelui o înfioră pe Themis. Aflase că autorităţile arestaseră atât de mulţi oameni, încât fuseseră nevoite să-i ducă pe un stadion de fotbal. Nu exista nici un alt loc îndeajuns de mare încât să-i cuprindă pe toţi. Câţiva dintre ei fuseseră deja trimişi la închisorile din insule.
— Nu ţi-am spus eu? Sunt nişte trădători! Monarhia nu e de partea oamenilor. S-a dat de partea armatei. Alături de dictatură. Şi asta, doar pentru că tuturor le e frică de adevărata democraţie, de posibilitatea ca la putere să vină un guvern de stânga. Şi ştii de ce se întâmplă asta?

— Te r-r-rog, Themis, o imploră Giorgos, căruia nu-i plăcea să-şi vadă soţia răscolită de furie.
Ea nu se putu stăpâni şi ieşi din apartament, ca să se răcorească. În hol se întâlni cu Thanasis, însă trecu pe lângă el fără să-i vorbească.
— Themis! îl auzi strigând, în timp ce uşa de la intrare se închidea în urma ei. Ştia cum vedea el lucrurile şi n-avea chef să-l asculte acum. Avea nevoie să respire aer curat.
Băncile din piaţă erau ocupate. Câţiva băieţi loveau o minge, iar o femeie îşi plimba câinele. Totul părea atât de paşnic, însă nimic nu putea fi mai departe de adevăr.
Themis trebuia să rămână calmă, de dragul familiei ei. Se duse la o brutărie la care nu mai fusese înainte şi cumpără o pâine pentru cină. Mai erau încă două zile până în Vinerea Mare, iar brutăria vindea tsouréki, cozonacul dulce, de Paşte. Cumpără unul şi rupse o bucată de colţ. Dulceaţa îmbucăturii o alină pentru o clipă.
În drum spre casă, trecu pe lângă biserica Sfântului Andrei. Era plină de oameni şi vocea cântată a preotului se auzea până în stradă. Până şi Themis, care nu mai intrase într-o biserică de ani de zile, se opri ca să se bucure de un moment de calm.
Următorul sunet pe care îl auzi fu foarte diferit de cântecul liturgic. Pe când deschise uşa de la apartament, auzul îi fu invadat de o voce masculină stridentă. Radioul era deschis, iar vocea descria ţara ca pe o „persoană bolnavă”, legată în chingi de o masă de operaţie:

Dacă pacientul nu ar fi legat cum se cuvine, guvernul nu ar putea fi sigur că poate vindeca boala.

Îi văzu pe Giorgos şi pe Angelos şezând aproape de radio. Themis rămase în picioare, ascultând. Fiecare frază o şoca din ce în ce mai tare.

Ţelul noului guvern este pregătirea socială a ţării... Comunismul se află în conflict cu civilizaţia noastră creştin-elenistică. Cei pe care îi considerăm comunişti vor fi testaţi de comitete de siguranţă... Cinci mii au fost deja arestaţi.

— Închideţi, vă rog, radioul, spuse Themis cu glas tremurător. Nu vreau să aud aşa ceva.
— Acela era liderul grupului care a dat lovitura de stat, colonelul Papadopoulos, spuse Giorgos cu glas scăzut.
Themis se simţea de parcă îi curgea prin vene apă rece ca gheaţa. Stânga era persecutată din nou. O parte dintre politicieni erau în închisoare, chiar şi fostul prim-ministru era ţinut într-un spital militar.
Giorgos încercă să-i spună ceva care s-o liniştească, însă Themis nu-i răspunse. Traversă încăperea, puse pâinea pe masa din bucătărie şi începu să pregătească cina. Pentru prima oară în ultimii zece ani, simţea că-i era frică.
O oră mai târziu, duse mâncare în apartamentul de sus, pentru bunica ei şi pentru Thanasis, însă nu voi să discute cu fratele ei despre părţile bune şi părţile rele ale loviturii de stat. Pentru ea, cele petrecute erau total nejustificate.
Pe parcursul sărbătorilor de Paşte din zilele următoare, regele luă parte la slujba de Înviere alături de liderii militari. Themis nu se duse la biserică, însă cei trei copii mai mici îi însoţiră pe Giorgos, Thanasis şi pe străbunica lor. În acele zile n-aveai cum să nu spui „Hristos a înviat” şi „Adevărat a înviat”. Statul şi Biserica păreau că deveniseră unul şi acelaşi lucru. Themis se prefăcu că o durea capul şi rămase închisă în cameră, cu obloanele trase, până când familia ei se întoarse acasă.
Noul regim emitea în mod constant decrete, care începeau întotdeauna cu: Noi decidem şi noi cerem. Coloneii

confiscară tema Învierii pentru ei înşişi. Hellas[41] a renăscut! deveni refrenul auzit în permanenţă la radio.
Themis fu cutremurată până în adâncul fiinţei ei de viteza cu care avusese loc lovitura de stat. Alegerile care ar fi trebuit să vină promiseseră dreptatea socială pentru care şi ea luptase în urmă cu aproape douăzeci de ani. Acum, dintr-odată, libertatea de exprimare a vederilor politice fusese înlăturată, iar opoziţia fusese zdrobită.
În zilele care urmară, Themis nu reuşi să deschidă ziarul. La rândul lui, Nikos găsea că presa de dreapta era imposibil de suportat.
— Uite! mormăia el. Uită-te la asta!
— Încearcă să nu mai fii atât de mânios, Nikos, îi spuse tatăl lui. Trebuie să citim undeva despre ceea ce se întâmplă.
— Dar fii atent aici! Uită-te la fotografia lui Papadopoulos, uite-l cum rânjeşte! Ceva e în neregulă cu ziarul, asta-i clar. Nu există nici urmă de critică faţă de cele care se petrec acum.
Themis, care punea masa, aruncă o privire pe prima pagină. Văzu că Nikos avea dreptate, însă, în acelaşi timp, voia să evite o dispută între tată şi fiu.
În ziua următoare, ziarul nici măcar nu mai apăru.
— Am avut dreptate, spuse Nikos cu o notă de triumf în voce. A fost cenzurat!
Patroana ziarului îl închisese în semn de protest.
— O femeie curajoasă, fu de părere Themis.
— Cel puţin cineva opune rezistenţă, spuse Nikos. Am avut parte de suficientă apatie. Sper să mai urmeze şi alte acţiuni asemănătoare.
Themis simţi cum angoasa făcea să i se strângă stomacul.

---

[41] Numele străvechi, dar şi cel modern al Greciei este „Hellas” sau „Helada”.

Partidele politice fură în curând desfiinţate, libertatea presei fu abolită, mai mulţi jurnalişti străini fură expulzaţi. Arestarea lui Andreas Papandreou, fiul fostului prim-ministru, declanşă un protest imens; începură să circule zvonuri despre torturarea extremă a dizidenţilor.
— Crezi că o să fie război? o întrebă Anna pe mama ei.
— Nu, draga mea, sunt sigură că n-o să fie, spuse Themis, fără să creadă ceea ce spunea.
Fără Kathimerini[42], depindeau acum de alte ziare ca să se informeze. Acestea relataseră despre vizita brigadierului Pattakos (una dintre figurile din conducerea juntei[43]) pe insula Yiaros, unde erau ţinuţi şase mii de prizonieri. Pattakos anunţase că urma ca mulţi dintre ei să fie eliberaţi în curând.
O să cred asta numai atunci când o să văd că se întâmplă, se gândi Themis. Şi cum o să ştie lumea dacă o să fie eliberaţi sau nu? Oamenii ăştia spun aşa nişte minciuni...
Câteva zile mai târziu, fu publicată o listă cu numele a mai mult de două mii de deţinuţi, printre care se aflau sindicalişti, medici, jurnalişti şi artişti.
— Până şi Ritsos e pe listă! exclamă ea. Un poet atât de blând!
— Ei bine, dreapta nu crede că e atât de blând, îi reaminti Nikos. Scrisul lui e suficient de periculos şi, de altfel, e interzis de zeci de ani.
— E adevărat, agápi mou, spuse Themis. Dar ăsta nu e un motiv ca să-l închidă.
În cea de-a doua săptămână a lunii mai, Andreas Papandreou fu învinuit în mod oficial de conspiraţie pentru

[42] Ziar de dimineaţă publicat în Atena.

[43] Grup politic militar care conduce o ţară după ce a luat puterea cu forţa. Junta militară (sau regimul coloneilor) a fost un grup militar de extremă dreapta care a guvernat Grecia în perioada 1967-1974..

comiterea de acte de trădare. El şi tatăl său fură acuzaţi de complot pentru răsturnarea monarhiei.
Trecuseră doar câteva săptămâni de la lovitura de stat. Viaţa de zi cu zi reveni la un soi de normalitate bizară. În ceea ce o privea pe Themis, evenimentele politice se întâmplaseră mult prea repede; se frământa la gândul că nu avusese loc aproape nici un act de rezistenţă la adresa dictaturii instaurate. În acelaşi timp, se bucura că se putea duce în continuare la magazine şi că putea să gătească pentru familia ei, iar copiii mergeau din nou la şcoală.
— Oare ce se întâmplă cu mine? se întrebă cu voce tare într-o zi, în timp ce-şi încheia bluza, privindu-şi în oglindă rochia verde, de casă, şi băgând de seamă că talia i se îngroşase, iar părul îi albea. Am devenit delăsătoare?
Se simţi dezamăgită de ea însăşi, dar apoi îşi dădu dintr-odată seama că încă exista destulă pasiune înlăuntrul ei.
— Dacă nu mi-ar păsa de politică, îi spuse lui Giorgos, ar trebui doar să ud plantele şi să mă bucur de aerul de vară minunat. Dar nu pot suporta ceea ce se întâmplă. E atât de nedrept!
Giorgos încerca s-o liniştească. Câteodată, ascundea ziarul dacă credea că vreo imagine ar fi putut-o provoca. Făcuse asta şi zilele trecute, când fusese publicată o fotografie cu Frederika, prezentă la înscăunarea noului cap al Bisericii Greciei.
— Familia regală şi Biserica îşi dau mâna cu coloneii, spusese Nikos cu mânie. De ce fac asta?
Erau cu toţii aşezaţi în jurul mesei. Se uitaseră unul la altul, însă nimeni nu avusese nici un răspuns.
Vreme de câteva luni, lucrurile continuară să arate neschimbate la suprafaţă, însă în decembrie, regele Constantine încercă să înlăture junta de la putere. El adună, în nordul ţării, trupele care îi erau loiale, apoi pretinse că flota navală şi cea aeriană erau de partea lui.

— E război civil, spuse Giorgos în timp ce ascultau cu toţii radioul. Trupele sunt gata să se lupte între ele.
Lui Themis îi fu greu să decidă care dintre părţile combatante era mai demnă de dispreţ. N-avea să fie de partea nici uneia, şi spera ca nici copiii ei să n-o facă.
Însă noua criză trecu. Liderul juntei, colonelul Papadopoulos, acţionă rapid şi dejucă acţiunea regelui. În câteva zile, familia regală era forţată să zboare la Roma, în exil.
Giorgos nu mai ascundea acum ziarul atunci când publica fotografii cu membrii familiei regale îmbrăcaţi în blănuri şi purtând bijuterii. Themis nu simţea nici un pic de milă faţă de ei. Dimpotrivă, o încerca un sentiment de satisfacţie fiindcă erau puşi în situaţia de a fi departe de casă şi de a nu se putea întoarce. Acest lucru li se întâmplase, în trecut, atâtor greci, şi continua să li se întâmple chiar şi acum.
— L-au eliberat pe Andreas Papandreou! o anunţase Giorgos într-o zi, intrând în apartament.
Dacă exista vreo cât de mică veste bună, Giorgos îi dădea imediat de ştire soţiei lui. De data asta fluturase ziarul, plin de entuziasm.
— E foarte bine, spusese Themis, dar încă sunt atâţia oameni închişi... ce se întâmplă cu ceilalţi prizonieri? întrebase ea. Theodorakis? Ritsos?
Compozitorul şi poetul erau, amândoi, adoraţi de cei de stânga, dar dispreţuiţi de suporterii juntei.
— N-avem nimic de sărbătorit până când ei doi – şi toţi cei asemenea lor – nu sunt liberi, spusese ea, hotărâtă.
Giorgos oftă în tăcere. Tânjea ca soţia lui să fie mulţumită. Asta era singura lui dorinţă în viaţă. Junta era acum bine ancorată la putere şi majoritatea oamenilor, cu excepţia celor arestaţi sau persecutaţi, îşi vedeau de treburile lor.

În anii care urmară, Themis, la fel ca mulţi alţii, îşi păstră opiniile politice ascunse. În acea perioadă de dictatură, părerile ei se dovedeau a fi la fel de inutile ca şi inul şi dantelele lucrate de kyría Koralis pentru zestrea ei; erau ţinute la sertar.
În ciuda pumnului de fier cu care coloneii făceau politică, economia ţării continua să se dezvolte, iar condiţiile de trai se îmbunătăţiseră pentru majoritatea oamenilor. Supermarketurile erau bine aprovizionate, iar zilele de foamete deveniseră o amintire îndepărtată. Junta opera o represiune eficientă şi ascunsă, care uneori era atât de subtilă încât făcea să fie greu să protestezi. În afara ţării existau critici vehemente la adresa regimului, însă Themis credea că în ţară nimeni nu putea face nimic – nici ea, nici cei asemenea ei.
La aproape un an şi jumătate de la preluarea puterii de către colonei, kyría Koralis muri în somn. Avea nouăzeci şi şapte de ani. În ultimele zile de viaţă, îi spusese lui Themis că misiunea ei fusese îndeplinită. În anii din urmă, rolurile lor se inversaseră. Venise rândul lui Themis s-o îngrijească, plină de dragoste. Lunga viaţă a bunicii fusese luminată de bucuria de a-şi vedea nepoţii, iar mai târziu – strănepoţii. Kyría Koralis privise tristeţea şi pierderea ca „părţi din ţesătura complexă a vieţii”, după cum îi descrisese odată lui Themis felul în care vedea ea lucrurile. Murise fără să sufere. Nu se plânsese niciodată de lipsuri, însă ştiuse să se bucure de momentele în care avusese destul. Fuseseră puţini oameni la înmormântare. Pavlos nu putuse fi contactat, iar toţi prietenii bătrânei doamne erau deja morţi.
Copiii cei mici fură de neconsolat, însă Themis îi asigură că străbunica lor trăise până la o vârstă la care puţini sperau să ajungă şi că avea să continue să-i iubească de acolo, din locul în care se afla acum. Toţi cei opt membri ai

familiei aprinseră lumânări în amintirea ei şi scăldară bisericuţa Sfântului Andrei într-o baie de lumină aurie.
După moartea kyríei Koralis, Thanasis rămase singur, însă orele lui de solitudine nu erau niciodată grele, fiindcă nepoţii îl vizitau zilnic. Faptul că locuiau atât de aproape unii de alţii, într-un polyka-toikía[44], le oferea mari înlesniri tuturor. Thanasis ieşise la pensie cu o indemnizaţie de infirmitate, şi-şi ajuta întotdeauna nepoţii şi nepoatele la lecţii.
În ziua în care făcură parastasul de patruzeci de zile al kyríei Koralis, avu loc o altă înmormântare. Fostul prim-ministru, Georgios Papandreou, se stinsese din viaţă. Împotriva voinţei lui Giorgos, Themis se duse, împreună cu Nikos, în centrul oraşului. Cei doi aşteptară cu răbdare în faţa Catedralei Metropolitane şi reuşiră, în cele din urmă, să-i aducă un ultim omagiu.
Apoi urmară procesiunea până la Primul Cimitir. Pentru Themis, asta era mai degrabă un protest împotriva juntei decât o demonstraţie de admiraţie pentru un politician care se arătase împotriva comuniştilor. Mulţimea fu numeroasă, reprezentând întregul spectru politic, fapt care demonstră că actualul regim nu era câtuşi de puţin popular, nici faţă de stânga, nici faţă de dreapta. Înăbuşind democraţia, junta nu făcuse decât să-şi înstrăineze politicienii de ambele părţi.
Alături de sute de mii de oameni aflaţi în mulţimea învolburată, Themis scandă: „Libertate! Libertate!” Era un urlet, un strigăt de ajutor, o chemare către lumea din afară. Şi strigătul fu auzit.
Sentimentul de inutilitate pe care îl trăise în ultimul an şi jumătate se risipi pentru întâia oară. Themis şi Nikos erau braţ la braţ, iar ea îi luă mâna fiului ei şi i-o strânse. Îi putea simţi pulsul bătând de parcă ar fi fost al ei înseşi.

[44] Bloc de apartamente (în limba greacă în original).

În acea zi avură loc multe arestări, însă ei erau deja acasă atunci când apărură primele ştiri.

Capitolul 23

Până în ultimele zile de şcoală, Angelos continuă să fie ambiţios şi luă note maxime la toate examenele finale. Descoperirea faptului că avea un bunic în America i se înrădăcinase în minte; hotărî că voia să se ducă să studieze acolo. Poate că avea să se întâlnească, în cele din urmă, cu acea rudă de mult pierdută. Angelos voia să fie bogat, să aibă o casă cu multe camere şi o maşină, de ce nu – chiar mai multe maşini. Într-o zi, îşi anunţă intenţiile.
— Ai petrecut prea mult timp cu unchiul tău, îl tachină Themis, care nu-şi imagina că fiul ei avea să ajungă vreodată în America.
Era adevărat că Thanasis îl lăsase pe nepotul lui să se uite la zeci de filme americane. Televizorul, acea cutie mică de lemn aflată în colţul camerei, îi deschisese lui Angelos poarta spre alte lumi şi îi schimbase năzuinţele. Înainte chiar de a-şi susţine examenele finale, Angelos îşi depuse dosarul de înscriere la cursuri universitare de afaceri în New York şi Chicago. Atunci când el primi scrisoarea care-i oferea o bursă, Themis se luptă să-şi înfrâneze tristeţea. Îşi spuse că fiul ei urma să plece într-o ţară care nu impunea restricţii asupra libertăţilor civile şi unde urma să aibă noi oportunităţi. De ce l-ar fi descurajat? Era un triumf pentru întreaga familie, o mare bucurie, un subiect cu care Giorgos se putea lăuda la kafeneío, şi se certă pe ea însăşi, în tăcere, pentru că se simţea atât de tristă.
În lunile care se scurseră până la plecare, pe când Angelos trecea prin lungul proces al completării de formulare şi de cereri pentru viză şi paşaport (o procedură draconică, sub

dictatura juntei), Themis simţise nevoia să-i spună adevărul despre tatăl lui. Fără ca Giorgos să ştie, se dusese la centrala telefonică şi căutase numele lui Tasos Makris. Erau vreo câţiva Makris care apăreau pe listă, însă vederea numelui o umplu de silă. Pentru o clipă, creionul îi rămăsese suspendat deasupra bucăţii de hârtie pe care o luase de pe tejghea. Apoi, cu o mişcare bruscă şi hotărâtă, le aruncase pe amândouă în geanta pe care o închisese cu un pocnet sec. Nu voia nici măcar să-i scrie numele. Ştia cum ar fi reacţionat Giorgos dacă ar fi aflat. Se considera tatăl copiilor şi n-ar fi fost niciodată de acord să distrugă edificiul solid al familiei lor.

Veni şi clipa plecării lui Angelos. Într-o zi însorită de septembrie, îl conduseră la aeroportul de lângă Glyfada cu prima lor maşină, pe care Giorgos o cumpărase de curând. Portbagajul era încărcat la refuz, iar pe acoperiş fuseseră ancorate precar încă două valize. Themis îl vedea pe Angelos cu coada ochiului, aşezat între fraţii mai mici, pe bancheta din spate. Se jucau toţi trei, chicotind şi râzând, gâdilându-se unii pe alţii.

Entuziasmul lui Angelos era aproape tangibil. O îmbrăţişă grăbit pe mama lui şi le făcu tuturor cu mâna în timp ce trecea de controlul paşapoartelor. Themis stărui să aştepte cu toţii în parcare până când avionul îşi luă zborul, urcând brusc pe cerul albastru şi senin.

— De unde ştii că ăsta e avionul? o întrebă Andreas.

— Ştiu, pur şi simplu..., răspunse ea întorcându-şi faţa într-o parte, ca să-şi ascundă lacrimile. Simţea o durere fizică în inimă.

La scurt timp de la plecare, sosi o scrisoare în care Angelos îşi descria viaţa de zi cu zi, vorbind cu căldură despre America. Abia atunci recunoscu Themis faţă de ea însăşi că decizia lui fusese una bună. Cel puţin unul dintre copiii ei trăia într-o societate liberă.

După ce Angelos plecă, Nikos păru să descopere o nouă motivaţie de a învăţa. Nu mai era acum în umbra succeselor şcolare ale fratelui său. După un an de muncă pe un şantier de construcţii, se întoarse la şcoală ca să înveţe pentru examenele finale. Anii în care desenase fără oprire îşi spuseră cuvântul. Nikos deveni ucenicul unui arhitect. Angajatorul, care îi văzuse schiţele pe care le desena la serviciu, adâncit în gânduri, îl încurajă să studieze mai departe.

— Eşti un proiectant bun, Nikos, îi spuse el. Dar n-ai vrea să se şi construiască după schiţele tale?

Nikos se prefăcu că îi era indiferent dacă schiţele lui deveneau proiecte sau nu, însă munca la biroul de arhitectură îl făcu să înţeleagă, în cele din urmă, că-i stătea în putere să ajungă la un nivel mult mai satisfăcător. În acei ani, în Atena se construia mult. Oriunde te uitai, puteai vedea un nou bloc de apartamente aflat în construcţie. Cele mai multe dintre acele clădiri aveau acelaşi stil, pentru că finisajele se puteau face repede, iar costurile erau reduse. Sub ochii atenienilor, oraşul era deposedat de aerul lui străvechi. Nikos voia să combine frumuseţea cu funcţionalitatea, iar desenele lui încorporau adesea câte un element de detaliu clasic, care dădea clădirilor eleganţă şi graţie.

Pe o planşetă mare de desen rezemată de peretele dormitorului, Nikos crease o versiune imaginară a Atenei, care păstra clădirile din secolul al nouăsprezecelea la locul lor şi excludea tot ceea ce se construise de atunci încolo. Într-o schiţă desenată îngrijit, cu toate clădirile la scara corectă, el anticipa un oraş renăscut, care păstra echilibrul între străvechi şi modern. Crease un plan asemănător unei table de şah, cu pieţe şi bulevarde mărginite de copaci, cu fiecare bloc de apartamente înconjurat de grădini.

Colorase schiţa în acuarelă, folosind diferite nuanţe de auriu, ca nisipul. Oraşul ideal al lui Nikos era de vis.
— Dacă ai putea reconstrui oraşul nostru în felul ăsta, ar arăta ca un paradis, îi spusese Themis.
Era limpede pentru toţi că acea pasiune a lui ar fi trebuit să devină o profesie. Atât angajatorul, cât şi părinţii, îl încurajară să dea examen la facultate. Stimulat de flacăra ambiţiei, Nikos îşi dădu examenele şi fu admis fără efort.
Themis îşi aminti de cât de tristă fusese, în trecut, atunci când Nikos trecea din eşec în eşec. Acum simţea că-i creştea inima de bucurie. Era mama lui, însă, în ciuda acestui lucru, se auzea repetându-şi neîncetat în minte: Mama ta ar fi fost atât de mândră de tine... Ar fi fost atât de mândră.
Îl privise ani şi ani la rând pe Nikos desenând obsesiv, ziua şi noaptea. Fie că subiectul era o imagine cu familia lui sau că era o clădire fantastică, Themis ştia de unde izvora acel talent prodigios.

Clădirea Politehnicii se afla exact în capătul bulevardului Patission şi reprezenta un reper cunoscut de toţi atenienii. Themis simţea o mândrie imensă la gândul că Nikos intra pe porţile acelei instituţii. Fiul ei avea douăzeci şi unu de ani pe când se înscrisese, în cele din urmă, la facultate. O nouă decadă începea.
Nikos deveni un student serios şi se dedică trup şi suflet fiecărui proiect pe care-l avea de făcut, punând în munca lui o doză de idealism care îl impresionă pe profesorul îndrumător. Era însufleţit de credinţa că toate clădirile ar fi trebuit să fie atât frumoase, cât şi funcţionale. În acelaşi timp, dorea să le împărtăşească acel crez al lui şi fraţilor mai mici.
Într-o seară, Andreas îşi făcea temele, iar cărţile îi erau împrăştiate pe masă. Una dintre ele era deschisă la o

gravură care înfăţişa Partenonul, aşa cum ar fi arătat cu două mii de ani în urmă.
— Cea mai desăvârşită clădire din lume e la capătul străzii noastre, spuse Nikos. Ar trebui ca ea să fie măsura după care să se construiască fiecare clădire din oraşul ăsta! Frumuseţea e pentru toată lumea, continuă el. Nu doar pentru cei bogaţi. De ce să trăiască cei năpăstuiţi de soartă în clădiri urâte şi ieftine?
— Nu văd nici eu de ce! fu de acord Andreas, plin de entuziasm.
Nikos credea într-o societate care să le ofere şanse egale tuturor, iar această credinţă îi motiva fiecare linie pe care o trasa pe hârtie.
Ascultându-l pe fiul ei, Themis îşi dădu seama că credinţele ei nu-şi pierduseră deloc puterea pe care o avuseseră în trecut, chiar dacă prilejurile de a acţiona deveniseră mai rare, cu timpul. Vedea în Nikos acelaşi foc pe care îl văzuse odinioară în Aliki.

Trecuseră patru ani de la lovitura de stat, iar străzile Atenei erau împodobite cu afişe în cinstea aniversării: 21 aprilie 1967. Sloganurile o scârbiseră pe Themis la fel de mult ca paradele militare puse în scenă pentru sărbătorirea acelei zile, cu evenimente care includeau şi tineretul. Urcase la Thanasis ca să-i ducă nişte cămăşi pe care i le călcase şi aruncase o privire la televizorul care era deschis, ca de obicei.
Tinerii îmbrăcaţi în uniformă o duseră cu gândul la zilele EON. Îşi aminti cât de mult se făliseMargarita cu costumul ei bleumarin. Asta se întâmplase cu mai bine de trei decenii în urmă, însă asemănarea scenelor din prezent cu cele din trecut o izbi puternic. O nouă decadă, o altă dictatură.

Themis rămase în casă în ziua aceea. Nici măcar nu porni radioul ca să asculte muzică. Era o zi în care îţi venea să ţii obloanele închise.
Căile prin care puteai să-ţi arăţi dezaprobarea faţă de regim erau minime. Ziarele erau, în continuare, cenzurate. De fiecare dată când vedea foaia volantă a juntei promovându-şi succesul economic şi reputaţia câştigată peste hotare, lui Themis îi venea s-o smulgă de pe tarabă şi s-o calce în picioare. Însă gestul ar fi fost mult prea subversiv ca să-l pună în aplicare. Oricine se abătea de la linia politică oficială era etichetat drept comunist, iar cei care îşi doreau o slujbă decentă aveau nevoie de un dosar curat. Themis şi Giorgos erau conştienţi de asta atunci când era vorba de viitorul copiilor.
Themis ştia că dosarul ei încă era păstrat undeva. Ştia prea bine că autorităţile îi trimiseseră deja pe mulţi asemenea ei la închisoare. Ura acel regim, dar, de dragul familiei, îşi înăbuşea orice răbufnire. În toţi acei ani, de fiecare dată când vreunul dintre copiii mai mici se plânsese de vreo nouă măsură apărută la şcoală (faptul că trebuia să-şi tundă părul foarte scurt îl înfuriase în mod deosebit pe Spiros), reuşise să răspundă într-un fel neutru sau îşi ascunsese reacţiile apucându-se de vreo treabă în gospodărie. În momente de felul acela, simţea că i se făcea ruşine. Junta era exponenta aceluiaşi fascism împotriva căruia luptase în tinereţe, însă acum Themis se simţea mult prea laşă ca să se opună sau ca să cânte imnuri revoluţionare. Amintirea marşurilor din munţi, cu puşca atârnată pe umăr, cu unghiile negre de mizerie şi cu stomacul gol, îi năvălea în minte.
Ştia că nu era singura care se făcea vinovată de inacţiune. Mulţi oameni ca ea, care erau împotriva juntei, îşi pierduseră, în timp, voinţa de a exprima vreo opoziţie faţă de aceasta. Economia continuase să se dezvolte, iar

salariile crescuseră sub dictatura coloneilor. La sfârşitul lui noiembrie, de ziua Sfântului Andrei, se întâlniseră la cină ca să-l sărbătorească pe Andreas. Thanasis lăudase numărul mare de feluri de mâncare aflate pe masă. Themis înţelesese încotro bătea. Stabilitatea socială, învăţământul de calitate, autobuzele care ajungeau la timp şi hrana îmbelşugată erau mai mult decât de ajuns ca să-i facă fericiţi pe mulţi.
În timp ce flacăra părea să scadă în sufletul lui Themis, ceva nou îşi făcuse locaş în mintea lui Nikos. Ea putea să vadă lucrul ăsta în ochii lui, în felul lui agitat de a fi. Dormea puţin şi petrecea din ce în ce mai puţin timp acasă, lucrând la bibliotecă până seara târziu. Slăbise. Zâmbea din ce în ce mai rar.
— Băiatul tău nu mai vine să mă vadă deloc, se plânsese Thanasis.
— Şi noi îl vedem rar, răspunsese Themis. E un student foarte serios. Sunt îngrijorată fiindcă lucrează prea mult.
— E bine că e atât de hotărât să reuşească. După cum a păşit în viaţă la început...
— Thanasis, te rog să nu mai zici aşa ceva, îl certase Themis.
El nu mai adăugase nimic. Câteodată, atunci când erau doar ei doi, vorbea despre trecutul îndepărtat. Îşi aducea aminte de familie: de mama şi de tatăl lor, de Panos şi de Margarita. Trecuseră zeci de ani de când mama lor plecase, însă lui Thanasis îi plăcea să se întoarcă în timp la momentele grele, iar Themis era singurul lui interlocutor. Thanasis nu mai ţinea legătura cu nici un prieten din copilărie şi nici nu-şi făcuse alţii de-a lungul timpului. Sora lui şi familia acesteia erau singurii oameni pe care îi mai vedea, iar obişnuinţa lor cu cicatricile lui îi făcea să nu mai bage de seamă cât era de desfigurat. Liniile care îi brăzdau faţa nu-şi pierduseră niciodată culoarea sau

adâncimea. De fiecare dată când se aventura pe stradă, oamenii se uitau în altă direcţie sau traversau ca să-l evite. De furie şi ruşine, Thanasis simţea cum i se înroşea cealaltă parte a feţei.
Într-o zi de primăvară, mergea pe bulevardul Patission. În faţa lui, o femeie însoţită de un copil vorbea cu un soldat. Femeia şi soldatul păreau să se cunoască bine, zâmbeau şi râdeau, poate că flirtau. În general, Thanasis evita să se uite la persoanele de sex opus, însă femeia aceea era incredibil de frumoasă, aşa că el se trezi contemplând-o. Ea avea părul lung şi strălucitor, de culoarea castanelor coapte, iar buzele pline îi erau acoperite de o nuanţă stacojie de ruj. Purta un palton de un verde viu, ce se oprea mai sus de genunchi şi care era strâns cu o centură, ca să-i pună talia în evidenţă. Cei trei ocupau mijlocul trotuarului, iar Thanasis nu putu să treacă.
Pentru o clipă, el se uită lung la acea întruchipare modernă a Afroditei, însă ţipetele băieţelului de lângă ea îl aduseră, brusc, la realitate. Copilul îşi îngropă capul în fusta mamei şi începu să urle atât de tare, încât oamenii de pe stradă se grăbiră să vadă despre ce era vorba. Un mic grup se adună în jurul mamei şi copilului, iar tânărul caporal se întoarse către Thanasis.
— Tu! Dă-i drumul de-aici. Acum, comandă el. Stai la distanţă de oamenii ăştia şi nu cumva să-i mai deranjezi vreodată.
Thanasis se întoarse, cu picioarele tremurându-i de frică şi de furie, neputând să meargă mai departe. Bastonul îi căzu din mână şi se lovi de pavaj.
Era conştient de pericolul pe care îl avea de înfruntat. Dacă se apleca să ridice bastonul, se putea răsturna cu uşurinţă. În acelaşi timp, ştia şi că nu putea ajunge acasă fără ajutor. Ezită. O secundă mai târziu, soldatul se postă

în faţa lui atât de aproape, încât putea să-i simtă răsuflarea în faţă.
Bărbatul mai tânăr îl îmbrânci cu răutate şi Thanasis căzu, greoi, pe jos. Rămase nemişcat, aducându-şi aminte de momentele în care, poliţist fiind, dăduse cu piciorul în bărbaţi lipsiţi de apărare, aşa că se pregăti să primească o cizmă în coaste sau în vintre. Lovitura nu veni. Apoi auzi sunetul înfundat al paşilor care se îndepărtau.
Încercă să-şi mişte corpul ca să se poată ridica, însă nu găsi nici un sprijin şi-şi dădu seama că umărul îi stătea într-o poziţie nefirească. Abia în acel moment îl ajunse durerea. Mai mulţi oameni trecură pe lângă el, însă nu găsi nici un pic de forţă ca să ceară ajutor. Cineva îi împinse, cu piciorul, bastonul mai aproape de el, însă Thanasis n-avu cum să întindă mâna ca să-l apuce. Oamenii îşi imaginau, probabil, că era un beţiv care-şi pierduse cunoştinţa pe stradă.
Thanasis n-avu idee cât timp trecuse de când zăcea acolo, pentru că ceasul îi era prins sub umărul răsucit, îngropat sub greutatea corpului. Oare soldatul mai era încă prin preajmă, privindu-l batjocoritor?
Dintr-odată, cineva se aplecă deasupra lui. Vocea pe care o auzi era una cunoscută.
— Unchiule Thanasis! Te simţi bine? Ce s-a întâmplat? Haide, sus!
Thanasis nu răspunse. Era zăpăcit, dezorientat.
— Sângerezi la cap! spuse Nikos văzând băltoaca roşie care se închegase deja pe pavaj. Trebuie să te ducem acasă.
Nikos încercă să-l mişte, iar Thanasis strigă de durere.
— Mă doare umărul, spuse el cu glas slab.
Nikos se gândi imediat să ceară ajutorul lui Hatzopoulos, măcelarul de pe strada alăturată. O auzise odată pe străbunica lui spunând că nu cumpărase niciodată carne

decât de acolo. „Omul acela ne-a ţinut în viaţă pe timpul războiului”, obişnuia ea să spună, şi-i povestise cum le dăduse bucăţi de măruntaie şi alte resturi, pe timpul ocupaţiei. Acum aveau nevoie din nou de ajutorul lui.
— Mă întorc imediat, îi şopti Nikos, blând, lui Thanasis.
Cu ajutorul fiului măcelarului, care era foarte voinic, Thanasis fu cărat încet către piaţă. Erau la depărtare de doar două sute de metri de casă, însă le luă cel puţin zece minute ca să ajungă la uşa de la intrare, şi alte cinci ca să urce scările. Thanasis devenise foarte subţire, cu vârsta. Oricare dintre cei doi tineri l-ar fi putut ridica de unul singur cu uşurinţă, însă voiau să-l cruţe de dureri pe cât de mult puteau, aşa că îl duceau ca pe o figurină de porţelan.
Pentru că Thanasis nu ajunsese la cină, Themis începuse să fie îngrijorată. El n-avea obiceiul să iasă din casă pentru mai mult de un sfert de oră, cel mult douăzeci de minute, iar acum deja întârziase mai bine de un ceas.
Sora lui ieşi pe balcon şi se uită în piaţă. Poate că Thanasis se dusese să şadă pe bancă, în înserarea blândă.
— Oare să-l trimitem pe unul dintre copii să-l caute? îl întrebă ea pe Giorgos. Nu-i stă deloc în fire să întârzie.
— Mă duc eu să dau o tură pe stradă, răspunse el, sensibil, ca de obicei, la îngrijorarea soţiei.
Pe când deschidea uşa ca să iasă din casă, Nikos apăru în prag împreună cu fiul lui Hatzopoulos. La început, Giorgos nu-l văzu pe Thanasis, dar apoi icni, surprins, la vederea cumnatului.
Themis se repezi la uşă.
— Thanasis! Nikos! Ce Dumnezeu...?
Copiii mai mici se adunară în jur, punând întrebări peste întrebări. Thanasis era palid, însă conştient, iar ceilalţi îngenunchează în faţa canapelei pe care el fusese aşezat. Themis aduse apă caldă şi antiseptic, ca să-i cureţe rana de la cap. Unul dintre copii fu trimis după doctorul care se

mutase în clădirea alăturată. Cicatricile lui Thanasis păreau mai roşii ca de obicei pe pielea de culoare aproape cadaverică.
La scurt timp, doctorul năvăli în casă şi-i examină capul, apoi braţul.
— Cred că ar trebui să te ducem la spital, spuse el.
— Nu vreau să merg la spital, îi răspunse Thanasis cu voce slabă. Nu mă puteţi trata acasă?
În trecut, medicul schimbase doar câteva cuvinte cu Thanasis, atunci când se întâlniseră în piaţă. Nu-l cunoştea decât foarte puţin, însă, fiind un fost chirurg militar, îi înţelese reţinerea. Îi puse braţul în atele şi îi aduse, mai târziu, nişte calmante puternice. Rana de la cap era superficială, o zgârietură şi nimic mai mult. Medicul fu mulţumit că Thanasis n-avea nici o contuzie. Urma să vină să-l vadă la intervale regulate de timp.
Thanasis petrecu câteva zile dormind în apartamentul aglomerat al surorii lui, ca ea să-l poată ţine sub observaţie. Copiii se agitară în jurul lui, bucurându-se de noutatea prezenţei unchiului lor la ei în casă. În prima zi, Andreas îi culese nişte flori din piaţă, un gest care îl mişcă profund pe Thanasis. Apoi simţi senzaţia neobişnuită a lacrimilor ce-i şiroiau prin încreţiturile feţei. Spiros, care avea opt ani, preluă sarcina de a-i tăia mâncarea în farfurie, iar Nikos îl distră folosindu-se de scamatoriile cu cărţile de joc.
În timpul convalescenţei, Thanasis luă hotărârea să nu mai părăsească niciodată clădirea. Dacă odinioară fusese el autorul unor fapte împotriva celorlalţi, acum devenise o victimă.
Toate lucrurile de care avea nevoie se aflau acasă: hrana şi familia. N-avea nevoie să iasă într-o lume ostilă, când putea să vadă ceea ce dorea pe ecranul televizorului. Thanasis se uita la buletine de ştiri, însă cel mai adesea

trăia în lumea plină de farmec a comediei autohtone sau în musicalurile şi filmele de dragoste americane. Cel puţin aici putea să vadă cum se îndrăgosteau oamenii, chiar dacă lui nu i se întâmplase niciodată. N-avea nevoie de mai mult. Pe balcon, acolo unde şedea şi citea în fiecare după-amiază, găsea tot aerul curat de care avea nevoie. Până şi el îşi pierduse apetitul pentru presa scrisă, aşa că începu să devoreze cărţi, Nikos împrumutând pentru el tot ceea ce putea lua de la biblioteca universităţii.
— Nu l-am văzut niciodată mai fericit decât acum, spusese Themis.
— Într-adevăr, pare îndeajuns de mulţumit, fusese de acord Giorgos.
Trecutul apropiat părea dat uitării, iar Thanasis încetă să se mai simtă vulnerabil. Toţi membrii familiei îl acceptau, îl iubeau, îl tolerau şi aveau grijă de el. Cicatricile care îi pulsau înainte erau mult mai liniştite acum. Păreau că aproape începuseră să se estompeze.

Capitolul 24

În timp ce Thanasis se retrăsese din lume şi se izolase de aerul fetid care se răspândise pe străzile oraşului, Nikos deveni implicat într-o situaţie politică tensionată.
În primul an de studiu se concentrase pe studii, hotărât fiind să excelеze la învăţătură. Odată ce-şi demonstră sieşi că era egalul celorlalţi studenţi, în ciuda începutului întârziat, el deveni mai sociabil. Cu inteligenţa lui ascuţită şi cu ideile lui bine conturate, era întotdeauna în centrul conversaţiilor.
Îşi petrecea timpul în baruri clandestine, alături de noii lui prieteni şi departe de controlul poliţiei de securitate, care era omniprezentă în vieţile lor. Scamatoriile cu cărţile de

joc neteziseră şi mai mult barierele dinlăuntrul noii lui paréa[45], în timp ce fumau, beau şi ascultau muzică rock. Indiferent de felul în care începeau, discuţiile se întorceau mereu la aceeaşi temă: junta.
Câţiva dintre colegii lui Nikos erau membri ai mişcării comuniste Rigas Feraios, aflată în ilegalitate şi numită astfel după un revoluţionar din secolul nouăsprezece. Mulţi dintre membrii mişcării fuseseră deja arestaţi. În mijlocul tovarăşilor lui, Nikos se simţea precum peştele în apă. La universitate învăţa arta de a reînvia frumuseţea oraşului său, însă alături de prieteni avea şansa de a readuce la viaţă ceva şi mai important: libertăţile civile ale cetăţenilor. Drepturile lor fundamentale fuseseră complet suspendate.
Înconjurat de grupuri de bărbaţi tineri, care erau la fel de pasionaţi ca şi el, se împrieteni rapid şi deveni apropiat de un grup de studenţi la Drept. Opiniile lor îi deschiseră şi mai mult ochii. Materia pe care o studiau îi făcuse pe aceştia mai conştienţi de nedreptăţile comise de regimul militar. Vorbeau furioşi de ordonanţele de urgenţă care fuseseră instituite. Prin ele, coloneii îşi arogaseră puteri nelimitate. Cât mai putea fi tolerată situaţia asta? Se spunea că americanii îi sprijineau. Oare ce acţiuni mai puneau la cale?
În ultimele luni, Nikos îşi lăsase barbă, iar pletele creţe îi crescuseră până aproape de umeri. Înfăţişarea lui neîngrijită atrăsese atenţia poliţiei de securitate, care îl oprea adesea pentru verificări. De fiecare dată îi notau numele, ba chiar îl duseră la secţie într-o zi. Intenţia lor părea să fie pur şi simplu aceea de a-l hărţui, însă el nu le spuse nimic părinţilor, pentru că nu voia ca ei să se îngrijoreze.

[45] Grup de prieteni care se întâlnesc adesea ca să-şi împărtăşească filosofiile de viaţă, valorile, ideile.

— Legea sub juntă e doar o parodie, îi spuse Nikos mamei lui într-o seară, pe când ea gătea cina.
Ea dădu din cap aprobator, însă nu spuse nimic.
— Suntem nişte somnambuli, mána. Cu toţii. Au trecut mai bine de cinci ani, spuse el.
Themis continuă să facă de mâncare, prefăcându-se că subiectul n-o interesa. La rândul lui, Nikos nu se lăsă.
— Fraţii mei n-o să-şi mai amintească un alt fel de a trăi, zise el. Şi aproape că am ajuns în punctul în care şi eu de-abia îmi amintesc cum erau lucrurile înainte.
În ziua aceea, Nikos se confruntase din nou cu autorităţile. Fusese oprit în mod arbitrar pe stradă, pe când venea acasă de la facultate. Cei doi poliţişti îi răsturnaseră sacul de piele pe jos şi-l loviseră cu piciorul atunci când se aplecase ca să-şi recupereze hârtiile. Nu-l reţinuseră. Însă, chiar înainte ca el să apuce să se ridice de pe jos, îi strigaseră: „Tunde-te!”
Distrată, Themis porni radioul. Îi plăcea să asculte muzică în timp ce gătea, şi se gândise că muzica avea să-i mai domolească furia lui Nikos, sau cel puţin să-i distragă atenţia.
Sunetul hârâi din difuzor, însă, prin bruiajul sonor, o voce pe care amândoi o recunoscură răsună în încăpere. Era colonelul Papadopoulos dând ordine sau emiţând avertismente – nici n-avea importanţă care dintre ele, pentru că Themis nu voia să-l asculte. Ea răsuci imediat butonul ca să găsească nişte muzică, însă fu prea târziu. Sunetul vocii răstite şi milităroase îi provocă o reacţie imediată fiului ei:
— Mitéra[46]! De ce îi asculţi pe oamenii ăştia? De ce? Nu e destul că ne-au distrus vieţile? Ne-au luat libertatea de a gândi, de a vorbi, de a respira!

[46] Mamă (în limba greacă în original).

Themis subestimase cu desăvârşire frustrarea care fierbea în el. Ceea ce-l înfuriase însă pe Nikos, fusese aparenta ei indiferenţă faţă de simţământul de nedreptate pe care el îl încerca. Veni dintr-odată lângă ea şi trase cablul din priză. Radioul amuţi.
— De ce eşti atât de apatică? De ce nu vezi ce se întâmplă în ţara asta? Suntem dominaţi de fascişti şi de americani! Şi ţie parcă nici nu-ţi pasă! Nici unuia dintre voi nu-i pasă! Mi-e ruşine de familia asta!
Nikos tremura de furie. La rândul ei, Themis tremura atât de tare încât fu nevoită să se aşeze. Simţea căldura fizică a pasiunii cu care vorbise fiul ei.
Tocmai atunci intră în casă Giorgos şi auzi finalul tiradei.
Themis se luptă ca să-şi oprească lacrimile. Ştia că Nikos n-avea nici o idee de cât de nedrepte erau acuzaţiile lui, însă nici nu voia ca Giorgos să fie prea aspru cu Nikos.
Îşi dorea din tot sufletul ca fiul ei să ştie cât de mult luptase, cu pumnii ei, cu sudoarea ei, cu sângele ei, cu tot ceea ce avusese în ea. Ucisese, riscase totul ca să se lupte cu fascismul despre care vorbise el.
Giorgos ştia cât de profunde erau sentimentele lui Themis, aşa că se repezi s-o îmbrăţişeze. Nikos se retrase, înspăimântat de mânia tatălui său. Ştia cât de protector putea fi faţă de ea.
— Te rog, Giorgos, nu spune nimic, îl rugă ea cu glas scăzut, ştiind că amândoi îşi promiseseră să nu-i împovăreze pe copii cu trecutul ei.
Tăcerea fusese cea care protejase această familie. Dacă Themis şi-ar fi luat apărarea, ar fi ieşit la lumină prea multe lucruri tăinuite.
Cei trei se uitară unul la celălalt. Nikos întinse mâna şi o atinse pe mama lui pe braţ.
— Îmi pare rău, mána. Îmi pare tare rău. Am greşit.

Mustrarea lui de cuget era sinceră, iar faptul că-şi ceruse scuze fu destul pentru ea. Tensiunea momentului se stinse, Nikos părăsi apartamentul, iar Themis şi Giorgos rămaseră singuri.
Abia atunci Themis îşi îngădui să plângă.
— C-c-cum îndrăzneşte să vorbească aşa cu tine? întrebă Giorgos. Un fiu cu mama lui? Dacă nu mă opreai... a-a-aş fi...
Fiind un om atât de blând, lui Giorgos i se întâmpla foarte rar să izbucnească, însă odată stârnit, era greu de oprit. Bâlbâiala i se accentuă şi nu mai putu rosti cuvintele, înfuriat de lipsa de respect a fiului său.
— Dar aşa vede el lucrurile, Giorgos, spuse Themis în şoaptă, luându-i apărarea lui Nikos. Poate că-i dăm impresia că suntem de acord cu regimul ăsta. Nu spunem niciodată nimic împotriva juntei.
Themis auzi zgomotul uşii şi-şi şterse lacrimile cu şorţul. Thanasis şi cei mici intraseră în casă. Era ora cinei. În dimineaţa aceea sosise o scrisoare de la Angelos, pe care unul dintre copii urma s-o citească pentru toată lumea. Anna termină prima de mâncat şi deschise plicul. Scoase o vedere dintre foile transparente ale scrisorii.

Dragii mei,
Aici toate lucrurile merg bine. Mi-am început practica luna trecută şi locuiesc acum în centrul oraşului Chicago. E un loc captivant, pe care îl puteţi vedea şi voi în fotografie. Lucrez într-una dintre clădirile acelea foarte înalte, la etajul al optsprezecelea, ca să fiu mai exact, şi am însemnat fereastra mea cu o cruce!

Unul dintre băieţi înşfăcă fotografia din mâinile ei, iar Anna îl certă.

— Andreas, nu smulge fotografia, agápi mou, îi spuse mama lui. Dă-o şi celorlalţi, te rog, ca s-o poată vedea cu toţii.

Îmi place serviciul pe care îl am pentru că sunt contabil începător la una dintre firmele mari. Au promis că mă promovează de îndată ce trec de următoarele examene profesionale. Deja mă plătesc bine (mult mai mult decât aş câştiga în Grecia). Mi-am cumpărat şi maşină! E albă, cu roţi uriaşe, şi are loc de cel puţin patru persoane pe bancheta din spate. Toată lumea are maşină aici. Eu o folosesc ca să merg în excursii la sfârşit de săptămână cu... prietena mea! O cheamă Corabel şi lucrează ca secretară în companie.

— Corabel? întrerupse Thanasis. Ăsta e nume? N-am auzit de o asemenea sfântă...
— Nu fi naiv, unchiule Thanasis, râse Anna. E americancă, nu grecoaică. Angelos nu şi-a găsit o grecoaică ortodoxă!
— Şi ai văzut destule filme de la Hollywood ca să ştii că au tot soiul de nume ciudate acolo, îl tachină Andreas.
— Lăsaţi-o să citească, îi îndemnă Themis.
— S-o iau de la început? întrebă Anna.
Familia gemu la unison, exasperată, iar Anna citi de unde rămăsese:

...Familia ei e originară de pe Coasta de Vest, aşa că ea vorbeşte cu un accent diferit, dar reuşesc s-o înţeleg! Avem foarte puţin concediu aici, însă la vară o să ne luăm vacanţă şi o să traversăm ţara de la est la vest, ca să-i vizităm pe părinţii ei. Drumurile sunt nemaipomenite – foarte drepte şi late, foarte netede.
Cu drag, Angelos.

Themis nu putea să nege că fiul ei, în vârstă de douăzeci şi trei de ani, trăia visul american, având parte de oportunităţi aflate dincolo de posibilităţile oricărui om care locuia în Grecia.
— Pare fericit, nu-i aşa? întrebă Giorgos ridicându-se ca să adune câteva farfurii.
— Dar n-am terminat, spuse Anna, nerăbdătoare. Mai e şi un post-scriptum!
— Haide atunci, Anna, spuse Themis. Citeşte-ne!
Annei îi făcea plăcere să fie în centrul atenţiei în acea familie gălăgioasă. Începu să citească cu un accent american:
— „*L-am găsit pe bunicul*”, rosti ea tărăgănat, încercând să-şi imagineze cum vorbea fratele ei în prezent. „*Locuieşte în Salt Lake City. Am primit un răspuns foarte scurt la scrisoarea mea. A zis că o să vină să mă vadă într-o bună zi*.”
— Salt City[47]? întrebă Spiros, presărând sare pe masă şi adunând-o într-o grămadă.
— Spiros! Opreşte-te! murmură Themis cu jumătate de gură şi cu mintea în altă parte.
În clipa aceea, era înfuriată de gândul că pe tatăl ei nu-l interesa deloc vechea lui familie, însă acel simţământ îi trecu repede. După mai bine de treizeci de ani de absenţă, Themis nu mai simţea mare lucru faţă de tatăl ei.
Locul lui Nikos rămăsese liber la masă, însă, după ce reveni acasă, el luă scrisoarea şi o citi cu atenţie. O văzu pe mama lui pe balcon şi se duse să stea cu ea.
— M-ai iertat, nu-i aşa?
— Sigur că da, agápi mou, răspunse ea. Trebuie să-ţi aduci aminte că lucrurile nu sunt întotdeauna ceea ce par.

---

[47] Oraşul Sării – numele oraşului american Salt Lake City s-ar traduce prin Oraşul Lacului Sărat.

El rămase nedumerit de vorbele ei, însă momentul trecuse. Avea altceva în gând. Scrisoarea fratelui său.
— Pare că o duce bine, nu-i aşa? întrebă Nikos.
— Ne bucurăm să ştim că e fericit, răspunse ea. Şi are o nouă prietenă...
— Au trecut mai mult de patru ani de când a plecat...
— Ştiu. Aş vrea să vină să ne vadă, aşa cum a promis, spuse Themis.
— Patru ani, accentuă Nikos. Şi n-a pomenit nici măcar o dată de ceea ce se întâmplă cu adevărat în ţara aceea.
— Ne trimite veşti, nu?
— Nu mă refer la asta, mána, spuse Nikos, dându-şi seama că trebuia să vorbească încet fiindcă tatăl lui dormea pe canapea, în apropierea uşii de la terasă. Mă refer la ştiri adevărate. La Vietnam, de exemplu. Americanii au invadat ţara aceea şi au omorât oameni care nu erau de acord cu politica lor.
Ştia că mama lui nu urmărea ştirile cu atenţie, însă ea auzise de faptul că multe trupe americane fuseseră retrase şi că se ajunsese la o înţelegere de pace.
— Dar războiul s-a terminat, nu-i aşa? întrebă Themis.
— Războiul în sine, da, însă atunci când lucrurile încă se întâmplau, Angelos nu s-a referit niciodată la ele. Mii de oameni nevinovaţi au murit! Şi acum se întâmplă alte lucruri noi. Nixon e implicat într-un soi de muşamalizare, adăugă el cu voce tare. Ţara aceea e plină de corupţie.
— Şşştt, mátia mou, îl temperă Themis.
— Ştiu că tata doarme, spuse el. Dar America e susţinătoarea juntei, mána. Americanii se amestecă în viaţa noastră tot aşa cum s-au amestecat în Vietnam. Îşi bagă nasul peste tot şi nimeni nu-i opreşte.
Nikos spusese tot ce avusese de spus, aşa că se opri.
— Dar Angelos e fericit acolo, spuse mama lui. Şi n-a fost niciodată interesat de politică, nu-i aşa?

— Aşa e, răspunse Nikos. A plecat ca să facă avere şi sunt sigur că o să reuşească.
— Mă bucur că sunteţi diferiţi unul de celălalt, spuse Themis, luându-i mâna fiului ei şi ţinându-i-o strâns în mâna ei.
Nikos se ridică, o sărută pe frunte şi intră în casă. Tatăl lui tocmai se trezea.

Themis nu se mai gândi la acea discuţie până când, peste câteva luni, Nikos ajunse acasă foarte târziu. Era la începutul lui 1973. Ea deretica prin casă şi se pregătea de culcare, însă băgă imediat de seamă că se întâmplase ceva ciudat cu el. În ciuda faptului că era o noapte friguroasă, Nikos mirosea puternic a transpiraţie şi, în ciuda luminii slabe din camera de zi, Themis putu să vadă că mâinile şi faţa lui erau brăzdate de noroi. Pantalonii îi erau rupţi în genunchi.
— Nikos? întrebă ea. Ce s-a întâmplat?
Fiul ei avea privirea rătăcită. În ochii lui văzu frica amestecată cu euforia şi recunoscu acea combinaţie din propria ei experienţă de altă dată.
El avea respiraţia încă tăiată de la efortul făcut, însă, în cele din urmă, răspunse. Mama lui îi aduse un pahar cu apă.
— Am ajutat nişte prieteni, gâfâi el.
— Cum adică?
— La Facultatea de Drept. S-au săturat de amestecul juntei în viaţa noastră şi au pus la cale un protest. M-am alăturat şi eu.
Themis avu aceeaşi atitudine tăcută dintotdeauna, ascultând însă cu încordare.
— Au trecut aproape şase ani, mána. Şase ani de când ne-au luat drepturile. N-avem voie să organizăm nici măcar

alegeri studenţeşti libere. Cele pe care le-au înscenat toamna trecută au fost falsificate.
— Şi ce s-a întâmplat la Facultatea de Drept? întrebă ea cu blândeţe.
— Studenţii demonstrau şi a intervenit poliţia, cu violenţă. Unul dintre cei din grupul meu e în spital. O să se facă bine, dar are răni serioase.
— Şi tu?
— Am prins doar capătul unui baston. N-am nimic, spuse el, bagatelizându-şi rana. Nikos sorbi apa dintr-o înghiţitură şi-i dădu paharul înapoi. Oamenii s-au săturat, spuse el.
Themis spălă paharul cu grijă şi se duse la culcare, ascultând zgomotul duşului. Nikos fluiera. Probabil că era un cântec revoluţionar.
În ziua următoare, într-unul dintre buletinele de ştiri, se vorbi despre demonstraţia de la facultate şi despre faptul că studenţii suferiseră o înfrângere răsunătoare.
Vara era mai fierbinte ca de obicei şi străzile rămâneau tăcute până la căderea nopţii. Abia atunci oamenii ieşeau din nou afară. Temperaturile înalte se aşezară ca o greutate deasupra oraşului, secând orice energie care să alimenteze vreun protest la adresa dictaturii. Pe parcursul acelor luni, Nikos îşi petrecu timpul cu unchiul lui. Apartamentul de sus era un loc în care se putea retrage departe de zgomotul propriei case, unde fraţii cei mici păreau să domine spaţiul. Andreas şi Spiros aveau treisprezece, respectiv nouă ani, şi se luptau mereu corp la corp, împiedicându-l să studieze. Nikos şi unchiul lor erau yéroi, bătrânii, pentru că stăteau pe balcon privind jos, în piaţă, ca nişte prieteni într-o kafeneío.
Pentru Themis era un mister ce vorbeau cei doi, însă, de fiecare dată când îl vedea pe fiul ei ajutându-şi unchiul să coboare scările la cină, era emoţionată de afecţiunea

puternică dintre ei. Nu putea decât să presupună că nu rătăceau niciodată pe tărâmul discuţiilor politice.
Când veni toamna, ritmul vieţii se schimbă. Nikos urma din nou cursurile la universitate şi adolescenţii începuseră, la rândul lor, anul şcolar.
Într-una din serile de la mijlocul lui noiembrie, atunci când Nikos se întoarse acasă, Themis recunoscu ceva nou în starea lui de spirit.
Giorgos era afară pe balcon, curăţând de crengile uscate doi lămâi plantaţi cu mulţi ani în urmă de kyría Koralis.
— Ce s-a întâmplat, Nikos? Spune-mi! o auzi Giorgos pe soţia lui.
— Să nu zici nimic nimănui, mai ales tatei. E o grevă la Politehnică şi o să mă alătur şi eu. Să nu-mi spui să nu mă duc, o anunţă el cu hotărâre.
Giorgos apăru în prag. Auzise cuvintele fiului său şi se enervase, mai ales pentru că făceau referire la el.
— Greva n-n-n-o să ducă la nimic bun, spuse el. Şi atunci de ce să te o-o-oboseşti? Junta o să câştige întotdeauna. Au întreaga armată de partea lor.
În cel mai fericit caz, felul moderat de a vedea lucrurile al lui Giorgos nu putea decât să-l irite pe Nikos. Însă acum o asemenea apatie i se păru greu de suportat.
— N-am de gând nici măcar să te ascult, spuse el aproape scuipând cuvintele. Cum poţi să fii atât de diferit? Cum poţi să fii ta...?
Giorgos îi întoarse spatele. Ştia ce ar fi putut ieşi din gura lui Nikos şi nu voia să audă acele vorbe.
— Mă duc la k-k-kafeneío, îi spuse el lui Themis şi plecă pe loc.
Themis ştiuse întotdeauna că soţul ei nu era un mare susţinător al stângii, însă acum se supără pe el. O lăsase să se confrunte cu Nikos de una singură.
La rândul lui, Nikos nu era dispus să tacă.

— M-am săturat ca familia asta să n-aibă nici un pic de coloană vertebrală! Ştiu că urăşti junta, mána! Şi ştiu şi de ce nu zici niciodată nimic. Fiindcă eşti laşă. Şi nu vreau să fiu ca tine...
Themis simţi cum îi creştea temperatura. Furia ei izbucni ca apa dintr-un briki de cafea încins până la punctul de fierbere.
— Opreşte-te!
Dârzenia ei îl luă prin surprindere. Vocea lui Themis era de obicei calmă.
— Nikos, opreşte-te! Te rog! strigă ea, simţind cum ardea pe dinăuntru, senzaţia urcându-i până la rădăcina firelor de păr. Trebuie să taci acum!
Prinse cu mâna spătarul scaunului, ca să se sprijine. În faţa ei nu mai vedea un copil, ci un bărbat de douăzeci şi cinci de ani, care o acuza de laşitate pe ea, care dăduse totul, aproape până la ultima suflare.
Patima acelei clipe o copleşi. Oare nu venise vremea ca el să ştie? Să afle totul?
Sfidând tot ceea ce hotărâse împreună cu Giorgos, începu să vorbească, luându-şi apărarea:
— Ascultă! Am luptat în munţi de partea comuniştilor. Am ucis. Am fost capturată şi am petrecut luni întregi în închisoare. Iar apoi, luni întregi în exil.
Nikos rămase cu gura căscată.
— Poftim? Şi-mi spui asta doar acum? De ce? De ce nu mi-ai spus nimic niciodată?
Nikos trase un scaun şi se trânti pe el. Themis se aşeză pe scaunul din faţa lui.
— De ce? repetă el. De ce n-ai zis nimic?
— Pentru că am crezut că era mai bine să ne distanţăm de trecut, de asta nu ţi-am spus nimic, răspunse ea, iar Nikos se întinse peste masă şi-i atinse mâna. Unchii tăi se certau tot timpul, continuă Themis, iar apoi am rămas doar eu cu

Thanasis. Margarita era... mai degrabă de dreapta. Politica e veninoasă, Nikos. N-am vrut ca voi să fiţi otrăviţi de ea.
— Tot nu înţeleg de ce nu mi-ai spus nimic, spuse Nikos, cu gâtlejul aproape uscat de şoc.
— Pentru că eu şi tatăl tău n-am fost întotdeauna de acord în legătură cu ceea ce era de făcut. Am crezut că era mai bine să nu vorbesc despre asta.
— Dar de ce...
— E periculos să fii în tabăra celor care au pierdut, Nikos, deci nu e mai bine să nu fii de nici o parte?
— Nu! Dacă nu iei atitudine, răul învinge.
— Câteodată răul învinge orice ai face, spuse ea, gândindu-se la Aliki. Ziua execuţiei ei îi era încă vie în minte.
Amândoi erau acum calmi.
Dintr-odată, Themis ştiu că n-avea nici un drept să-i ascundă adevărul tânărului bărbat aflat în faţa ei. Era mama lui, dar mama lui era şi Aliki. A-i nega lui dreptul de a şti acest lucru însemna a-i nega lui Aliki ceva ce era al ei: dreptul de a fi ţinută minte.
— Mai am ceva să-ţi spun, Nikos. Cred că ai dreptul să ştii.
— Ai fost comunistă! spuse el cu admiraţie, strângându-i mâna. Şi ai luptat! Nu mi-aş fi închipuit niciodată...
Îşi vedea mama într-o lumină nouă, iar asta îi aducea o notă de bucurie în glas.
— Şşştt, îi spuse Themis, blând. Te rog să vorbeşti încet.
Nici acum nu voia ca ceilalţi copii să audă şi, în mod sigur, nici vecinii.
— Mama ta a fost o eroină a războiului civil, continuă ea.
— Se pare că aşa e, zâmbi el. Şi sunt mândru, chiar dacă n-am ştiut nimic până acum.
— Nu m-ai înţeles, spuse ea, privindu-l ţintă. Nu e vorba de mine!

Nikos fu derutat pentru o clipă. Atunci despre cine vorbea mama lui? Themis văzu cum îi dispărea culoarea din obraji. Îi luă mâna în mâna ei. Pielea lui era rece ca gheaţa.
— Mama ta a fost o eroină adevărată, îi spuse ea cu blândeţe. A murit pentru credinţele şi principiile ei.
Nikos îşi simţi gâtul sugrumat de şoc. Cuvintele îi îngheţară pe buze, iar gura îi era atât de uscată încât nu putea scoate nici un sunet.
Themis continuă să-i vorbească domol, încercând să-i citească expresia feţei. El o asculta cu atenţie încordată.
— O chema Aliki. Te iubea foarte, foarte mult şi s-a asigurat că aveai să fii bine îngrijit. Mi-a fost prietenă adevărată atunci când am avut nevoie de ajutor. De aceea am devenit „mama” ta. Te iubesc ca şi când ai fi copilul meu.
Revelaţia îl lovi pe Nikos ca un fulger. Nu avusese nici un semn care să-l avertizeze. Era total nepregătit. Themis îi văzu reacţia şi începu să regrete că se pripise.
El îşi aducea aminte vag de un alt loc în care fusese pe când era mic, însă nu şi de o altă mamă.
— Aliki, repetă el cu glas răguşit.
— Da, spuse Themis. O să găsesc o fotografie de-a ei. Una în care suntem amândouă. Am şi un portret al tău, făcut de ea. O să-ţi arăt.
— Nu acum..., răspunse Nikos.
De-abia se putea concentra să înţeleagă cele auzite, iar cuvintele i se învârteau în minte: mama lui era „o eroină comunistă”. Fusese executată.
Dintr-odată, se ridică în picioare.
— Trebuie să plec, spuse el, agitat. Mă aşteaptă prietenii. Îmi pare rău că te-am făcut laşă. Acum înţeleg de ce nici eu nu pot să fiu un laş.

O sărută pe frunte, în fugă, şi plecă. Nu-şi luă nici măcar jacheta pe el, ci o lăsă pe spătarul scaunului, şi nici rămas-bun.
Themis se ridică şi deschise uşa balconului. Reuşi să-i vadă silueta dispărând după colţ. Probabil că traversase piaţa în fugă. Era limpede că se grăbise să plece şi era de înţeles că voia să se gândească la ceea ce aflase, sau poate că voia să le împărtăşească acea poveste tinerilor din pareá. Şi-l imagină mergând să-i întâlnească la kafeneío sau poate, mai târziu, într-unul dintre barurile prin care umbla. Prietenii lui erau de stânga, însă ea spera ca el să fie prevăzător în alegerea confidenţilor. Într-o ţară dominată de acel regim, faptul că era fiul unei comuniste executate n-avea să-l ajute să găsească de lucru.
Themis ştia că dezvăluirile ei îl şocaseră pe Nikos şi era sigură că el avea nevoie de timp ca să înţeleagă totul. În mod sigur, urma să se întoarcă şi să pună alte întrebări, printre care şi pe cele legate de tatăl lui.
O mică parte din ea se simţea uşurată că Nikos aflase adevărul despre cea care fusese adevărata lui mamă. În ultimii douăzeci de ani, existaseră foarte puţine momente care să i se pară potrivite lui Themis pentru o asemenea revelaţie, însă dacă ar fi fost să aleagă unul, acesta fusese, probabil, momentul. Pe măsură ce exaltarea i se risipi, începu s-o sâcâie gândul la posibilele urmări pe care acea dezvăluire le-ar fi putut avea în privinţa restului familiei. Bineînţeles, trebuia să-i spună lui Giorgos ce făcuse. Se temea s-o facă, ce-i drept. După asta, trebuia ca ei doi să hotărască dacă aveau să-i spună şi lui Angelos. Chiar dacă era departe, avea să fie nevoie ca şi el să cunoască măcar o versiune a poveştii.
Themis intră în casă, se duse în dormitor şi scoase, din noptiera pe care o ţinea încuiată, fotografia care fusese făcută pe insula Trikeri. Privind cu atenţie, îşi dădu seama

că, odată cu trecerea anilor, Nikos începuse să semene mai mult cu Aliki. Poate că, după ce se întorcea din oraş, el avea să vrea să vadă acea fotografie.
Departe de a simţi nevoia să mediteze la ştirea primită, Nikos se hotărî să acţioneze imediat. Descoperirea faptului că mama lui, adevărata lui mamă, fusese o eroină, îl însufleţi. Urma să pună o mie de întrebări mai târziu, însă în acel moment simţea cum îi curgea prin vine sângele revoluţiei. El era vlăstarul, fiul unei martire, şi probabil că de aceea se simţea atât de obligat, la nivel moral, să acţioneze. Nu era vorba doar despre dorinţa de a protesta, ci şi despre o datorie.
Demonstraţia care începuse la Politehnică în săptămâna aceea, căpătase un nou elan. Studenţii erau acum susţinuţi de liceeni, muncitori, profesori şi medici, care li se alăturaseră scandând sloganuri înăuntrul clădirii şi în jurul ei.
Pe Themis o apăsa gândul că trebuia să-i spună lui Giorgos cât mai repede despre cele discutate cu Nikos şi să-i explice de ce simţise nevoia să-i reveleze adevărul despre mama lui. O seară întreagă repetă în minte ceea ce urma să-i spună soţului ei atunci când acesta avea să se întoarcă de la kafeneío, însă curajul o părăsi de îndată ce îl văzu intrând. Cei trei copii mai mici erau în apartament; nu putea să-i spună decât după ce rămâneau doar ei.
În acea noapte, Nikos nu se întoarse înainte ca ai casei să meargă la culcare. Lucrul în sine nu era unul neobişnuit. Îşi imaginară cu toţii că ieşise cu prietenii, „ca să a-a-asculte muzica aia groaznică”, după cum spunea tatăl lui, care nu era de acord cu genul heavy metal, chiar dacă nu auzise niciodată vreo notă dintr-o piesă.
În dimineaţa următoare, Themis văzu că nimeni nu dormise în patul lui Nikos. Poate că rămăsese la vreun prieten.

Când înserarea veni şi camera lui rămase tot goală, neliniştea lui Themis spori. După cină, ea deschise radioul la întâmplare şi află că un grup de studenţi şi alte elemente subversive demonstrau în centrul oraşului. Oamenii erau sfătuiţi să stea deoparte.
Ştiu imediat că Nikos era acolo. Îi era teamă pentru el, ştiind prea bine că se afla în mijlocul evenimentelor, iar, în acelaşi timp, simţea admiraţie. Giorgos auzise că demonstranţii fuseseră întâmpinaţi cu violenţă şi că unii dintre ei erau atacaţi de poliţie.
— Nu vor decât să-i disperseze, spuse Giorgos. Dar Nikos aleargă repede. O să reuşească să fugă.
Unul dintre vecini trecuse prin apropierea manifestaţiei şi le relată că sloganurile strigate erau o provocare uriaşă la adresa autorităţilor.
— Strigă „Călăilor!”, „Jos cu junta!” şi „Afară cu SUA!”, le povesti el. La ce bun?
Themis nu-i răspunse.

Exact aşa cum îşi imaginase Themis, Nikos era în centrul oraşului împreună cu prietenii lui, scandând în faţa forţelor de securitate, care încercau să disperseze mulţimea de zeci de mii de oameni.
Aerul era plin de gaze lacrimogene împrăştiate de poliţişti. Drept răzbunare, câţiva dintre demonstranţi aprinseseră focuri în stradă. În ciuda aerului înţepător, care îl înăbuşea, Nikos continua să strige. Striga cu patimă, la fel ca toţi ceilalţi.
Demonstranţii ştiau că poliţiştii se aflau acolo în număr mare, însă ei erau cu mult mai numeroşi, iar lucrul ăsta le dădea siguranţă. Explozia de adrenalină le dădea un curaj fără limite. Oamenii se simţeau deja eliberaţi de sub tirania juntei.

Era noapte târzie acum. Nikos, aflat pe stradă, în faţa Politehnicii, fusese separat de grupul lui. În atmosfera înceţoşată, îi fu greu să vadă cât de aproape se afla de un poliţist al cărui braţ era ridicat. Dintr-odată, simţi o greutate care i se prăbuşi peste cap. Strigă de durere. Întorcându-se, văzu bastonul pregătit să-l lovească din nou. De data asta, reuşi să se ferească. Croindu-şi drum printre oameni, ajunse în apropierea intrării în clădirea Politehnicii.

Un pocnet de armă se auzi prin perdeaua densă de zgomote. De undeva se trăgea asupra demonstranţilor. Era cu neputinţă de văzut de unde anume. În jurul lui Nikos, demonstranţii începură să se împrăştie. Alergau în toate direcţiile, cuprinşi de panică, încercând să scape de acea teroare neaşteptată. Era haos.

Încă ameţit de lovitură, Nikos văzu că cineva încerca să închidă porţile Politehnicii pe dinăuntru. Îşi spuse că trebuia să intre în curte cât putea de repede, însă corpul i se mişca mai încet decât gândurile.

Apoi simţi o durere ascuţită într-o parte, ca şi când cineva l-ar fi lovit cu putere în coaste. Se îndoi de durere, însă nimeni nu-i auzi strigătul. Aerul vuia de larma sirenelor şi a urletelor.

Nikos reuşi să se apropie de porţile care se închideau, iar prietenii lui îl văzură şi îl înşfăcară de braţ, trăgându-l înăuntru cu o secundă înainte ca porţile să fie închise şi ferecate.

Scenariul îi încurajă pe studenţi. În aer plutea un sentiment de triumf, izvorât din memoria colectivă. Se gândeau cu toţii la asediul oraşului Missolonghi[48], la momentul în care grecii îi sfidaseră pe turci şi refuzaseră să se predea. Pentru Nikos, acela era adevăratul Óchi!,

[48] Locul unui asediu dramatic care a avut loc în secolul al XIX-lea, în timpul Războiului Grec de Independenţă.

adevăratul „Pe-aici nu se trece!”, refuzul de a mai accepta situaţia. Acela era gândul care-i trecea prin minte în timp ce se prăbuşea la pământ. Óchi... Óchi...
Studenţii se îngrămădiseră în spatele porţilor baricadate. Nimeni nu-l observă pe Nikos întins pe jos. Atenţia le era îndreptată asupra celor ce se petreceau în stradă. Se auzi un huruit cavernos, distinct. Spre groaza tuturor celor aflaţi în curte, un tanc apăruse în faţa porţilor, cu armele îndreptate spre ei.
Unul dintre prietenii lui Nikos îl văzu pe acesta întins pe jos, scăldat într-o baltă de sânge, şi îl trase afară din busculadă. Intrat în panică, îi spuse unui alt student să cheme ajutoare, însă deja era prea târziu. Atunci când tânărul doctor ajunse lângă ei, viaţa se scursese deja din Nikos, prin rana din corp şi prin tăietura adâncă de la cap. Studentul medicinist îi închise ochii tânărului şi găsi o pătură pe care o puse peste el. Deocamdată nu aveau unde să ducă acel cadavru. Trupul lui Nikos avea să rămână acolo, în timp ce demonstranţii aşteptau, privind la tancurile din stradă care blocau poarta principală şi pe cele laterale.

În Patissia, Themis nu putea să doarmă. Asculta la radio pe jumătate trează, când un anunţ îi informă pe ascultători că Politehnica fusese ocupată.
— Este de aşteptat ca această situaţie să fie rezolvată în curând, spusese, fără nici o inflexiune, o voce de militar.
În primele ore ale dimineţii de sâmbătă, Themis reuşi să intre pe frecvenţa unui alt post de radio, unul care transmitea din interiorul universităţii. Se părea că studenţii simţiseră deja victoria, iar Themis fu mândră ştiind că Nikos era acolo. Giorgos dormea, fără să aibă habar de evenimentele aflate în desfăşurare.

În cele din urmă Themis adormi pe canapea, cu volumul radioului dat la minimum. Ea se trezi dimineaţa, la ora cinci. Din difuzor nu se mai auzea decât un fâşâit monoton. Themis se ridică şi se frecă la ochi. Păşind în vârful degetelor, se duse în dormitor, unde mai dormi o oră sau două şi avu coşmaruri înceţoşate, pline de flăcări şi de clădiri care se prăbuşeau. O visă chiar şi pe Margarita, care-i apăru de undeva, din cotloanele subconştientului.
Spiros o trezi din somn.
— Mána! Mána! Au distrus porţile! Un tanc a distrus porţile! De la universitatea lui Nikos!
— De unde ştii? întrebă ea, sărind din pat imediat.
— Unchiul Thanasis a venit la uşă. A văzut anunţul la televizor şi s-a gândit că ar trebui să aflăm şi noi.
Themis adormise pe jumătate îmbrăcată, aşa că n-avu nevoie decât de un moment ca să-şi pună fusta pe ea şi să-şi găsească pantofii.
— Unde te duci? întrebă Spiros, văzându-şi mama cu paltonul pe ea şi cu cheile în mână.
Era doar şapte dimineaţa şi, de obicei, nu ieşea din casă atât de devreme.
— Am plecat să văd...
Şi apoi fu dusă.

Capitolul 25

Themis o luă la fugă. Cunoştea pe de rost fiecare piatră din pavajul drumului care ducea spre Partenon. În acea zi, traseul era blocat în câteva locuri şi erau mulţi soldaţi pe stradă, însă o lăsară să treacă. Nu părea să le pese de o femeie de vârstă mijlocie, care arăta de parcă era în întârziere şi încerca să prindă trenul. Ar fi trebuit să alerge

după ea, la rândul lor, ca s-o poată prinde, în timp ce trecea pe lângă cordoanele forţelor de ordine. Frica îi dădea aripi.
Themis putea să vadă peste capetele soldaţilor şi ale poliţiştilor care erau în stradă, unii dintre ei fumând sau chiar râzând, că porţile Politehnicii fuseseră zdrobite. Rămăşiţele contorsionate fuseseră lăsate acolo, amestecate cu bucăţi de steaguri şi cu alte resturi. Întreaga zonă era acoperită cu foi volante abandonate, purtate de vânt ca nişte frunze ofilite. Manifestele acelea păreau acum inutile.
Nimeni nu i se puse în cale în timp ce se furişă pe lângă un grup de bărbaţi în uniformă, ca să privească de aproape. Inima îi bubuia de epuizare şi de frică. Răceala zilei de noiembrie nu era de ajuns ca să oprească transpiraţia care-i picura pe spate.
Putu să vadă, printre barele metalice contorsionate, rămăşiţele obiectelor care fuseseră folosite la construirea unei baricade. Pentru moment, grămada aceea îi reţinu privirea. Dar apoi văzu altceva. Câteva trupuri zăceau întinse pe caldarâm. Nu erau răniţii. Erau cei morţi.
Două dintre acele trupuri păreau masive, iar cel de al treilea era mai mic. De sub pătura care-l acoperea pe acesta se putea vedea un bocanc. Themis îl recunoscu, iar vederea lui o străpunse ca o lamă de cuţit. Îi lustruise pielea maronie de atâtea ori.
Themis se repezi pe lângă un soldat tânăr, aflat în calea ei.
— N-aveţi voie aici! se răsti el. Astea de aici aşteaptă să fie duse.
Se referise la cadavre de parcă ar fi fost nişte mărfuri într-un depozit.
Themis nici nu-l auzi. Nu-i păsa de nici un ordin acum. Foarte uşor, ca şi când n-ar fi vrut să-l trezească pe cel aflat dedesubt, ea trase încet pătura. Îi văzu faţa senină,

liniştită, frumoasă. Buclele lungi şi dese ale fiului ei erau năclăite de sânge într-o parte.
Themis se prăbuşi în genunchi. Soldatul nu încercă să intervină în timp ce ea ridica trupul în braţe. Fiind subţirel, Nikos nu era greu de ţinut, aşa lipsit de viaţă şi nemişcat cum era. Durerea lui Themis fu atât de adâncă încât, la început, nici nu putu să plângă. Îi sărută faţa cu gingăşie, precum făcuse în fiecare seară pe când era copil.
Soldatul avea şi el în jur de douăzeci de ani şi ştia că şi mama lui ar fi făcut la fel. Se întoarse cu spatele şi ascultă cum femeia vorbea încetişor cu fiul ei. Îi şopti ceva şi apoi tăcu pentru o vreme.
— Vreau să-l iau acasă, îi spuse ea soldatului.
Faţa lui Themis era acum brăzdată de lacrimi şi de sânge.
El nu răspunse, însă Themis îi scrise adresa ei şi îl văzu cum punea hârtia în buzunarul de la piept. Ea avea să se ducă acasă şi să aştepte, în speranţa că soldatul acela şi colegii lui aveau să dea dovadă de o fărâmă de bunătate.
Themis se îndreptă înapoi spre casă, mişcându-se foarte încet. Nimeni n-o opri. Trecu de două blocaje, iar soldaţii se dădură la o parte, de parcă ea ar fi fost o stafie. Părea că lumea întreagă devenise tăcută. Era conştientă doar de senzaţia pietrelor din pavaj sub tălpile ei. Un pas, şi încă unul, şi încă unul. Nu se grăbea să se ducă acasă. Cu cât îi lua mai mult timp ca să ajungă acolo, cu atât avea să le împărtăşească mai târziu vestea cea groaznică lui Giorgos, Annei, lui Andreas, lui Spiros, lui Thanasis. Atunci când avea să vină acea clipă, Themis avea să ia asupra ei greutatea durerii lor, cu toată vina pe care o simţea cineva răspunzător de provocarea acelei dureri. Nici în zilele în care luptase nu avusese nevoie de mai mult curaj decât îi trebuia acum.
Nici nu apucă să ajungă la apartament, că Anna îi şi ieşi în cale, traversând piaţa. Venise să-şi caute mama şi fratele.

Veştile şi zvonurile se răspândiseră în tot oraşul. Toate vorbeau despre morţi şi răniţi, însă numărul lor nu era cunoscut.
Anna îşi văzu mama de la distanţă şi-i observă imediat umbletul încet, chinuit. Ochii care priveau în jos îi spuseră fetei că se întâmplase ceva îngrozitor.
— Mána! spuse ea, grăbindu-se spre Themis. Mána...?
Expresia lui Themis era grăitoare.
— Nikos...?
Themis îşi coborî privirea. Nu se putu uita în ochii fiicei ei.
Anna icni de durere. O luă pe mamă în braţe şi plânseră amândouă acolo, în piaţă. Oamenii treceau pe lângă ele şi le priveau, curioşi. O asemenea manifestare emoţională era rareori văzută pe străzi. În acel regim nu era un lucru înţelept să atragi atenţia asupra ta.
Giorgos le văzuse de la balcon şi se grăbi în întâmpinarea lor. Le conduse pe amândouă prin piaţă, înapoi în clădire, apoi o sprijini pe Themis ca să poată urca scările. Nici unul dintre ei nu vorbi.
Uşa apartamentului era deschisă, iar cei doi băieţi stăteau şi aşteptau. Două perechi de ochi căprui se uitară la Themis, aşteptând un răspuns.
— Unde e Nikos? întrebă Spiros, nevinovat.
Anna clătină încet din cap.
— Nu se mai întoarce, îi răspunse ea fratelui, cu lacrimile curgându-i pe faţă.
Băieţii se luară în braţe unul pe celălalt şi începură să plângă.
Anna auzi în uşă bătaia bine cunoscută a bastonului lui Thanasis şi se duse să deschidă. Unchiul ei se uitase la televizor toată dimineaţa şi nu avu nevoie să i se spună ce se întâmplase. Plângea fără să se poată controla, cu faţa lui deja încreţită, contorsionată într-o mască de durere.

Nikos fusese omul care-l readusese la viaţă. Se simţea nespus de neajutorat pentru că el nu-l mai putea readuce la viaţă pe Nikos, pe nepotul lui iubit, alături de care petrecuse atât de mult timp, cu care vorbise atât de mult şi care-i arătase atâta dragoste.
Anna îl ajută să se aşeze pe scaun, iar Thanasis stătu aplecat, ţinându-şi capul în mâini.
Camera era aproape tăcută, cu excepţia suspinelor şi a răsuflărilor întretăiate.
Ceva mai încolo, jelitul le fu întrerupt de un ciocănit neaşteptat, care-i făcu să tresară. Zgomotul se opri pentru un moment, după care se auzi din nou, de data asta – mai nerăbdător decât prima oară.
Se uitară unii la alţii cu frică, ştiind că puteau fi autorităţile în căutarea celor care se solidarizaseră cu protestatarii. Nesatisfăcute de numărul nevinovaţilor pe care-i uciseseră, voiau să-i adune şi pe alţii, care participaseră.
Nu avură de ales. Poliţia de securitate era cunoscută pentru faptul că deschidea uşile cu lovituri de picior dacă nimeni nu răspundea. Nici unul dintre ei nu voia lucrul ăsta.
Giorgos se duse la uşă.
— Fii atent, agápi mou, şopti Themis stând în spatele lui.
Uşa se deschise, iar Themis recunoscu faţa tânărului soldat care vorbise cu ea la Politehnică.
Soldatul o recunoscu pe loc şi-i vorbi:
— Kyría Stavridis, v-am îndeplinit cererea. Fiul dumneavoastră este adus acasă.
— Efcharistó, spuse Themis aproape în şoaptă. Mulţumesc.
Se lăsă tăcerea. Soldatul se întoarse să plece.
— Când îl aduceţi? întrebă Themis.
— E deja aici, veni răspunsul.
Giorgos se aplecă şi se uită pe casa scărilor. Se vedea mişcare în holul de jos. Apoi se auzi zgomotul greoi al

bocancilor călcând pe marmură, în timp ce soldaţii urcau scările. În curând ajunseră la uşa familiei Stavridis, cărând cu ei o targă improvizată, pe care se afla întinsă o formă umană acoperită cu o pătură gri.
— Unde...?
Giorgos şi Themis îi conduseră în apartament. Copiii se consolau unii pe ceilalţi, cu capetele plecate. Doar Thanasis îi privi cum aduseră corpul lui Nikos în casă şi îl aşezară pe pat.
Doi dintre soldaţii mai tineri voiră să ia targa cu ei, dar al treilea le spuse că nu era nevoie. Zicând asta, i se adresă lui Themis, ca şi când ar fi făcut un gest generos.
Odată ce uşa se închise în urma lor, Themis dădu drumul la apă în baie. Voia să-l îmbăieze pe Nikos şi să-i cureţe sângele de pe faţă.
Copiii merseră sus cu unchiul lor. Thanasis urma să-i aducă din nou jos de îndată ce Themis termina ce avea de făcut.
Cu ajutorul lui Giorgos, îl îmbrăcă pe fiul ei cu cămaşă curată şi cu o pereche de pantaloni evazaţi pe care el şi-i cumpărase de curând.
În ciuda faptului că murise, buclele i se uscaseră lucioase, strălucitoare.
În timp ce lucra, Themis se opri ca să examineze rănile. Glonţul primit în coaste făcuse o gaură circulară, netedă, şi era cu neputinţă de spus dacă el îi provocase moartea, sau dacă Nikos murise în urma rănii de la cap, care era cu mult mai mare. Themis îşi imagină că se afla din nou în munţi, împreună cu prietena ei, Katerina, şi cu ceilalţi, curăţând nişte tăieturi adânci sau încercând să oprească o viaţă să se scurgă din trup. Gândul la ceilalţi morţi pe care-i pregătise pentru înmormântare în urmă cu aproape treizeci de ani o făcu să uite, pentru moment, că cel de acum era fiul ei. Încă n-avea puterea să se confrunte cu

faptul că acesta era el, băiatul ei iubit, Nikos al lui Aliki, întins pe pat, dormind un somn ce urma să dureze o veşnicie. Nu, nu putea să-şi lase gândurile s-o ia pe un asemenea făgaş.
Nu-şi dădea seama de prezenţa lui Giorgos, care stătea în picioare şi o privea cum încheia nasturii cămăşii. Themis aşezase o bucată de cârpă pe rană, ca sângele să nu îmbibe cămaşa. Până şi în momentul acela, Themis rămânea practică.
Giorgos aduse două scaune în dormitor şi le aşeză de fiecare parte a patului. Themis se lăsă pe unul dintre ele şi-şi aplecă fruntea. Se gândea, nu se ruga. Nici Dumnezeu, nici Sfânta Fecioară nu-i apărură în minte. Erau doar ea şi Nikos, reluând ultima lor discuţie. Îi spuse lui Nikos că mama lui ar fi fost mândră de fiul ei cel războinic. Îi repetă la nesfârşit că îl iubise ca şi când ar fi fost al ei. Îi promise că n-avea să fie uitat niciodată.
Apoi plânse încetişor, aducându-şi scaunul mai aproape, ca să-i poată lua mâna rece în mâinile ei. N-avea sentimentul trecerii timpului, şi poate că trecuseră o oră sau două. Privi în sus doar atunci când auzi uşa deschizându-se. Thanasis intră.
— Pot să stau cu el? întrebă.
Înainte să se aşeze, o cuprinse pe sora lui cu braţul pe după umeri şi-şi făcu nenumărate cruci.
Stătură amândoi acolo o vreme. Apoi, Themis ieşi din încăpere. Giorgos se întorsese de sus, din apartamentul lui Thanasis, unde vorbise la telefon cu Angelos.
— N-are cum să găsească un zbor la timp, spuse el. Dar o să încerce să vină la parastasul de patruzeci de zile.
Themis dădu din cap în semn de aprobare. Nu se putu aduna ca să întrebe cum reacţionase Angelos, însă înţelese că discuţia fusese scurtă.

Copiii se întorseseră în apartament şi stăteau înşiraţi pe canapea, ca nişte păsărele pe sârmă. Toţi trei erau încă în lacrimi. Moartea mai fusese o dată aproape de ei, atunci când le murise străbunica. Fuseseră cu toţii foarte trişti, însă ştiau că asta se întâmpla cu toţi oamenii atunci când îmbătrâneau şi se cocârjau, când părul le devenea alb, iar pielea li se încreţea precum un fruct uitat într-un bol.
Doar Anna se duse să-l vadă pe fratele ei. O făcuse din curiozitate. Oare arăta la fel?
Adolescenta de şaisprezece ani intră în cameră şi, pentru început, nu se apropie de Nikos. Se întreba dacă părinţii ei nu făcuseră cumva o greşeală. Era cu neputinţă ca fratele ei să nu sară din pat şi să nu strige. Îşi aminti de jocul lor, „leul care doarme”, pe care Nikos îl juca adesea cu fraţii lui mai mici, stând întins, nemişcat, iar apoi răgând ca un leu şi făcându-i pe cei mici să iasă din cameră ţipând nevoie mare. Câteodată, vecinul care locuia dedesubt se plângea că îl trezeau din somnul de după-amiază.
Anna se apropie încă puţin de el şi se aplecă înainte, ca să vadă dacă respira.
În ciuda faptului că Nikos era total nemişcat, fata părăsi încăperea spunându-şi că fratele ei era pur şi simplu adormit, moţăind ca o fiară sălbatică dintr-un tărâm îndepărtat.
Giorgos, care îl cunoştea pe preot, organiză înmormântarea pentru a doua zi. Coloneii refuzau să recunoască faptul că muriseră oameni, însă întregul oraş ştia că minţeau. Înmormântarea lui Nikos nu fu singura care avu loc în acea zi.
Familia apropiată, vecinii, incluzându-i pe Hatzopoulos şi Sotirious, care fuseseră eliberaţi, dar care nu-şi mai deschiseseră magazinul, aproape că umplură bisericuţa Sfântului Andrei. Câţiva dintre prietenii lui Nikos sosiseră şi stăteau în umbră, la intrare. Chiar şi acum, autorităţile

încă îi mai căutau pe cei care participaseră la greva de la Politehnică şi pe cei care demonstraseră. Din această pricină, câtorva prieteni din pareá lui Nikos le fusese teamă să vină la înmormântare.
Licărul lumânărilor le lumina feţele în timp ce ascultau cântările preoţilor. Vocile acestora din urmă pluteau, lipsite de înţeles, peste capul lui Themis, care era pierdută în marea ei de durere. Coşciugul aşezat în faţa lor era o reamintire continuă a realităţii nemiloase a morţii. Themis văzu cum preotul îl stropea cu apă sfinţită. Apoi o frază răzbătu până la Themis, făcându-şi loc în mintea ei:
— „Toate sunt ţărână, toate sunt cenuşă, toate sunt umbră".
Cu aceste cuvinte era de acord. I se părea că restul vieţii ei urma să fie astfel. În acel moment se simţea la fel de vie ca o umbră. Nimic nu părea adevărat.
Când preotul cântă: „Ceea ce acum e lipsit de formă, de virtute şi de toate harurile", fu nevoită să-şi pună frâu gurii ca să nu strige că Nikos nu fusese niciodată lipsit de virtute. Era un erou în moarte, la fel cum fusese şi în viaţă, la fel cum fusese şi mama lui, ea, care nu avusese mormânt, ori piatră care să-i păzească oasele, ori loc în care să fie amintită, cu excepţia insulei sterpe, Trikeri.
Nu putea să asculte acum preceptele Bisericii mai mult decât o făcuse înainte. Cu toţii erau obligaţi să asculte şi să privească vreme îndelungată, hipnotizaţi de liturghie şi de ritual. În tot acest timp însă, Themis vorbi cu Nikos în mintea ei, spunându-i tot ceea ce ştia despre mama lui, despre cum fusese o mare artistă, o femeie care îi sfidase pe gardieni şi care le râsese în faţă atunci când o hărţuiseră să semneze o dílosi. Îi spuse despre cum toate celelalte femei o admiraseră, despre cât de generoasă fusese şi despre cum îl salvase pe Angelos fără nici o ezitare.

— La fel ca tine, Nikos, a fost frumoasă, puternică şi curajoasă, murmură ea, fără ca Giorgos s-o audă.
În timpul slujbei, Themis îşi dădu seama că lui Aliki nu i se făcuse slujba de înmormântare. În mintea ei, preotul făcea acum slujba atât pentru mamă, cât şi pentru fiu. Amândoi meritau un rămas-bun demn, indiferent de credinţa pe care o avuseseră.
— Kýrie eléison, Kýrie eléison, Kýrie eléison . . .
Căzură cu toţii sub vraja cuvintelor.
— „Doamne miluieşte, Doamne miluieşte, Doamne miluieşte...”
Fiecare dintre cei care se aflau în bisericuţă se simţi liniştit de ritmul repetiţiei, ca şi când acesta ar fi avut putere de vindecare. Chiar dacă nu ascultau cuvintele, sunetele cântării le domoleau durerea.
Copiii păreau ca un şir de statui de marmură. Sufereau adânc din cauza pierderii fratelui, însă şi schimbarea care se produsese în mama lor îi afecta, la rândul ei, profund. Până şi expresia de pe faţa ei le era necunoscută. Viaţa nu mai avea siguranţa cu care erau obişnuiţi.
Prietenii lui Nikos, care fuseseră în spate, părăsiră primii biserica şi dispărură pe străduţele alăturate, înainte ca familia să iasă în stradă. Doi soldaţi stăteau la colţul acesteia, scrutând, plini de interes, cortegiul.
Coşciugul fu dus la cel de-al doilea cimitir al oraşului, unde oamenii se adunară în jurul mormântului ca să-şi ia rămas-bun.
După ce se întoarseră acasă, o vecină le aduse kóllyva tradiţională, pe care o făcuse pentru pomenire. Copiii mâncară, flămânzi, din hrana doliului: grâu, zahăr, nuci şi stafide. De două zile nu mai mâncaseră nimic decât pâine, orez şi portocale. Nu fusese altceva de mâncare în casă.
Vechea lor viaţă părea să fi dispărut peste noapte.

Capitolul 26

Suferinţa o secătuia pe Themis de energie atât de tare, încât cu greu se mai putea da jos din pat. Dormea aproape toată ziua şi se trezea doar ca să stea la masă cu copiii, însă ei de-abia o puteau privi. Pierduse în greutate atât de iute încât acum semăna cu o cioară, cu faţa slabă şi trasă, îmbrăcată într-o rochie neagră, care-i atârna largă pe lângă trup. Anna făcea toate cumpărăturile şi gătea. Fu nevoită să lipsească de la şcoală vreme de câteva săptămâni.

Themis nu arătă vreun interes nici atunci când, la opt zile după moartea lui Nikos, Giorgos îi spusese că avusese loc o schimbare în interiorul regimului.

Ca urmare a rezultatului dezastruos al demonstraţiilor de la Politehnică, brigadierul Ioannidis, care era adeptul unei politici de mână forte, îl înlătură pe mult detestatul colonel Papadopoulos, pretinzând că ordinea trebuia restabilită. Îi acuză pe actualii lideri de corupţie şi îi aduse la putere pe oamenii lui.

— Şi ce schimbă asta? întrebă Themis, obosită.

— Se vorbeşte că o să ia măsuri şi mai brutale împotriva opoziţiei decât cei de dinaintea lor, spuse Thanasis. Şi ştii ce reputaţie are Ioannidis, nu?

Noul lider al juntei era şeful faimoasei poliţii militare, un om care autorizase deja folosirea terorii şi care era autorul moral al înăbuşirii revoltei de la Politehnică.

Atitudinea tolerantă a lui Thanasis faţă de juntă se evaporase după şocul săptămânii care trecuse. Acum îi vedea ca pe nişte ucigaşi pe liderii dictaturii militare de dinainte şi din prezent. Îl uciseseră pe iubitul lui nepot. Pentru asta, el n-avea să-i ierte niciodată.

În fiecare zi a săptămânii următoare, Themis luă autobuzul până la cimitir. Câteodată Giorgos o însoţea, însă durerea ei avea nevoie de solitudine, fără nimeni care s-o însoţească, măcar.
Angelos veni din America pentru parastasul de patruzeci de zile, iar Giorgos speră că starea sufletească a soţiei lui avea să se îmbunătăţească şi că ea avea să fie cât de cât consolată de vizita fiului lor absent de atâta vreme.
Cu toţii băgară de seamă cât de diferit arăta Angelos. Trecuseră cinci ani de când plecase, şi totul se schimbase la el. Talia i se îngroşase („Daţi vina pe porţiile de mâncare...”, râsese el, bătându-se peste stomac, „...şi pe hamburgeri!”) Faptul că luase în greutate n-o deranjă pe Themis. Asocia lucrul ăsta cu sănătatea şi cu prosperitatea. Ceea ce însă nu-i plăcu fu felul în care îşi tunsese părul. Era scurt peste tot, fără urmă de bucle. Dar prezenţa lui păru să-i înveselească pe fraţi.
— Ai până şi accent! îl tachină Anna. Sună ciudat când vorbeşti greceşte. Spune ceva în engleză! Vreau să aud cum vorbeşti ca un american!
— Howdee, tânără domnişoară! spuse Angelos imitând un star de la Hollywood.
Copiii râseră din toată inima. Li se părea că fratele lor mai mare fusese plecat pe Lună şi că se transformase într-un extraterestru.
Angelos rămase acasă doar două zile, însă în tot acest timp vorbi numai despre noua lui viaţă, trăgându-şi răsuflarea cu greu între descrierea oraşului Chicago, a biroului în care lucra, a colegilor lui, a maşinii pe care şi-o cumpărase şi a echipei de baschet al cărei suporter era. Prietena lui, Corabel, apărea adesea în toate acele povestiri. Angelos le arătă o fotografie a ei, pe care o păstra în portofel. Era blondă şi voluptuoasă, cu buze mari şi cu un zâmbet larg.

Când Angelos n-o putu auzi, Anna comentă că prietena fratelui ei arăta ca un personaj dintr-un desen animat american pe care-l văzuse la televizorul unchiului ei. Fu pentru prima oară după moartea lui Nikos când copiii o văzură pe mama lor zâmbind.
Angelos părea de-a dreptul îndrăgostit de noua lui patrie. Tot ceea ce se găsea în America era mai mare şi mai bun decât oriunde în altă parte, iar implicarea SUA în politica Greciei nu i se părea nelalocul ei.
— E o ţară condusă competent, spuse el în timp ce luau masa. Nu-l plac cu toţii pe Nixon, dar, cu el la putere, comuniştii n-au unde să se ascundă.
Themis se ridică şi plecă din cameră fără să spună nimic. N-avea nici energia, nici voinţa să răspundă unui asemenea punct de vedere.
— Cred că şi-a trăit doliul în SUA, îi spuse ea lui Giorgos pe când se întorceau de la aeroport, după ce-l conduseseră pe Angelos.
Cu toţii băgaseră de seamă că el arătase foarte puţină tristeţe şi că păruse netulburat de absenţa fratelui său.
După încheierea slujbei de pomenire, Themis îşi spuse că trebuia să se ridice deasupra durerii ei, pentru binele familiei. Chiar dacă lucrul ăsta se întâmpla doar de dragul aparenţelor, trebuia să facă un efort. Combinaţia dintre suferinţa sufletească pentru moartea lui Nikos şi vina pentru ceea ce-i spusese acestuia pusese o greutate mare pe umerii ei. Avea să rămână întotdeauna cu ideea că aflarea adevărului despre mama lui fusese ceea ce-l împinsese pe fiul ei înspre conflictul de stradă.
Venirea noului an nu-i aduse lui Themis sentimentul reînnoirii. Singurul moment memorabil se petrecu în ianuarie, când Andreas participă la întrecerea de Bobotează a tinerilor înotători, unde se scufundă şi aduse la suprafaţă mult dorita cruce. Evenimentul se petrecu la

piscina din apropiere, însă în cursă intraseră mulţi băieţi, dintre care unii erau mai mari de vârstă decât el. Familia întreagă fusese mândră că, la paisprezece ani, Andreas fusese unul dintre cei mai tineri campioni.
Spiros îi făcu o coroană de carton, pe care Andreas o ţinu pe cap în timpul cinei. Se străduiră cu toţii să vorbească despre subiecte plăcute, iar Themis reuşi să gătească mâncarea, făcând, după reţeta bunicii, şi prăjitura cu mere care le plăcea foarte mult tuturor. Cu toţii voiau să creadă că reveneau la normal. Îşi aduseră aminte despre cum îşi udase preotul veşmintele atunci când aruncase crucea în apă, despre cum unul dintre participanţi se luptase cu Andreas pe sub apă, ca să-i ia crucea, şi îl tachinară cu toţii în legătură cu atenţia pe care o primise de la un grup de fete.
Către sfârşitul serii însă, discuţia deveni serioasă. Până şi cu ocazia sărbătorii tradiţionale la care luaseră parte în acea dimineaţă, fuseseră conştienţi de prezenţa soldaţilor înarmaţi. Începură să vorbească despre intensificarea represiunii sub brigadierul Ioannidis. Într-un fel, părea că sacrificiul celor care muriseră la Politehnică nu doar că fusese în van, ci şi că protestele lor înrăutăţiseră starea de fapt. Regimul negase faptul că muriseră oameni şi continua să-i vâneze pe cei pe care îi suspecta de implicare.
— Bărbatul ăla e un monstru! spuse Anna.
— E mai bine să nu rosteşti cuvintele astea, nici măcar în spatele uşilor închise, o îndemnă Thanasis, care cunoştea foarte bine tacticile sinistre ale poliţiei. Nu ştii niciodată cine e vecinul tău sau dacă are aceleaşi vederi ca şi tine. Dacă te aud şi nu sunt de partea ta, te poţi trezi pe listă, aşa că fii atentă.
— Dar el e cel care a trimis tancul! protestă ea. Tancul care ne-a ucis...

— Anna, te rog, o întrerupse tatăl ei.
Themis se înfioră, la rândul ei. Ştia că exista primejdia ca Anna şi Andreas să înceapă să aibă orientări politice ca urmare a morţii fratelui lor şi, în ciuda faptului că avea doar zece ani, Spiros putea fi şi el influenţat cu uşurinţă de fratele lui.
Ştiau cu toţii că Ioannidis era un dictator, chiar dacă stilul lui era să lucreze pe ascuns. Plasase în armată numeroşi informatori, ca să-i elimine pe militarii care nu-i erau loiali, şi renunţase la paşii mici pe care-i făcuse către liberalizare predecesorul lui, colonelul Papadopoulos. Se instalase o nouă domnie a fricii.
În pofida sentimentelor ei, Themis nu putea pune la îndoială starea de fapt. Cu un amestec de tristeţe şi de disperare, acceptă ideea că acela era felul în care trăiau acum. Nu voia nimic altceva decât să-i apere de rău pe cei trei copii frumoşi, care veneau şi plecau în fiecare zi pe străzile Atenei. Renunţase la luptă şi se trezi oprindu-i să dea glas oricărei critici la adresa juntei. Pe parcursul iernii şi al verii îi tunse scurt pe băieţi şi îi ceru fiicei ei să poarte fuste lungi. Băieţii erau elevi foarte buni, iar Anna învăţa, conştiincioasă, pentru examenele de sfârşit de an; toţi trei mergeau la biserică împreună cu tatăl lor.
Chiar în momentul în care Themis ajunsese să creadă că regimul opresiv avea să continue la nesfârşit, tiranicul Ioannidis se lansă în împlinirea uneia dintre marile lui ambiţii, unificarea Ciprului cu Grecia. La mijlocul lunii iulie puse în scenă o lovitură militară în Cipru, ca să-l înlăture de la putere pe preşedinte. Arhiepiscopul Makarios fusese ales în mod democratic, însă Ioannidis îl considera comunist. Acest gest se dovedi un pas greşit. Amestecul Greciei oferi guvernului turc un pretext ca să invadeze Ciprul. Turcia pretinsese că trebuia să-şi apere cetăţenii care locuiau pe insulă. Conflictul se soldă cu o pierdere

uriaşă de teritoriu grec-cipriot, dar şi de vieţi omeneşti. Junta fu silită să intervină militar şi chemă la arme întreaga populaţie masculină a Greciei, cu vârste cuprinse între douăzeci şi patruzeci şi cinci de ani.
Conflictul se încheie după o săptămână. Fu încheiat un acord de încetare a focului, iar Ciprul se împărţi în două. Zeci de mii de soldaţi turci rămaseră în nordul insulei. Rezultatul fu un dezastru total pentru greci, însă Themis, la fel ca mulţi alţii, simţi un soi de satisfacţie pentru gafa umilitoare pe care o făcuse Ioannidis.
Într-o zi fierbinte de iulie, toate ferestrele din piaţă erau deschise. Thanasis avea televizorul deschis şi, ca de obicei, volumul era dat tare. Deşi se făcuse ora la care, de obicei, vecinii dormeau, Thanasis îşi pusese în gând ca, în ziua aceea, să nu ţină seama de nemulţumirea lor. Se întâmplase ceva important şi trebuia să-i spună surorii lui.
Era absolut neobişnuit să bată cineva la uşă la ora aceea, însă Themis se îndreptă spre uşă, nedumerită, de îndată ce auzi zgomotele repetate. Era Thanasis, care, în mod ciudat, zâmbea. Eşecul catastrofal suferit de Ioannidis în Cipru îi adusese acestuia căderea, iar Thanasis simţise nevoia să împărtăşească ştirea că puterea revenise în mâinile politicienilor.
— S-a terminat, spuse el, zâmbind.
— Ce s-a terminat? întrebă sora lui, fără să înţeleagă.
— Dictatura militară, răspunse Thanasis. S-a terminat!
Thanasis intră în apartament şi-i spuse lui Themis să dea drumul la radio.
Era adevărat. Junta se prăbuşise de la putere şi democraţia urma să fie reinstaurată.
La început, lui Themis nu-i veni să creadă. Şezu, ascultând fără să aibă nici o reacţie. Evenimentul era atât de neaşteptat încât acum, că se întâmplase, îi era greu să se obişnuiască pe loc cu ideea.

La mijlocul după-amiezii, Giorgos intră în casă, grăbit, iar Themis îşi întinse braţele către el. Se îmbrăţişară tăcuţi. Amândoi se gândiră că moartea lui Nikos jucase un rol în căderea dictaturii. Themis simţea pentru prima oară că fiul ei nu murise în zadar.
În următoarele săptămâni, Themis privi cu speranţă întoarcerea din exil a fostului prim-ministru, Constantine Karamanlis. Acesta crease un guvern interimar, până la alegerile care aveau să se desfăşoare în noiembrie. Libertatea politică fu reinstaurată, iar Partidul Comunist reintră în legalitate. Viteza cu care se produsese schimbarea îi luă prin surprindere pe toţi.
La primele alegeri democratice din ultimii zece ani, Themis îi votă pe comunişti, însă cei ca ea fură doar o minoritate. Karamanlis, cu noul său partid de centru-dreapta, Noua Democraţie, fu ales prim-ministru.
La scurt timp după aceea, avu loc un referendum asupra monarhiei. Themis şi Giorgos nu aveau aceeaşi opinie în legătură cu monarhia. Părinţii lui Giorgos fuseseră sentimentali în legătură cu membrii familiei regale. Giorgos crescuse cu portretul bunicului regelui Constantine atârnat pe perete. Themis ştia că el avea să voteze în favoarea monarhiei şi se hotărî să nu vorbească despre subiect cu soţul ei. Se bucura că putea vota şi că votul ei avea să-l anuleze pe al lui. În decembrie, când ţara luă decizia în favoarea republicii, Themis se simţi în culmea fericirii.
— Cel puţin, femeia aceea sâcâitoare nu se mai întoarce, spusese ea.
Chiar şi acum, după atâţia ani, se simţea ofensată de felul în care se amestecase Frederika în politica greacă.
Abolirea monarhiei reprezenta o schimbare semnificativă, însă lui Themis nu-i era de ajuns.

— Aştept să fie cineva pedepsit, să plătească cineva pentru crimele juntei, îi spuse ea lui Giorgos.
— Nu crezi că ar fi mai bine, poate, să uităm ce-a fost? Şi s-o luăm de la capăt?
Themis nu-şi ascunse dispreţul.
— Asta n-a fost niciodată atitudinea lor, răspunse ea. Dreapta a avut grijă întotdeauna să împingă lucrurile până la capăt. Acum vreau şi eu acelaşi lucru.
— Dar asta s-s-sună răzbunător, spuse el.
— Aşa şi este, Giorgos, răspunse Themis. Vreau răzbunare. Nu înţelegi?
În ultimii şapte ani, foarte mulţi greci aleseseră ca mai bine să trăiască în exil decât să ducă o viaţă sub dictatură, şi duseseră o campanie împotriva juntei. Cei mai mulţi dintre ei se reîntorceau acum la Atena, odată cu cei care fuseseră trimişi în mod forţat în exil. Oamenii veneau de pe insulele-închisori aducând istorii înfiorătoare despre abuzurile şi tortura instituite acolo de juntă. Acum nu le mai era teamă să vorbească. La fel ca şi Themis, simţeau că ceva rămăsese neterminat şi că era nevoie de o recunoaştere a crimelor comise acolo.
— În sfârşit, mormăi Themis de una singură în timp ce asculta radioul, într-o zi când nu era nimeni în apartament în afară de ea.
Era ianuarie, iar liderii juntei fuseseră arestaţi. Cei care puseseră la cale lovitura de stat aveau să fie judecaţi separat de cei responsabili de reprimarea demonstraţiei de la Politehnică şi de cei care fuseseră torţionarii regimului.
Ea ardea de nerăbdare, însă trebuia să aştepte încă şase luni, până când începeau procedurile. Erau implicaţi zeci de acuzaţi, însă pe Themis o interesa cu adevărat doar unul singur.

Înainte nu-i plăcuse niciodată să se uite la televizor, însă acum se ducea zilnic în apartamentul lui Thanasis şi insista să se uite la tot ce se transmitea de la audieri. Şedeau amândoi pe canapea, vrăjiţi de imaginile alb-negru, granulate, proiectate în încăpere. Era electrizant să-i privească pe acuzaţi, să le vadă trăsăturile şi expresiile în prim-plan. Din când în când, Ioannidis se uita direct în cameră, iar lui Themis i se părea că ochii lui reci priveau drept în ochii ei. Cruzimea lui o pătrundea până în oase şi, din când în când, era nevoită să privească în altă parte. Atât el, cât şi Papadopoulos aveau expresii de o totală indiferenţă. Themis spera ca aroganţa lor făţişă să le distrugă şansele de achitare.
Urmări fiecare moment al primului proces, în care atât Papadopoulos, cât şi Ioannidis fură găsiţi vinovaţi şi condamnaţi. Cel de-al doilea proces o obsedă şi mai tare. Era procesul celor acuzaţi de comiterea crimelor de la Politehnică, inculpatul principal fiind chiar Ioannidis.
După un proces care dură două luni, bărbatul pe care Themis îl învinovăţea pentru moartea fiului ei fu găsit vinovat. Themis şedea lângă Thanasis, aşteptând de parcă s-ar fi aflat amândoi în sala de judecată. Amândoi îl urau pe acel om la fel de mult, şi se îmbrăţişară, tăcuţi, atunci când el fu condamnat la închisoare pe viaţă. Şezură aşa pentru o vreme, cu imaginile reflectate în ecranul televizorului, mult timp după terminarea transmisiunii.
La început, Themis se simţi dezamăgită că individul acela psihopat, pe care îl considera responsabil de moartea iubitului ei fiu, nu primise pedeapsa cu moartea.
— Poate că moartea e o pedeapsă prea uşoară pentru unul ca el, îi spuse ea fratelui ei.
Thanasis dădu din cap în semn de aprobare. Nodul din gât nu-l lăsa să vorbească. Themis continuă:

— Sper că o să se trezească în fiecare zi din restul vieţii lui într-o celulă de închisoare, ştiind că n-o să mai aibă niciodată parte de libertate, că n-o să se mai plimbe niciodată pe străzi, că n-o să mai vadă niciodată lumina soarelui. Poate că o asemenea viaţă e mai rea decât moartea.
Îşi aminti de timpul pe care-l petrecuse ea însăşi la izolare, pe când fusese prizonieră. Satisfăcută la gândul încarcerării lui Ioannidis, plânse de durere şi de mulţumire. Încă se învinovăţea, în parte, pentru acţiunile fiului ei, însă monstrul lipsit de scrupule, responsabil de moartea lui, fusese, în cele din urmă, pedepsit. O copleşi o stare profundă de catharsis. În cele din urmă, fusese făcută dreptate pentru nevinovaţii şi idealiştii care muriseră în acea noapte de noiembrie.

Capitolul 27

Parastasul de trei ani de la moartea lui Nikos urma să aibă loc peste câteva luni, iar Themis spera ca Angelos să vină acasă cu acea ocazie. Ar fi fost pentru prima oară când se reîntorcea la Atena după ce fusese la parastasul de patruzeci de zile. Scrisorile lui veneau la fel de regulat ca întotdeauna, descriind urcuşul lui continuu: un birou la un etaj mai mare, un pachet salarial mai consistent, promovarea într-o funcţie mai bună, un apartament nou şi o maşină mai ostentativă decât cea de dinainte. Scrisoarea pe care Spiros, care avea acum doisprezece ani, o găsise în holul blocului în acea dimineaţă, anunţa că fratele lui o ceruse în căsătorie pe Corabel. Fotografiile celor doi, făcute la petrecerea de logodnă, se rostogoliră din plic.

— Uită-te, mána! strigă Anna, ridicând-o pe ce mai apropiată de ea. E atât de frumoasă!
Acum Spiros era cel care avea să citească rândurile scrise pe hârtia de un albastru pal a plicului par avion, însă el se opri ca să se uite la una dintre fotografiile care erau date din mână în mână.
— Theé mou! Ce ţâţe are! Andreas, uită-te!
— Spiros! Î-î-încetează! A-a-acum! se răsti Giorgos la el.
— Nu vorbi aşa despre logodnica fratelui tău, adăugă Themis. E foarte, foarte nepoliticos.
Toţi copiii chicoteau acum, iar peste faţa lui Thanasis trecu un zâmbet strâmb.
Themis luă în mână o fotografie a celor doi şi se uită la ea. Spiros avea dreptate. Rochia decoltată a lui Corabel arăta că fata era bine dotată.
Ceea ce ar fi fost considerat indecent în Grecia era, în mod evident, acceptabil în America, se gândi ea. Observă şi că fiul ei se îngrăşase şi mai mult. Nu puteai să spui despre cei doi altceva decât că erau supraponderali.
— Citeşte, Spiros! îi ceru Themis după ce gălăgia luă sfârşit.
Acum, toată lumea zâmbea.
Spiros imită vocea unui crainic de radio şi continuă să citească fragmentul care descria mâncarea pe care o avuseseră la petrecere.
— Pretzels[49] – ce sunt ăştia? întrebă el, însă toată lumea ridică din umeri, aşa că citi mai departe: Am fript pe grătar cele mai mari bucăţi de vită pe care le-am văzut vreodată. Mama lui Corabel face cel mai bun cheesecake.
— Tort cu brânză? se miră Andreas. Sună dezgustător!
Râsetele ricoşară din perete în perete.
În căldura clipei încărcate de umor, Themis simţi bucuria intensă a prezentului. Sentimentul îi era necunoscut.

[49] Covrigei.

Agonia trecutului îşi trimisese umbrele în viaţa ei, dar poate că era timpul ca acestea să dispară.
Giorgos nu renunţase s-o încurajeze să vadă lucrurile dintr-o perspectivă pozitivă, amintindu-i mereu că cei mici erau cu toţii bine şi că întreaga familie avea norocul să nu aibă griji financiare.
Themis preţuia standardul de viaţă de care se bucurau acum. Ieşeau adesea la tavernă şi mergeau la cinema (Themis stăruia în continuare să vadă filmele lui Aliki Vougiouklaki de îndată ce apăreau), începuseră chiar să plănuiască renovarea unei căsuţe pe Tinos[50], pe care Giorgos o moştenise de la mătuşa lui. În hol, pe o măsuţă special cumpărată, avea acum loc de onoare un telefon. Cu o lună în urmă, cumpăraseră un frigider nou şi un aspirator. Îşi puteau permite chiar să-l trimită pe Andreas să studieze la Londra, dacă îşi lua examenele. El le spusese că acela era visul lui.
— Avem chiar şi un prim-ministru decent, îi zisese Giorgos soţiei lui într-o zi.
Themis zâmbise.
— Nu l-am votat, însă trebuie să recunosc că face treabă bună.
Themis încă purta haine de doliu. În ultimul an, Giorgos îi sugerase să-şi schimbe hainele negre cu unele mai deschise la culoare. Într-o zi, el făcu greşeala să-i cumpere o bluză nouă, albă cu flori albastre. Ea îi mulţumise, politicoasă, sărutându-l pe obraz. Apoi pusese, discret, bluza în fundul dulapului. Când Giorgos o întrebă, o săptămână mai târziu, de ce n-o purtase încă, ea îi răspunsese tăios:
— Nu sunt pregătită încă, Giorgos. O să ştiu când o să vină vremea. Dar nu acum.

---

[50] Insulă din arhipelagul Cicladelor, aparţinând Greciei.

Ar fi însemnat să trădeze amintirea lui Nikos dacă momentul nu era potrivit. Lună de lună rupsese filele din calendar, însă gestul acela marcase trecerea timpului, nu şi a durerii. Moartea fiului ei îi era încă proaspătă în minte şi n-avea nici o dorinţă ca lucrurile să se întâmple altfel.

Era mai puţin de o lună până la parastas. Zilele de octombrie erau scurte, însă căldura mai plutea încă în aer. Themis stătea pe balcon într-una dintre după-amiezi, când se auzi soneria. Se aplecă peste balustradă, sperând să vadă cine sunase, însă nu văzu decât un cap acoperit cu păr argintiu şi o jachetă albastru-închis. Apoi bărbatul se uită în sus, de parcă i-ar fi simţit privirea, iar Themis fu aproape sigură că el o observase.
De când Partidul Comunist intrase în legalitate, lui Themis nu-i mai era teamă de oaspeţi neaşteptaţi sau de nepoftiţi, însă, în ciuda acestui lucru, inima începu să-i bată, plină de nelinişte. Se duse la uşă şi apăsă pe butonul interfonului.
— Cine e, vă rog? întrebă ea pe un ton formal şi cu un tremur perceptibil în voce.
O voce hârâi din difuzor:
— Tasos, veni răspunsul, aproape nerăbdător. Tasos Makris.
Un curent rece îi trecu lui Themis prin şira spinării. Trecuseră mai bine de douăzeci şi cinci de ani de când auzise numele ăsta şi nu-şi închipuise că avea să-l mai audă vreodată.
N-avea de ales. Ştia că el era acolo. Trebuia să-l lase să intre.
Cu degete tremurătoare, apăsă butonul care deschidea uşa de jos şi, câteva secunde mai târziu, văzu o umbră ameninţătoare dansând pe perete. Bărbatul acela, apărut din trecutul ei, urca scările. Imobilizată de şoc şi de frică, Themis aştepta în pragul uşii. Nici acum nu era târziu să

dispară în apartament şi să refuze să-l lase înăuntru. O scurtă ezitare o făcu să piardă prilejul şi, dintr-odată, iată-l stând în faţa ei: Tasos Makris, aproape neschimbat din momentul în care se văzuseră ultima oară.
— Themis Koralis?
— Ăsta a fost numele meu, răspunse ea. Acum mă cheamă Stavridis.
Pentru o clipă, amândoi rămaseră în prag, stânjeniţi.
— Pot să intru?
— Da... da. Desigur.
Makris o urmă pe Themis în apartament. Se întâmpla foarte rar ca cineva care nu făcea parte din familie să intre în casă, aşa că lui Themis i se păru ciudat să primească un străin înăuntru. Nici Giorgos, nici copiii nu aveau să se întoarcă acasă până mai târziu.
Themis îl invită pe Makris să se aşeze în fotoliul din faţa bufetului. Era locul în care şedea Thanasis atunci când venea în vizită.
În apartament era semiîntuneric, draperiile fiind trase numai pe jumătate. Themis se hotărî să le lase aşa cum erau.
— Să-ţi fac o cafea, spuse ea. Cu zahăr?
— Fără, răspunse el. Sketo.
Themis se întoarse cu spatele, întrebându-se dacă el putea să-i audă bătăile agitate ale pulsului. Tăcerea stânjenitoare fu întreruptă doar de zdrăngănitul porţelanului şi al paharelor cu care ea îşi făcu de lucru pregătind băuturile. Neatentă, turnă zahăr în crăticioară împreună cu cafeaua, fără să se obosească să le amestece cu linguriţa. Oare să-l servească cu biscuiţi? Nu. Voia să-i ofere cât mai puţină ospitalitate. Înainte ca apa să se ridice şi să fiarbă, turnă în două ceşti amestecul tulbure, călduţ, cu spatele întors la oaspete. Se folosi de acele

momente ca să formuleze întrebările pe care avea de gând să i le pună.
Intră încet, cu spatele, ducând cafeaua şi paharele cu apă aşezate pe o tavă, şi se îndreptă spre măsuţa joasă, aflată în faţa lui Makris. Odată aşezată, îşi îngădui pentru prima dată să se uite la el cu atenţie.
Era subţire şi spilcuit. Themis îi studie costumul bine croit, pantofii de piele bine lustruiţi, manichiura îngrijită şi strălucirea ostentativă a unui ceas de aur. Părul îi era încă impresionant de creţ, chiar dacă acum era de un gri-argintiu, însă mustaţa mai avea încă fire negre. Faţa îi era ridată, însă nu mai tare decât cea a lui Giorgos, iar ochii îi erau exact aşa cum şi-i amintea. Îi veni în minte ultima dată când îi văzuse. Pe insula Makronisos.
— Cum m-ai...?
El îi anticipase întrebarea şi răspunse imediat:
— Koralis. În cartea de telefon.
— Dar e pe numele de Stavridis.
— Ei bine, e un Koralis în clădire, îi răspunse el.
Numele lui Thanasis îl condusese aici, iar ea îşi aduse aminte că-i spusese, cu mulţi ani în urmă, că familia ei locuia în Patissia.
— Am încercat vreo câteva adrese greşite, dar în cele din urmă am reuşit să ajung aici.
El îi zâmbi. Cu zeci de ani înainte, zâmbetul lui i se păruse charismatic, însă acum nu mai simţea nimic. În ceea ce o privea pe ea, bărbatul ăsta putea să fie pur şi simplu un străin din mulţime. N-avea încredere în el din atât de multe motive. La Makronisos, trecuse cu uşurinţă de la rolul de victimă la cel de torţionar. În societatea actuală, exista încă un element fascist ascuns în umbră, iar Themis nu putea fi sigură că oaspetele ei nu făcea parte din el.
Makris îi puse multe întrebări, însă, nesigură de motivul pentru care el dorise s-o vadă, ea le evită dând răspunsuri

vagi şi neutre. Da, era căsătorită; ea şi soţul ei aveau trei copii. Nu, nu trebuia să lucreze, pentru că soţul ei avea o slujbă bună. Da, era funcţionar public. Da, unul dintre copii plecase în America şi o ducea bine. Nu, ei înşişi nu prea călătoreau. Toate răspunsurile erau adevărate.
În umbră, în spatele lui Makris, se aflau câteva fotografii. Erau de la nuntă, de la botezul copiilor mai mici şi o fotografie cu Thanasis tânăr şi frumos, de când absolvise academia de poliţie. La ele se adăugau două imagini înrămate, în format mare: una cu Angelos în roba de absolvire, plin de sine şi mândru, şi una cu Nikos, făcută pe când era în echipa de fotbal a şcolii.
Themis putea să le vadă foarte bine în timp ce vorbeau şi i se părea că ele încercau să-i atragă atenţia. Asemănarea dintre tată şi fii era frapantă. În spatele haloului de bucle aflat în faţa ei, Themis putea să le vadă pe ale lor, groase şi negre, precum şi ochii închişi la culoare, care se uitau în ochii ei.
Puse şi ea, de formă, câteva întrebări. Unde locuia? Era căsătorit? Avea copii? Cu ce se ocupa?
Răspunsul la ultima întrebare era singurul care o interesa. N-o surprinse faptul că el rămăsese în armată, devenind, în cele din urmă, ofiţer, şi că se pensionase atunci când junta căzuse de la putere. Părăsind armata în acel moment, mulţi membri seniori evitaseră să fie judecaţi şi condamnaţi. El făcuse literal o volte face[51], se gândi Themis, trădând acele idealuri pentru care luptaseră în munţi. Se întrebă câţi dintre tovarăşii ei muriseră de mâna lui şi câţi oameni brutalizase el de atunci şi până acum.
Makris sorbi din cafeaua excesiv de dulce şi o puse jos din nou, expresia lui trădând faptul că era de nebăut.
— Loipón. Deci, spuse ea iute, ca să umple tăcerea.

[51] Stânga-mprejur (în limba franceză în original).

Era îndemnul de care Makris avea nevoie. Themis voia ca el să plece cât mai repede, însă, în acelaşi timp, ştia că venise cu un motiv şi era nerăbdătoare să-l afle.
— Vreau să ştii că te-am văzut pe Makronisos, spuse el aplecându-se în faţă.
— O, răspunse Themis, fără intonaţie.
— Dar că am crezut că era mai bine pentru tine dacă nimeni nu făcea vreo legătură între noi.
— Aha, spuse Themis.
Era o minciună evidentă. Dacă cineva şi-ar fi dat seama că se cunoşteau, asta ar fi fost mai degrabă în dezavantajul lui decât într-al ei.
— Şi să-ţi explic că am semnat o dílosi ca să mă pot realătura luptei, continuă el.
Themis îl ascultă, însă nu crezu nici un cuvânt. Autojustificarea lui îi făcea greaţă. Însă el mai avea şi altceva de zis:
— În loc să mă lase să plec, m-au ţinut pe Makronisos şi m-au obligat să-i păzesc pe prizonierii noi. A fost cea mai mare pedeapsă pe care mi-au putut-o da.
— Dar ai rămas în armată după aceea, sublinie Themis, politicos.
— Da, răspunse el. N-aveam altă calificare, nu ştiam să fac altceva şi era o slujbă bună.
Explicaţia lui era superficială, iar tonul era lipsit de părere de rău.
De-a lungul vieţii, ea învăţase că dacă îi dădeai cuiva spaţiu acesta îl umplea în cel mai scurt timp, spunându-ţi ceva ce ai fi vrut, poate, să afli. Exact asta făcu şi Makris.
— Acum am început o nouă carieră. M-am hotărât să intru în politica locală. Poate că, pe termen lung, o să ţintesc şi mai sus. Noua Democraţie... Tu ce crezi?
Decizia lui de a intra în partidul de centru-dreapta n-o surprinse deloc, însă Themis nu era pregătită să aibă o

discuţie jovială cu acel om. Ceea ce credea ea, deşi n-avea nici o intenţie să-i lămurească şi lui acest lucru, era că înţelegea acum motivul pentru care venise. Voia să se împrietenească cu ea, ca să se asigure că n-avea să-i dea pe faţă trecutul. Faptul că era un fost comunist sau că fusese torţionar pe insula Makronisos nu putea deloc să-l ajute în campania electorală.
Themis ridică din umeri şi mormăi că pe ea n-o mai interesa acum politica. Nu voia ca el să-şi prelungească şederea.
Makris se referi apoi, cu indiferenţă, la faptul că ea purta negru.
— Eşti în doliu, spuse el. Unul dintre părinţi?
— Nu, răspunse ea. Ei au plecat de mult.
— O rudă? întrebă el.
— Nu, spuse ea. Cel puţin, nu o rudă de sânge.
Era adevărat.
Din momentul în care Makris se aşezase pe scaun, ea hotărâse ce urma să-i spună şi ce nu. Nikos, Angelos şi Aliki n-aveau să fie pomeniţi cu numele.
Themis nu simţea nimic pentru omul acela. Nu-i stârnea nici pasiune, nici milă. Nu voia decât ca el să plece. Începu să adune ceştile, ca să-i transmită un mesaj clar.
Dintr-odată, Andreas şi Spiros dădură buzna în casă şi-şi trântiră ghiozdanele pe jos, gata să se pregătească de fotbal.
Makris şi Themis se ridicară în picioare. Asemănarea dintre domnul în vârstă şi cei doi fraţi mai mari era frapantă, însă nici unul dintre băieţi nu-i dădu atenţie lui Makris.
— Copii, salutaţi-l, vă rog, pe musafirul nostru, domnul Makris, le spuse ea.
Băieţii dădură mâna cu el în fugă şi intrară în camerele ca lor să se schimbe. O clipă mai târziu, erau deja duşi.

Themis nu se mai aşează. Makris trebuia să plece înainte să observe fotografiile din spatele lui. Mai important decât atât, Themis voia ca el să plece înainte ca Giorgos să se întoarcă de la serviciu.
— Trebuie să mă apuc de gătit, spuse ea. E frumos din partea ta că m-ai căutat.
— Mi-a făcut mare plăcere să te revăd, vulpiţo, murmură el, sperând să obţină un zâmbet.
Ea nici măcar nu clipi la auzul acelei aluzii la trecutul lor.
Până când nu ajungeau în hol, exista încă o şansă ca portretele să-i atragă atenţia, aşa că îl conduse repede afară din încăpere. El o urmă şi nu se uită înapoi.
Fără alte cuvinte, Themis deschise uşa.
— La revedere, îi spuse ea, cu hotărâre.
Makris îi întinse mâna, dar ea nu i-o dădu pe a ei. El păru uimit pe moment, dar apoi se întoarse cu spatele.
Themis închise de îndată uşa şi aşteptă cu urechea lipită de ea, ascultând zgomotul paşilor care coborau pe scările de marmură. Se repezi apoi pe balcon şi aşteptă, privind din umbră. Nu putuse rezista tentaţiei. Chiar sub apartamentul ei, văzu un Mercedes Benz mare şi negru, care începuse deja să se pună în mişcare, iar acum aluneca fără zgomot pe stradă, aruncând spre cer un nor de gaze de eşapament. Probabil că-i aparţinea lui Makris, lucru care n-o surprindea defel. Toată lumea zicea că politica era locul în care se făceau banii.
Intră iute în casă şi adună ceştile şi farfuriile. În mintea ei se contură imaginea lui Makris conducând înapoi spre Metamorfosi, unde locuia, cu mâinile înmănuşate aşezate pe volan, admirându-se din când în când în oglinda retrovizoare sau aruncând o privire la ceasul de la mână, ca să vadă cât era ora. Lui Themis i se păruse că Makris purta un Rolex. Spera să nu-l mai vadă niciodată.

Încă era ocupată cu ştersul vaselor, când auzi zgomotul cheilor în uşă. Era Giorgos.
El o sărută pe obraz, iar apoi amândoi o salutară pe Anna, care intrase şi ea în casă.
— Ce-ai făcut a-a-azi? o întrebă el pe Themis.
— Nimic interesant, răspunse soţia lui.
— Dar tu, Anna?
— Am atâta de învăţat, se plânse ea.
— Te descurci tu, o linişti Themis, zâmbind. Eşti fată deşteaptă.
— Mă ajuţi, babá[52]? întrebă ea. Am de interpretat mostre de sânge. Şi totul e cu cifre.
Anna era acum la şcoala sanitară. Tatăl ei o ajuta întotdeauna cu plăcere.
— Sigur că da, agápi mou, îi zâmbi Giorgos, apoi se aşeză lângă ea.
Themis puse un vas în cuptor, pentru cină, şi se îndreptă spre bufet. Luă fotografiile şi le şterse ramele de praf. Apoi desprinse fotografia lui Angelos de pe perete şi o curăţă uşor, după care făcu acelaşi lucru cu cea a lui Nikos. Înainte s-o pună pe cea din urmă la loc în cui, se uită în ochii lui şi îl sărută pe frunte. Cât de ruşinat ar fi fost Nikos de un asemenea tată.
Probabil că vizita asta, care o tulburase, şi slujba religioasă care urma să aibă loc în curând, o determinară pe Themis să descuie din nou sertarul îngust al noptierei. Voia să-şi amintească de faţa dulce a lui Nikos copil fiind şi să-i atingă bucla de păr. Îşi trecu degetele şi peste inima brodată, al cărei fir era încă atât de mătăsos, după atât de mulţi ani. Tasos Makris ratase atât de multe, încât aproape că-i era milă de el. Încuie sertarul din nou şi puse cheia la loc, pe raft, după care merse în bucătărie ca să servească

[52] Tată (în limba greacă în original).

cina. Tatăl şi fiica erau încă la masă, aplecaţi cu atenţie asupra numerelor.
La o săptămână după aceea, avu loc parastasul de trei ani. Angelos nu putuse să vină.

Cimitirul era curat, iar mormintele, bine măturate. Aleile cu monumente funerare se întindeau în toate direcţiile. Multe dintre ele aveau lămpi cu ulei, care licăreau; câteva femei aşezate în genunchi curăţau şi lustruiau. Trecând pe lângă zona folosită cel mai recent pentru îngropare, Themis observă mormântul minuscul al unui copil, cu flori încă proaspete aşezate peste grămada de pământ.
În apropiere erau îngropaţi un soţ şi o soţie, care muriseră la distanţă de câteva luni de zile unul de celălalt, în vârstă de nouăzeci şi opt şi, respectiv, nouăzeci şi nouă de ani. Aşa cum făcea la fiecare vizită, Themis se opri ca să reflecteze. Oricine ai fi fost, dacă trăiai în acea parte a Atenei, aici era locul în care urma să-ţi petreci eternitatea. Acţiunile şi credinţele tale, cauza morţii, durata vieţii – nimic din toate astea nu-ţi schimba destinaţia. Cimitirul Numărul Doi din Rizoupoli depozita oasele orişicărui fel de om. Aşa cum se întâmpla în cazul celor vii, nici morţii nu-şi alegeau întotdeauna vecinii.
Strămoşii lui Giorgos fuseseră îndeajuns de avuţi încât să cumpere un loc de înmormântare, iar numele lui Nikos era acum gravat pe monumentul de marmură care acoperea şi rămăşiţele pământeşti ale părinţilor şi bunicilor lui Giorgos. Fotografiile alb-negru ale generaţiilor anterioare îşi pierduseră din culoare, însă imaginea colorată a lui Nikos era încă proaspătă. Aceeaşi imagine aflată pe peretele apartamentului. Tinereţea şi frumuseţea lui îi mişcau pe toţi cei care treceau pe acolo. Faţa lui Nikos urma să rămână pentru totdeauna nealterată de trecerea timpului.

În timp ce familia şi prietenii se adunaseră în jurul mormântului, iar cuvintele preotului începuseră să plutească în aerul din jurul lor, oamenii se concentrară mai degrabă asupra plăcii gravate recent. Themis hotărâse, cu mult timp în urmă, să nu decoreze mormântul fiului ei cu vreun poem sau cu vreo promisiune că n-avea să fie uitat. Nu era nevoie de aşa ceva. Inscripţia spunea doar atât: „Iubitul nostru fiu, care a murit pentru convingerile lui, 17 noiembrie 1973”. Un fluture zbură în apropiere şi se aşeză pe florile aşternute de Themis pe mormânt. Ea nu credea în Dumnezeu, dar acorda atenţie unor asemenea semne, şi părăsi cimitirul ştiind că Nikos dormea în pace.
În seara aceea, îşi scoase hainele de doliu şi le puse în coşul de rufe. A doua zi avea să le spele şi să le pună deoparte. Era timpul să renunţe la penthos[53]. Găsi în dulap bluza pe care i-o dăduse Giorgos şi-şi încheie nasturii în faţa oglinzii. Faptul că n-avea să mai poarte haine închise la culoare nu schimba nimic. Durerea ei pentru pierderea lui Nikos avea să-i sălăşluiască de-a pururi în inimă.

Capitolul 28

1985

În ultimii ani, scena politică înregistrase pendulări între stânga şi dreapta, iar Themis fusese fericită atunci când ţara alesese primul guvern socialist din istoria Greciei, în 1981. Prim-ministrul, Andreas Papandreou, începuse să se confrunte cu resentimentele care existau în societate de aproape patruzeci de ani şi recunoscuse în mod oficial curajul celor care rezistaseră ocupaţiei naziste. De

[53] Doliu (în limba greacă în original).

asemenea, comuniştii care fugiseră din ţară la sfârşitul războiului civil primiseră permisiunea de a se întoarce înapoi, scăpaţi de ameninţarea persecuţiilor.
În ziua în care auzi vestea, Themis se gândise la Panos şi la Aliki, la toţi cei alături de care luptase. Nu putea să sărbătorească acest moment decât cu ei în gând. Reflectă la acea ştire cu un amestec de bucurie şi de tristeţe. Pentru mulţi dintre ei era prea târziu.
Acum era mai mult preocupată de vieţile copiilor ei decât de politică. Atâtea lucruri se întâmplau şi surveneau atâtea evenimente importante. Anna devenise de mult asistentă medicală şi urma să se căsătorească. Andreas avea o slujbă bună, într-una dintre cele mai mari bănci din Grecia. Spiros, care era student în ultimul an la universitate, spera să calce pe urmele tatălui său şi să lucreze la biroul de impozite şi taxe.
La sfârşitul lui octombrie, primiră veşti de la mare depărtare. În aceeaşi zi sosiseră două scrisori: una cu timbru german, iar cealaltă, cu timbru american.
După moartea bunicii, Margarita continuase să-i scrie, din când în când, lui Themis, care-i împărtăşise doar lui Thanasis veştile venite de la sora lor; nici Giorgos şi nici copiii nu erau interesaţi de ele, pentru că n-o întâlniseră niciodată pe expeditoarea lor. De data asta, scrisoarea Margaritei nu sosea din Berlin, oraşul împărţit în două. Din rarele misive pe care Margarita le trimisese în ultimii ani, se ghiceau lipsa de satisfacţie şi austeritatea. De data asta însă, tonul scrisorii era diferit. Margarita se măritase pentru a doua oară, iar soţul ei era directorul unei tipografii de stat. Se mutase la Leipzig, ca să fie împreună cu el.

El are copii, dar sunt deja adulţi. Vin adesea în vizită, împreună cu copiii lor, aşa că suntem foarte ocupaţi în weekend.
La nuntă am avut doar câţiva invitaţi. Am pus în plic o fotografie cu mine şi cu Heinrich, cu Wilhelm, cavalerul nostru de onoare, şi cu două dintre nepoatele lui Heinrich, care au dus buchetele de flori. Am avut parte de o zi minunată, iar apoi am plecat într-o scurtă vacanţă, la un lac de pe lângă Dresda. Am sentimentul unui nou început şi trebuie să mărturisesc că e atât de bine că am reuşit să plec din Berlin. Nu pot să spun prea multe, însă Berlinul e un loc foarte deprimant.
Leipzig e oraşul în care s-a născut un compozitor faimos, Felix Mendelssohn, iar clădirile sunt frumoase. Chiar şi satul în care locuim acum, în afara oraşului, are o piaţă frumoasă şi toată lumea se mândreşte să ţină locul curat şi ordonat.
Germana mea e acum îndeajuns de bună ca să pot lucra la recepţia fabricii! Muncesc câteva după-amiezi pe săptămână, ceea ce o să-mi dea dreptul la pensie şi la alte beneficii, cu care guvernul de aici e foarte generos. Soţul meu se pensionează peste cinci ani, iar eu intenţionez să mă opresc din muncă odată cu el, ca să ne putem bucura de anii de pensie împreună.

În toţi aceşti ani, Themis continuase să şi-o imagineze pe sora ei ca pe o frumuseţe de douăzeci de ani, cu părul negru. Sprâncenele i se încruntară pe când încerca s-o recunoască pe Margarita din amintirile ei în imaginea femeii de şaizeci de ani, cu părul argintiu. Trăsăturile îi puteau fi încă recunoscute, însă faţa îi era mult mai subţiată. Margarita însăşi părea că se înjumătăţise. Arăta acum mai degrabă a femeie din estul Europei decât a grecoaică, însă era încă frumoasă, deşi în alt fel.

Margarita nu se plânsese niciodată pe faţă de Berlin, dar Themis citise întotdeauna printre rânduri. Încă de la început, fusese limpede că prima ei căsătorie nu era una fericită. În scrisoarea anterioară, Margarita vorbise despre pronunţarea divorţului, dar şi despre faptul că fostul ei soţ se recăsătorise cu amanta lui, care-i dăruise imediat un copil.

Pentru prima oară în zeci de ani, Margarita părea mulţumită.

— Fericită în sfârşit, remarcase, scurt, şi Thanasis.

Themis dăduse din cap în semn de aprobare, reflectând în tăcere asupra ironiei sorţii, care o făcuse pe sora ei să trăiască într-un stat comunist.

Scrisoarea din Statele Unite era la fel de neaşteptată. Nu venise pe hârtia obişnuită a poştei par avion, ci era grea, cu adresa aproape acoperită de numărul mare de timbre care fuseseră lipite pe plic.

Aşa cum o cerea tradiţia legată de scrisorile lui Angelos, aşteptau până când se aşezau cu toţii la masă şi le deschideau abia după aceea. Era rândul lui Spiros să scoată din plic „grenada”[54] trimisă de fratele mai mare, după cum o numi el.

— E un pachet! exclamă el. Nu e o scrisoare.

Tăie cu grijă banda adezivă care sigila pachetul şi scoase o felicitare îndoită elaborat, cu falduri. Era de culoarea penelor de turturea, ornată cu un aranjament de panglici argintii şi cu rozete strălucitoare. I-o întinse, delicat, mamei lui.

— Nu cred că trebuie s-o citesc eu, spuse el.

— E o invitaţie, zâmbi Themis, fericită.

---

[54] În text, „missile” – joc de cuvinte între „missive” (misivă) şi „missile” (proiectil).

Cu mare greutate, pentru că engleza ei era foarte rudimentară, Themis începu să citească anunţul unei nunţi care urma să aibă loc:

Domnul şi doamna Charles Stanhope
sunt mândri să anunţe căsătoria fiicei lor,
Virginia Lara Autumn,
cu domnul Angelos Stavreed

Se opri din citit.
— Stavreed?
— Cred că şi-a schimbat numele cu o versiune care e mai uşor de pronunţat în engleză, spuse Spiros.
— Dar ăsta nu e numele nostru! exclamă Giorgos, indignat.
— Virginia? Cine e Virginia? întrebă Anna.
Themis ridică din umeri.
— Poţi să citeşti tu, îi spuse ea lui Spiros. Nu mă descurc să citesc scrisul ăsta ornamentat.
Fiul ei continuă, parafrazând textul:
— Se căsătoresc la Biserica Tuturor Sfinţilor din Bel Air, iar după aceea va avea loc o petrecere la hotelul Sunorama din Beverly Hills... Dar nu era logodit cu Corabel?
— N-a zis niciodată nimic de Virginia, spuse Anna. Ce s-a întâmplat cu Corabel?
— Şi ne invită şi pe noi?
— Sigur că eşti invitată, mána, o asigură Spiros.
Toate numele lor, inclusiv cel al lui Thanasis, fuseseră înghesuite într-un rând, deasupra.
— Unde e Beverly Hills? întrebă Themis.
— În Los Angeles, răspunse Thanasis, bine informat. Pe coasta de vest a Americii. E foarte, foarte departe.

— Unchiul Thanasis ştie totul despre Los Angeles, îl tachină Spiros. E oraşul în care locuiesc toate vedetele de cinema!
Thanasis zâmbi, fără să se ruşineze de ocupaţia lui favorită. Savura din plin tot ceea ce ştia despre acele vedete din filmele pe care le vedea la televizor.
— Şi când e nunta? întrebă Themis.
— În septembrie.
— În septembrie? Atunci am ratat-o! spuse ea, exasperată. S-a întâmplat deja!
— Nu te îngrijora, mána, la anul în septembrie!
— Vrei să zici că e peste un an?
Themis clătină din cap. Avea un fiu care-şi schimbase numele şi care urma să se căsătorească la capătul lumii, în aproape unsprezece luni de zile? Era uimită.
— Ei bine, avem o grămadă de timp să ne gândim la asta, spuse Giorgos cu un zâmbet crispat.
— Nu era şi o scrisoare în plic? întrebă Themis, sperând că aveau să fie şi alte explicaţii.
Spiros scutură pachetul, însă nimic altceva nu se ivi din plic.
— M-aş fi aşteptat să ne scrie şi să ne spună ce planuri are...
Themis se simţea rănită de faptul că mariajul fiului ei le fusese anunţat în felul acela, pe nepusă masă. Câteva săptămâni mai târziu, sosi o altă scrisoare de la Angelos.

Sper că o să veniţi la sărbătoarea noastră! O să fie foarte diferită de o nuntă grecească, dar sunt sigur că o să vă simţiţi foarte bine. Familia Virginiei e catolică, aşa că a trebuit să mă convertesc. Dar, în linii mari, credem în aceleaşi lucruri, aşa că nu cred că o să vi se pară foarte diferit.

Lui Themis nu-i păsa deloc de aspectul religios al cununiei. Îi păsa însă de faptul că Angelos se căsătorea atât de departe, cu cineva de care ea nici măcar nu auzise înainte de sosirea invitaţiei, şi de faptul că numele lui fusese americanizat. I se părea o crimă ca el să-şi nege rădăcinile greceşti în felul ăsta.
Anul următor, în septembrie, Themis şi Giorgos se urcară pentru prima oară în viaţă la bordul unui avion, încurajaţi de copiii lor. Fusese obositor să-şi facă paşapoarte şi să obţină vize, dar, după aproape două zile de călătorie şi câteva schimbări de avioane, ajunseră, extenuaţi, la Los Angeles.
Fură întâmpinaţi de un Angelos zâmbitor, în Cadillacul lui nou, de culoare roşie. Era entuziasmat de venirea lor şi nerăbdător să le prezinte noua lui viaţă.
Primul lucru pe care-l băgă de seamă Themis fu acela că Angelos pusese pe el şi mai multe kilograme decât se aşteptase ea, însă reuşi să-şi ascundă dezaprobarea:
— Arăţi bine, agápi mou, îi spuse.
— Când o s-o cunoaştem pe Virginia? întrebă Giorgos.
— Astăzi, răspunse Angelos, vesel.
Themis observă că acum vorbea greceşte cu accent american. În ciuda curiozităţii, nu-şi putu aduna curajul să-l întrebe pe fiul ei ce se întâmplase cu Corabel.
Când ajunseră acasă la el, o clădire frumoasă, cu gazon în faţă, Virginia îi aştepta ca să-i salute. Părinţii îşi dădură seama că cei doi trăiau împreună de ceva vreme. Giorgos dezaprobă ideea, însă Themis simţi că nu avea nici un drept s-o facă şi o salută cu căldură pe blonda perfect coafată.
Poate că era de vină oboseala drumului, însă Themis şi Giorgos nu simţiră nici un pic de entuziasm faţă de locurile pe care le vizitau. Clima era, probabil, singura care făcea excepţie.

Cu nunta care urma să aibă loc în trei zile, îşi petrecură timpul alături de fiul lor, făcând cunoştinţă cu diverşi membri ai familiei Virginiei şi ciugulind din porţii uriaşe, pe care nu le puteau termina.
— Mâncarea asta parcă n-are nici un gust! i se plânse Giorgos lui Themis. Oare de ce-or fi punând atât de multă, că se revarsă din farfurie?
Obiceiul li se păru amândurora o risipă, însă le clarifică motivul pentru care atât de mulţi oameni păreau obezi.
În seara de dinaintea nunţii avu loc o cină protocolară. Themis adusese cu ea câteva dintre pânzeturile pe care i le dăruise bunica ei, pentru că i se păruse că aşa se cădea. Faţa de masă şi feţele de pernă erau brodate fin şi aveau margini de dantelă delicată, însă de îndată ce Virginia deschise pachetul, Themis îşi dădu seama că nu erau pe gustul ei.
— Sunt aşa de... ciudate, spusese ea.
Angelos păru uşor stânjenit. Expresia de pe faţa logodnicei lui spunea mai multe despre ceea ce simţise ea decât o făcuseră cuvintele pe care el le folosise ca să traducă. Themis înţelese că darul, care fusese făcut cu bune intenţii, urma să fie pus pe fundul unui sertar de îndată ce ea şi Giorgos se vor fi întors acasă. Iată care era, în mod clar, semnificaţia lui „ciudat”.
La nuntă, mama Virginiei, surorile şi mătuşile ei purtară culori strălucitoare, iar Themis se simţise demodată în rochia ei cu jachetă, de culoare albastră pastel, în ciuda faptului că o comandase special pentru nuntă, la un croitor din Kolonaki. Materialele sintetice pe care oamenii le purtau în America îi erau la fel de străine ca şi omniprezenţa părului blond. Simţea acelaşi lucru şi în legătură cu mâncarea, whisky-ul şi muzica. Bineînţeles, şi limba intra în aceeaşi categorie. Atât Themis, cât şi Giorgos încercaseră să vorbească puţină engleză, însă

accentul californian îi împiedicase să înţeleagă ce le răspundeau oamenii. În ciuda faptului că familia Stanhope se străduise să-i facă să se simtă ca acasă, Themis şi Giorgos nu se simţiră în apele lor nici măcar o clipă.
Themis se întrebă cum ar fi perceput Nikos acea reuniune şi-şi dori ca el să fi fost acolo, cu ei. Chiar dacă băieţii n-ar mai fi semănat prea mult acum (cu Angelos purtându-şi părul tăiat foarte scurt şi fiind aproape de două ori cât Nikos), ar fi fost evident că erau fraţi.
După discuţiile avute cu fiul ei, Themis înţelese că Angelos îl ştersese pe Nikos din istoria vieţii lui. Virginia şi părinţii ei nu ştiau decât despre cei trei fraţi care erau în viaţă. Pasămite, Nikos nu se potrivea cu imaginea pe care Angelos voia s-o cultive despre sine şi, atunci când Themis află ce opinii politice aveau membrii familiei Stanhope, îşi dădu seama şi de ce. Erau susţinători fideli ai lui Ronald Reagan („Unchiul Thanasis ar fi de acord cu el...”, glumise Angelos, „...un actor de la Hollywood devenit preşedinte republican!”)
Themis şi Giorgos rămaseră în Los Angelos încă trei zile după nuntă, însă se simţiră uşuraţi să se întoarcă înapoi în Patissia, unde copiii îi întâmpinară cu un potop de întrebări. Era America tărâmul tuturor bogăţiilor, aşa cum şi-o imaginau ei? Oamenii erau cu toţii fermecători? Aveau cumva maşini imense, pe care le conduceau pe autostrăzi cu trei benzi? Răspunsul la toate întrebările lor fu un simplu „da”. Până şi Thanasis fu curios să afle cum arătau Statele Unite în viaţa reală. Însă ceea ce-l interesase cu adevărat fusese dacă tatăl lui, Pavlos, venise la nuntă.
— Nu cred că Angelos l-a invitat, răspunsese Themis. Nu l-a văzut niciodată de când s-a dus acolo, aşa că...
Următoarea scrisoare de la Angelos i-a anunţat că Virginia era însărcinată cu primul lor copil. În următorii cinci ani, fiecare scrisoare fu însoţită de anunţul unei noi sarcini sau

de o fotografie a unui nou-născut ori a unui copil care făcea primii paşi, vizita locuri de joacă, se dădea în leagăn sau mergea la piscină în hoteluri arătoase. Pe acestea Themis nu le mai înrămă şi nu le mai expuse pe bufet. Încă era supărată de lipsa de loialitate a lui Angelos faţă de amintirea fratelui său. Poate că dacă, într-o bună zi, avea să le cunoască pe Nancy, Summer sau Barbara, ar fi putut să se răzgândească, însă deocamdată nepoatele îi păreau doar nişte rude îndepărtate. Când, într-o zi, primiră o nouă scrisoare, care le anunţa venirea pe lume a unui băiat, fură cu toţii şocaţi de alegerea numelui: Nikos.

— De ce tocmai acum? îl întrebă Themis pe Giorgos cu glas scăzut, în timp ce ochii i se plimbau peste rândurile scrisorii. Sper că băiatul o să fie demn de numele pe care îl poartă.

Themis se simţi uşor jignită de faptul că Angelos îşi învia fratele în felul ăsta.

— Sunt convins că are motivele lui, spuse Giorgos îmbrăţişând-o. E frumos că vrea să-i păstreze amintirea.

Themis îşi avea propria teorie în legătură cu alegerea numelui. Bănuia că naşterea unui fiu scosese la suprafaţă latura tradiţională a lui Angelos. Nu se putea gândi la nici un alt motiv ca el să aleagă un nume grecesc pentru fiul lui. Însă supărarea ei nu ţinu mult. Se gândi la pruncul aflat la mii de kilometri distanţă, în pătuţul lui. Poate că avea părul creţ.

*

Anna, Andreas şi Spiros se căsătoriră în anii următori, iar Themis se trezi cu cinci nepoţi, care locuiau cu toţii în Atena. Era o bunică-model şi se bazau cu toţii pe ajutorul ei. Pentru că locuiau în acelaşi cartier, la zece minute distanţă de mers pe jos unii de alţii, Themis putea oricând

să aibă grijă de nepoţi. Masa cea bătrână era din nou plină de bucate, înconjurată de copii flămânzi, care se îmbulzeau să mănânce. Doar unchiul Thanasis avea un loc „oficial”. Chiar şi atunci când scările deveniră pentru el aproape cu neputinţă de urcat şi de coborât, Thanasis continuă să vină la masă. Se bucurau cu toţii să-l vadă, în ciuda feţei lui strâmbe, iar cei mai mici dintre copii erau încântaţi că i se tăia mâncarea în farfurie, exact aşa cum le era tăiată şi lor.

Într-una din zile, când Thanasis nu apăru la cină ca de obicei, Themis îl trimisese pe fiul mai mare al Annei ca să vadă ce se întâmplase cu el. Acesta se întorsese înapoi cu faţa pământie. Themis alergă sus în câteva secunde, însă îşi dădu seama pe loc că Thanasis murise. Suferise un atac de cord, care îl scutise de durere. Pe faţa lui, Themis întrezări ceva din băiatul frumos care fusese odată şi ştiu în acel moment că Thanasis murise împăcat cu sine.

Afecţiunea pe care Themis o simţea pentru Thanasis crescuse infinit de mult în acei ultimi ani, ceea ce o făcu să-l jelească profund. Iubirea de netăgăduit pe care Thanasis i-o purtase lui Nikos făcuse ca toate celelalte amintiri ale conflictelor şi neînţelegerilor lor să fie uitate. Fu aşezat în mormânt lângă Nikos, iar Themis îi puse în buzunarul hainei de la costum batista brodată a mamei lor. Thanasis o avusese în mână în ziua în care murise. Pentru a doua oară în ultimii ani, Themis începu să ia din nou autobuzul în fiecare zi, ca să ajungă la nekrotafeío[55].

După patruzeci de zile însă, se opri. Apartamentul lui Thanasis trebuia eliberat, ceea ce fu o treabă uşor de făcut, căci fratele ei avusese puţine obiecte. Themis lăsă televizorul vechi la locul lui, dar păstră pentru ea bastonul. Acesta jucase un rol important în viaţa lui Thanasis, iar acum stătea aşezat în colţul camerei de zi, în amintirea lui.

[55] Cimitir (în limba greacă în original).

Anna şi soţul ei renunţară la apartamentul pe care îl închiriaseră pe o stradă alăturată şi se mutară, împreună cu cei trei copii ai lor, în fostul apartament al lui Thanasis. Locul era cam strâmt pentru tânăra familie, însă nu mai mult decât fusese în copilăria lui Themis. Nepoţii alergau în sus şi-n jos pe scări, ca să petreacă timp cu bunicii lor, iar Themis gătea pentru toţi. Uşile rămâneau mereu deschise şi vecinii erau cumsecade, fiindcă se plângeau foarte rar de zgomot. Anna lucra ca soră medicală la spitalul Evangelismos şi se baza pe ajutorul mamei. Aceasta gătea acum gemistá şi spanakórizo pentru întreaga familie.

Themis spera în van ca nepoţii să nu mai fie tentaţi de mâncarea de tip fast-food, care se vindea în restaurantele apărute peste tot în Atena, dacă mâncau hrană gustoasă, gătită cu ingrediente cumpărate direct de la producători.

De când suferise un uşor atac cerebral, care îl împiedica să se deplaseze ca înainte, lui Giorgos nu-i mai plăcea să iasă din casă sau să se vadă cu prea mulţi oameni. Themis îşi petrecea timpul având grijă de el, însă ieşea adesea la restaurant cu copiii ei şi întotdeauna şedea în capul mesei. Ea era conducătoarea clanului, plină de energie ca întotdeauna.

Ocupată fiind cu creşterea nepoţilor şi cu preluarea lor de la şcoală, nu mai avea timp să citească ziarele, iar dacă radioul era pornit, asculta întotdeauna muzică.

Într-o zi, în vara lui 1989, Anna veni să-şi vadă părinţii după ce se întorsese de la muncă. Giorgos era bolnav, iar ea adusese spanac proaspăt de la piaţă, ştiind că mama ei n-avea timp să iasă din casă. Themis îi spusese că voia să facă plăcintă cu spanac, spanakópita. Băură nişte limonadă rece împreună, după care Anna plecă.

Era o după-amiază fierbinte. Ingredientele foitajului i se lipeau lui Themis de mâini. În cele din urmă, aşează o pânză

peste bolul în care frământase şi lăsă aluatul să se odihnească înainte să pregătească frunzele tari şi verzi la culoare. Le scoase din ziarul în care fuseseră împachetate, le puse în chiuvetă şi lăsă apa să curgă peste ele. Îşi stropi şi faţa, ca să se răcorească. De îndată ce-şi uscă mâinile, ridică prima pagină a ziarului Eleftherotypia ca s-o pună în coş. Ceva îi atrase însă atenţia. Era un cuvânt din titlu: symmoritopólemos – războiul bandiţilor. Se cutremură, dezgustată. Asta era o expresie dureros de familiară, pe care o ura. Se întrebă dacă avea să poată uita vreodată ceea ce i se întâmplase în lagăr. După patruzeci de ani, cuvântul îi reamintea durerea de a fi biciuită cu sadism: symmorítissa, 1-2-3-4-5. Pentru fiecare silabă fusese lovită sălbatic cu biciul peste spatele dezgolit: „Symmorítissa!”, „Căţea criminală!”

Sprijinindu-se de blatul de lucru, îşi plimbă ochii peste articol. Alături de cuvântul pe care îl ura atât de mult, Symmoritopólemos, apărea un altul, Emfýlios. Război civil. Era pentru prima oară când anii de conflict armat care urmaseră ocupaţiei germane erau descrişi în felul ăsta. Într-un gest de reconciliere naţională, guvernul propusese o lege care ştergea sintagma „război al bandiţilor” şi recunoştea drept război civil cei cinci ani de conflict feroce în care Themis îşi pierduse fratele şi în care îi muriseră tovarăşii. Themis îşi văzu lacrimile căzând pe pagină şi pătând literele tipărite. După atât amar de vreme, statul recunoştea în cele din urmă că ea, Panos, Katerina şi mulţi alţii ca ei fuseseră soldaţi şi nu tâlhari. Iată un pas extrem de important pentru vindecarea vechilor răni, un lucru despre care nu-şi imaginase niciodată că avea să se întâmple. Schimbarea fusese propusă de o coaliţie alcătuită din Partidul Comunist şi partidul de centru-dreapta, aflat la putere, şi n-avea să fie contestată de către alte partide.

Themis se uită în cealaltă parte a încăperii, unde Giorgos dormea în scaunul lui, şi-şi dori să-i poată împărtăşi bucuria care o cuprinsese. Însă el n-ar fi putut înţelege lucrurile pe deplin, cu atât mai puţin acum. Se aşeză la masă şi încercă să netezească încreţiturile paginii cu palmele. Voia să mai citească încă ceva. Aproape fără să-i vină să creadă, începu să înţeleagă implicaţiile celor citite.
Într-un paragraf de pe aceeaşi pagină mototolită, jurnalistul făcea referire la dosarele comuniştilor şi ale tuturor celor care făcuseră închisoare politică. Urma ca toate acele acte, care erau încă deţinute de către serviciile de securitate, să fie distruse. Themis ştiuse de existenţa dosarului ei, care aduna praful undeva, pe vreun raft. În toţi aceşti ani îi atârnase deasupra capului, asemenea sabiei lui Damocles.
Articolul nu dădea şi alte amănunte în legătură cu acea decizie. În următoarea oră, Themis fu absorbită de pregătirea mesei. În curând, mirosul ameţitor de plăcintă cu spanac pluti afară din balcon, prin uşile deschise, şi se ridică până la etajul de sus, chemându-i în apartamentul bunicilor pe copiii flămânzi ai Annei. Themis se gândi la ceea ce citise.
Pentru prima dată în mulţi ani, începu să cumpere ziarul în fiecare zi şi să scruteze pe furiş paginile, ca să afle mai multe detalii. Dacă nu găsea nimic, arunca ziarul imediat la coş. În zilele următoare, articolele începură să apară, vorbind despre existenţa unei opoziţii la adresa distrugerii arhivelor. Unii credeau că acesta era un gest mărinimos de iertare, alţii – că reprezenta un gest gratuit de distrugere a istoriei, iar alţii susţineau că un asemenea act i-ar proteja pe cei care colaboraseră cu autorităţile sau le informaseră. Se spunea că dosarele conţineau notiţe detaliate despre vieţile oamenilor, conversaţii auzite de către cei care trăgeau cu urechea şi apoi transcrise amănunţit, liste cu

toate cunoştinţele fiecăruia dintre suspecţi. Se părea că milioane de oameni fuseseră bucuroşi să ofere fragmente de informaţie în schimbul câtorva bănuţi. Un număr de miniştri din guvern doreau ca dosarele lor să fie găsite şi salvate. Themis era obsedată de subiectul dosarelor, însă nu le spusese nimic Annei, lui Andreas sau lui Spiros atunci când veneau în vizită ca să-şi vadă părinţii.

Era în 29 august, aniversarea ultimei zile a bătăliei de pe muntele Grammos şi a ultimei zile de război civil. Pentru Themis, asta era ziua în care murise fratele ei. Aşa cum făcea în fiecare an, se duse singură să aprindă o lumânare în biserica Sfântului Andrei. Înăuntru nu era nimeni şi se aşeză ca să mediteze la cele întâmplate atunci în munţi. Se întrebă dacă Panos ştiuse în acel moment că războiul era pierdut. Oare murise suferind? N-avea nici o importanţă câţi ani trecuseră de atunci, ea îşi punea de fiecare dată aceleaşi întrebări.
Temperatura aerului crescuse brusc în acea zi. În timp ce ieşea din semiîntunericul bisericii, fu orbită de soare şi n-o observă pe bătrâna kyría Sotiriou, care locuia în vecinătate şi care se îndrepta spre ea. La început, auzi doar un glas care o striga:
— Kyría Stavridis, spusese ea cu vocea întretăiată. Kyría Stavridis! Aţi auzit?
Themis se opri.
— Să aud...? spuse ea.
— Le-au distrus...
Bătrâna se străduia să răsufle, iar Themis îşi dădu seama că era copleşită de emoţii puternice.
— Nu vreţi să vă aşezaţi un moment? o întrebă Themis, conducând-o la băncuţa de lângă uşa bisericii.
— Au... au.... le-au ars. N-a mai rămas nimic.

Pentru moment, Themis se întrebă dacă femeia vorbea despre vreun foc care mistuise pădurea. Incendiile izbucnite în ultimii ani fuseseră devastatoare, unele dintre ele fiind, probabil, provocate intenţionat. În căldura aceea excesivă, copacii puteau lua foc cu uşurinţă. După ce respiră greu de vreo câteva ori, kyría Sotiriou reuşi, în cele din urmă, să vorbească:
— Toate dosarele au fost arse. Milioane de dosare s-au dus cu totul.
Cele două femei nu vorbiseră niciodată despre simpatiile lor politice, însă Themis ştia că kyría Sotiriou avea propriile motive să sărbătorească. Bătrâna şedea pe bancă, clătinându-şi capul încoace şi încolo, ca şi când nu-şi putea încă crede urechilor. La rândul ei, Themis se străduia să cuprindă cu mintea cele aflate.
După câteva minute, Themis o ajută să se ridice şi porniră împreună până la colţul străzii, unde se despărţiră. De îndată ce ajunse înapoi în apartament, Themis dădu drumul la radio. Mâinile îi tremurau atât de tare încât de-abia izbuti să caute canalul de ştiri. Ştia că, la ora exactă, crainicul urma să citească ştirile pe scurt. Era două fără două minute. Îl ajută pe Giorgos să bea un pahar cu apă, iar apoi se aşeză la masă şi aşteptă.
Crainicul confirmă cele spuse de kyría Sotiriou. Fuseseră incinerate numele, probele şi toate cazierele. Opt milioane de dosare fuseseră distruse în Atena şi încă nouă milioane în celelalte oraşe din Grecia. Un reporter făcea o relatare de la faţa locului, dintr-o fabrică din Elefsina, aflată la periferia Atenei, descriind felul în care tone întregi de dosare fuseseră încărcate în furnale. În tot acest timp, avuseseră loc proteste ale celor care doriseră să-şi recupereze dosarele. Pentru Themis însă, arderea lor reprezenta actul suprem de uitare, eliberarea finală. Îi era, cumva, aproape cu neputinţă să creadă.

În noaptea aceea temperatura aproape că nu coborî deloc în Atena, iar Themis se duse la culcare aproape febrilă.
Avu un vis foarte viu. Stătea în picioare în faţa unui incendiu de proporţii uriaşe. Limbile de foc se ridicau la sute de metri în aer şi bărbaţi îmbrăcaţi în salopete alimentau rugul cu zeci de dosare de carton, aruncându-le în foc cu nepăsare. Themis îi putea simţi dogoarea. Pagini după pagini cu liste întregi de nume se încovrigau şi se ridicau în aer, dezintegrându-se în bucăţi mici, de hârtie arsă, care erau apoi purtate de vânt. Încercă să prindă una dintre bucăţi în mână, dar fragmentul se destrămă. Apoi observă o foaie întreagă care se ridica în aer. Era o fotografie cu Panos, îmbrăcat în uniformă militară, zâmbitor şi puternic, cu părul deschis la culoare din pricina soarelui arzător şi cu pielea întunecată de expunerea la intemperii. Încercă s-o prindă cu mâna, însă fotografia pluti mai departe. Apoi văzu portretul lui Aliki. Era de o asemănare perfectă. Aliki era luminoasă, exact aşa cum fusese în realitate. Ambele imagini se ridicară tot mai sus, dansând şi răsucindu-se în vânt, tot mai departe, cu neputinţă de atins. În cele din urmă, vâlvătaia se stinse şi în urmă rămaseră doar nişte tăciuni.
Themis se trezi. În dormitor era întuneric, iar ea rămase culcată încă un moment înainte de a se da jos din pat, încercând să nu-l trezească pe Giorgos. Avea nevoie disperată de aer. Ieşi pe balcon. Zorii se revărsau, iar ea privi cum cerul se umplea de culoare şi lumină.

Epilog

2016

Nikos şi Popi rămaseră o vreme tăcuţi. Tinerilor li se părea aproape cu neputinţă de cuprins cu mintea ceea ce aflaseră. Ştiuseră atât de puţine lucruri despre familia lor înainte de acea dezvăluire! Însă mai important decât orice altceva se dovedea faptul că bunica lor nu era deloc aşa cum şi-o imaginaseră. Ea era mult mai decât o simplă gospodină.

— Iar în tot acest timp noi am crezut că nu-ţi păsa deloc de politică, îi spuse Popi. Nici măcar n-am ştiut cu cine ai votat.

— Ce-i drept, mi-am pierdut încrederea în lucrurile astea, recunoscu Themis. Am avut sentimentul că mi-am făcut părticica mea de datorie.

— „Părticica” ta, repetă Nikos, zâmbind în faţa modestiei bunicii.

— Cel puţin lupta voastră a fost recunoscută drept război civil, adăugă Popi.

— Da, a fost un moment important pentru mine, fu de acord Themis. Mi-aş fi dorit ca Panos să-l trăiască şi el. Şi Aliki, şi toţi ceilalţi care s-au sacrificat pentru cauză.

Nikos căzu pe gânduri. Cele aflate îl copleşiseră.

— Înainte ştiam foarte puţin despre unchiul Nikos, spuse el. Sunt de-a dreptul şocat. Yiayiá, tu ştii că avem în casă un portret al lui?

— Sigur că nu ştiam..., spuse ea cu un zâmbet care îi trăda surpriza.

Nu mai fusese în Statele Unite de la nunta lui Angelos.

— Există o tehnică prin care poţi mări o fotografie şi poţi s-o faci să arate ca o pictură în ulei. Tata a plătit pentru o copie făcută după o fotografie a unchiului Nikos, care arată ca un tablou scos dintr-un muzeu de artă. E aceeaşi fotografie pe care o ai tu pe perete, însă transformată în ceva grandios, spuse el arătând cu mâinile mărimea portretului: aproape un metru înălţime, şi băgă de seamă

că bunica lui era mulţumită de idee. Se află la loc de cinste. Îi spunem „eroul din salon”, continuă Nikos, zâmbind.
Atât Popi, cât şi Nikos puseră zeci de întrebări în legătură cu povestea pe care o auziseră.
— Cum ai reuşit să supravieţuieşti naşterii în acele condiţii? întrebă Popi. Mama ne-a spus că e unul dintre cele mai dureroase lucruri care i se pot întâmpla unei femei...
Themis ridică din umeri.
— N-am avut de ales, agápi mou. Un copil trebuie să vină cumva pe lume. Iar sprijinul pe care mi l-au dat celelalte femei m-a ajutat să rămân în viaţă, aşa cum ţi-am spus.
Nikos avu o întrebare arzătoare:
— Deci bunicul nu e bunicul meu adevărat?
— Nu, Nikos. Însă Giorgos i-a crescut pe băieţi ca pe copiii lui. Şi a fost cel mai bun tată pe care oricine l-ar fi putut avea.
— Dar Tasos Makris? L-ai mai văzut vreodată de atunci? o întrebă el.
— Nu..., răspunse Themis ezitând uşor, îndeajuns cât să ridice un semn de îndoială în mintea nepoţilor ei.
— Atunci ştii ce s-a mai întâmplat cu el? întrebă Popi, detectând o posibilă pistă.
— Da, ştiu, răspunse Themis.
Makris era bunicul lui Nikos. Simţea că n-ar fi fost corect faţă de Nikos să nu-i împărtăşească tot ce ştia despre Makris, având în vedere că le spusese deja tot restul poveştii.
— Mama ta l-a cunoscut, Popi.
— Chiar aşa? N-a vorbit niciodată despre asta, răspunse Popi, uluită.
— Asta pentru că n-a ştiut că era el.

1999

Într-o zi din septembrie 1999, după masa de prânz, Themis punea deoparte farfuriile în timp ce Giorgos se aşezase pe scaunul lui, ca de obicei, ca să se uite la televizor. Sonorul era foarte tare şi Themis aştepta ca Giorgos să ţipească, să-l dea mai încet. Dintr-odată, auzi un zgomot aproape muzical, făcut de paharele care începuseră să zăngănească pe poliţă, unde erau puse la uscat. Apoi, uşa de la bufet se deschise şi o fotografie înrămată, cu familia lui Andreas, începu să alunece de pe mobilă. Themis alergă s-o oprească din cădere, iar apoi îndreptă, automat, fotografiile lui Nikos şi Angelos, care atârnau strâmb pe peretele din spatele bufetului. Realiză imediat că ceea ce făcea era ilogic. Doar atunci când ferestrele începură să se zguduie violent, Themis reacţionă aşa cum ar fi trebuit. Era cutremur.

În cei şaptezeci şi ceva de ani trăiţi la Atena, vibraţiile seismice care aveau loc în adâncimile de dedesubtul oraşului deveniseră parte din viaţa ei. Ştia foarte bine că un cutremur neînsemnat fusese de ajuns ca să distrugă casa în care se născuse.

Acum totul vibra în jurul ei. Se simţea de parcă s-ar fi aflat într-un tren care se rostogolea pe şine. Lampa care atârna din tavan se legăna, iar televizorul pâlpâia intermitent, fără ca Giorgos să dea semne că înţelegea ce se întâmpla.

Themis se grăbi să-l ajute şi reuşi cu mare greutate să-l ridice de pe scaun. Clădirea lor fusese construită cu mult timp în urmă, înainte ca inginerii să găsească o modalitate de a proiecta clădiri care să facă faţă mişcării plăcilor tectonice. Themis luă măsura de precauţie obişnuită: ea şi Giorgos se adăpostiră sub masa din camera de zi. Le fu cumplit de greu să se strecoare acolo, însă ea ştia că acela era singurul loc care le putea oferi protecţie.

Anna coborî în fugă până la ei, ca să se asigure că erau în siguranţă. Copiii ei se jucau afară, în piaţă, iar ea era neliniştită din această pricină, însă ştia că le era mai bine afară decât înăuntru. Atât timp cât urmau procedura standard, de a găsi un spaţiu deschis şi de a rămâne acolo, erau în siguranţă. Se aplecă sub masă, petrecându-şi braţele în jurul părinţilor ei, şi aşteptă.

Ştiau că mişcarea putea reveni oricând, aducând un cutremur mai puternic sau, dimpotrivă, mai slab, aşa că aşteptară prevăzători încă vreo câteva minute, după care se gândiră că vibraţiile pământului se opriseră.

— Mă duc să văd ce fac copiii, îi spuse Anna mamei ei. Dacă mai vine un cutremur, trebuie neapărat să intraţi din nou sub masă.

Îl ajutară amândouă pe Giorgos să se aşeze din nou pe scaun, apoi Themis porni televizorul. Filmul care fusese difuzat înainte fusese înlocuit de ştiri, care prezentau imagini cu distrugerile provocate de cutremur.

Themis privi îngrozită. Filmările arătau imagini grăitoare cu clădiri prăbuşite şi cu victime aşezate pe targă şi transportate la urgenţe. Epicentrul cutremurului fusese aproape de Parnitha, o regiune din nordul Atenei. Jurnalistul enumera câteva dintre locurile care fuseseră afectate cel mai tare; Kifissia şi Metamorfosi se aflau printre ele.

Când Anna se întoarse în casă cu copiii, trecu pe la părinţi ca să vadă ce făceau. Nici o clădire nu părea să fi fost afectată în cartierul lor, însă sirenele ambulanţelor care mergeau în susul şi în josul bulevardului Patission o convinseseră că trebuia să meargă la spital, să vadă dacă putea fi de ajutor.

— Ştirile spun că ar putea fi mii de răniţi, zise Themis.

— Mă duc chiar acum, răspunse Anna. Poţi să le dai, mai târziu, ceva de mâncare copiilor?

— Sigur că da, agápi mou. Nu-ţi face nici o grijă.
Themis şi Giorgos continuară să se uite la televizor, hipnotizaţi de imaginile clădirilor care se prăbuşiseră aidoma unor cutii de carton, lăsând în urmă bare de metal hidoase, care străpungeau cerul în toate direcţiile. Familii disperate aşteptau cu îngrijorare ca pompierii şi soldaţii să ridice bucăţile de beton ca să-i găsească pe cei dispăruţi.
Minut după minut, evenimentele se petreceau în faţa ochii lor. Tragedia se întâmplase atât aproape de ei.
— E teribil, spuse Themis. Îngrozitor.
Pe faţa lui Giorgos nu se citea nici o expresie. Nu părea să realizeze cât de serioasă era situaţia.
Vreme de câteva ore, televiziunea continuă să transmită imagini cu oameni răniţi şi cu morţi, după care în faţa camerelor de filmat începură să apară pompierii şi politicienii. Cutremurul provocase prăbuşirea câtorva fabrici mari. Dacă seismul ar fi avut loc noaptea, spunea un politician, muncitorii n-ar fi fost afectaţi. Însă la ora trei după-amiaza, impactul fusese catastrofal.
În timp ce omul rostea cuvintele, doi bărbaţi treceau prin faţa camerei de filmat, ducând o targă. Corpul întins de-a curmezişul avea faţa acoperită cu o pătură, de sub care atârna, moale, un braţ.
— Haide să-l închidem, Giorgos, spuse Themis. Cred că ne-am uitat destul. Vrei să găsesc alt post?
Însă Giorgos moţăia deja. Themis închise televizorul, după care ieşi pe balcon. Plantele începuseră să se usuce. Era o zi fierbinte de septembrie şi ea începu să le ude. Avea nevoie să facă ceva care să-i distragă atenţia de la acea tragedie.
Ca de obicei, gândurile i se duseră la Nikos. Ar fi fost el vreodată de acord cu construirea unei clădiri care s-ar fi putut prăbuşi în caz de cutremur? Themis se îndoia. El îşi dorise case mai bune pentru toată lumea, nu mai proaste.

Între timp, Anna ajunsese la spital. Făcuse bine că se dusese; fiecare pereche de mâini care putea ajuta era bine-venită. Zeci de oameni aşteptau să fie îngrijiţi, unii, cu răni uşoare, însă mulţi dintre ei – răniţi grav. Fu repartizată în echipa de la terapie intensivă şi în curând salonul se umplu de răniţi.
Se ocupă mai întâi de câteva femei, curăţându-le rănile cauzate de căderea unor bucăţi de zidărie. Lucra împreună cu o altă soră medicală.
Anna se întrebă dacă aşa stăteau lucrurile în zonele de război, cu răniţi aduşi pe bandă rulantă, trebuind să hotărăşti care dintre muribunzi are prioritate, lucrând cu resurse puţine şi încercând să rămâi calm şi să nu asculţi strigătele celor care au dureri.
Cel de-al patrulea pacient era un om în vârstă, foarte tăcut. La început ea nu fu sigură că mai era în viaţă, pentru că rămăsese nemişcat. Avea un pansament pe cap, iar sângele i se infiltrase prin el. Când îi vorbi însă, ochii i se deschiseră larg.
— Pot să scot pansamentul? îl întrebă ea cu voce blândă.
El nu răspunse, aşa că Anna începu să lucreze. Dădu la o parte bandajul şi curăţă cu grijă tăietura adâncă de pe frunte. Observă haloul argintiu de bucle împrăştiate pe pernă. În timp ce-i îngrijea rana, Anna îi studie faţa, vrăjită de felul în care îi erau aşezaţi ochii, de profunzimea culorii lor, în ciuda vârstei înaintate. Se gândi că fusese, probabil, foarte chipeş pe când era tânăr. Avea acea înfăţişare uscăţivă, aproape sculpturală, care nu-şi pierdea frumuseţea odată cu vârsta. Ceea ce o uimi însă fu sentimentul că-i era, cumva, cunoscut.
Observă că omul respira superficial şi înţelese că nu-i era bine. Ochii lui insondabili o rugau parcă să-l ajute.
— Să vă dau nişte apă? îl întrebă ea.

Bătrânul nu răspunse, iar ea alergă să găsească un medic. Erau cu toţii ocupaţi cu alţi pacienţi, majoritatea – cu răni mult mai serioase.
— Vin şi acolo imediat, răspunse unul dintre ei.
— Trebuie să te descurci singură, spuse un altul, supărat. N-avem destui oameni.
Anna se grăbi să se întoarcă la pacientul ei. Încercă să-l ridice, ca să-i dea să bea apă dintr-un pahar, iar el o privi, încercând să-i spună ceva. Anna înmuie un bandaj curat şi-i stoarse câteva picături pe buze, luându-i, instinctiv, mâna în mâna ei. Aplecându-se ca să audă ce spunea, Anna avu impresia că auzi cuvântul „vulpe”, însă poate că nu era decât ultima lui răsuflare, ieşindu-i de pe buze. Pulsul părea să-i slăbească.
După câteva minute, fără să-i dea drumul la mână, se aplecă peste el ca să verifice dacă inima îi mai bătea. Nu mai trăia, plecase. Cu vârfurile degetelor, îi închise, blând, ochii.
Anna se uită la pielea lipsită de culoare, albă ca ceara, la buclele dese, şi se gândi cât era de ciudat că părul avea să continue să-i crească vreme de câteva zile. Văzuse multe cadavre în cariera ei de soră medicală, Dintr-odată, îşi aminti când anume îl văzuse pe primul. Nikos. Îşi dădu seama că bărbatul la care se uita îi amintea foarte tare de fratele ei. Vârsta părea că se topise în moarte. Nu-şi mai putea desprinde ochii de la el. Îi luă din nou mâna, simţind că nu se putea dezlipi de el.
După o vreme, una dintre surori veni spre ea, din partea opusă a salonului. Observase că Anna şedea nemişcată, privind la faţa pacientului ei.
— Eşti bine? Ce s-a întâmplat? o întrebă ea, îngrijorată.
Anna nu putu să vorbească. Se străduia să-şi stăpânească emoţia.
În cele din urmă, apăru şi un medic.

— Dacă acesta s-a dus, sunt mulţi care mai sunt încă în viaţă, îi spuse el fără prea multe politeţuri. O să am eu grijă de el.
Anna nu se clinti.
— La capătul coridorului, o instrui doctorul. A doua intrare pe stânga. Pacienta are nevoie să i se coasă braţul. Dacă nu te duci, o să moară din cauza pierderii de sânge.
Anna se ridică în picioare. Uitându-se înapoi, văzu că faţa bărbatului pe care nu reuşise să-l salveze era acoperită de un cearşaf, iar patul lui era deja împins spre morgă.
Lucră fără oprire întreaga noapte şi în ziua care urmă. Toate spitalele din Atena se străduiau să facă faţă afluxului de oameni cu răni grave şi uşoare. Îşi îndeplini misiunea cu sârguinţă, însă mintea ei continua să se întoarcă la bărbatul în vârstă. Îi era cu neputinţă să şi-l scoată din gând.
Când, în cele din urmă, fu lăsată să plece acasă, luă autobuzul şi apoi urcă, slăbită, scările către apartamentul ei. Înainte să se ducă acasă, intră mai întâi la părinţi.
Trecuseră mai bine de douăzeci şi patru de ore de când plecase. Tatăl ei era aşezat, ca întotdeauna, în faţa televizorului. Anna şezu pentru o clipă şi privi ecranul. Televiziunile continuau să difuzeze imagini din cartierele afectate de cutremur, însă informaţiile erau mai concrete acum: încă încercau să-i localizeze pe cei dispăruţi sub dărâmături, numărul estimativ al celor care muriseră era mai mare de o sută, iar case, magazine şi birouri în număr de câteva sute trebuiau reconstruite. În spaţiul public începuseră să fie lansate tot felul de acuzaţii. De ce muriseră atât de mulţi oameni?
În mijlocul atâtor tragedii individuale, apăru şi o ştire pozitivă. Guvernul turc venise în ajutorul Greciei, punând la dispoziţie expertiză şi echipe de salvare. Acesta era un bine-venit gest de prietenie din partea unei ţări vecine,

care adesea fusese ostilă, un act care răsplătea răspunsul Greciei la cutremurul care avusese loc, cu doar trei săptămâni în urmă, la Izmir. De altfel, titlul ştirii surprindea foarte bine situaţia, vorbind despre „diplomaţie pe timp de dezastru”.
Themis îşi făcu apariţia din dormitor Era fericită s-o vadă pe Anna.
— Eşti epuizată, agápi mou, îi spuse ea. Ai lucrat toată noaptea?
Anna dădu din cap în semn că da.
— Haide să-ţi fac ceva de mâncare, insistă Themis.
— Nu mi-e foame, răspunse Anna. Şi trebuie să mă duc sus, să-mi văd copiii.
Înainte de a pleca însă, avea să-i spună ceva mamei ei.
— Ştiu că o să sune ciudat, spuse ea, dar am avut grijă de un bărbat în vârstă. Cu păr argintiu...
— Nu-mi pare neobişnuit, o întrerupse mama ei. Foarte mulţi oameni bătrâni au fost afectaţi.
— Nu era doar un om oarecare, mána. Arăta exact ca Nikos.
Themis încercă să nu reacţioneze.
— Cum adică?
— Doar atât, spuse Anna, accentuând cuvintele. Când m-am uitat la el, l-am văzut pe Nikos.
Anna nu se gândise deloc la felul în care ar fi putut reacţiona mama ei şi-şi dădu seama că fusese lipsită de tact. Trecuseră douăzeci şi cinci de ani de la moartea fratelui ei, însă câteodată rana mamei părea să fi fost la fel de proaspătă. Ştia cât de sensibilă putea fi ea atunci când era vorba de amintirea lui Nikos.
— Şi cum îl chema?
— Nu ştiu. Mulţi dintre cei internaţi n-aveau nici un act de identitate.
— Şi n-ai întrebat?

— Nu, mána. N-ar fi putut să-şi spună numele.
Themis era agitată.
— Vrei să spui că nu întrebaţi cum îi cheamă pe pacienţi? Nu trebuie să le apară numele în fişă?
— Câteodată nu e cazul să întrebi, răspunse Anna. Iar omul ăsta era pe moarte.
Anna văzu că mama ei se albise la faţă.
— A fost o interacţiune foarte ciudată, asta e tot. M-am simţit ca şi când ajutam un om pe care îl cunoşteam.
Themis se aşeză pe scaun.
— Destul, spuse ea cu voce ascuţită. Destul!
Anna văzu că mama ei plângea.
— Am trecut cu toţii prin prea multă suferinţă, spuse Themis dintr-odată. Te rog, închide televizorul. Ai nevoie şi tu să iei o pauză de la toate astea.
Themis luă o carte şi începu s-o frunzărească. În realitate însă, îi studia reacţiile fiicei ei. Înainte să iasă din casă, Anna se opri în hol ca să se uite la fotografiile celor doi fraţi mai mari.
Themis îşi aminti că Makris îi spusese că locuia în Metamorfosi şi ştiu cu certitudine că murise.
Anna se întoarse ca să se uite la mama ei, iar ochii li se întâlniră. Văzu câtă durere i se zugrăvise pe faţă lui Themis. Poate că într-o zi avea s-o întrebe mai multe, însă acum nu era momentul potrivit.
— Trebuie să plec, spuse ea. Îmi pare rău dacă te-am supărat.
— Nu m-ai supărat, agápi mou, îi răspunse Themis. Pe cuvânt!
Mult timp după aceea, ziarele continuară să scrie despre cutremur. Unul dintre ele publică o ştire despre un primar care murise în zona Atticii[56] de nord, într-o suburbie

[56] Attica, una dintre cele paisprezece regiuni administrative în care e împărţită Grecia.

puternic afectată de cutremur. Ziarul nu dădea alte detalii şi nici nu publicase vreo fotografie. Îl cita doar pe unul dintre colegii de partid ai primarului, care îl descria pe domnul Makris ca pe un om „dedicat datoriei publice”.
O săptămână mai târziu, pe prima pagină apăru un articol incriminator despre erorile de construcţie care duseseră la acea tragedie umană. Atât numărul răniţilor, cât şi cel al morţilor fusese mult mai mare decât ar fi trebuit să fie. Themis descoperi pe pagină şi numele persoanelor suspectate că ar fi luat mită pentru aprobarea unor planuri de construcţie neconforme cu standardele. În capul listei se afla un nume pe care-l cunoştea prea bine: Tasos Makris.

2016

Ambii nepoţi fură şocaţi de poveste. Nikos vru să spună ceva, însă nu era sigur ce. Înţelegea de ce bunica lui nu pomenise nimic despre Tasos Makris până atunci, şi mai ştiu şi că el n-avea să-i spună niciodată despre el tatălui său, Angelos, ca să nu-i distrugă acestuia sentimentul identităţii. N-ar fi avut nici un sens.
Popi se jucă, distrată, cu o fărâmă de baclava rămasă în farfurie. Nikos sorbi, încurcat, din paharul cu apă.
Chelnerul veni şi le luă ceştile; Themis căută o bancnotă în poşetă. Era timpul să plece.
Nikos îşi luă bunica de braţ, ca s-o ajute să se ridice, iar apoi ieşiră în stradă.
Themis îi luă pe amândoi de braţ, bucurându-se de căldura lor tinerească în timp ce se plimbau.
Se opriră la Biserica Sfântului Andrei, unde Nikos intra pentru prima oară. Fu impresionat de frumuseţea clădirii

străvechi, cuibărită discret între un local care vindea souvlaki[57], şi un magazin cu obiecte chinezeşti ieftine.
Themis îi conduse într-o stranã dintr-un colţişor retras, unde se aşezară cu toţii, privind la mâna de oameni care se aflau înăuntru. Majoritatea erau femei în vârstă, îmbrăcate la fel ca Themis, cu părul, hainele şi pantofii purtând pecetea ternă a generaţiei lor. Themis era mult mai conştientă decât nepoţii ei de faptul că, sub părul care-şi pierduse culoarea şi îndărătul feţei subţiri precum hârtia, fiecare dintre ele purta gânduri şi poveri unice.
Femeile îşi aprinseră lumânările, sărutară icoanele, îşi făcură cruce şi îngenuncheară ca să se roage. Preotul plecase deja. Urma să se întoarcă mai târziu ca să închidă biserica.
Aşezaţi sub una dintre icoane, cei trei membri ai familiei Stavridis alcătuiau un grup neobişnuit: bătrâna doamnă în rochia ei de poliester, cu puloverul larg, fata cu tunsoarea ei neobişnuită, asimetrică, cu rânduri de cercei înfipţi în semicercurile urechilor, şi tânărul american îmbrăcat în costum, la fel de spilcuit precum un predicator mormon.
Însă înfăţişarea lor exterioară nu spunea, în realitate, prea multe despre fiecare. Bătrâna doamnă îmbrăcată în imprimeuri florale produse în serie purtase odinioară uniformă militară, trecuse prin viroage adânci, îndoită sub greutatea muniţiei, şi ucisese pentru crezul ei. Până şi costumul bine croit al lui Nikos nu era decât o deghizare. În mod normal purta blugi şi bluze decolorate. Majoritatea timpului şi-l petrecea predând economie politică, un subiect despre care credea cu pasiune că ar fi putut să schimbe lumea, transformând-o într-un loc mai bun. Poate că doar Popi era ceea ce părea: o tânără femeie plină de frustrare, care protesta constant faţă de starea de lucruri din ţara ei.

[57] Frigărui cu carne şi legume.

Nikos privi cu mirare şi interes tot ceea ce-l înconjura: la ochii sfinţilor care priveau din picturile murale, la şirurile de amulete argintii, ce reprezentau cereri de vindecare ori mulţumeau pentru o rugă împlinită, sau la panourile de lemn sculptate cu migală. Tatăl lui nu le spusese niciodată nimic copiilor despre tradiţiile ortodoxe. Angelos îi botezase în biserica romano-catolică, însă ei nu mai luaseră parte la nici o liturghie de la prima lor împărtăşanie.

Amândoi nepoţii erau adânciţi în gânduri, încercând să cuprindă cu mintea tot ceea ce le spusese Themis. În cele din urmă, rămaseră doar ei în biserică şi, încurajaţi de semiîntuneric, se simţiră pregătiţi să continue discuţia.

— Nu te-am văzut niciodată ca pe o războinică, yiayiá, spuse Popi strângându-i braţul. Dar asta ai fost.

— E cam mult spus, agápi mou.

— Am trăit aproape de tine toată viaţa mea şi n-am avut idee de toate lucrurile care ţi s-au întâmplat!

— M-am priceput întotdeauna să tac, spuse Themis. Am învăţat lecţia tăcerii foarte devreme. Iar mai târziu am învăţat despre compromisuri.

— Sunt convins că nici tata nu ştie nimic despre tinereţea ta, adăugă Nikos.

— Tatăl tău nu ştie nici măcar cine i-a fost tată, spuse Themis cu o undă de regret în glas.

— Nu cred că e nevoie să-i spunem acum, zise Nikos. Cel puţin asta e părerea mea. Tu ce crezi, Popi? o întrebă el, iar ea dădu din cap în semn de aprobare. Întotdeauna am avut impresia că tata a crezut că te-a dezamăgit, continuă Nikos.

— Cum aşa? Doar a reuşit să-şi transforme viaţa într-un succes uriaş! exclamă Themis. Îşi conduce toate companiile. Şi a făcut atâţia bani!

— Cred că s-a simţit mai prejos decât fratele lui, răspunse Nikos. Şi probabil că asta l-a împins să caute succesul material.
Themis nu-şi închipuise că Angelos vedea lucrurile felul ăsta.
— Unchiul Nikos a făcut parte dintr-o mişcare care a creat o schimbare uriaşă, yiayiá. Moartea lui a avut un impact asupra istoriei, insistă Popi, în asentiment cu vărul ei. Grecia ar fi putut să fie azi sub dictatură dacă n-ar fi existat oameni ca el.
— Ei bine, să ştii că n-am realizat cu ce ochi priveşte tatăl tău trecutul, îi spuse Themis tânărului. Şi n-am avut idee că moartea lui Nikos a avut un asemenea efect asupra lui...
— Cred că, la un moment dat, şi-a schimbat atitudinea. Pentru ce alt motiv crezi ca mi-a dat numele lui?
În lumina aceea palidă, Themis simţi nevoia să-şi mărturisească îndoielile nepoţilor, dacă nu putea să i le mărturisească Domnului.
— Încă mă simt vinovată, spuse ea. Dacă nu-i spuneam lui Nikos despre mama lui...
În toţi aceşti ani, Themis continuase să-şi închipuie că moartea fiului ei iubit fusese consecinţa dezvăluirilor impetuoase pe care i le făcuse. Mai avea şi alte poveri pe care le ducea în spate şi, în ciuda faptului că trecuseră zeci de ani de când se petrecuseră evenimentele, sentimentul de vină continua s-o apese. De ce nu observase disperarea lui Fotini? Oare trădase cauza comunistă atunci când semnase acea dílosi? Ar fi trebuit să-i spună lui Giorgos ce-l împinsese pe Nikos să se arunce într-o situaţie atât de primejdioasă?
În absenţa lui Dumnezeu, nimic n-o putea elibera de toate acele regrete. Îi invidia pe cei care se puteau bucura de spovedanie şi de iertarea păcatelor.

Themis scoase câteva monede din buzunar, le lăsă să cadă într-o cutie de lemn, după care luă o mână de lumânări subţiri, de culoare galbenă. Câteva ardeau deja în faţa unei icoane, iar ea folosi flacăra celei mai apropiate ca s-o aprindă pe prima.
— Asta e pentru tovarăşa mea, Katerina..., şi asta e pentru Aliki.
Le dădu apoi lumânările lui Popi şi Nikos, iar ei făcură cu rândul ca să le aprindă, după cum le arătă ea.
— Pentru fraţii mei, Panos... şi Thanasis. Şi una pentru bunica mea, desigur, spuse Themis în timp ce Popi apropia o lumânare de flacără.
Pe când tânărul Nikos înfigea lumânarea în nisip, ea adăugă:
— Iar asta e pentru Nikos.
Themis înfipse ultima lumânare în centrul cercului alcătuit de celelalte.
— Fotini, spuse ea, simplu.
Toţi trei şezură din nou şi contemplară flăcările aurii, care luminau în întuneric. Un miros plăcut de grăsime animală umplu aerul.
— Sunt frumoase, nu-i aşa? spuse Themis fără să aştepte răspuns.
În schimb, Nikos avu de pus o întrebare:
— De ce aprinzi lumânările astea dacă nu eşti credincioasă?
Pentru o clipă, bunica lui se gândi la ritualul ei.
Popi se întoarse şi o privi.
— Chiar aşa, de ce?
Themis zâmbi.
— E felul meu de a-i ţine în viaţă pe oamenii aceştia minunaţi, răspunse ea.
— Şi funcţionează?

— Cred că da, Nikos. Există un vers la care mă gândesc mereu. E dintr-o poezie copiată de Fotini, cu mulţi ani în urmă.
— Şi cum sună? întrebă Popi în şoaptă.
Themis făcu o mică pauză.
— „Cei ce sunt iubiţi”, cită ea, „nu vor muri niciodată...”

SFÂRŞIT

Notă asupra titlului

„Cei ce sunt iubiţi” este un vers preluat dintr-unul dintre cele mai cunoscute poeme greceşti, intitulat Epitáfios, scris de Yannis Ritsos, care a trăit între anii 1909 şi 1990. În 1936, în timpul unei greve a muncitorilor de la fabrica de tutun din Salonic, câţiva dintre angajaţi au fost ucişi. Când Ritsos a văzut fotografia unei mame plângând aplecată deasupra trupului fiului ei, s-a simţit inspirat să scrie un poem despre iubire, suferinţă şi dreptate socială. La câteva luni după aceea, când s-a instalat dictatura, copiile poemului au fost arse pe Acropole, în public. Douăzeci de ani mai târziu, poemul a devenit din nou faimos, atunci când a fost pus pe muzică de Mikis Theodorakis şi a fost înregistrat mai întâi de Nana Mouskouri (în 1960), iar mai apoi de Grigoris Bithikotsis, având un mare succes la public.
Ritsos a fost comunist o viaţă întreagă şi a susţinut rezistenţa împotriva nemţilor, pentru ca apoi, către finalul războiului civil, să fie internat într-o serie de lagăre de muncă pe diferite insule transformate în închisori. Între 1948 şi 1952 a fost prizonier pe Lemnos, Makronisos şi Ai-Strati. În aprilie 1967, junta l-a arestat şi l-a trimis din nou în lagăr: mai întâi pe insula Leros, iar apoi pe insula

Giaros. Din octombrie 1968 până în octombrie 1970 a fost ţinut în arest la domiciliu, în Karlovasi, pe insula Samos.
Printre premiile şi distincţiile primite de Ritsos se numără Premiul de Stat pentru Poezie (1956) şi Premiul Lenin pentru pace (1977). S-a stins din viaţă în 1990 şi este înmormântat în cimitirul din Monemvasia, un oraş din sud-estul Greciei, unde Ritsos s-a născut şi a crescut.

Cuvânt de încheiere

Doresc să le mulţumesc:

Fenomenalei edituri Headline, în special echipei alcătuite din Mari Evans, Patrick Insole, Jo Liddiard, Caitlin Raynor, Flora Rees şi Jess Whitlum-Cooper,
Lui Peter Strauss şi tuturor celor de la Agenţia Literară Coleridge şi White pentru că au avut grijă de mine atât de bine,
Lui John Kittmer, pentru atât de multe, dar mai ales pentru că mi-a împărtăşit cunoştinţele lui despre Yannis Ritsos,
Lui Emily Hislop, pentru privirea ei pătrunzătoare şi editarea atât de profundă şi de cuprinzătoare a cărţii,
Lui Alexandros Kakolyris, pentru că m-a condus în locurile care au devenit atât de importante pentru această poveste,
Lui Popi Siganou, pentru că m-a ghidat în aventuri nenumărate prin istoria şi cultura greacă,
Lui Thomas Vogiatzis, pentru că m-a ajutat să înţeleg felul grecesc de a gândi,
Lui Fotini Pipi, pentru întrebările ei nepreţuite, traducerile şi verificarea faptelor,
Lui Ian Hislop pentru comentariile lui intransigente,
Lui Vasso Sotiriou, pentru că m-a ţinut de mână la Atena,

Katerinei Balkoura, pentru că m-a ajutat să ajung, în cele din urmă, pe insula Makronisos,
Lui Will Hislop, pentru susţinere şi înţelegere,
Bibilotecii Londoneze, pentru că mi-a oferit spaţiul liniştit în care am lucrat,
Companionilor mei în ale scrisului, Victor Sebestyen, Rebecca Fogg, Diana Souhami şi Tim Bouverie, pentru camaraderia lor,
Lui Kostis Karpozilos şi Vangelis Karamanolakis pentru informaţia oferită despre arderea dosarelor şi pentru că mi-au arătat o dílosi în original,
Lui Roderick Beaton, Richard Clogg, Stathis Kalyvas şi Mark Mazower, pentru că au scris acele cărţi despre Grecia pe care le apreciez cel mai mult. De asemenea, tuturor istoricilor şi experţilor din mediul academic, de care depinde munca mea.